شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى

(22)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى
ش ئۇ ئا ر كومىتېتى تارىخ ماتېرىياللىرى
تەتقىقات ھەيئىتى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: خالىق ساقى
نابلىز مۇھەممەت سايرامى

شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى (22)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ش ئۇ ئا ر
كومىتېتى تارىخ ماتېرىياللىرى تەتقىقات ھەيئىتى
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كۇچىسى 54 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 3 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فوماتى: 1092×787 مم 1/32
باسما تاۋىقى: 8.625
1988 يىل 9 - ئاي 1 - نەشرى
1988 يىل 9 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 5,700 —— 1
ISBN 7—228—00724—7/K.61
باھاسى: 1.15 يۈەن
(ئىچكى جەھەتتە تارقىتىلىدۇ)

مۇندەرىجە

شىنجاڭنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ھەربىي - مەمۇرىي
ۋالىيسى يۈەن داخۇا..... ۋاڭ داخېڭ 1
ياڭ زېڭشىننىڭ شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش ئۇ-
سۇللىرى ..... بو شىڭ 12
ياڭ فېيشيانىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى .....
..... جىن گۇجەن رەتلىگەن 40
جىن شۇرېننىڭ نەنجىڭدا قاماقتا ئېلىنىشى.....
..... چېڭ فىڭ 72
ماكىنانىڭ ئازادلىق ھارپىسىدىكى بەزى ئەھ-
ۋاللىرى توغرىسىدا 99
شىنجاڭدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنى-
يەت ئاقارتىش ئۈيۈشمىلىرى ھەققىدە بايان 104
..... لیۇ دېخې
شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ قىسقىچە تارىخى.....
..... خې گېڭگۇاڭ 122
1939 - يىلدىن 1942 - يىلغىچە بولغان «شىن-
جاڭ گېزىتى» ..... جاۋ شىنيا 139
جۇڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشتىن
بۇرۇنقى سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق بەش كونسۇل-
خانىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى..... سەي خېڭسىڭ 156
شېڭ شىسەينىڭ ئۆزىنى گومىندالڭ قوينىغا
ئېتىش جەريانى..... لى فەنچېۋن 174
شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەك-
تىپى ھەققىدە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش..... جىن گوشياڭ 246

شىنجاڭنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەربىي - مەمۇرىي ۋالىيىسى يۈەن دا خۇا

ۋاڭ داخېڭ

يۈەن داخۇا (1851 — 1935)، تەخەللۇسى شىڭ نەن، ئەنخۇي ئۆلكىسى گۇيياڭ ناھىيىسىنىڭ دايۈەنجۇاڭ مەھەللىسىدە پومېشچىك ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. شيۇسەيلىك ئىمتىھاندىن ئۆتكەندىن كېيىن دۆلەت تەمىناتىغا ئېلىنىپ، مۇدەررىس (ناھىيلىك باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى) بولغان. كېيىن دوڭبېيغا بېرىپ موخې ئالتۇن كېنىنىڭ باش ئەمەلدارى بولغان، ئۇندىن كېيىن دوڭبېيەن، گۈەنچۈەنجۇڭ، شۈيجۇلارغا ئامبال، شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ ئامانلىق تەپتىشى ۋە مەربىي - مەمۇرىي ۋالىيىسى (قارىلىق بولۇپ قېلىپ خىزمىتىگە بارمىغان)، شىنجاڭنىڭ مەربىي - مەمۇرىي ۋالىيىسى بولغان، چوڭ بوۋىسى مېيەن، بوۋىسى جىڭ شىن، دادىسى چۈن تيەنلەر ئۇنىڭ نام - شۆھرىتى تۈپەيلىدىن « يارقىن مۇشاۋىر » لىق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن، ئۇنىڭ چوڭ مومىسى ساۋشى خېنىم، مومىسى سۇنىشى خېنىم، ئانىسى ۋاڭ شى خېنىملار بولسا بىرىنچى دەرىجىلىك مەنسەپدار خانىمى دېگەن نامغا ئېرىشىپ، بىر مەھەل راسا كۆرەڭلىگەن، ئۇ، ئۆمۈر بويى چىڭ خاندانلىقى

غا ساداقەتمەنلىك بىلەن ئىشلىگەن ئىدى. يۇەن داخۇا گۈ-
دەك چاغلىرىدىلا نەزمە - نامىلەرنى ئوقۇغان، ئىمتىهاندىن
ئۆتۈپ ھۆكۈمەت تەمىناتىغا ئېلىنغاندىن كېيىن ئۆز يۇرتى-
دا مۇدەرىسلىك قىلغان. ئۆز ئارزۇ - ئارمىنىغا يېتەلمەي،
يۇقىرىغا يامىشىش كويىغا چۈشۈپ، جىلىندا ئەسكەر بول-
غان بولسىمۇ، ئەمما بىرەر مەنسەپكە ئېرىشەلمىگەن. 1881-
يىلى شۇ چاغدىكى ھەربىي ئىشلار ۋەزىرى لى خۇڭجاڭ
ۋۇ فامىلىلىك بىر چوڭ ئەمەلدارنى چار پادىشا روسىيە-
سى بىلەن بولغان خارجى ئىشلارنى بېجىرىش ئۈچۈن خېيە-
لۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ بايىەن دېگەن يېرىگە ئەۋەتكەنده،
يۇەن داخۇا ۋۇ فامىلىلىك ھېلىقى ئەمەلدارنىڭ خىزمىتى-
دە بولغان. كېيىن بۇيرۇقنا بىنائەن جىلىن، خېيلۇڭجياڭ
ئۆلكىلىرىنىڭ روسىيە بىلەن چېگرىلىنىدىغان يولى، ۋىلا-
دىۋوستوك ۋە شۇاڭچىگزى قاتارلىق جايلاردا روسىيە-
نىڭ ھەربىي ئەھۋاللىرىنى رازۋىت قىلىپ، خەرىتە سىزىش
بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئىككى يىلدىن ئارتۇق تۇرغان. شۇ-
نىڭدىن كېيىن يەنە چوڭ ھىنگان تاغلىرى ۋە ئامۇ دەرە-
ياسىنىڭ بويلىرىدا لاۋجىنگو بىلەن موخې دەريا سى بويى-
دىكى ئالتۇن كان رايونلىرىنى قېيىرىپ تەكشۈرگەن. شۇ-
دىن ئېتىبارەن لى خۇڭجاڭغا يېقىپ قالغان ھەمدە لى
خۇڭجاڭ تەرىپىدىن موخې ئالتۇن كانىنىڭ باش ئەمەل-
دارلىقىغا كۆرسىتىلگەن. يۇەن داخۇا بۇرۇن تەلىم - تەربە-
يە يېتەكچىسى بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بۇ ۋەزىپىگە
تەيىنلىنىشى سالاھىيىتىنىڭ تۆۋەنلىكىدىن قائىدىگە ئۇيغۇن
كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ پۈل خەجلەپ ناھىيە ئامبالىلىقىنى
سېتىۋېلىپ، ئاندىن كېيىن ئالتۇن كانىنىڭ باش ئەمەلدار-

لىقىغا تەيىنلەنگەنىدى. بۇنداق دەرىجە ئاتالمىش مەن-
سەپكە تەيىنلەش يۇەن داخۇانى ھەم شادلاندۇرغان، ھەم
ھاڭ - تاڭ قالدۇرغان ۋە چىڭ خاندانلىقى ئوردىسى بە-
لەن لى خۇڭجاڭنىڭ شەپقەت - شاپائىتىدىن قاتتىق تە-
سىرلەنگەن ئىدى. ئۇلارنىڭ ھىممىتىگە جاۋاب ياندۇرۇش
نىيىتىده ساداقەتمەنلىك بىلەن سەككىز يىل ئىشلەپ بۇ
كاننىڭ يىللىق ئالتۇن مەھسۇلات مىقدارىنى بىر قانچە
ئون مىڭ سەرگە يەتكۈزگەن. مۇخې دەريا سى خېيلۇڭجياڭ
ئۆلكىسىنىڭ ئەڭ چەت ياقىسىغا جايلاشقان، ئادەمزات ئا-
ياغ باسمايدىغان قاقاسلىق بولۇپ، چارروسىيە دائىم
چېگرىدىن ئۆتۈپ پاراكەندىچىلىك سېلىپ تۇراتتى، شۇنا-
داقلا باندىتلار ئەنسىزلىك تۇغدۇرۇۋاتقىدۇ دېگەن باھانە بە-
لەن بۇ جاينى ئۇزاققىچە بېسىپ يېتىش غەرىزىده بولدى.
يۇەن داخۇا بۇنداق ۋەقەلەر يۈز بەرگەنده يوللۇق تۇرده
ئۇلارغا رەددىيە بېرەتتى، چارروسىيە ئوفىتسېرلىرى باندىت
لىن چى ۋە تىەن لىبىن قاتارلىقلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈش
ئارقىلىق ئۇلارنى چارروسىيە ئوفىتسېرى قىياپىتىده ياساپ،
ئوننەچچە نەپەر چارروسىيە ئوفىتسېرلىرىنىڭ ھەمكارلىقىدا
جاي - جايلاردا پاراكەندىچىلىك ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ
بارغان. يۇەن داخۇا ئۇلارنىڭ تەرجىمانى جاڭ فىكچى ئا-
تا - بالا ئىككىسىنى پەم بىلەن قولغا چۈشۈرۈپ ئۆلتۈرۈپ
قالغان ئادەملىرىنىمۇ يوقىتىۋەتكەن. يۇەن داخۇا روسىيە
ئوفىتسېرى مادارىدوۋنىڭ يەر ئىجارە بېرىش، سودىگەرچە-
لىك قىلىشقا يول قويۇشىنى ئىلتىماس قىلىشتەك يولسىز
تەلەپلىرىنى رەت قىلغان. يۇەن داخۇا بۇرۇن روسىيە قو-
شۇنلىرىنىڭ ئەھۋالىنى رازۋىت قىلىپ كۆرگەن ۋە چارروسى-

سىيە بىلەن مۇناسىۋەتىمۇ قىلىپ كۆرگەچكە تاشقى ئىشلارنى ئەپلەپ - سەپلەپ بىر تەرەپ قىلىپ ئاز - تولا نەتىجە يارىتقاندى. چىرىكلىكتە پەللىسىگە يەتكەن چاك سۇلالىسى زامانىدا ئۇنىڭ بۇ نەتىجىلىرىنى قالتىس ئىش دەپىشكە بولىدۇ، ئەلۋەتتە. شۇڭا ئۇ لى خۇڭجاڭنىڭ قول ئاستىدىكى قابىل بىر چاپارمەن بولۇپ قالغان ۋە شۇ ۋەجىدىن پادىشاھنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولۇپ، يەي بىلەن بېزەلگەن مەنسەپدارلىق تاجىسى ئىنئام قىلىنىپ، 2 - دەرىجىلىك ۋالىيلىققا ئۆستۈرۈلگەن. لى خۇڭجاڭ ئىچكىرىگە يۆتكەلگەندىن كېيىن دېھقانچىلىق ئەھمىيىتى ئىنتايىن چىقىشالماي، ئاستىرتىن پۇت تېپىشىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ تۇڭخې يۈەن داخۇانى خىيانەتچى دەپ ئەيىپلەپ، لى خۇڭجاڭنى مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلدى، دەپ ئەيىپلەيدۇ. چاك خاندانلىقى ئوردىسى يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدار يەن ماۋنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشقا ئەۋەتىپ، يۈەن داخۇانى يەي بىلەن بېزەلگەن مەنسەپدارلىق تاجىسىدىن ۋە 2 - دەرىجىلىك ۋالىيلىق ۋەزىپىسىدىن مەھرۇم قىلدى. كېيىنچە خېبېي ئۆلكىسىنىڭ باش ۋالىيسى ۋاڭ رىنخېنىڭ ئارىغا چۈشۈشى بىلەن ئۇنىڭ ئەسلى مەنسىپى ئورنىغا كەلتۈرۈلۈپ، خىزمىتى خېبېي ئۆلكىسىگە يۆتكەلدى.

1898 - يىلى (گۇاڭشۈينىڭ 24 - يىلى) يۈەن داخۇا لى خۇڭجاڭنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن شەندۇڭ ئۆلكىسىگە بېرىپ، خۇاڭخې دەرياسىنى چاڭچىڭغا باشلاش قۇرۇلۇشىنى قېدىرىپ تەكشۈرۈپ، ھاشار ھېسابىغا قۇتقۇزۇش بېرىشتەك قۇرۇلۇش لايىھەسىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۆز يۇرتىدا ئاچارچىلىق دەستىدىن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلاپ روخسەت سوراپ يۇرتىغا قايتىدۇ. 1 - ئايىنىڭ 8 - كۈنى سۇجۇ (ھازىرقى سۇشيەن ناھىيىسى) ناھىيىسىنىڭ لىن خۇەن بازىرىغا بېرىپ، ئۆزىنىڭ ئائىلىسى تۇرۇشلۇق داچۇەنجۇاڭ مەھەللىسىنىڭ قوزغىلاڭچىلار تەرىپىدىن قامال قىلىنغىنىغا 14 كۈن بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپىدۇ. ئۇ چاغدا چاك سۇلالىسى ھۆكۈمىتى چىرىكلىشىپ، خەلقنىڭ ئۆلۈش - تىرىلىشى بىلەن كارى بولمىغان، ھەر يىلى كەلكۈن ئاپىتى ۋە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى بولۇۋەرگەن، «گوخې دەرياسى ۋادىسىدىكى ئاھالىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئاچ قالغان» (يۈەن داخۇانىڭ سۆزى). يەرلىك ئەمەلدارلار يۇقىرىغا يالغان مەلۇماتنامە يوللاپ ئۆزلىرىنى پەدەزلىگەن. ئامبال ئۇۋ ياڭگى پۇقرالارنىڭ دەرد - قايغۇسى بىلەن ھېسابلاشماي، ئالۋاڭ - ياساقنى سۈيلەۋەرگەن، خەلق ئاچ - زارلىق، بالايىئاپەت ئىچىدە قالغانلىقىنى بىلەن خەلق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە مەجبۇر بولغان.

1898 - يىلى قەمەرىيە 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى لىۋ چاۋدۇڭ (لەقەمى لىۋگېدا)، نىۋرۇشىۋ، ۋېي دىچېڭ ئۇچەيلەن باش قوشۇشۇپ ئاچ قالغان پۇقرادىن 200 دىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ، 19 - كۈنى ساۋشى بازىرىنىڭ تۆز دۇكىنىنى ئىگىلىۋالغان. بۇ ئىشتىن كېيىن تېخىمۇ كۆپ ئاممىقوزغىلىپ ئاۋاز قوشقان، بەش - ئالتە يۈزدەك ئادەم يىغىلىپ داۋۇنجۇاڭ مەھەللىسىدىكى يۈەن داخۇا ئائىلىسىگە بېرىپ مىلتىق، ئات - ئۇلاق بېرىشنى تەلەپ قىلغان. ئۇلار يۈەن داخۇانىڭ ئىنىسىنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ ھېچنېمىگەئىگە بولالمىغان. ئۇ يەردىن شاۋشى بازىرىنىڭ مەرھۇم باشلىقى نىيۇشىخەن ئائىلىسىگە بېرىپ ئۇلاردىن 30 باغلامدىن ئارتۇق نەيزە

بىر قانچە ئون تال بەتلەنمە سلتىق ئالغان. يېقىن ئەتراپتىكىلەرمۇ ئۇلارغا ماسلىشىپ قوزغالغان. شىگوگسەن تېغىدىكى تۇزچىلىق دۇكىنىمۇ يەرلىك يوقسۇللار تەرىپىدىن پاچاقلىۋېتىلگەن. قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى لۇكشەن بازىرىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن مىڭبېشى ژويۈەمۇ قولغا چۈشۈپ ئۆلتۈرۈلگەن. بازار بېگى جاك دېشۇ قاتتىق يارىلىنىپ ئۆلگەن. چىك سۇلالىسى ئارمىيىسىدىن بىر قانچە ئون ئادەم، قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىدىن 100 دىن ئارتۇق ئادەم جەڭدە ئۆلگەن. ناھىيىلىك شىمالىدىكى شىنشك بازىرى، لىمىن بازىرى، لىنخۇ بازىرى، جاڭسۇن بازىرىدىكى ئاچ - يالىڭاچ پۇقرالارمۇ تۈركۈملەپ قوزغىلىپ يىمىن بازىرى بىلەن جەڭجىيا مەھەللىسىگە ھۇجۇم قىلىپ ئۇ جايلارنى ئىشغال قىلغان. ئىككى-ئۈچ كۈن ئىچىدىلا قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى كېڭىيىپ 10 مىڭ كىشىدىن ئېشىپ، ھەيۋەتلىك بىر قوشۇنغا ئايلانغان. قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ قۇياڭ ناھىيىسى تەۋەسىگە يۈرۈش قىلىپ، بىر بۆلۈمى قوزغىلاڭچىلار خېنەن ئۆلكىسىنىڭ گويدې بازىرىغا كىرگەن. 8 - كۈنى، يەنە قوزغىلاڭچىلار تۇن قاراڭغۇسىدا لىنخۇ ئەنگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلماقچى بولغان كۈنى، دەل يۈەن داخۇانىڭ لىنخۇ ئەنگە يېتىپ بارغان ۋاقتى ئىدى. شۇ كۈنى شۇيجۇۋدا تۇرۇشلۇق لەشكەر بېشى لىيۇچىڭشى جياڭشى - جياڭنەن باش ۋالىيسى لىيوكۇنىڭ تېلېگراممىسىنى بۈيرۇقىغا بىنائەن قوشۇنلىرىنى باشلاپ لىنخۇ ئەنگە يېتىپ كېلىدۇ. يۈەن داخۇا لىيۇچىڭشىغا ئەقىل كۆرسىتىپ، جەڭ قىلىش، قوغدىنىش ئىشلىرىنى پىلانلايدۇ. 9 - كۈنى تاڭ سەھەردە قوزغىلاڭچىلار داۋجۇ كۆۋرۈكىگە توپلىنىپ لىنخۇ ئەنگە ھۇجۇم قىلماقچى بولۇپ تۇرغاندا

لىيۇ چىڭشى بىلەن يۈەن داخۇا چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىنى باشلاپ بۇ يەرگە كېلىدۇ. ئىككى تەرەپ قاتتىق ئېلىشىدۇ. چىك سۇلالىسى ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللار خىل بولغانلىقى، قوزغىلاڭچىلارنىڭ كۆپىنچىسى نەيزە بىلەن جەڭ قىلغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قوزغىلاڭچى قوشۇن ئۈدا بىر قانچە كۈن يۈرۈش قىلىپ، ناھايىتى قاتتىق چارچىغانلىقى ۋە چىك سۇلالىسى ئارمىيىسىنىڭ جاسۇسلىرى قوزغىلاڭچىلار ئالرىسىغا كىرىۋېلىپ پاراكەندىچىلىك سالغانلىقى ئۈچۈن ئىلاجسىزلىقتىن مەغلۇپ بولۇپ چېكىنىدۇ. بۇ ئۇرۇشتا ھەر ئىككى تەرەپ ئېغىر چىقىم تارتىدۇ. لەشكەر بېشى لىيۇ چىڭشىنىڭ ئاكىسىنىڭ ئوغلى ۋە ئاچىسىنىڭ ئوغلى قوزغىلاڭچىلار تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلىدۇ. 100 دىن ئارتۇق چىك لەشكەرلىرى ئۆلىدۇ ۋە يارىلىنىدۇ. قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى چىڭ دىڭ بازىرىدىكى دۇەنجايىغا چېكىنىدۇ. چىك سۇلالىسى قوشۇنلىرى قوغلۇشۇپ بېرىپ ئىككى تەرەپ ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلىدۇ. قورال - ياراق پەرقى زور بولغانلىقى تۈپەيلىدىن قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى تىرىپىرەڭ بولۇپ، دۇنجايىگىدىن ئۇڭشەن بازىرىغىچە بولغان بىر قانچە ئون چاقىرىم يول بويىدا ھەممىلا يەرنى جەسەت قاپلاپ بەكمۇ پاجىئەلىك مەنزىرە پەيدا بولىدۇ. قوزغىلاڭچىلارنىڭ سەردارلىرىدىن لىيۇچاۋدۇڭ چىگدىگىدىكى لىيۇچاڭتەينىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇنۇۋالغان بولۇپ، لىيۇچاڭتەينىڭ ساتقىنلىق قىلىشى نەتىجىسىدە مەردانىرچە قۇربان بولىدۇ. يۈەن داخۇالى خۇڭجاڭغا غەلبە خەۋىرىنى يەتكۈزۈپ يۇرتنى تىنچلاندۇرۇش ئىشلىرى توغرىسىدا مەسلىھەت بېرىدۇ. بۇ ئىشلاردىن كېيىن يۈەن داخۇا لى خۇڭجاڭغا يېقىپ قالىدۇ. ئوردىغىمۇ تونۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىلگىرى

گسری کېيىن بولۇپ شۇيجۇ ۋىلايىتىنىڭ دوتىيى، شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ ئامانلىق تەپتىشى، خېنەن ئۆلكىسىنىڭ غەللە-پاراق بېگى قىلىپ تەيىنلىنىدۇ. كېيىن يەنە شەندۇڭ ئۆلكە-سىنىڭ ھەربىي - مەمۇرىي ۋالىيلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. لېكىن قا-رىلىق سەۋەبىدىن (چىڭ سۇلالىسىنىڭ بەلگىلىمىسىدە مەنسەپ-دارنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۆلسە ئۇچ يىلغىچە ۋەزىپىگە ئولتۇرۇشقا بولمايتتى، بۇ «قارا تۇتۇش» دېيىلەتتى) خىزمەت ئورنىغا-رالمىغان. 1911 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ھەربىي - مە-مۇرىي ۋالىيلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. ئۇنىڭ تەلىم - تەربىيە يېتەك-چىلىكىدىن چېگرا رايونىنى سوزايدىغان كاتتا ئەمەلدارلىققا ئۆستۈرۈلۈشى بەكمۇ ئوڭاي بولدى. شۇڭا ئۇنىڭ چىڭ سۇ-لالىسى پادىشاھىنىڭ شەپقەت - شاپائىتىدىن مىڭ مەرتىۋە رازى بولۇپ ساداقەتمەنلىك بىلەن ئىشلىشى چۈشىنىشلىك ئىدى. يۈەن داخۇا 1911 - يىل 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى يولغا چىقىپ، دېخۇا (ھازىرقى ئۈرۈمچى) گە يېتىپ كې-لىپ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ھەربىي مەمۇرىي ۋالىيلىق خىز-مىتىگە ئولتۇردى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ۋۇچاڭدا شىنخەي ئىنقە-لابىي پارتلايدۇ، شۇنىڭ بىلەن جايلاردىكى ئىنقىلابچىلار ئارقا-ئارقىدىن قوزغىلاڭ كۆتۈرىدۇ. ئىنقىلاب دولقۇنى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغىمۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ. نەتىجىدە 11 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئىنقىلابچى لیۇشيەنجۇن ئادەم باشلاپ ۋالىي يامۇلنى ھۇجۇم قىلىدۇ. يۈەن داخۇا ئىشتىن ئا-ۋال قوغدىنىش تەيىيارلىقىنى كۆرۈپ قويغانلىقتىن ھۇجۇم قىلىپ كىرەلمەي، كېچىك توپچىلار ئەترىتى بىلەن ساقچى مەھكىمىسىنى بېسىۋالىدۇ. ئەمما قوزغىلاڭچىلار تەيىيارلىقسىزلا كۆتۈرۈلگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئۇستىگە يۈەن داخۇا قوزغىلاڭ-

دىن ئالدىن خەۋەر تېپىپ تەيىيارلىق كۆرۈۋالغانلىقتىن، بۇ قېتىمقى دېخۇا (ئۈرۈمچى) قوزغىلىڭى مەغلۇبىيەتكە ئۇچرايدۇ.

11 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئىلىدا مۇستەقىللىق ئىنقىلا-بى ئېلىپ بېرىلىپ ئىنقىلابىي ئارمىيە چىڭ سۇلالىسىنىڭ قوماندانى جۈرۈينى ئۆلتۈرۈپ سابىق دۇدۇ گۇاڭفۇنى مۇس-تەقىل بولغاندىن كېيىنكى شىنجاڭنىڭ ھەربىي ۋالىيسى قە-لىپ تىكلەيدۇ ھەمدە پۈتۈن مەملىكەتكە تېلېگراممىا يوللاپ مۇستەقىللىق جاكالايدۇ. يۈەن داخۇا بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپ-قاندىن كېيىن بىر تەرەپتىن جازا يۈرۈشى قىلىش ھەققىدە خان ئوردىسىدىن يولیورۇق سورايدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن جەڭ تەيىيارلىقىنى كۆرىدۇ. 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئىلى قوزغە-لاڭچى قوشۇنلىرىنىڭ باش قوماندانى ياڭ زەنشۇي كەڭساي، داخىيەنگە ھۇجۇم قىلىپ غەلبە قازىنىدۇ. چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى تۆتئاغاچقا چېكىنىدۇ. ئىككى تەرەپ شىددەتلىك جەڭ قىلىدۇ. دەل شۇ چاغدا يۈەن داخۇا بېيجىڭدىن كەل-گەن پادىشاھنىڭ تەختتىن چۈشۈپ جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغانلى-قى توغرىسىدىكى جەددىي تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالىدۇ. تە-لىيى ئوڭدىن كېلىۋاتقان يۈەن داخۇاغا نىسبەتەن بۇ خەۋەر قاتتىق بىر زەربە بولىدۇ - دە، كېسىلىم بار دەپ خىزمە-تىدىن ئىستىپا بېرىدۇ. ئەمما باش ۋەزىر يۈەن شىكەي ئۇ-نىڭغا خىزمەتىدە قېلىۋېرىشى، ئومۇمىي ۋەزىيەتكە ئېتىبار بېرىشى توغرىسىدا ھال سوراپ تېلېگراممىا بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ يۈەن داخۇا قايتا ئەسكەر توپلاپ، قوزغىلاڭچى قوشۇن بە-لەن داۋاملىق ئۇرۇش قىلىدۇ ھەمدە قوزغىلاڭچى قوشۇن قو-ماندانلىرىنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇشنى پىلانلايدۇ، لېۋزە-مياۋ بۇتخانىسى، قاراتاغ، قۇمبۇلاق، دۆڭ كۆۋرۈك قاتارلىق

بىر قانچە جايدىكى جەڭلەردە چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى زور دەرىجىدە چىقىم تارتىدۇ. 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى شۇ چاغدىكى مەركىزىي ھۆكۈمەتتىن ئىككى تەرەپنىڭ جەڭنى توختىتىپ سۇلھ قىلىشى توغرىسىدا تېلېگراممىا بۇيرۇقى چۈشكەندىن كېيىن يۈەن داخۇا ئۇرۇش توختىتىدۇ.

ئىلى تەرەپ بىلەن بولغان جەڭ توختىغاندىن كېيىن يۈەن داخۇا قارا شەھەر، كۇچا، بۈگۈرىدىكى قوزغىلاڭچىلار ئەمەلدارلارنى ئۆلتۈردى، دېگەن باھانە بىلەن ئۇلارنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئەسكەر ئەۋەتىپ، ئۆزى بۈگۈردە تۇرۇپ جەڭگە قوماندانلىق قىلدۇ. ئەمما ئۇ شۇنىڭلىق بىلەن ئىنقىلاب دولقۇنىنى توسۇۋالالمايدۇ، ئىنقىلاب ئوتى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەممىلا يېرىگە تۇتۇشۇپ ئارقا - ئارقىدىن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلىدۇ. قۇمۇلدىكى ئۇيغۇرلار تۆمۈر خەلپەتنىڭ رەھبەرلىكىدە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ يەرلىك ئەمەلدارلارنى ئۆلتۈرىدۇ. يۈەن داخۇا ئۇلارنى باستۇرۇشقا ئەسكەر ئەۋەتكەن بولسىمۇ ئەمما شىددەتلىك ئىنقىلاب دولقۇنى ئالدىدا يۈەن داخۇا پۈتى كۆيگەن توخۇدەك نېمە قىلارىنى بىلمەي قالىدۇ. 4 - ئاينىڭ 12 - - كۈنى يۈەن داخۇا قۇمۇلغا بېرىپ جەڭگە قوماندانلىق قىلىپمۇ تارىخنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى توسۇپ قالالمايدۇ. ئىنقىلابىي ئارمىيە دىخۇاغا تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ كىرگەن پەيتتە يۈەن داخۇا ھولۇقۇپ - تېنەپ ھەتتا يۈك - تاقلىرىنى ئېلىۋېلىشقىمۇ ئۈلگۈرەلمەي يېرىم كېچىدە قېچىپ كېتىدۇ.

شىنخەي ئىنقىلابى مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندىن كېيىن، مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ پېشقەدەملىرىدىن بولۇپ قالغان يۈەن داخۇا تېخىمۇ سالدۇرغان «غەربىي تېخىمۇ داڭ-

K 46/ى 7

سى» دا ئۆزىنىڭ بىكار تەلەپ ھاياتىنى ئۆتكۈزىدۇ. شۇندىمۇ ئۇ مەنچىڭ خاندانلىقىغا يەنىلا ساداقەتمەن ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پادىشاھى پۇيى تېخىمۇ جىدىكى جاڭ يۈەن ھويلىسىدا تۇرغاندا، يۈەن داخۇا پۇيىنىڭ تۇغۇلغان كۈنلىرىنى باشقا چىڭ ئاقساقاللىرى بىلەن بىرلىكتە بېرىپ مۇبارەكلەپ، ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەپ تۇرۇشاتتى. ئۇ 85 يېشىدا تېخىنچىدە ئۆلدى.

مەجىت سېيتنىياز تەرجىمىسى

ياڭ زېكشىنىڭ شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرى

بوشلۇق

ياڭ زېكشىنىڭ شىنجاڭدىكى 17 يىللىق ھۆكۈمرانلىق تارىخىدا ئۇنىڭ سىياسىي ئىدىيىسى باشتىن - ئاخىر «كىچىك دائىرىلەرگە بۆلۈپ ئىدارە قىلىش»، «خەلقنى بولۇشىشقا قويۇۋېتىش» تىن ئىبارەت بولدى. ئېسىمدە قېلىشچە دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىگە سېلىنغان ئىمارەت پۈتكەندە، ئۇ قول ئاستىدىكى ئەمەلدارلارغا بېغىشلىما نەزمە يازدۇرغاندى. يېزىلغان بېغىشلىمىلار ئىچىدە خىزمەتدىشى ۋاڭ شۇنەننىڭ:

«جۇمھۇرىيەت قۇتۇلماقتا نادانلىقتىن ئەمدىلا،
دورىمايمەن مۇشتۇم زورلۇقنى ئەسلا.
ئارىلاشمايمەن جۇڭيۈەندىكى ماجرالارغا،
چېگرا ئۆلكەم خۇددى ئوخشاش جەننەتۈل مەئۋاغا:
باشلىغايمەن جەنۇب مۇسۇلمانلىرى بىلەن شىمال
جۇڭخارلىرىنى،
كۆندۈرىمە ئۇلارنى يۈۋاش مۆمىن بولۇشقا.»

دېگەن نەزمىسى ئۇنىڭغا بەكمۇ يارىغان.
ياڭ زېكشىنىڭ ھاياتىغا نەزەر سالساق، ئۇنىڭ

سىياسىي پوزىتسىيەسىنىڭ ئەزەلدىنلا «ساداقەتلىك بىلەن ئىشلەپ، سەۋەنلىكتىن خالى بولۇپ تۆھپە كۆرسىتىش»نى ئەقىدە قىلىش ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. شۇڭا ئۇ ئۆز جەمەتى تۈرۈشلۇق سارايغا «چېيەندېتاڭ» (دىيانەتلىك ھوزۇرى) دەپ نام قويغان، ئۆزىنىڭ كىتاب بۆلۈمىگە «سەھۋەنلىك ھۇجرىسى» دەپ نام بەرگەن. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ ھەتتا ئۆزىنىڭ بەزى مەكتۇپ، تېلېگراممىلىرىنى ۋە كىتاب ئوقۇشتىن ئالغان تەسىراتلىرىنى «سەۋەنلىكلەردىن ساۋاقلار» بىلەن «سەۋەنلىكلەردىن خاتىرىلەر» گە كىرگۈزگەن.

1. مەمۇرىيەت ئىشلىرىدىن بىر كۆرۈنۈش

ئۇ چاغلاردا مەن تېخى ياش ئىدىم، دۇبەن مەھكىمىسىگە كىرىپ - چىقىپ تۇراتتىم. ئۇ بىزگە قىزغىن مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇنىڭدىن مەن مۇنداق تەسىراتلارغا ئىگە بولدۇم: ئۇ قول ئاستىدىكىلەرنى تىزگىنلەپ تۇراتتى ۋە كەڭ قويۇۋېتەتتى. ئۇلارنىڭ خىيانەت قىلىشىغا يول قويماتتى. لېكىن قالايمىقانچىلىق چىقىرىشىغا يول قويمايتتى، ئۇ تەكەببۇر ئەمەلدارلارغا ياكى ئاچ كۆز تۆرىلەرگە «جاندىن كەچمىگىچە جانانغا يەتكىلى بولماس» دېگەن چارىنى قوللىناتتى. ئۇنداقلارنى يوقىتىش ئۈچۈن، ئۇ ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ مەنسىپىنى ئۆستۈرۈپ كۆككە كۆتۈرەتتى، پۇرسەت پېشىپ يېتىلىشى بىلەنلا دەرھال كۆزدىن يوقىتاتتى. ئۇ ئەنزىلەرنى ناھايىتى ئەستايىدىل بېجىرەتتى. ئەينى چاغلاردا جامائەت ئىچىدە «چوڭ ئەنزىلەر يىلدىن

ئۆتمەيدۇ، كىچىك ئەزىلەر پەسلدىن» دېگەن گەپلەر تارقالغاندى. دېمەك، ئۇنى - بۇنى ئوغرىلىغانلار، ئات-كالا ئوغرىلىغانلار پەسىل ئىچىدە تۇتۇلۇشى شەرت ئىدى. ئۆچ ئاي ئىچىدە تۇتۇلسا گەپ يوق، ئەگەر تۇتۇلمىسا، ئەنە ۋە بېجىرگۈچى ئەمەلدارنىڭ چۆنتەكى كولىنايتتى. ئوغرىلىق-مال تۆلەتمىسلا ئەنزە بېجىرىلمەيدۇ، بېجىرىلمىسىمۇ ئۆزىنىڭ ئىختىيارى ئىدى. چوڭراق ئەنزىلەر بولسا، مەسىلەن: تام تەشكەن، ئادەم بۇلىغان بولۇپ، قاتىللىق ئەنزىسى بولمىسلا يىلدىن ئۆتەيتتى، بۇنداق ئەنزىلەر يىلدىن ئېشىپ كەتسە، بېجىرگۈچى ئۆز يېنىدىن تۆلەپ بېرەتتى. ئەگەر زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچى رازى قىلمىسا، ئەنزە بېجىرىلمەيدۇ ئۇنىڭ كارى بولمايتتى. ياك زېكشىن مانا مۇشۇنداق چارە بىلەن يەرلىك ئەمەلدارلارنى ئىدارە قىلاتتى. ئۇنىڭ بۇ چارىسى ناھايىتى ئۈنۈملۈك بولۇپ، يەرلىك ئەمەلدارلار ئاساسىي جەھەتتىن ئىدارە قىلىنغانىدى. جەمئىيەت ئامانلىقىمۇ تىنچ ئۆتكەنىدى. ئۇ چاغلاردا شىنجاڭدا ئوغرى - يالغاندىن خالى بولۇشنىڭ ئىشقا ئاشۇرۇلۇشى يەرلىك ئەمەلدارلار ئۈنۈملۈك ھالدا ئىدارە قىلىنغانلىقتىن بولغان.

ئۇنداقتا بىز ھاكىمنىڭ ماڭاشى قانچىلىك بولاتتى، بۇ چارە ھاكىملارغا ئېغىر كەلمەمدۇ؟ ياق، ئۇلارغا ئېغىر كەلمەيدۇ. چۈنكى ياك زېكشىن ھاكىملارنىڭ خىيانەتچىلىك قىلىشىغا يول قويمايتتى. شۇنداقلا پەقەت ھۆكۈمەت مۇلكىگىلا خىيانەت قىلىشقا بولاتتى. پۇقرالارنىڭكىگە چېقىلىشقا بولمايتتى، ئەمەلىيەتتە يەنىلا پۇقرالار ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىناتتى، ئېلۇەتتە. خىيانەت قىلىشنىڭ چارىسى

ئىككى خىل ئىدى. بىرىنچى، پۇقرالارنىڭ يەرلىك قىلمىقانلىقىنى مەتبۇراتقا يەر كۆلەمىدىن سىرت، يۇقىرى ئۆتەلمىگەنلىكى؛ ئىككىنچى، ئېچىلغان يوز يەرلەگە باج تاپشۇرۇلمايتتى، يەنى دېھقانلار تاپشۇرغان يەر ئىجارىسى ھاكىملارغا مەنسۇپ بولاتتى. يۇقىرىنىڭ بۇنداق بىلەن كارى بولمايتتى، بۇ تۇراقسىز مۇلۇك دېيىلەتتى. يەنە بىرى مائاش ئىدى، ئەينى چاغلاردا 1 - دەرىجىلىك ناھىيىنىڭ ھاكىمىغا ئۆچ يىلدا 20 مىڭ سەر تەڭگە، 2 - دەرىجىلىك ناھىيىنىڭ ھاكىمىغا 12 مىڭ سەر تەڭگە، 3 - دەرىجىلىك ناھىيىنىڭ ھاكىمىغا 8 مىڭ سەر تەڭگە بېرىلەتتى، ئەگەر ئىش ئۈددىن كېلىپ، ئوغرى - يالغان بولمىسا 8 مىڭ سەر تەڭگە قولىدا ساقلاتتى، بۇ پۇللار دېھقانلارنىڭ يۇقىرىغا تاپشۇرغان ئاشلىقىدىن پۇل سالىنى توشقۇچە ئوچۇق - ئاشكارا تۇتۇپ قېلىناتتى، پۇقرالار ئۇنى «ئوردا ئاشلىقى» دەيتتى. ئۇ ۋاقىتلاردىكى ھاكىملارنىڭ نەشە چېكىش، ماجاڭ ئويناشتىن سىرت كۆڭۈل بۆلىدىغىنى ئۆزىمۇلكىنى ئوغرى - يالغاندىن ساقلاش ئىدى. شۇڭا ھاكىملار ئوغرىلىق ئەنزىلىرىنى ئىنتايىن ئەستايىدىل بېجىرەتتى. ئوغرىلار ئۇنىڭ مۇلكىگە قول سېلىپ بولمىچە يايلار بىلەپ بولاتتى. يايلار ھەمىشە گۇمانلىق كىشىلەرگە «بۇ يەردىن كېتىپ قال، بۇ جايدىن بىزەر نەرسە ئۇندۇرىمەن دېمە، بولمىسا ئەدەب يەپ قالسەن» دەپ تۇۋلاپ ھەيۋە قىلاتتى. يايلار ھاكىمنىڭ چۆنتەك كولاشتىن قورقىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى، شۇڭا ئۇلار بىپەرۋالىق قىلىشقا پېتىنالمايتتى. بىخەتەرلىك خىزمىتىنى دائىم بىگۈدەك ئالدىن ئىشلەيتتى.

ئەسكەرلەر ئارتۇق شتات تەمىناتى يەيتتى. مەسىلەن

لەن، بىر باتالیوندا يۈز ئادەم بولسىمۇ، 40 - 50 ئادەم بولسىمۇ ئۇنىڭ كارى يوق ئىدى، پەقەت ئۇلار تۇغنى ساقلاپ كارنىيىنى چېلىپ تۇرسىلا ئەسكەر سانىنى سۈرۈشتە قىلمايىتتى. ئۇ بەزىدە غەلىتە قىلىقلارنى قىلىپ، يېرىم ئاي بۇرۇن ھۇججەتتىن بىرنى چۈشۈرەتتى - دە، پالانچى ئاينىڭ پالانچى كۈنى ئەسكەرلەرنى كۆزدىن كەچۈرىمەن دەپ ئۇقتۇرۇش قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئەسكەر باشلىقلىرى كوچىلاردا ئېقىپ يۈرگەن دۇئانىلەرنى، مايمۇن ئوينىتىدىغانلارنى، لۇكچەك - جىدەلخورلارنى يىغىپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ قورسىقىنى توقلاپ قولىغا ئاز - تولا پۇل بېرىپ، ئاندىن ئۇلارغا ھەربىيچە كىيىم كىيگۈزۈپ قويىاتتى، چۈنكى ياڭ زېڭشىن ئۇلارنىڭ مەشقىنى ئەمەس، پەقەت سەپ تارتىپ تۇرغانلىقىنىلا كۆزدىن كەچۈرەتتى. ياڭ زېڭشىن سەپنىڭ ئالدىغا بېرىپ خۇپسەنلىك بىلەن «باركالا! ياخشى بوپتىغۇ، ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى ياخشى!» دەيتتى - دە، ئاندىن ئەسكەر باشلىقىغا: «ئۇلارنى بىر - بىرلەپ چاقىرىپ باققىن» دەپ بۇيرۇق بېرەتتى، شۇنىڭ بىلەن «1، 2، 3، 4، ..... 100» دەپ ساناق ساناش باشلىناتتى. ئاخىرىدا ئۇ ئەسكەرلەرگە: «كۆپچىلىك بىر نىيەتتە بولۇشى كېرەك، چاتاق چىقىرىپ قويۇشۇڭلارغا بولمايدۇ» دەپ قويىاتتى. مانا بۇ ئۇنىڭ ھەربىي ئىشلارغا بولغان پوزىتسىيىسى ئىدى. ئۇ ئەسكەر يوقلۇقىنى بىلەتتى ھەم بۇنى يوشۇرمايتتى، شۇڭا ئەسكەرلەر ئارتۇق شتات تەمىناتى يەيتتى. بەزى يۇرتكى چوڭراق روتا باشلىقلىرى ئادەتتە 5 - 6 خىزمەتچى ئەسكەرلەرنىلا قالدۇرۇپ قويىاتتى، باشقىلىرى پۇل تاپقىلى كېتەتتى. ئۇلارنىڭ خەجلەيدىغان پۇلى بول-

ماچقا، پۇقرالارغا چېقىلمايتتى. بۇلار ھۆكۈمەتنىڭ مۇلكىگە خىيانەت قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ چۈنتىكىنى تولدۇرۇۋالماچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياڭ جاڭجۇن پۇقرالارنىڭ مۇلكىگە تېگىشكە روخسەت قىلمىغاچقا جەمئىيەت ئامانلىقىنى بىر قەدەر تىنچ دېگىلى بولاتتى.

ئەتىياز كەلگەندە قىسمەنكىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قېچىپ كېتەتتى. قېلىپ قالسىمۇ قېرى - چۈرە، ئاجىز - كېسەلچانلار قېلىپ قالاتتى. روتا كوماندىرى قورقمىنىدىن ياڭ جاڭجۇنگە: «جاناپلىرى، ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى قېچىپ كەتتى» — دەپ دوكلات قىلاتتى. ياڭ جاڭجۇن بۇنى ئاڭلاپ: «بوپتۇ، ئۇلار ئاز - تولا پۇل تېپىپ خەجلىسۇن، خاتىرجەم ئىشىڭنى قىلىۋەر» — دەيتتى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئۇنىڭ بىكار يېتىپ مائاشىڭنى يەۋەرمەسەن دېگىنى بىلەن باراۋەر ئىدى. مانا بۇ ئۇنىڭ ئەسكەرلەرگە تۇتقان پوزىتسىيىسى ئىدى. جاھاندا بۇنداقمۇ ئەسكەر باشقۇرۇش قائىدىسى يوقتۇر، مەن ئۇنىڭ ساربىينىڭ ئالدىدىكى پوستلارنىڭ مىلتىقلىرىنى ئېسىپ قويۇپ قاتار ئوينىۋاتقانلىقىنى كۆرەتتىم، ياڭ جاڭجۇن چېقىپ قالسا، پوستلار ئۇنىڭغا ئېرەنمۇ قىلماستىن قاتار ئوينىشىنى داۋاملاشتۇراتتى. ياڭ زېڭشىننىڭ سەندۇبادا يۈز مودىن ئارتۇق يېرى بولۇپ، ئۇ ھەربىلى كۆزدە مىڭۇەن ناھىيىسىگە بىر بېرىپ كېلەتتى. ھەر قېتىم سەپەرگە چىققاندا نەچچە ئون مۇھاپىزەتچى ئەسكەر ئۇنىڭ بىلەن بىللە ماڭاتتى. بەزى كونا ئەسكەرلەر ياڭ جاڭجۇننىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلگەچكە، چىداۋالغا كەلگەندە قېچىپ قېلىپ قىمار ئوينايتتى، بەزى توخۇ يۇرەكلەر گەرچە ئۇنىڭ كەينىدىن قالماي سوڭدىشىپ

ماڭسىمۇ يەنىلا جاڭجۇنىڭ مەپىسىگە يېتىشەلمەيتتى. شۇ-
ڭا ياڭ جاڭجۇن سەندۇباغا بېرىپ يەرلىرىنى كۆزدىن كە-
چۈرۈپ باناشىدا گومۇدىدا مۇھاپىزەتچىلىرىگە ئۇچرىشىپ
قولىدىكى چۈشىن قورىغۇچنى چۆرۈپ: «قايتىڭلار» دەيتتى.
مۇھاپىزەتچىلەر ئارقىغا ئۆرۈلۈپ ئۇرۇمچىگە قاراپ يول
ئالاتتى. مىنگونىڭ 3 - يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭ تىنچلە-
نىپ قالغانىدى، ئەسكەرلەر مىلىتسىلىرىغا قىزىل لاتا باغلۇپ
لىپ يىل بويى مىلىتسىلىرىنى سۈرتمەيتتى. ئەگەر كىمدىكى
مىلىتسىنى سۈرتسە يا دەررە يەيتتى، يا جېنىدىن جۇدا
بولاتتى. پۇقرالار بۇنىڭغا كۆنۈشكەن بولۇپ كۆڭلىدە: ھازىر
جاھان تىنچ، ئەسكەر بېقىش مۇشۇك بېقىش بىلەن بارا-
ۋەر، — دەپ ئويلاپ، ئەسكەرلەرنى كۆزگە ئىلمايتتى.

2. پۇقرالارنى ئۆزىگە تارتىش

ياڭ جاڭجۇن كۈن بويى خىزمەت قىلاتتى، ھەر كۈنى
ناھايىتى كەچ دەم ئالاتتى، ھوججەتلەرگە ئۆزى تەستىق
سالاتتى. ئۇنىڭ كانۇيلىرىنىڭ ئېيتىشىچە ئۇ كۆپ ھاللار-
دا ۋاقتىدا ئۇخلىمايدىكەن. بەزىدە ھەتتا ھوججەتلەرنى بې-
شىغا قويۇپ كىتاب بۆلمىسىدە يېتىپ قېلىپ، ئەتىسى يۈ-
زىنى سۈرتۈۋېتىپلا خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرىدىكەن. ئۇنىڭ
ئۇچىسىدىكى پاختا رەختىن تىكىلگەن يەكتەككە ئون نەچچە
يىل بولغان بولۇپ، ئۇ شۇ يەكتەك بىلەن جان ئۆزگەنىدى.
ئۇ تازىلىققا ئانچە دىققەت قىلمايتتى، ئۇ تاماقتىن كېيىن
يەكتىكىنىڭ يەڭلىرى بىلەن ئاغزىنى سۈرتۈپ، قوللىرىنى
ئىشتىنىنىڭ تىزىغا سۈرتەتتى، شۇڭلاشقا ۋاقتىنىڭ ئۆزۈرت-

شى بىلەن ئۇنىڭ ئىشتىنىنىڭ تىزلىرى بىلەن يەكتىكىنىڭ
يەڭلىرى كىرنىڭ دەستىدىن پارقىراپ كەتكەنىدى. ئۇ دائىم
دېگۈدەك كۆكۈش تاۋار خېرىدارلىرىغا چۈشەندۈرۈغۇچى
نى قولىدىن چۈشۈرمەيتتى. چۈشتىن كېيىنلىرى ئۇ جاڭجۇن
يامۇلىنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئارىلايتتى، ھەر خىل ئىچىملىك،
يېمەكلىكلەرنى ساتىدىغانلار، قىمارۋازلار، نەشكەشلەر ئۇ
يەرگە توپلىشاتتى. سېتىقچىلار ياڭ جاڭجۇننى كۆرۈپ خۇد-
دى ئۆز بۇرادەرلىرىگە مۇئامىلە قىلغاندەك: «جانابلىرى،
بۈگۈن مېنىڭ چۆپرۈم بەك ئوخشىدى، بىر تەخسە يەۋالاملا»
دەپ ئۇنىڭغا سۇنىاتتى. ئۇ چۆپ يېگەچ ئولار بىلەن سۆ-
بىشاتتى ۋە «سودا - سېتىقلار قانداقراق، بىر كۈندە قان-
چىلىك پۇل تاپسىلەر؟» دەپ سورايتتى، سېتىقچىلار سودا
ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا ئەينەن سۆزلەپ بېرەتتى، ئۇ چۆپنى يەپ
بولغاندىن كېيىن چايخانىدىكى چايچىلار: «چاي ئىچسىلە
جاڭجۇن» دەپ چاي ئەكىلىپ بېرەتتى. بالدۇرراق بىكار
بولۇپ قالغان كۈنلىرى چۈشتىن كېيىن سائەت 4 - 5 لەر-
دە ئۇ تۆت كوچا ئېغىزىغا بېرىپ ئۆزى خالىغان بىرەر
ئاشپۇزۇلغا كىرەتتى، سېتىقچىلار ئۇنى كۆرۈپ تاڭجاڭغا:
«جاڭجۇن كەلدى. چاپسان چاي كەلتۈرۈڭلار» دەپ ۋارقى-
رايتتى. ئۇ چاي ئىچكەچ ئولار بىلەن مۇڭدىشاتتى، سودا
ئەھۋالىنى سورايتتى، تۇنجى جاڭ ئۇرۇلغاندا ئاندىن ئور-
نىدىن تۇرۇپ: «كەچ بولۇپ كېتىپتۇ، مەن قايتاي» دەپ
خوشلىشاتتى. ئۇ قايتىشىدىنمۇ يامۇل دەرۋازىسىدىكى پوستلار-
نىڭ بىخىرامان قاتار ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرەتتى.

ئىككىنچى جاڭ ئۇرۇلغاندىن كېيىن سېتىقچىلار يا-
مىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ئەپكەشلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، جاڭجۇن

یامۇلغا كىرىپ كېتەتتى، ئەينى چاغدىكى تېلېگراف ئىدارىسىدىن كىرىپ ئىككىنچى، ئۈچىنچى سارايدىن ئۆتكەندىن كېيىن مەنچىگىغا بارغىلى بولاتتى. پوستلارنىڭ يۈلار بىلەن كارى بولمايتتى. پۇقرالار جاڭجۇن يامۇلغا خالىغانچە كىرىپ چىقالىغانلىقىدىن خۇشال ئىدى. يامۇلدىن ماڭىدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى جاڭجۇننىڭ يېقىنلىرى ۋە پايلاقچىلىرى ئىدى. ئۇلار بازار ئەھۋاللىرىنى، ئالتۇن باھاسىنى، بەزى جايلاردىكى شەپىلەرنى ياكى گۇمانلىق كىشىلەرنى جاڭجۇنگە كۈندە مەلۇم قىلىپ تۇرغاچقا، ئۇ بولۇ ۋاقتان ھەممە ئىشتىن خەۋەردار بولۇپ تۇراتتى، بەزىدە ساقچى ئىدارىسى خەۋەر تاپالمىغان ئىشلاردىن خەۋەر تېپىپ، ساقچى ئىدارىسىگە بېرىپ: «سىلەر نەشە چېكىشتىن باشقا ئىشنى بىلمەيسىلەر، پالانى يەردە پالانى ئەھۋاللار باركەن، سىلەر پالانى ئىشلارغا دىققەت قىلىڭلار» دەپ كايىپ ئۇلارنى داڭ قالدۇرۇپ قويياتتى. ياڭ جاڭجۇن سېتىقچىلار ئارقىلىق ھەر خىل ئاخباراتلارغا ئىگە بولاتتى.

3. باھانى تەكشەش

مىنگونىڭ 8 - يىلى شىنجاڭدا چاشقان ئاپىتى يۈز بەرگەنىدى. چاشقانىنىڭ كۆپلۈكىدىن مۇشۇكمۇ ئۇنىڭغا كۆز قىرىنى سالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. توپ - توپ بولۇپ يۈرگەن چاشقانلار ئاشلىققا ئېغىر زىيان سالغانىدى. نەتىجىدە ئاشلىقنىڭ باھاسى ئەسلىدىكى باھادىن بىر ھەسسە ئۆسۈپ، بىر دانەن ئاشلىق ئەسلىدىكى 12 سەر تەڭگىدىن 24 سەر تەڭگىگە ئۆسكەنىدى. جاڭجۇننىڭمۇ بۇ ئىشتىن خەۋىرى بار ئىدى. مالىيە نازارىتىدىنمۇ ئادەم كېلىپ: «چاتاق بولدى، جاڭجۇن، ئاشلىقنىڭ باھاسى بەك ئۆسۈپ كەتتى» دەپ دوكلات قىلغانىدى.

— قانچىلىك ئۆسۈپتۇ، — دەپ سوريدى ياڭ جاڭجۇن.

— بىر دانىنى 24 سەر تەڭگە ئىكەن، دەپ جاۋاب بەردى دوكلات قىلغۇچى.

— ھە، كېرەك يوق، بۇنىڭغا مەن بىر ئامال تاپاي، — دەپ جاۋاب بەردى جاڭجۇن كەلگەن كىشىنى يولغا سېلىپ. ئاندىن ئۇ سودا ساھەلىرىنىڭ ئاقساقاللىرىنى چاقىرىپ كەلدى، ئۇ چاغلاردا ھەرقايسى سودا - كەسىپلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا ئاقساقاللىرى بار ئىدى. باھانى شۇلار بەلگىلەيتتى.

جاڭجۇن: بازاردا بىر دانەن بۇغداينىڭ باھاسى قانچە؟

— بىر دانىنى 20 نەچچە سەر ئەتراپىدا بولۇۋاتىدۇ.

— زادى قانچىلىك ئۆسۈپ كەتتى، — دەپ سوريدى ياڭ جاڭجۇن كوچىلاپ.

— 24 - 25 سەرگە چىقتى، — دەپ جاۋاب بېرىشتى ئاقساقاللار.

— بەللى، ئۆسۈپ كېتىپتۇ، قاچاندىن باشلاپ ئۆسكەن؟

— راستىنى ئېيتساق، يېرىم ئاي بۇرۇن ئۆسكەن.

— بولماپتۇ، مەن ئازراق ئاشلىق سېتىپ، ئەسكەرلەرگە مائاش بەرمەكچى ئىدىم، يارەملەشسەڭلار. بۇرۇن بىر دانەن ئاشلىق نەچچە پۇل ئىدى؟

— بۇرۇن 12 سەر ئىدى.

— بىر دانىنى 15 سەر بولسۇن، قانچىلىك ئالساڭلار ئېلىڭلار، قالغان ئالغىڭلار كەلسە شۇ چاغدا ئامباردىن ئېلىۋېلىڭلار. ئاقساقاللار بېيىش پۇرسىتى كەلدى دەپ خۇشال بو-

لۇشۇپ، ياك جاكجۇنگە ئاپىرىن ئوقۇشتى ھەمدە «مەن يۈز دادەن ئالىمەن»، «مەن 200 دادەن ئالىمەن»، «مەن 300 دادەن ئالىمەن» دەپ مەلۇم قىلىشتى.

— بولىدۇ، بولىدۇ. خېرىدار تېپىكلار، ئاشلىق دېگەن جىق گەپ، ماڭا پۇل كېرەك. — دەپ ئۇلارنى يولغا سالدى. ياك جاكجۇن ئاندىن سېتىقچىلارنى چاقىرىپ كېلىپ ئولاردىن:

— ئاشلىقنىڭ بازىرى قانداقراق، — دەپ سورىدى.

— ناھايىتى ياخشى، بازىرى بەك ئىتتىك بولۇۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىشتى سېتىقچىلار.

— باھاسى قانچە؟

— بىر دادىنى 24 ـ 25 سەردىن بولۇۋاتىدۇ.

— ھە، 24 ـ 25 سەر بولۇۋاتامدۇ. ماڭا پۇل كېرەك بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئازراق ئاشلىق ساتماقچى ئىدىم، يارەملەشسەڭلار قانداق؟

— چاتاق يوق جاكجۇن، خىزمەتلىرىگە تەييارمىز. بىر دادىنىنى قانچە پۇلدىن ساتىلا؟

— بىر دادىنى 12 سەر بولسۇن.

— بۇ ياخشى ئىشقۇ! — دەپ ھەيران بولۇشتى ئۇلار ۋە پايدىغا قىزىقىپ «مەن 200 دادەن ئالىمەن»، «مەن 300 دادەن ئالىمەن» دەپ چۇقان سېلىشتى.

— بولىدۇ، بولىدۇ. سىلەرنىڭ تەلىپىڭلار بويىچە بولسۇن، ئەتە ئامبارىدىن ئېلىۋېلىڭلار، ئاشلىقتىن تولا نېمە يوق، — دېدى جاكجۇن ئۇلارنىڭ رايىغا بېقىپ.

شۇنىڭ بىلەن ياك جاكجۇندىن نەپ ئېلىشنى كۆزلىگەن ئاقساقاللار بىلەن سېتىقچىلار خېرىدار تېپىشقا كېرىشتى.

ئاقساقاللار، سېتىقچىلارنى تېپىپ ئاشلىق ساتىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. ياك جاكجۇنىڭ ئېلىتىپاتىغا ئېرىشەلمىگەن باشقا سېتىقچىلار ماڭا 30 دادەن، ماڭا 50 دادەن كېرەك دېيىشىپ بازار باھاسىدىن بىر سەر تۆۋەن باھا بىلەن بىر دادىنىنى 23 سەر تەڭگىدىن ئېلىشقا پۈتۈشتى.

ئاقساقاللار كېتىپلا جاكجۇن ھوزۇرىدىن چىققان سېتىقچىلار بىر دادەن ئاشلىقنى 15 سەردىن ساتمىز، قانچىلىك كېرەك بولسا يەتكۈدەك بار دەپ چۇقان سېلىشتى. تېخى ھېلىلا ئاقساقاللار بىلەن سودىلىشىپ قويۇشقان سېتىقچىلار ئاشلىق باھاسىنىڭ بۇنداق تېز چۈشۈپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ تەمتىرەپ قېلىپ، دەرھال ئاقساقاللارنى تېپىپ ـ ھېلىقى ئاشلىقنى ھازىرچە ئالماي تۇرای، قولۇمدا پۇل ئاز ئىكەن، — دەپ يېنۇپىلىشتى.

شۇنداق قىلىپ جاكجۇن بىر جېڭمۇ ئاشلىق ساتماي تۇرۇپ بازاردىكى ئاشلىقنىڭ باھاسىنى چۈشۈرۈۋەتتى. ماۋا بۇ، ئاقساقالنىڭ ئۇستاتلىقى ۋە ھىيلە مىكىرلىكلىگى ئىدى. چۈنكى ئۇ ئاشلىق كەم ئەمەسلىكىنى، پەقەتلا ئاقساقاللارنىڭ بازار باھاسىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋاتقانلىقىنى ئويدان بىلەتتى. ئۇ ھىيلە ئىشلىتىپلا، كىشىلەرنى خاتىرجەم قىلدى. ئاشلىقنىڭ باھاسىمۇ ئۆسمىدى.

مەن يەنە مۇنداق بىر ئىشنىمۇ ئۇچراتقانىدىم. شۇ كەملەردە بىر سەر ئالتۇننىڭ باھاسى 40 سەر تەڭگە ئىدى، ئەمما بىراقلا 60 سەر تەڭگىگە ئۆسۈۋالدى. بۇ ھال سودا ئەھۋالىنى بۇزدى. ئالتۇننىڭ باھاسىنى چۈشۈرۈش ئۈچۈن، جاكجۇن كانىۋايلىرىنى چاقىرىپ، بىرمۇنچە قۇرۇق ساندۇقلارنى ئالتۇن قاچىلانغان ساندۇقلار بىلەن ئالدى

یامۇلغا تىزدۇردى - دە، بۇلارنى پىچەتلەپ نومۇر قويدى. ئاندىن ئالتۇنپۇروچ ئاقساقاللارنى چاقىرتىپ ئۇلارغا:

— ئامباردىكى ئالتۇنلارنى سېتىپ بەرسەڭلار، ئەسكەرلەرگە بېرىدىغان پۇلۇم قالمىدى، — دېدى.

— بولىدۇ، جاڭجۇن، قانداق ئالتۇن؟ — دەپ سوراشتى ئۇلار.

— ئۆزۈڭلار كۆرۈپ بېقىڭلار، — دېدى جاڭجۇن كۆرسقا ئولتۇرۇپ، ئاندىن كانۇايلىرىغا — پالانى - پالانى نومۇرلۇق ساندۇقنى ئېلىپ چىقىڭلار، — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

ئۇلار ساندۇقلارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ كېپەك ئالتۇن ئىكەنلىكىنى كۆردى. جاڭجۇن يەنە بىر ساندۇق ئالتۇن كەلتۈردى. تىزىلغان ئالتۇن ساندۇقلىرىنى كۆرگەن ئاقساقاللار قانداق قىلىپ چۆنتەكلىرىنى تولدۇرۇش ئۈستىدە باش قاتۇرۇشقا كىرىشتى.

— قايسى باھادا ساتىلا، — دەپ سوراشتى ئاقساقاللار.

— ئۆزۈڭلار بىلىڭلار، ئىش قىلىپ نەرسە تەييار، — دېدى جاڭجۇن.

— جاڭجۇن، بۇ ناھايىتى ياخشى ئالتۇن ئىكەن، ئۆزلىرىگە پۇل كېرەك ئىكەن، بىز جاپا تارتساقمۇ، ئۆزلىرىگە بىر سېرىگە 50 كۆمۈش تەڭگە بېرەيلى، — دېدى ئۇلار بىر سەر ئالتۇندىن ئون سەر كۆمۈش پايدا ئېلىشنى ئويلاپ.

— سىلەرگە پايدىسى بولامدىكەن، قانداق؟ — دەپ سورىدى جاڭجۇن.

— قىلغان شەپقەتلىرىگە رەھمەت، ئاز - تولا نەپ كۆرگىلى بولىدۇ، — دېيىشتى ئۇلار ئېگىلىپ تۇرۇپ.

ئۇنداق بولسا بىر سېرى 45 كۆمۈش تەڭگە بولسۇن، سىلەر 5 سەر پايدا ئېلىڭلار، — دېدى جاڭجۇن.

ئاقساقاللار بىر سەر ئالتۇندىن 15 سەر كۆمۈش پايدا ئالغىلى بولىدىغانلىقىنى پەملىدى - دە، «مەن 50 سەر ئالىمەن»، «مەن 100 سەر ئالىمەن» دەپ چۇقان سېلىشتى.

ياڭ جاڭجۇن ئالتۇن ساندۇقلىرىنى ئۇلارغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ — مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنى ساتىمەن. چۈنكى ئەسكەرلەرگە مائاش بېرىش مۇھىم، سىلەر كۆمۈشىڭلارنى تەييارلاپ قويۇڭلار. ئالتۇننى ھازىر ئېلىپ كەتسەڭلارمۇ مەيلى، — دېدى.

ئالتۇننى ھازىرچە ئېلىپ كەتمەيلى، سىلىدە تۇرسىمۇ ئوخشاش ئەمەسمۇ، بىز بېرىپ كۆمۈش تەييارلايلى، — دەپ كېتىشتى ئاقساقاللار.

ئۇلار تېزرەك سودا قىلىش كويىدا ئالتۇنپۇروشلارنى چاقىرىپ كېلىپ، — ساتىدىغان ئازراق ئالتۇن بار، — دېيىشتى.

— ياخشىغۇ، باھاسى قانچىكەن؟ — دەپ سوردى ئالتۇنپۇروشلار.

— ھازىر بىر سەر ئالتۇننىڭ بازار باھاسى 60 سەر تەڭگىغۇ، — دېدى ئاقساقاللار.

— شۇنداق بولۇۋاتىدۇ، غوجام، — دېدى ئالتۇنپۇروشلار.

— سىلەرگە بىر سېرىنى 60 سەردىن بېرەيلى، بىر سەر ئالتۇن 65 سەر تەڭگە ئۆسۈپ قېلىشى مۇمكىن، —

دېدى ئاقساقاللار.

ئالتۇنپوروشلار «مەن 30 سەر ئالاي»، «مەن 50 سەر ئالاي» دەپ سودىلاشقانلىقى باشلىدى، بىرى - بىرىنى چاي، تاماققا تەكلىپ قىلىشىپ سودىسى قىزىپ كەتتى.

بۇ چاغدا جاڭجۇن ئۆز يامۇلىغا سېتىقچىلارنى چاقىرىپ كېلىپ، يەنىلا ھېلىقى ئۇسۇل بىلەن ئۇلارغا ساندۇقلاردىكى ئالتۇننى كۆرسىتىپ ئاقساقاللار بىلەن پۈتۈشكەن باھادىن تۆۋەنرەك قىلىپ سېتىقچىلارغا سېتىپ بېرەمكىچى بولدى.

— ئاقساقاللارغا ھېلىلا 45 سەردىن بەرگەنىدىم، سىلەرگە 42 سەردىن بېرەي، — دېدى جاڭجۇن سېتىقچىلارنى خوش قىلىپ، شۇنداق بىلەن ئاقساقاللارمۇ، سېتىقچىلارمۇ ئالتۇن ساتمىز دەپ بازارنى بېشىغا كىيىشتى. بەزىلەر بىر سەر ئالتۇننى 50 سەرگە ساتمەن دېسە، بەزىلەر 55 سەرگە ساتمەن دەيتتى، ئۇلار يا جاڭجۇننىڭ ئالتۇنى كۆپ دەپ ئويلاپ، ئۆزئارا سودىلاشمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئالتۇننىڭ باھاسىمۇ چۈشتى. چۈنكى ئالتۇن يېگىلىي بولمىغان نەرسە ئەمەستە، ئۇ پەقەت بىر قىسىم سودىگەرلەردىلا بولىدۇ. يا ئېكىسپورتچىلىرى بىلەن ھەممە ئۇنىڭ ئالتۇنى كۆپ دەپ ئويلىغاچقا كۆڭلى ئارام تاپتى. شۇنداق قىلىپ ئالتۇننىڭ باھاسى بىراقلا چۈشۈپ كەتتى.

شۇنىڭ بىلەن ئاقساقاللار پايدا ئالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ جاڭجۇنگە يالۋۇرۇپ: «جاڭجۇن جانابلىرى، ئەسكەرلەرگە تارقىتىلىدىغان مائاش پۇلىنى بىز بېرىپ تۇرايلى، ئالتۇننى ئالمىساق قانداق، ھازىر ئالتۇننىڭ باززىي كاساتلىشىپ قالدى» دەپ يالۋۇرۇشتى.

— سىلەر 55 سەر تەڭگىگە ساتقىلى بولىدۇ دېمىدىڭلارمۇ، مەن 45 سەردىن بەرسەممۇ ئالمامسىلەر؟

— چۈشۈپ كەتتى ئەمەسمۇ، 50 سەرگە ساتقىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى. جاڭجۇن سىلىگە پۈل كېرەك بولسا بىز بېرىپ تۇرايلى، ئالتۇن مەشھەدە تۇرۇپ تۇرسا، دېيىشتى.

— بولىدۇ. ئۇنداق بولسا ماڭا ئازراق پۇل بېرىپ تۇرۇڭلار دېدى، — جاڭجۇن.

ئاقساقاللار ئېلىپ كەلگەن پۇلىنى ئۇ بەرەر - يېرىم ھەپتە ساقلاپ ئۇلارغا ئەۋەتىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ ئۇ ئۆزىنىڭ بىر سەر ئالتۇنىغا چىقىلماي تۇرۇپ ئالتۇننىڭ باھاسىنى ئۆز باھاسىغا چۈشۈرۈپ قويدى.

ئۇ چاغلاردا شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن بولغان ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئۇرۇمچىدىكى بەزى ئاقساقاللار ھەممە ئىشنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتكەنىدى. ئەمەلىيەتتە ياڭ جاڭجۇننىڭ بىرقانچە سانىدۇقلا ئالتۇنى بولۇپ، قالغانلىرى قۇرۇق سانىدۇق ئىدى. جاڭجۇن ئالتۇن قاچىلانغان سانىدۇقنى ئۇلارغا كۆرسىتىپ، كىشىلەرنى خاتىرجەم قىلىش ئارقىلىق ئىشنى جۇڭدىگەنىدى. ئۇلارمۇ ياڭ جاڭجۇننىڭ بىر ئامبار ئالتۇنى بار ئىكەن دەپ ئالتۇن باھاسىنى ئۆستۈرەلمىدى.

سودىگەرلەرنى كولدۇرلاتقان يۇقىرىقى ئىككى ئىشنى مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم، ئەمما بۇ ئىشتا ياڭ جاڭجۇننىڭ ھېيلە ئىشلەتكەنلىكىدىن خەۋىرىم يوق ئىدى. كېيىنكى كۈنلەردە مەن جاڭ جياكۇي بىلەن پاراڭلىشىپ بۇ ئىشنىڭ سىرىدىن خەۋەر تاپتىم.

4. بايۇەچچىنىڭ ئۆز تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزۈشى

باۋ بايۇەچچە ئۆز تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزگەندە مۇنداق بىر كۈلكىلىك ئىش بولغاندى: ياڭ جاڭجۇننىڭ ئىككى ئوغلى بولۇپ، چوڭىنىڭ ئىسمى ياڭ يىڭچيەن، ئەركىلەتمە ئىسمى باۋ بايۇەچچە، كەنجىسىنىڭ ئىسمى ياڭ يىڭكۈن، ئەركىلەتمە ئىسمى گادەن ئىدى. مەلۇم بىر يىلى باۋ بايۇەچچىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن چاڭچىلىچىلەر تەكلىپ قىلىنغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە شۇ چاغلاردىكى ئۇرۇمچى بويىچە ئەڭ ئۇستا ھەم داڭلىق چاڭچىلىچى لیوفاڭ دېگەن كىشى بار ئىدى، ئۇرۇمچىدىكى پۇقرالارنىڭ هەممىسى ئۇنى بىلەتتى. جاڭجۇن «بارىگاھقا بەش قېتىم بېسىپ كىرىش» دېگەن چاڭچىلىنىى ئويناشنى تەلەپ قىلدى. ئويۇننى جاڭجۇن كۆرىدىغانلىقى ئۈچۈن، لیوفاڭ ئەپيۇننى بولۇشنا چېكىپ، چاڭچىلە ناخشىسىنىمۇ تازا ئوخشىتىپ ئېيتتى، ئويۇن تۈگىگەندىن كېيىن ھالىسىراپ كېتىپ قان قوسۇۋەتتى، جاڭجۇننىڭ ئۇنىڭغا قانچە پۇل بەرگەنلىكىنى ئويلاپ باقمامسىلەر. جاڭجۇن ئۇنىڭغا ئارانلا ئىككى كۈچۈك ئىنئام قىلدى، سورۇندا ئولتۇرۇشقان نازىرلار بۇنىڭدىن خجالەت بولۇشۇپ ئون - يىگىرمە سەر تەڭگىدىن ئىنئام قىلىشتى. قىزىق ئىش، خەق شۇنداق ئوبدان ئويناپ بەرسە ئاران ئىككى كۈچۈك ئىنئام قىلغىنى نېمىسى، بىر كۈچۈك قانچە پۇلغا يارايدۇ. ئارانلا ئىككى يېرىم مىسقال كۈمۈشكىلا يارايدۇ، خالاس.

قان قۇسقۇدەك بولۇپ كۈچەپ ئويۇن كۆرسىتىپ بەرسىمۇ، ئۇنىڭ پۇل تۆلەشكە كۆزى قىيمىدى. كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ ئۇستا چاڭچىلىچى ئۆيىگە بېرىپلا ئۆلۈپ كېتىپتۇ. بۇ ئىشلارنى پۇقرالارمۇ بىلىپ كېتىپتۇ. جاڭجۇن ئۆمۈر بويى ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئۆتكەن ئادەم بولۇپ، سۆلەتۇازلىق بىلەن خۇشى يوق ئىدى. ئۆزىنى تۇزەشتۇرۇپمۇ يۇرمەيتتى. ئۇ بىر يەكتەكنى 17 يىل كىيگەنىدى، ئۇ ئەيىش - ئىشرەت، كەيپى - ساپاغا بېرىلگەنلەرگە ئۆچ ئىدى. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلىرى ئاددىي كىيىنىپ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ئالماي يۇرسە، ياخشى ۋەزىپىلەرگە قويۇلاتتى. ئۇلارنىڭ مال - مۈلكى كۆپ بولسىمۇ كارى يوق ئىدى. تاۋار دۇردۇنلارنى كىيىپ سۆلەتۇازلىق قىلغانلارنى ياقتۇرمىغانلىقتىن، ئۇلارغا ياخشى ۋەزىپىلەرنى بەرمەيتتى. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئۇنىڭغا هاجىتى چۈشۈپ بىرەر نېمە تەلەپ قىلسا، «بىر - ئىككى كۈن تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ، ئالدىرىماڭ» دېگەن سۆزلەر بىلەن يولغا سېلىپ قوياتتى.

5. دىنىدىن پايدىلىنىش

شۇ چاغلاردا مىلىتارىستلار ئارىسىدا ئۇرۇش بولۇۋاتقان بولۇپ، ياڭ زېڭشىن مەركەزگە نىسبەتەن «ئاكاك كىمنى ئالسا، يەڭگەڭ شۇ» دېگەن پوزىتسىيىدە بولۇپ، كىم تەختكە چىقسا شۇنى هىمايە قىلاتتى. ئۇ ئىچكىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئۈزۈپ، شىنجاڭنى ئىچكىرىدىكى سىياسىي ماجىرالارغا ئارىلاشتۇرمايتتى. ئۇ هەمىشە: «شىنجاڭ بىر تەبىئىي تۇرمە، روسىيىنىڭ ماجىراسى تۈگىدى، ئۇلار

ئەمدى شىنجاڭغا كەلمەيدۇ، شىنجاڭ تىنچلاندى، پۇقرالار ئارامى خۇدا جان باقسۇن» دەيتتى.

شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۇ، ئاساسەن يەرلىك ۋاڭ - گۇڭ، ئاقسۆڭەكلەرنى قولغا كەلتۈرگەنىدى. قارا شەھەردىكى مەنخەنۋاڭ، قوشتولغاي، شىخودىكى چاۋ چىگۈاڭ، قۇمۇلدىكى شاچىگۈاڭ، كۈچادىكى ئابدۇللا ۋاڭ، خوتەندىكى زاكىر ئاخۇنبەگلەرنى ئۆزىنىڭ ئىسكەنجىسىگە ئېلىۋېلىپ، چوماقچى قىلغا نىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاز - تولا زىددىيەت پەيدا قىلىپ، ئۇلارنى ئۆز ئارا نۇقتىلاپ قويغانىدى. ھەر قايسى چىگۈاڭلارنى ئۆزىگە قارىتىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ كەنجى ئوغۇللىرىنى ئېلىپ كېلىپ، ۋالىي مەكتىپىنىڭ 3 - زالىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆز ئوغۇللىرى بىلەن بىرلىكتە ئوقۇتاتتى. قارىماققا ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىغا كۆڭۈل بۆلگەندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۇلار گۆرۈگە تۇرغۇزۇلغانىدى.

خۇيزۇلار ئىچىدە ئۇ ئاخۇنلارنى كونترول قىلاتتى. ئەينى چاغلاردا ئۈرۈمچىدىكى خۇيزۇلار 23 مەزھەبكە بۆلۈنگەن بولۇپ، يې قامىلىنىڭ بىر كىشى ئۇلارغا باش ئىدى. كىشىلەر ئۇنى يې لويې (بېگىم) دەيىشەتتى. دىنىي ئىشلاردا يې لويېنىڭ گېپى گەپ ئىدى. ياڭ جاڭجۈن خۇيزۇلار ئارىسىدىكى ئىشلاردىن يې لويې ۋە باشقا ئاخۇنلار ئارقىلىق خەۋەر تاپاتتى.

ياڭ جاڭجۈن دىنغا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرەتتى، بولۇپمۇ ئاخۇنلارنى بەك ھۆرمەت قىلاتتى. ئىلگىرى خۇيزۇ ئەمەلدارلار ئاخۇنلارغا سالام بېرىپ قويۇپلا ئۆتۈپ كېتەتتى، لېكىن جاڭجۈن ئۇنداق قىلمايتتى، ئاخۇن

لار بەرەر ئىش توغرىلىق ئۇنىڭ ھوزۇرىغا كەلسە، قولچە ئىككىلەنمەي ئۆزى بىۋاسىتە قىزغىن قوبۇل قىلاتتى. ئۇزاتقاندا ئۇ ئاخۇنلارنى چوڭ زالنىڭ سىرتىغىچە ئۇزىتىپ چىقىپ، مەپىلىرىگە ئولتۇرۇۋالغۇچە قاراپ تۇراتتى. ئادەتتە ئۇ، دۇدزىيە كومانىدىرلىرى، بىرىگادا كومانىدىرلىرىنى قوبۇل قىلسىمۇ 3 - زالدا يولغا سالاتتى.

ھەر يىلى بىر قېتىم مۇھەممەد پەيغەمبەرنى خاتىرىلەپ مەۋلۇت ئۆتكۈزۈلگەندە، مەيلى قايسى مەزھەپ بولسۇن، ئەگەر چاڭجۈننى تەكلىپ قىلسىلا، ئۇ 200 جىڭ ئۇن، 100 جىڭ ياغ، بىر كالا سەدىقە قىلاتتى، چوڭراق مەزھەپ بولسا، ئىككى كالا سەدىقە قىلاتتى، مەۋلۇت تۇغمىگەن چاغلاردا بېرىپ قالغان بولسا، ئۇلارغا دەخلى قىلماستىن، مەسچىت سىرتىدا ئولتۇرۇپ تۇراتتى. مەۋلۇت ئېگىگەندىن كېيىن ئاخۇن ۋە جامائەت بىلەن سالاملىشىپ ئۇلارنى تەبرىكلەيتتى. شۇ چاغلاردا پۈتۈن شەھەردىكى 23 مەزھەبنىڭ ئۆز ئالدىغا مەسچىتلىرى بار ئىدى. كۆپىنچە مەسچىتلەردە ياڭ زېڭشىننىڭ «خەلق ھۆرمەتلەيدىغان دىيانەتلىك ئىسلام دىنى» دېگەن خەتتى يېزىلغان ۋەتەسكىلار بار ئىدى.

مۇسۇلمانلار ھەر يىلى ئۆتكۈزىدىغان روزى ھېيت بىلەن قۇربان ھېيىتتا ئۇ ئاخۇنلارنى ھېيتلايتتى ۋە دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ 2 - زالدا ساڭزا، پولۇ تەييارلاپ، ئاخۇنلارغا زىياپەت بېرەتتى. ئۇ كۆپچىلىك بىلەن بىللە داستىخاندا ئولتۇرۇپ: «قېنى ئېغىز تېگىڭلار، بۈگۈن چەم بوپتۇق، پۇخادىن چىققىچە مۈكدىشۈالايلى» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىپ چاقچاق قىلاتتى، ياشانغان بۇ ئادەم كەم سۆز بولۇپ، ئادەتتە كۆپ سۆزلىمەيتتى، ئەمما ئارىلاپ - ئارىلاپ قىلغان

سۆزلىرى كىشىلەرگە ئىنتايىن سەممىي تۇيۇلاتتى. ئۇ باشقىلار ئالدىدا ئەزەلدىن ئۆزىنى چوڭ تۇتمايتتى. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى باشقىلارنى ئۆزىگە تارتقانلىقى ئىدى. بۇ ئاخۇنلارمۇ نېمىلا ئىش بولسا ئۇنىڭغا مەلۇم قىلىپ تۇراتتى. ئۇ ئاخۇنلارغا دائىم: «ياخشى ئادەملەر ئارامى-خېۋىدا جان بېقىشنى خالايدۇ، ئەمما بەزى ئەسكىلەرمۇ بارىكى، ئۇلار زادىلا جىم يۈرمەيدۇ. سىلەر دىنىي ئەربابلار، جاھان تىنچ بولسا دىن رۇناق تاپىدۇ، ئۇنداق بولمايدىكەن دىن داۋالغۇپ قالىدۇ. ئەگەر بەزى بۇزۇقلار جەدەل چىقىرىپ دىنغا دەخلى قىلسا، ئۆزۈڭلار تەڭ كېلەلمىسەڭلار ماڭا ئېيتىڭلار، مەن ھەل قىلىپ بېرىمەن. دىنىنىڭ ئېچكى مەسىلىلىرىنى ئۆزۈڭلار بىر تەرەپ قىلىڭلار، ھەممەيلەن تىنچلىقنى مەقسەت قىلايلى، پۇقرالار خاتىرجەم كۈن كەچۈرسۇن» دەيتتى. كۆپچىلىكمۇ جاڭجۇننىڭ سۆزىنى ئورۇنلۇق كۆرۈشەتتى. چۈنكى قەدىمكى چاغلاردا پەيغەمبەر ۋە ئەۋلىيالار پۇقرالار بايىاشات، خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرسۇن دېگەن ئەمەسمۇ. شۇڭا ئەينى چاغلاردا شىنجاڭدىكى پۇقرالار جاڭجۇندىن رازى ئىدى.

6. ئۆزىگە قارشىلارنى يوقىتىش

جاڭجۇن پۇقرالارنى باشقۇرۇشتا ھەم مېھرىبان، ھەم رەھىمسىز بولۇپ، ئۇلارنى ئۆزىگە تارتىپ پايدىلىناتتى. يەرلىك ئەمەلدارلار بىلەن ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى سىپاھىلارغا قارىتا ئۆزىگە بويسۇنۇشنى نىزام قىلاتتى. ئۆزىگە قارشى تۇرغان، ئۆز ھۆكۈمرانلىقىغا زىيان سالغانلارنى ئىنتايىن رەھىمسىزلىك بىلەن كۆزىدىن يوقىتاتتى. ئۇنىڭ ھەرقايسى ئورۇنلاردا قۇلاقلىرى بولۇپ ھەممە ئىشتىن خەۋەر تېپىپ تۇراتتى.

مىنگونىڭ 3-يىلى مافۇشىن ئائىلىسى بىلەن بىرنىڭ ئائىلە قەشقەرگە ئەۋەتىلدى، ياڭ زەنشۇ (لەقىمى ياڭ چوڭ قۇر) قەشقەرنىڭ ۋالىيلىق ئەمىلىنى مافۇشىنغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئۆزى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئارقىلىق ئېچكىرى ئۆلكىگە قايتىپ كەتتى. ئۇ يەنە بىر باتالیون ئەسكىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، يۇەن داخۇانىڭ يېقىنلىرىدىن خۇاڭ ۋەنپىڭ بۇ باتالیونىنىڭ كوماندىرى ئىدى، ئەمەلىيەتتە ئۇ قەشقەرنىڭ ھەربىي ئىشلار قوماندانى ئىدى.

بىر كۈنى جاڭجۇن قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى ۋاڭ يىنتاڭغا: «پالانچى كۈنىڭ پالانچى ۋاقىتدا خۇاڭ ۋەنپىڭنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مەھكىمىسىگە تاماقتا تەكلىپ قىلىڭلار» دېگەن مەزمۇندا تېلېگرامما ئەۋەتىدۇ. جاڭجۇن دائىم مۇشۇنداق باش-ئاخىرى يوق تېلېگرامما ئەۋەتىپ قول ئاستىدىكىلەرنى قايمۇقتۇراتتى، شۇڭا ئەمەلدارلار جاڭجۇندىن ئىنتايىن قورقاتتى. جاڭجۇن توپچىلار پولكىدىكى ماشگىيەنگمۇ (مېنىڭ دادام): «مەلۇم كۈننىڭ مەلۇم ۋاقىتدا باتالیونغا بېرىپ خۇاڭ ۋەنپىڭنى باشلاپ چاسا كوچىدىن تۆشۈك دەرۋازىغا بېرىپ، ئاندىن فېڭچېك كوچىسىدىكى ئامبال يامۇلغا زىيانپەتكە بېرىڭ» دېگەن مەزمۇندا تېلېگرامما ئەۋەتىدۇ. ھېچكىم ئۇنىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلماسلىققا پېتىنالمايتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ھەربىزىنى بىلىپ بولغىلى بولمايتتى.

تېلېگراممىدا بەلگىلەنگەن كۈنى ماشگىيەن باتالیونغا

بەرىپ خۇاڭ ۋەنپىڭنى زىيادىلەتكە تەكلىپ قىلىپ جاڭجۇننىڭ يولبورۇقى بويىچە چاسا كوچىدىن توشۇك دەرۋازىدىنا قاراپ يول ئالىدۇ. ئىككىيلەن پىيادە فېڭچېڭ كوچىسىنىڭ دوقمۇشىغا كەلگەندە «پاڭ!» قىلغان مىلتىق ئاۋازى بىلەن تەڭ خۇاڭ ۋەنپىڭ يەرگە يىقىلىدۇ. ماشىگيۇەن چۆچۈپ: «كىم» دەپ ۋارقىرايدۇ - دە، كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى ئوددىنىيە كوماندىرى دېڭ فۇخەي ئاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «نېمە قىلغىنىڭ بۇ» دەپ سورايدۇ.

دېڭ فۇخەي يانچۇقىدىن ئىزا قويۇلغان بۇيرۇقنى چىقىرىپ: «دارىن، مانا بۇ جاڭجۇننىڭ بۇيرۇقى» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئەسلىدە جاڭجۇن ئۇنىڭغا ۋەنپىڭنى مۇشۇ يەردە ئېتىۋېتىشكە بۇيرۇق قىلغانىكەن.

ماشىگيۇەن — ماڭا خەۋەر قىلىپ قويساڭ بولمامدۇ، مەن يا قورال سېلىۋالماپتىمەن، ئەگەر ئۇ ماڭا ئوق چىقارسا قانداق قىلاتتىڭ، — دېدى.

— مۇمكىنمۇ، مېنىڭ مەرگەنلىكىمنى بىلمىسىڭۇ، — دەپ جاۋاب بەردى دېڭ فۇخەي،

قارىمدىغان، جاڭجۇن كىمنىڭ مەرگەنلىكىنىمۇ بىلمەيدىكەن، ھەتتا قول سالمىدىغان ئورۇنىنىمۇ يەلگىلەپ بېرىپتۇ. ئۇ قايسى ئورگاندا قانداق كىشىلەرنىڭ بارلىقىنى بەش قولدەك بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەر ئۇنىڭدىن چۆچۈپ دەككە - دۈككىدە يۈرەتتى، سىياسىي ئىشلار ئۈستىدىن ئۇنى - بۇنى دېيىشكە تېخىمۇ پېتىنالمايتتى. جاڭجۇن قول ئاستىدىكى ھەر قانداق ئەمەلدارنىڭ خىيانەت قىلىشىغا، بەتخەجلىك قىلىشىغا يول قويۇپ ئولارنى رازى قىلاتتى. ئەمما بىر شەرتى بولۇپ، ئۇ

بولسىمۇ ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىك ئىدى. جاڭجۇن: «مېھرىبان ئەمەلدارلار پۇقرالارنى ئەزمەيدۇ» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. ئەمما ئەمەلدارلارغىمۇ ئاز - تولا نەپ بېرىپ تۇراتتى. مانا بۇ ئۇنىڭ مەمۇرىي سىپاھىلارغا قارىتا تۇتقان يولىدۇر.

7. چاڭ بىڭنىڭ جېنىددىن جۇدا بولۇشى

مىنگونىڭ 10 - يىلى جاڭجۇننىڭ رەپىقىسى سۈي خانىم بىلەن چاڭ بىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاشنا ئوينىاش ۋەقەسى يۈز بەرگەنىدى.

جاڭجۇن تۇڭ ئادەم بولۇپ، شەھۋانە ھەۋەسلەرگە بېرىلمەيتتى، خانىمنىڭ بۆلمىسىگىمۇ ناھايىتى ئاز باراتتى، كۆپ ھاللاردا ئۆزىنىڭ كىتاب بۆلمىسىدە قونۇپ قالاتتى.

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، جاڭجۇن ئىشلىرىنى تۈگىتىپ توساتتىن سۈي خانىمنىڭ بۆلمىسىگە كىرىدۇ، ئاقساقال مىلەئىزىنى قايرىپ، چاڭ بىڭ ئىسىملىك بىرسىنىڭ سۈي خانىم بىلەن گىرەلىشىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ قالىدۇ - دە، قۇرۇق يۆتىلىپ قويۇپ چىقىپ كېتىدۇ.

چاڭ بىڭ مۇڭغۇل مىللىتىدىن بولۇپ، كىچىكىدە مەنچەنۇاڭنىڭ ئوغلىغا ھەمراھ بولۇپ ئوقۇشقا كەلگەن، چوڭ بولغاندىن كېيىن جاڭجۇن ئۇنى ئېلىپ قېلىپ كانۇاي قىلىۋالغان.

چاڭ بىڭ جېنىددىن ئەنسىرەپ قورقىنىدىن گاڭگىراپ قېلىپ جاڭ جياكۇيغا بارىدۇ. جاڭ جياكۇي جاڭجۇننىڭ

ئىشەنچلىك ئادەمى ئىدى. باشقىلار ئۇنى كىچىك باشلىق دەيىشەتتى، ئۇنىڭ دادىسىمۇ ئەينى چاغلاردا جاڭجۈننىڭ يېقىنلىرىدىن بولۇپ، شەھەر مۇداپىئىسى قوماندانى ئىدى. چاڭ بىلەن بۇ يەرگە ئۆزىنىڭ بالا تېرىپ قويغانلىقىنى بىلىپ پانا تىلەپ كەلگەنىدى.

چاڭ بىلەن جاڭ جياكۇيغا باش ئۇرۇپ تۇرۇپ:

— باشلىق، مېنىڭ جېنىمنى قۇتۇلدۇرۇپ قويۇڭ، دەپ يالىنىدۇ.

— نېمە ئىش بولدى، دەپ سورايدۇ، جاڭ.

— مەن بۈگۈن خانىمغا چاي ئېلىپ كىرگەنىدىم، خانىم مېنى قۇچاقلىۋالدى، مەن بۇ ئىشتىن قورقتۇم، ئەمما خانىم..... دەل مۇشۇ چاغدا جاڭجۈن كىرىپ قېلىپ كۆرۈپ قالدى.

— زادى كۆرۈپ قالدىمۇ - يوق؟

— كۆرۈپ قالدى، كۆرۈپ قالدى!

— ھېچقىسى يوق، ئانچە قورقۇپ كەتمە، ھازىرچە قايتىپ تۇرغىن، — دەپ ئۇنى يولغا سالىدۇ، ئەمما كۆڭلىدە چاتاق بوپتۇ، ئەگەر جاڭجۈن كۆرۈپ قالغانىكەن، ئۇ چوقۇم ھايات قالمايدۇ، دەپ ئويلايدۇ.

بۇ ئىشلارنى جاڭ جياكۇي ماڭا كېيىنكى كۈنلەردە سۆزلەپ بەرگەنىدى. ئۇ مۇنداق دېدى: «مەن جاڭجۈننىڭ قاچان كايىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم، 3 - زالىمۇ ھېچ ئىشنى تىڭ - تىڭلىيالمىدىم».

ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە جاڭجۈن ۋەزىپىگە تەيىنلەش مەكتۇپى چىقارغانىدى. مەكتۇپتە: «چاڭ بىلەن، ئاتلىق روتىنىڭ كوماندىرلىقىغا تەيىنلەندى، ۋەزىپىنى دەرھال

ئۈستىگە ئالسۇن» دېگەن سۆزلەر يېزىلغان ئىدى.

چاڭ بىلەن مەكتۇپنى قولىغا ئېلىپ بىر «ئۇھ» تارتىدۇ - دە، خۇشاللىقىدىن: «خۇدايا شۈكرى، ئاقساقال بۇ ئىشنى كۆرمەپتۇ» دەپ خۇشال بولىدۇ ۋە ئاتلىق روتىغا بېرىپ ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالىدۇ.

يېرىم يىل ئۆتە - ئۆتمەي سۈي خانىم ئىچكىرى ئۆلكىگە قايتماقچى بولىدۇ. جاڭجۈن ئۇنىڭدىن: «سەپىرىڭىز ناھايىتى ئۇزۇن، يولدا قىينىلىپ قالسىز، يېقىنلىرىڭىزدىن بىرەرنى ھەمراھ قىلۇۋېلىڭ، سىزچە كىم بولسا بولا» دەپ سورايتۇ.

— سۈي خانىم بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشال بولىدۇ، ئۇ سەل ئويلانغاندىن كېيىن: «ئەگەر رۇخسەت قىلسىڭىز چاڭ بىلەن بىللە بارسۇن» دەيدۇ.

— ھە، توغرا، ئۇ بالا كىچىكىدىنلا ئالدىڭىزدا چوڭ بولغان. ئىشەنچلىك بالا، شۇنى ئەۋەتەي، — دەپ دەرھاللا «چاڭ بىلەن خانىمنى مۇھاپىزەت قىلىپ ئىچكىرىگە بىللە بارىدۇ» دېگەن مەزمۇندا بۇيرۇق چۈشۈردى.

چاڭ بىلەن بۇنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن قىنى - قېنىغا پاتماي قالىدۇ ۋە سۈي خانىم بىلەن بىللە سەپەرگە چىقىدۇ. ئۇلار شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدە ناھايىتى ئەدەبلىك مېڭىشىدۇ، ئەمما شىڭشىڭشيادىن ئۆتۈپلا ئوچۇق - ئاشكارا ئاپاق - چاپاق بولۇشۇپ كېتىدۇ، ھەتتا ئەر - خوتۇنلاردەك بىللە يېتىپ - قوپۇشۇپ، كىشىلەردىنمۇ ئەيمىنمەيدۇ. بۇ ئىشلارنى مېنىڭ رەپىقەمنىڭ ئاكىسى ماجدىي ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپتىكەن (ئۇ شۇ چاغلاردا دۇبەن مەھكىمىسىدە كانۇاي بولۇپ، سۈي خانىمنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن

ئىچكىرىسىگە بىللە بارغان). مۇھاپىزەت قىلغۇچىلار ئۇلارنىڭ بەتقىلقلىرىدىن ئىنتايىن غەزەپلىنىشىپتۇ، جاڭجۇننىڭ خانىمى تۇرۇقلۇق ئۇنداق بولمىغۇر ئىشلارنى قىلسا سەت ئەمەسمۇ.

بېيجىڭغا يېتىپ بېرىپ پويىزدىن چۈشۈپ تۇرۇشىغا ۋوگزالدا بېشىغا شىلەپە كىيگەن بىر كىشى چاڭ بىڭنى چاقىرىدۇ. چاڭ بىڭ ئۆرۈلۈپ قارىغۇدەك بولسا، ئۇ ياڭ تېلىن ئىكەن (جاڭجۇننىڭ جىيەنى). ياڭ تېلىن چاڭ بىڭغا: «مەيەرگە كەل!» دەپ ئىشارەت قىلىدۇ.

چاڭ بىڭ ئۇنىڭ يېنىغا بېرىشىغا ياڭ تېلىن ئۇنى بىر پاي ئوق بىلەن تىك چۈشۈرۈۋېتىدۇ.

ياڭ تېلىن ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن شۇ جايدىكى ئورۇنلارغا ياڭ زېڭشىننىڭ بۇيرۇقىنى كۆرسىتىپ قويۇپ ئىشنى تاماملاپ شىنجاڭغا قايتىپ كېلىدۇ. بۇ ياڭ زېڭشىننىڭ ئىشنى باشقا جايدا بىر تەرەپ قىلىشى بولىدۇ.

سۇي خانىم بىلەن چاڭ بىڭنىڭ دۇبەن مەھكىمىسىدە چىقارغان چاتىقى توغرىسىدىكى ئىشنى ماڭا جاڭ جياكۇي سۆزلەپ بەرگەنىدى. چاڭ بىڭ ئۇنىڭدىن ئۆزىنى ئاقلاپ قويۇشنى ئۆتۈنگەن بولغاچقا، بۇ ئىشنى جاڭ جياكۇيدىن ھۆلەك ھېچكىم بىلمەيتتى. سۇي خانىمنىڭ ئىچكىرىگە قايتىش سەپىرىدىكى ئىشلىرىنى مەن خوتۇنۇمنىڭ ئاكىسى ماجىدىدىن ئاڭلىغانىدىم. ئۇمۇ سۇي خانىمنى بېيجىن، خاڭجۇغىچە ئاپىرىپ قويۇپ ئاندىن شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەنىدى. شۇنىڭدىن كېيىن سۇي خانىم شىنجاڭغا قايتا يېنىپ كەلمىدى.

بىز مۇشۇ ئىشتىن جاڭجۇننىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز. چاڭ بىڭنىڭ چاتىقى گەرچە ئالدىنقى يىلى بولغان بولسىمۇ، لېكىن جاڭجۇن ھېچقانداق شەپە چىقارماي يەنىلا ئوبدان مۇئامىلە قىلىپ، ھەتتا ئۇنىڭغا ئاتلىق قىسىملارنىڭ روتا كوماندىرلىق ۋەزىپىسىنى بەردى. ئاندىن سۇي خانىمنى چېكىپ باقتى. ئەگەر سۇي خانىم باشقا بىرسىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىشنى تەلەپ قىلغان بولسا چاڭ بىڭ ئېھتىمال بىرنەچچە ۋاخ ئارتۇق ئۆمۈر كۆرگەن بولاتتى، لېكىن چاڭ بىڭنىڭ جەزمەن ئۆلتۈرۈلۈشىدە شەك يوق ئىدى.

تۇردى ساۋىت تەرجىمىسى

ياڭ فېيشيانىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى

(جىن گۇجېن رەتلىگەن)

ياڭ فېيشيا، تەخەللۇسى تەي شۇ، يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ مېڭزى ناھىيىسىدىن. 1881 - يىلى تۇغۇلۇپ، 1961 - يىلى 80 يېشىدا ۋاپات بولغان. ياڭ فېيشيانىڭ تېگى نەنجىڭدىن بولۇپ، مىڭ خاندانلىقى دەۋرىدە ئاتا - بوۋىسى لەشكەر بولۇپ قوشۇن بىلەن بىللە يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ مېڭزى ناھىيىسىگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان. ئۇنىڭ ئۇلۇغ بوۋىسى بىلەن چوڭ بوۋىسى ئايرىم ھالدا سۈڭجياڭ ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى، ساڭشىن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، ئوردا كىتابخانىسىنىڭ ئەمەلدارى بولغان. ئۆز بوۋىسى بولسا دېھقانچىلىق ۋە ھۈنەرۋەنلىك بىلەن شۇغۇللانغان. دادىسى چامباشچىلىقنى ئۆگەنگەندىن سىرت، ئۇستا تۇتۇپ، چىخۇاڭ تىبابەتچىلىكىنى ئۆگىنىپ دوختۇرلۇق قىلغان ۋە دوربىخانا ئاچقان. ياڭ فېيشيانىڭ ئاتا - ئانىسى تۆت ئوغۇل كۆرگەن بولۇپ، ياڭ فېيشيا كەنجىسى ئىدى، ئۇنىڭ ئۈچ ئاكىسى دېھقانچىلىق ۋە دورىگەرلىك بىلەن شۇغۇللانغان. ياڭ فېيشيا بالىلىق دەۋردە بىر تەرەپتىن چامباشچىلىق، رېتىسىپ يېزىش، تومۇر تۇتۇشنى ئۆگەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن خۇسۇسىي مەكتەپكە كىرىپ، كۆڭزى، مېڭزىنىڭ كىتابلىرىدىن تەلىم ئالغان. ئۇ ياڭ چىشيا ئىسىملىك بىر قىزغا

ئۆيلەنگەن. كېيىن، ئىلىدا تۇرغان ۋاقتىدا چېڭ يىشا ئىسىملىك بىر قىزنى كىچىك خوتۇنلۇققا ئالغان.

1. ياپونىيەگە ئوقۇشقا چىقىپ، تۇڭمېڭخوي تەشكىلاتىغا قاتنىشىش

ياڭ فېيشيا تىرىشچانلىقى، ئۇ قېتىرقىنىپ ئىلىم تەھسىل قىلىپ شيۇسەيلىك ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا، شۇ ۋاقىتتا يۈننەندە ئېچىلغان دارىلمۇئەللىمىنگە كىرىپ ئوقۇيدۇ. ۋە ئوقۇش نەتىجىسى ئەلا بولغانلىقتىن، تاللىنىپ ياپونىيەگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا، چېڭ خاندانلىقى ھۆكۈمىتى ئىنتايىن چىرىكلىشىپ كەتكەن بولۇپ، جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ۋە بوزەك قىلىشىغا ئۇچراپ، چەت ئەل جاھانگىرلىرى بىلەن ئارقا - ئارقىدىن تەڭسىز شەرتنامىلەرنى ئىمزالاپ، ئۇلارغا يەر بۆلۈپ بېرىپ، پۇل تۆلەپ، ئىگىلىك ھوقۇقىنى يوقاتقان ۋە دۆلىتىمىزنى ھاقارەتكە قالدۇرغانىدى. بۇنىڭ بىلەن جۇڭگونىڭ خەلقئارادىكى ئورنى كۈندىن - كۈنگە تۆۋەنلەپ، يېرىم مۇستەملىكە دۆلەتكە ئايلىنىپ قالدۇ. ئۇلۇغ ۋەتىنسىز جاھانگىرلارنىڭ تەرەپ - تەرەپلەپ يەم قىلىشى تۈپەيلىدىن 400 مىليون جۇڭگو خەلقى مۇنقەرز بولۇپ كېتىشتەك ئېچىنىشلىق ھالەتتە قالدۇ. ياڭ فېيشيا ياپونىيەدە ئۆز ۋەتىنىنىڭ چەت ئەل جاھانگىرلىرى تەرىپىدىن ئاياغ - ئاستى قىلىنىۋاتقانلىقىنى، ئۇلارنىڭ جۇڭگولۇقلارنى خارلاپ، خالىغانچە بوزەك ئېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق غەزەپلىنىدۇ، شۇنداقلا تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ۋەتەنگە ئۆزىنى بېغىشلاش ئىرادىسىگە

كېلىدۇ. ئۇ سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇش ئارقىلىق دۆلەتنى مۇنەۋۋەرلەشتۈرۈپ گۈللەندۈرۈش مەقسىتىدە تۆمۈر يول قۇرۇلۇشى كەسپىنى تالالمۇالىدۇ. ياك فېيشيا ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ساۋاقداشلىرى بىلەن بولغان ئالاقىنى كۈچەيتىپ، ئۆزئارا مەدەت بېرىشىپ تىرىشىپ ئوقۇدى. بۇ چاغدا سۈن جۇڭشەن ئەپەندى بىلەن خۇاك شىن ياپونىيىدە «جۇڭگو تۇڭ-مېڭخۇي» تەشكىلاتىنى ئۈيۈشتۈرۈپ، ئىنقىلابنى تەرغىپ قىلىپ، چىرىكلەشكەن چىڭ خاندانلىقى ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ۋەتەننى، خەلقنى قۇتقۇزۇش تۇغرىسىدا ئىنقىلابىي تەشۋىق ئېلىپ بارىدۇ ھەمدە دۆلەت ئىچىدىكى گۇرۇھلار، يېڭى ئارمىيە (چىڭ خانىدانلىقىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە تەشكىللەنگەن يېڭىچە قۇرۇقلۇق ئارمىيە ــ ت) ۋە چەت ئەللەردىكى جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنى ئىنقىلابقا قاتنىشىشقا ئۈيۈشتۈرىدۇ. ياك فېيشيا ھېچبىر ئىككىلەنمەستىن، «جۇڭگو تۇڭمېڭخۇي» نىڭ قاتنىشىپ، ئاكتىپ تۇرده تەشۋىقات ۋە ئالاقىلىشىش پائالىيىتى ئېلىپ بارىدۇ. كېيىنچە چىڭ ھۆكۈمىتى ياك فېيشيانىڭ ئىنقىلابىي پائالىيىتىگە بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۇنىڭ ئوقۇش راسخوتى ۋە تەمىناتىنى توختىتىۋېتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ يەردىم يولدا ئوقۇشنى توختىتىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

ياك فېيشيا ناھايىتى زېرەك، قابىلىيەتلىك، شۇنداقلا ئىنقىلاب ئىشلىرىغا سادىق بولغانلىقى ئۈچۈن، تۇڭمېڭخۇي رەھبەرلىرى ئۇنى ياپونىيىدىكى ئوقۇتىسىرلار مەكتىپىگە ھەربىي ئىشلارنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئوقۇشنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، گۇاڭجۇغا قايتىپ كېلىدۇ. ئۇ، ياپونىيىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ سەككىز يىل تۇرۇپ، تۆمۈر يول

قۇرۇلۇشى ۋە ھەربىي ئىشلارنى ئۆگىنىپ، ھەم قەلەم، ھەم ئەلەمگە ماھىر يېڭى ئېقىمدىكى ئەرباب بولۇپ يېتىشىپ چىقىدۇ.

2. ئىنقىلابىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش

ياك فېيشيا ياپونىيە ئوقتىسىرلار مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ گۇاڭجۇغا قايتقاندىن كېيىن، خۇاك شىننىڭ مەخپىي رەھبەرلىكىدە، شۇەنتۇڭنىڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گۇاڭجۇدىكى تۆنجى قېتىملىق قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتنىشىدۇ. بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭغا 600 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشقانىدى. قوزغىلاڭچىلار خۇاك شىننىڭ رەھبەرلىكىدە باش ۋالىي يامۇلنىڭ ئۇشتۇمتوت ھۇجۇم قىلغاندا، دۇشمەننىڭ يوشۇرۇن زەربىسىگە ئۇچراپ مەغلۇپ بولىدۇ. 72 ئادەم قۇربان بولىدۇ. بۇلار بەيئۇنشەن تېغى ئېتىكىدىكى خۇاڭخۇاگاڭ دېگەن يەرگە دەپنە قىلىنىدۇ. بۇ يەر ھازىر «خۇاڭخۇاگاڭدىكى 72 قەھرىمان» دەپ ئاتىلىدۇ. قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن چىڭ ئەسكەرلىرى شەھەر دەرۋازىلىرىنى مەھكەم ئېتىپ ئادەم تۇتۇشقا كىرىشىدۇ. بۇ خەتەرلىك ئەھۋالدا ئىنقىلابقا ھېسداشلىق قىلىدىغان ۋەتەنپەرۋەر زات چىڭ خاۋرەن ياك فېيشيانى ئۆز ئۆيىنىڭ بالخانىسىغا يوشۇرۇپ تۇتقۇندىن قۇتۇلدۇرۇپ قالىدۇ. 3 - كۈنى سەھەردە ياك فېيشيا گىرىم قىلىپ، يوشۇرۇن ھالدا ئاۋۇال شياڭگاڭغا، كېيىن شياڭگاڭدىن ياپونىيىگە بارىدۇ. ياپونىيىگە بارغاندىن كېيىن، تۇڭمېڭخۇي تەرىپىدىن جۇڭگو مۇھاجىرلىرىغا تۇڭمېڭخۇينىڭ سىياسىي پروگراممىسىنى

تەشۋىق قىلىش، ئىنقىلاب ئىشلىرى ئۈچۈن ئىمانە توپلاش ئۈچۈن، جەنۇبىي ئاسىيادىكى مالايشىيا، فىلىپپىنلەرگە ئەۋەتىلدۇ. چەت ئەلدىكى جۇڭگولۇق قېرىنداشلار پائال تۇردە پۇل ئىمانە قىلىشىدۇ. ياڭ فېيشيا نۇرغۇن پۇل توپلاپ پوچتا ئارقىلىق ياپونىيىگە ئەۋەتىپ بېرىدۇ. بۇ پۇللارنى تۇڭمېڭ خۇي قورال - ياراق، ماددىي ئەشيا، داۋالاش دورىسى قاتارلىق نەرسىلەرنى سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىدۇ. ئىمانە توپلاش خىزمىتى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ياڭ فېيشيا ياپونىيىگە قايتىپ كېتىپ، ئۇ يەردىن يەنە ئۈچ ئادەم بىلەن بىرگە ۋۇچاڭغا ئەۋەتىلدۇ. ۋۇچاڭدا ئۇ ھەربىي تەلىم - تەربىيە مەكتىپىدە ئوقۇغۇچىلار ئارمىيىسىنىڭ باش دۇيجاڭلىقىغا تەيىنلىنىدۇ ۋە شىنخەي ئىنقىلابىدا، ئوقۇغۇچىلار ئارمىيىسىنى باشلاپ ئۇرۇشقا قاتنىشىدۇ. ئىنقىلاب غەلبە قازانغاندىن كېيىن، ئوقۇغۇچىلار ئارمىيىسى كېڭەيتىلىپ، ئىنقىلابىي ئارمىيىنىڭ پىيادە ئەسكەرلەر لۇيى قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ ياڭ فېيشيا بۇ لۇينىڭ لۇيجاڭلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇ بىر قېتىملىق ئۇرۇشتا يارىلىنىپ دوختۇردا يېتىپ داۋالىنىدۇ. ساقايغاندىن كېيىن، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ئورگىنىغا خىزمەتكە يۆتكىلىدۇ. ئۇ چاغدا، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋاقىتلىق بۇيۇك زۇڭتۇڭى سۇن جۇڭشەن ئەپەندى بولۇپ، ياڭ فېيشيا ھۆكۈمەت ئىچىدە سۇن جۇڭشەننىڭ ھەربىي پىلان ئىشلىرىغا ئىشتىراك قىلىپ، سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ ئېتىبارىغا ئېرىشىدۇ ۋە 1912 - يىلى تىنچلاندۇرۇش ئەلچىسى قىلىپ تەيىنلىنىپ (قۇرۇقلۇق ئارمىيە گېنېرال لېيتىنات ئۇنۋانىغا تەڭ) شىنجاڭغا ئەۋەتىلدۇ.

3. شىنجاڭدىكى تىنچلاندۇرۇش خىزمىتى ۋە ئىلى چېگرىسىنى تىنچلاندۇرۇش بېگى ۋەزىپىسىگە تەيىنلىنىش

ئىلىدىكى شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن ياڭ زېڭشىن شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي ۋالىيسى (دۇدۇ) قىلىپ كۆرسىتىلىپ ئىلاجسىزلىقتىن جۇمھۇرىيەتكە قوشۇلدىغانلىقىنى، نەنجىڭ ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى جاكارلايدۇ. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ياڭ زېڭشىننىڭ جۇمھۇرىيەتنى ھىمايە قىلغانلىقى، بەش خىل رەڭلىك بايراق ئاسقانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنى شىنجاڭنىڭ قوشۇمچە خەلق ئىشلار باشلىقى قىلىپ تەيىنلەيدۇ. يەنە، ئۇنى ئۆزىگە قارىتىش ۋە چاڭگىلىدا تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭ يۇرتلۇقى ياڭ فېيشيانى بۇيۇك زۇڭتۇڭ مەھكىمىسىنىڭ گېنېرال لېيتىنات ئۇنۋانلىق تىنچلاندۇرۇش ئەلچىسى قىلىپ شىنجاڭغا ئەۋەتىدۇ. ياڭ فېيشيا بىلەن بىرگە كەلگەن نېۋشى (يۇننەنلىك) قاتارلىق يىگىرمىچە كىشىنىڭ كۆپىنچىسى ھەربىي ئىشلاردىن تەلىم ئالغانلاردىن ئىدى. ياڭ فېيشيا ئۇرۇمچىگە كېلىپ تىنچلاندۇرۇش خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەندىن كېيىن، ئارقىدىنلا ئىلىغا تىنچلاندۇرۇش خىزمىتى بېرىشقا بارىدۇ. ئۇ ئىلىغا كەلگەندە چېگرىنى تىنچلاندۇرۇش بېگى گۇاڭ فۇ كېسىل بولۇپ يېتىپ قالغانىدى. گۇاڭ فۇ ياڭ فېيشيانىڭ تۇڭمېڭخۇي ئەزاسى ئىكەنلىكى، ياپونىيىدە ئوقۇپ، ئوفىتسېرلار مەكتىپىنى پۈتتۈرگەنلىكى ۋە ھەربىي ئىشلاردا قابىلىيەتلىك ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ

ياشىنىپ، كېسەلچان بولۇپ كۈندىن - كۈنگە ئاجىزلىشىپ ئۆز ۋەزىپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، بۇ ۋەزىپىگە ياڭ فېيشيانى قويۇشنى لايىق كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىش نىيىتىگە كېلىدۇ. گۈاڭ فۇ ئىلى چېگرىسىنى تىنچلاندۇرۇش بېگىنىڭ مۇھاپىزىنى جودا كۆتەرتكۈزۈپ، داقا - دۇمباق بىلەن ياڭ فېيشيا چۈشكەن سارايغا كېلىپ ئۇنىڭدىن تامغىنى قوبۇل قىلىپ، بۇ ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئېلىشنى ئۆتۈنىدۇ. بۇ ئىش تۇيۇقسىز بولغانلىقى ئۈچۈن، ياڭ فېيشيا قەتئىي قوبۇل قىلمايدۇ. گۈاڭ فۇ ئۇنىڭغا قايتا - قايتا تەزىم قىلىپ، قوبۇل قىلدۇرالماي، ئىلاجسىز، مۇھاپىزنى قايتۇرۇپ ئېلىپ كېتىدۇ. نەچچە كۈندىن كېيىن، گۈاڭ فۇنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالىدۇ. ئۇ مۇھاپىزنى يەنىلا جودا كۆتۈرتكۈزۈپ، داقا - دۇمباق بىلەن ياڭ فېيشياغا ئەۋەتىدۇ ۋە چېگرا زېمىنىنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلەپ مۇھاپىزنى ئۇنىڭغا زورلاپ تاڭماقچى بولىدۇ. ياڭ فېيشيا يەنىلا قوبۇل قىلمايدۇ ۋە چېگرىنى تىنچلاندۇرۇش بېگى مەھكىمىسىگە كېلىپ، گۈاڭ فۇ بىلەن يۈز تۇرانە كېڭىشىدۇ. ئاخىرى ياڭ فېيشيا چېگرىنى تىنچلاندۇرۇش مەھكىمىسىدە ۋاقتىنچە ياردەملىشىشكە ماقۇل بولىدۇ ۋە گۈاڭ فۇنىڭ سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، خىزمەتىدىن دوكلات بېرىش ئۈچۈن، پايتەختكە قايتىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. گۈاڭ فۇ ياڭ فېيشيانىڭ ۋاقتىنچە ئىلدا قېلىپ، چېگرىنى تىنچلاندۇرۇش ۋەزىپىسىنى ۋەكالەتەن ئۆتەپ تۇرىدىغانلىقىنى، مەركىزىي ھۆكۈمەتكە ۋە شىنجاڭنىڭ ئۇمۇمىي ۋالىسي قوشۇمچە خەلق ئىشلىرى نازىرى ياڭ زېڭشىنغا تېلېگراممدا خەۋەر قىلىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي

گۈاڭ فۇنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ ۋاپات بولىدۇ. ياڭ زېڭشىن مەركىزىي ھۆكۈمەتكە ياڭ فېيشيانى ئىلىنىڭ چېگرىنى تىنچلاندۇرۇش بېگىلىكىگە رەسمىي تەيىنلەش توغرىسىدا دوكلات بوللايدۇ ۋە ياڭ فېيشيا بىلەن شىنجاڭغا بىللە كەلگەن يۈرتداشى نيۇشىنى چېگرانى تىنچلاندۇرۇش مەھكىمىسىنىڭ سەنمۇجاڭلىقىغا (كېيىن نيۇشى ئىلى چېگرىنى تىنچلاندۇرۇش بېگى قىلىپ تەيىنلىنىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭدا ئۆزگىرىش بولغاندا قارا شەھەردە ماشىمكىنىڭ قول ئاستىدىكىلەر تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلىدۇ)، شىنجاڭغا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كەلگەن يۈننەنلىك جاڭ مېڭيۈەننى شىنجاڭ ساقچى نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، ۋۇ مىڭكەيىنى شىنجاڭ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، شادىك، لى يىننى ئۇمۇمىي ۋالىي مەھكىمىسى مۇھاپىزەت ئەترىتىنىڭ باتالیون كوماندىرلىقىغا تەيىنلەيدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئەسلىدە شىنجاڭغا خىزمەت تەكشۈرۈشكە كەلگەن ياڭ فېيشيا يۈرتداشلىرى ۋە ئىنقىلابىي پارتىيە ئەزالىرى بىلەن بىللە، ئارقا - ئارقىدىن ۋەزىپىگە قويۇلۇپ، شىنجاڭدا تۇرۇپ قالىدۇ.

4. ئىلدا چېگرىنى تىنچلاندۇرۇش بېگى بولغان مەزگىللەردە

ياڭ فېيشيا ئىلى چېگرىنى تىنچلاندۇرۇش بېگىلىك ۋەزىپىسىگە تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ھەربىي قىسمىنى تەرتىپكە سالىدۇ. ھەربىي مەكتەپ ئېچىپ، ھەربىي مەشقىنى كۈچەيتىدۇ. ئاردىدىن ئۆزۈن ئۆتمەي، ياڭ زېڭشىن يۇقىرىنىڭ تەستىقى بىلەن ئىلى چېگرىنى تىنچلاندۇرۇش

بهگنی چېگرنی قوغداش بهگگه ئۆزگەرتمدۇ. ئەينی چاغ
دا، ئىلىدا تۇرۇشلۇق قىسمىدىن پەن چی ۋە ××× نىك
ئاتلىق قىسمىدىن بىر باتالیون، دىك زوچىن توپچىلار
قىسمىدىن بىر باتالیون، ۋاك ×× نىك پىيادىلەر قىسمى
دىن بىر باتالیون بار ئىدى. ياك فېيشيا بۇ قىسىملارغا
ھەربىي تەلىم بېرىشكە بەكمۇ ئەھمىيەت بېرەتتى. ھەر كۈ
نى سەھەردە، ھەرقايسى مەشق مەيدانلىرىغا بېرىپ، مەشق
ئەھۋالىنى بىۋاسىتە نازارەت قىلاتتى. مەشقنى ئەستايىدىل
ئورۇنلىغان ئەسكەرلەرنى مۇكاپاتلايتتى. ئۇ، تەقدىرلەش،
جازالاش تۈزۈمىنى قاتتىق بىكىتكەنىدى. دائىم دېگۈدەك
ھەرقايسى باتالیونلارغا بېرىپ، خىزمەت ۋە ئەسكەرلەرنىك
تۇرمۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ تۇراتتى، ئەسكەرلەر بىلەن
پاراڭلىشاتتى، بىرسىنىك دېيىشچە مۇنداق بىر ئىش يۈز بە-
گەن: «چېگرنی قوغداش بېگی ياك فېيشيا دائىم پۇقراچە
كىيىنىپ سىرتقا چىقاتتى، يېنىدا پەقەت بىر نەپەرلا مۇھا-
پىزەتچى بولاتتى. بىر قېتىم، بىر ناھىيىگە خىزمەتنى كۆز-
دىن كەچۈرۈشكە بېرىپ، قايتىپ كەلگىچە يېرىم كېچە بولۇپ
قالىدۇ. شەھەر دەرۋازىسىنىك ساقچىسى دەرۋازىنى ئېچىپ
بەرمەيدۇ. ياك فېيشيانىك چامباشچىلىق گۇمپىسى بار بو-
لۇپ، تامغا پىچاق سانجىپ چىقالايتتى. ئۇ خىلۇەت بىر
جاينى تېپىپ، تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ، مەھكىمىگە قاي-
تىپ كېلىدۇ. ئەتىسى قىسمىنى يىغىپ سۆز قىلىپ، شەھەر
دەرۋازىسىنى قوغدىغان ساقچىنى كۆپ تەرىپلەپ، مۇكاپاتلاي-
دۇ». ياك فېيشيا پەننىي - مائارىپىمۇ ئەھمىيەت بېرەتتى.
كۈرە باشلانغۇچ مەكتىپىدىن باشقا، ئۇ يەنە يۇقىرىنىك
تەستىقىنى ئېلىپ، سۈيدۈك، غۇلجا، قورغاس ناھىيىلىرىدىمۇ

باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرىدۇ ۋە ئوقۇتقۇچى تەكلىپ قىلىپ،
ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ، ياشلارنى تەربىيىلەيدۇ. يەنە، كۈرە
مەكتىپىدىكى ئەلا ئوقۇغۇچىلاردىن گۇك بىچىن، گۇاك جىگاۋ،
بەي يۇشيۇ، بەي شۇجۇ قاتارلىقلارنى بېيجىڭغا بىلىم
ئاشۇرۇشقا ئەۋەتمدۇ. ياك فېيشيا ھەرقايسى مەكتەپلەرگە
پات - پات بېرىپ، ئوقۇتۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ تۇراتتى. ئوقۇتقۇچىلارنىك كېچىككەن ياكى دەرسكە كەلمىگەنلىكىنى
بايقىۋالسلا، ئۇلار بىلەن ئۆز ۋاقتىدىلا سۆھبەتلىشىپ، ما-
ئارىپقا ئەھمىيەت بېرىش، ئەۋلادلارنى ياخشى تەربىيىلەپ،
دۆلەتكە ئىختىساسلىق ئادەملەرنى يېتىشتۇرۇپ بېرىشنى
توغرىسىدا تەربىيە بېرەتتى. شۇڭا، ئەينى چاغدا، ئىلىدىكى
مەكتەپلەردە ئوقۇپ چىققان ئوقۇغۇچىلارنىك سۈپىتى باشقا
ۋىلايەت، ناھىيىلەردىكى مەكتەپلەردە تەربىيىلەنگەن ئوقۇغۇ-
چىلاردىن ياخشى ئىدى. ياك فېيشيا يەنە ئۆلچەش -
لايىھىلەش مەكتىپى ئېچىپ، نۇرغۇن تېخنىك خادىملارنى
تەربىيىلەپ چىققان. دېك باۋشەنمۇ شۇ مەكتەپنىك ئوقۇ-
غۇچىسى ئىدى (دېك باۋشەن كېيىن گېنسۇ ئۆلكىسىنىك
رەئىسى ۋە تىنچلاندۇرۇش ئىشلىرى مۇدىرى بولغان). ئۇ
يەنە دېھقانلارغا يېتەكچىلىك قىلىپ، ئاق ئۆستەك (كېيىن
يۇنۇك ئۆستىكى دەپ ئاتالغان) سۇ قۇرۇلۇشى قىلدۇرۇپ،
ئېرىق - ئۆستەك يوللىرىنى راۋانلاشتۇرۇپ، سۈيدۈك، كۈرە
قاتارلىق بىر قانچە ناھىيىدىكى دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنىك
سۇغىرىش كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، دۆلەتنىك باج كىرىمىنى ئاشۇرىدۇ.
ئىلىنىك كۆمۈر بايلىقى مول بولغاچ، ياك فېيشيا
خەلقىنى كۆمۈر قېزىشقا رىغبەتلەندۇرىدۇ. پىلىچى، گەنگۇ،
لەنتەيزە قاتارلىق جايلاردا ئارقا - ئارقىدىن تۇركۈملەپ

كاللەك كۆمۈر چىقىرىلىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا ئوڭايلىق يارىتىپ بېرىلمىدۇ. ئىلى رايونىنىڭ تۆپرىقى مۇنبەت، ھاۋا كىلىماتى ئىللىق، ئوتلاقلىرى مول بولۇپ، شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئەڭ ياخشى رايونى ھېسابلىنىاتتى. ھەيدەكچىلىك قىلىش نەتىجىسىدە، ئىلى رايونى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئاشلىق ئامبىرى ۋە چوڭ چارۋىچىلىق مەيدانىغا ئايلاندى.

1917 - يىلدىن كېيىن، روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدا سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى تەرىپىدىن تارمار قىلىنغان بىر تۈركۈم ئاق ئورۇس باندىتلىرى ۋە سوۋېت ھۆكۈمىتىگە قارشى ئورۇسلار مىلتىق، زەمبىرەك قاتارلىق قورال - ياراقلىرى بىلەن ئىلى، چۆچەك تەرەپكە چېكىنىپ، 1921 - يىلى ئىلى، تارباغاتاي رايونلىرىمىزنىڭ چېگرىسىغا قېچىپ كېلىدۇ ۋە بۇ چېگرا رايونلىرىمىزنى ئىشغال قىلمۇالماقچى بولىدۇ. يەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئاق ئورۇس باندىتلىرىنى بويسۇندۇرۇپ، ئانىنكوۋ (چارروسىيە پادىشاھىنىڭ كۈيئوغلى)، دۇتوف، لىيولىيەنكې، خاۋيەنفېڭ قاتارلىقلارنى ئەسكەرلىرى بىلەن ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئىلى، تارباغاتايىنىڭ ھەر قايسى ناھىيىلىرىدە بوزىيەر ئېچىپ، تېرىقچىلىق قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئۇلارغا تەمىنات بېرىپ تۇرىدۇ، ئۇچ يىل ئىچە باج كەچۈرۈم قىلىدۇ. ئارقىدىنلا، سوۋېتنىن ئىلى، تارباغاتايغا قېچىپ كەلگەن نەچچە ئون مىڭ قازاقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارغا ئوتلاق ۋە رايون بۆلۈپ بېرىپ، ئولتۇراقلىشىپ، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. بۇ ئەھۋاللارنى تۆۋەندە ئايرىم - ئايرىم بايان قىلىپ ئۆتىمەن:

(1) ئاق ئورۇس باندىتلىرىنى بويسۇندۇرۇش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش جەريانى

1921 - يىلى ئەتىيازدا، ئاق ئورۇس باندىتلىرىنىڭ ئوفىتسېرى ئانىنكوۋ قىزىل ئارمىيە تەرىپىدىن تارمار قىلىنغان 1260 تەك ئەسكەرنى، 1400 دىن ئارتۇق ياردار، كېسەل ئەسكەرنى باشلاپ، قورال - ياراق، زەمبىرەكلىرى بىلەن قورغاس چېگرىسىغا قېچىپ كېلىدۇ (تارباغاتاي دوتىيى جاڭ جىيەنىڭ دۇجۈن يايلاق زېمىنىغا يوللىغان تېلېگراممىسىدىكى سانغا ئاساسلاندى) ۋە ئىلى، تارباغاتاي چېگرىسىدىكى جايلارنى ئىگىلەپ، قىزىل ئارمىيە تەرىپىدىن داۋاملىق تارمار قىلىنىپ قېچىپ كېلىۋاتقان ئاق ئورۇسلار ۋە قازاقلار بىلەن بىرلىشىپ، قىزىل ئارمىيە بىلەن قارشىلاشماقچى بولىدۇ. يەنە فېيشيا بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەتلىشىشكە ئادەم ئەۋەتىپ، خەلقئارا قانۇن بويىچە ئۇلارنى قورالسىزلاندۇرغاندىن كېيىن، ئانىنكوۋ چېگرىغا كىرگۈزۈش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشقا بولىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. شۇنداقلا دۆلىتىمىزنىڭ قانۇن - پەرمانلىرىغا ئەمەل قىلىش لازىملىقىنى، ئەگەر قورال تاپشۇرمايدىغانلىق كۆچ توپلاپ، قىزىل ئارمىيە بىلەن قارشىلىشىپ بىز تەرەپكە پاراكەندىچىلىك سالسا بىزنىڭ قىزىل ئارمىيە بىلەن بىرلىشىپ ئىككى تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنى چېگرىدا پۈتۈنلەي يوقىتىدىغانلىقىمىزنى ئۇقتۇرىدۇ. ئانىنكوۋ ۋەزىيەت ۋە كۆچ جەھەتتە ئۆزىنىڭ ھالەتتە قالغانلىقىنى سېزىپ، قارشىلىشىش نىيىتىدىن يانىدۇ ۋە خەلقئارا قانۇنغا

بويسۇنۇپ، قورال تاپشۇرۇپ چىقىرغا كىرىشكە ماقۇل بولىدۇ. لېكىن، ياڭ فېيشيانىڭ ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلمىدۇ. ئۇنىڭ بۇ تەلىپىگە ياڭ فېيشيا ماقۇل بولۇپ، بىۋاستە سۆھبەتلەشمەكچى بولىدۇ. ياڭنىڭ قول ئاستىدىكىلىرى، بىز ئەسكەر كۆچى، قورال - ياراق قاتارلىق جەھەتلەردە ئاق ئۇرۇس باندىتلىرىغا قارىغاندا كۆپ ئاجىز، كۈتۈلمىگەن بىرەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالمىسۇن، ئۆزىڭىز بارمىسىڭىز بولارمىكىن، دېگەن تەكلىپنى بېرىشىدۇ. ياڭ فېيشيا ئۇلارنىڭ تەكلىپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن قورغاس چېگرىسى ئەتراپىغا ئەسكەر ئەۋەتىپ، لەخمە كولاتقۇزۇپ، مۇداپىئىنى كۈچەيتىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن كۆچمە چارۋىچىلارنىڭ كىگىز ئۆيلىرىدىن نەچچە يۈزنى ئېپكەلدۇرۇپ، قورغاس چېگرىسىغا ۋە ئارقا سەپكە كۈنىگە ئون نەچچىدىن تىكتۈرىدۇ. كىگىز ئۆيلەرنىڭ ئىچىگە ئوت قالاتقۇزۇپ، تۈرخۈندىن ئۈزلۈكسىز ئىس چىقىرىپ تۇرىدۇ. يەنى ئۇرۇش سەنئىتىدىكى «تۈرخۈن كېمەيتىش» ئۇسۇلىغا جانلىق تەتبىقلاپ، «تۈرخۈن كۆپەيتىش» ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، قارشى تەرەپنى قايمۇقتۇرىدۇ. ئاتلىق ئەسكەرلەر بىر قانچە تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ، ئاتلارنىڭ قۇيرۇقىغا دەرەخ شېخىنى باغلاپ، چوڭ يولدا ئۇ يانىدىن بۇيانغا چاپتۇرۇپ، ئاسمان پەلەك چاڭ چىقىرىدۇ. بۇ تەييارلىقلارنىڭ ھەممىسى پۈتكەندىن كېيىن، ياڭ فېيشيا ئانىسكوۋقا ئادەم ئەۋەتىپ، يۈز كۆرۈشۈپ كېڭىشىدىغان كۈن ۋە ۋاقىتنى ئۇقتۇرىدۇ. يۈز كۆرۈشىدىغان كۈنى، ياڭ فېيشيا ھەربىي فورمىسىنى كىيىپ، قۇرۇقلۇق ئارمىيە گېنېرال لېيتىنات پاگونلىرىنى تاقاپ، بىر تەرجىمان، ئىككى كانە

ۋاي بىلەن بىرگە قورغاس دەرياسىدىن ئۆتۈپ، ئۇدۇل سوۋېت چېگرىسىغا قاراپ يول ئالىدۇ. ئانىسكوۋ ئەسكەرلىرىنى رەتكە تىزىپ قارشى ئالىدۇ. ياڭ فېيشيا يېتىپ كېلىشى بىلەنلا ھەربىي كانايلار چېلىنىدۇ. ياڭ فېيشيا ئاتتىن ئەپچىللىك بىلەن سەكرەپ چۈشۈپ، چەپدەس قەدەملەر بىلەن قارشى ئېلىش ئەترىتىنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ. ئانىسكوۋ ياڭ فېيشيانىڭ ناھايىتى قامەتلىك، يۈرەكلىك گېنېرال ئىكەنلىكىنى، سەل قاراشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ كېڭىشىشكە باشلايدۇ. قورالنى تاپشۇرۇپ چېگرىدىن كىرگەندىن كېيىنكى ئورۇنلاشتۇرۇش مەسىلىسىدە، خەلقئارا قانۇنغا بويسۇنۇپ، چېگرىدا قورالنى تاپشۇرۇپ، كۆرسىتىلگەن جايدا ئورۇنلىشىشقا، ھەمدە يەرلىك قانۇن، تەرتىپلەرگە بويسۇنۇشقا ماقۇل بولىدۇ. ئاخىرىدا، پەقەت مۇھاپىزەتچى ئەترەتىنىڭلا قورال - ياراق، ئوق - دورىلىرىنى ساقلاپ قېلىشىنى سورىغاندا، ياڭ فېيشيا بۇ ئىش توغرىسىدا دۇجۇندىن يولىيورۇق ئېلىپ ئاندىن جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. ياڭ فېيشيا مەھكىمىگە قايتىپ كېلىپ ئەھۋالنى تېلېگراممىا ئارقىلىق ياڭ زېڭشىنغا دوكلات قىلىپ ئۇنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالىدۇ. بۇ جەريانىدا ئانىسكوۋ بىزنىڭ ئەھۋالىمىزنى دۇربۇندا كۆزىتىپ تۇرىدۇ. كېگىز ئۆيلەرنىڭ داۋاملىق كۆپىيىۋاتقانلىقى ھەمدە تۈرخۈنلاردىن ئۈزلۈكسىز ئىس چىقىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى، چوڭ يولدا ئاسمان پەلەك چاڭ - توزان ئۆرلەپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، بۇلار توختىماي ئەسكەر يۆتكەپ مۇداپىئىنى كۈچەيتىۋېتىپتۇ دەپ ھۆكۈم قىلىپ، باشقىچە خىيالدا بولۇشقا پېتىنالماي، قورال - ياراقلىرى

نى تاپشۇرۇپ، مۇھاپىزەتچى ئەترىتىنىڭلا قورال - يارا-
قىنى ئېلىپ قالىدۇ. ئۇلار ئىلغا كىرگەندىن كېيىن، ئىلە-
نىڭ ھەرقايسى ناھىيىلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ياڭ فېيشيا
ئۇنىڭ ئوفىتسېر - ئەسكەرلىرىنىڭ بوز يەر ئېچىپ، تېرىق-
چىلىق قىلىشىغا يەر بۆلۈپ بېرىدۇ، ئۇچ يىلغىچە پاج كە-
چۈرۈم قىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ. تۇرمۇش تەمىناتى بې-
رىدۇ، ئۇلار دەرەخ كېسىپ ئۆي جاي سېلىپ خاتىرجەم
دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلايدۇ.
ئۇزۇن ئۆتمەي، ياڭ زېڭشىن تېلېگراممىا ئارقىلىق ئانىنى-
كوۋنى مۇھاپىزەتچى ئەترىتىنى باشلاپ ئۈرۈمچى تەرەپكە
كەلسۇن دەپ خەۋەر ئەۋەتىدۇ. ئانىنكوۋ دەرھال مۇھاپى-
زەتچى ئەترىتىدىكى 650 ئادىمىنى باشلاپ گۇچۇڭغا قاراپ،
يولغا چىقىدۇ. بۇ چاغدا ياڭ زېڭشىن، لۇيجاڭ جياڭ سۇڭ-
لىن، تۇمەنجاڭ دۇ فارۇڭ، سەنمۇجاڭ ئې يىڭ قاتارلىقلار-
نى ئەسكەر باشلاپ گۇچۇڭغا بېرىپ مۇداپىئەلىنىشكە بۇيە-
رۇيدۇ. ئانىنكوۋ گۇچۇڭغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ياڭ
زېڭشىن، شىنجاڭدىكى ئىشلارنى بېجىرىش ئۈچۈن ئالاھىدە
ئەۋەتىلگەن دىپلوماتچى جاڭ شاۋبۇنى گۇچۇڭغا ئانىنكوۋ
بىلەن ئالاقىلىشىشقا ئەۋەتىدۇ. جاڭ شاۋبۇ گۇچۇڭغا بې-
رىپ، ئانىنكوۋ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن ئىلىدا يېنىدا
قالدۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنغان 50 دانە تېز ئاتار مىلتىق،
2300 پاي ئوق، بىر پىلىموت، 50 پاي پىلىموت ئوقى،
يەتتە دانە قىلىچ، 13 تاپانچا، 56 پاي تاپانچا ئوقى، 53
دانە ياغاچ ساپلىق پىلىموت، ئىككى دانە ياغاچ
ساپلىق پىلىموت، بىر دانە تۆمۈر قاپلىق ياغاچ
توپنى ئۆتكۈزۈۋالىدۇ. ئاندىن، ئانىنكوۋنى لۇي شتا-

بىغا قاماپ، كېيىن يەنە ئۈرۈمچى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە
ئېلىپ كېلىپ نەزەربەنتكە ئالىدۇ. ئارقىدىنلا يەنە ئېچكە-
رىگە يالاپ ئەۋەتىپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچى ئەسكەر-
لىرىنى بولسا گۇچۇڭ، موري ناھىيىلىرىگە ئورۇنلاشتۇرىدۇ.

چۆچەك چېگرىسىدىن كىرگەن 11 مىڭدىن ئارتۇق
ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنى ۋە 6 - 7 مىڭ مۇساپىرنى
چېگرىدىن يىراقراق بولغان نەنسەن تاغ رايونىغا ۋە
باشقا ناھىيىلەرگە ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئۇلار يېقىن ئەتراپتىن
دەرەخ كېسىپ ئۆي - جاي سېلىپ، بوز يەر ئېچىپ، چار-
ۋىچىلىق قىلىپ، خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىش ئىمكانىيە-
تىگە ئىگە بولىدۇ. ئۇچ يىلغىچە باج كەچۈرۈم قىلىنىدۇ.
ئۇلار كېيىنچە جۇڭگو تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ، ئۆزلەشتۈرۈلگەن
مىللەت دەپ ئاتالدى.

(2) جۇڭگو چېگرىسىغا كىرگەن قازاقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي غەلىبە قىلغاندىن كېيىن،
ئەينى چاغدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پرولېتارىيات دىكتا-
تۇرىسىدىن تەشۋىشلەنگەن بىر قىسىم قازاقلار ئىلگىرى -
ئاخىر بولۇپ، ئىلى، تارباغاتاي چېگرىسى ئەتراپىغا قې-
چىپ كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ سانى 100 نەچچە مىڭغا يېتەتتى.
ئۇلار چېگرىدا مال بېقىش جەريانىدا، يەرلىكلەر بىلەن
ئوتلاق تالىشىپ، جېدەل - ماجرا، بۇلاڭچىلىق ۋەقەلىرىنى
ئۇزلۇكسىز تۇغدۇرۇپ تۇرىدۇ. ياڭ فېيشيا ئۇلارنى ئورۇن-
لاشتۇرۇش چارىسىنى ئىزۇپ چىقىپ، ياڭ زېڭشىنىڭ تەس-
تىقىنى ئالغاندىن كېيىن، ئىلى، تارباغاتايىنىڭ ھەرقاي-
سى ناھىيىلىرىدىكى ئەسلى ئولتۇرۇشلۇق قازاق چارۋىچىلار-
نى ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى سانجى، قۇتۇبى، ماناس، گۇ-

چۈك، موری دەريانى ئەتراپىغا كۆچۈرۈپ، ئۇلارغا شۇ ناھىيىلەردىن يازلىق ئوتلاق ۋە قىشلاقلارنى بۆلۈپ بېرىدۇ. سوۋېتتىن قېچىپ كىرگەن 100 نەچچە مىڭ قازاق خەلقنى بولسا، ئىلى، تارباغاتايدىكى ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ تاغ رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، يازلىق، قىشلىق ئوتلاقلارنى بۆلۈپ بېرىدۇ ۋە ئوتلاق ماجراسى ۋە بۇلاڭچىلىق ۋەقەلىرى يۈز بېرىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ خالىغان جايدا چارۋا بېقىشىنى چەكلەيدۇ.

(3) لیۇلیەنكې قىسمىنىڭ توپىلاڭنى باستۇرۇش ۋە باندىتلارنى تازىلاش

1921 - يىلى ياز پەسلىدە، لیۇلیەنكې 500 نەچچە نەپەر جۈڭگولۇق مۇھاجىرىدىن تەركىب تاپقان بىر باتالیون ئەسكەرنى باشلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بورتالاغا قېچىپ كېلىدۇ. ئۇلار بىزگە بويسۇنغاندىن كېيىن، روتا كومانىدىرى خۇۋ باۋشەن، لیۇ بۈچاڭ، خۇۋ چېڭژاڭلار بىر قىسىم ئەسكەرلىرىنى باشلاپ توپىلاڭ كۆتىرىدۇ. ئۇلار جايلاردا بۇلاڭچىلىق قىلىپ، خەلقنى پاراكەندىچىلىككە سالىدۇ. ياڭ فېيشيا دەرھال قىسىم باشلاپ بۆرتالاغا كېلىپ، لیۇ لیەنكې بىلەن سۆزلىشىپ، خۇۋ باۋشەن قاتارلىق لیەنجاڭلارنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ، ئەسكەرلىرىنى بويسۇندۇرۇپ، توپىلاڭنى تىنجىتىدۇ ۋە لیۇلیەنكېنى ئاتلىق پولكىنىڭ كوماندىرلىقىغا، مۇئاۋىن باتالیون كوماندىرى خاۋ يەنفېڭنى چېگرىنى قوغداش مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا ئۆستۈرىدۇ. ئەسكەرلىرىنى بولسا، ئايىردىم - ئايىردىم ھالدا بورتالا ۋە جىڭ ئەتراپلىرىدا تۇرغۇزۇپ ئىشلىتىدۇ ۋە ئورۇنلاشتۇرىدۇ. لیۇلیەنكې (نیۇشى چېگرىنى قوغداش بېگى بولغان

مەزگىلدە، ياڭ زېڭشىن نیۇشىغا مەخپىي بۈيرۇق چۈشۈرۈپ، ئادەم ئەۋەتكۈزۈپ ئۈنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ) نىڭ باتۇرلۇقىدىن پايدىلىنىپ، باندىتلارنى تازىلايدۇ. ئەينى چاغدا، ئىلى كەڭسايدىن جىڭنىڭ ئۈتەي، سەنتەي، لۈەنشەنزى دېگەن جايلىرىغا باردىغان يوللارنىڭ تولىسى جىڭنىڭ چىغىر يولى بولغاچقا (ئۇ چاغدا تاشيول تېخى ياسالمىغان)، باندىتلار دائىم شۇ جايلاردا يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلىپ، سودىگەرلەرنىڭ مال - مۈلۈك، ئات - ئۇلاقلىرىنى بۇلاپ، بەزىدە يولۇچىلارنى ئۆلتۈرۈپ، يارىلاندۇرۇپ، ئەنسىزچىلىك تۇغدۇرۇپ تۇراتتى. ياڭ فېيشيا بۇ جايلارنىڭ ۋەزىيىتىنى تىنچلاندۇرۇش ئۈچۈن، بۇ باندىتلارنى تازىلاش قارارىغا كېلىدۇ. لېكىن، بۇ باندىتلار گاھ پەيدا بولۇپ، گاھ غايىپ بولۇپ، مۇقىم بىر جايدا تۇرمىغاچقا، ئۇلارنى تازىلاش ئىشى ناھايىتى تەس بولىدۇ. ئالاھىدە ئەسكەر تەشكىللەپ ئەۋەتىش بىھۇدە ئاۋارىچىلىق بولاتتى. شۇڭا ياڭ فېيشا لیۇ لیەنكېنى مەھكىمىگە مەخپىي چاقىرتىپ، باندىتلارنى يوقىتىش بۈيرۇقىنى چۈشۈرىدۇ. لیۇ لیەنكې ياڭ فېيشيا تۇزگەن پىلان بويىچە، مەخپىي ھالدا مەرگەن، باتۇر ئەسكەرلەردىن ئون نەچچەيلەننى تاللاپ، ئۇلارنى سودىگەر ۋە ھارۋىكەش قىياپىتىدە يولغا سالىدۇ. تۆت ئات ھارۋىسىنىڭ ھەر بىردە بىردىن پىلىموت، ئىككىدىن مىلتىق ۋە يېتەرلىك ئوق دورا بولۇپ ھارۋىغا ياغاچ ساندۇقلار قويۇلىدۇ. ھەر بىر ھارۋىغا تۆتتىن ئادەم ئولتۇرۇپ، پىلىموت، مىلتىقلارنى بەتلەپ، كەڭسايدىن جىڭ تەرەپكە يول ئالىدۇ. ئۇلار مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن باندىتلارنى ئۆزگە جەلپ قىلىپ، باندىتلار بۇلغىلى كەلگەندە يوقاتماق

چى بولىدۇ. ھارۋىلار كەڭسايدىن ئۆتۈپ، لۈەنشەنزىگە كەلگەندە، توساتتىنلا يىگىرمىدەك قوراللىق باندىت ئات چاپتۇرۇپ چىقىپ، ئات ۋە مال - مۈلۈكلەرنى بۇلىماق بولۇپ ھارۋىلارنى قورشاپ كېلىدۇ. ھارۋىلاردا يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئەسكەرلەر پىلىموت، مىلتىقلاردىن بىراقلا ئوق ياغدۇرۇپ، باندىتلارنى بىرىنى قويماي ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، باندىتلار ئىچىدىن بىرسى يوقلىپ، قاتناش راۋانلىشىپ، سودىگەر ۋە يولۇچىلار خاتىرجەم بولۇشىدۇ.

(4) تەركى دۇنيا بولۇپ، تويىنىلىق قىلىش

ياڭ زېڭشىن ئەدىمەتچىلىكتە ناھايىتى ساختا، تىلى ھەسەل، دىلى زەھەر، قارا نىيەت، مۇتەئەسسىپ، ھەممە ئىشنى ئۆز ئالدىغا تارتۇۋلىپ ئۆز مەيلىچە ئىش كۆرىدىغان، خەلقنى نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزىدىغان، ئىنقىلابىي پارتىيىلىكلەر بىلەن كۆرۈنۈشتە ئېپ ئۆتكەندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار بىلەن زادىلا چىقىشالمايدىغان بىر ئادەم ئىدى. ئۇ، شۇ چاغدىكى ۋەزىيەتكە ماسلىشىش ئۈچۈنلا، ياڭ فېيشيانى ئىلىنىڭ چېگرىنى قوغداش بېگىلىكىگە، ئۇنىڭ يۇرتداشلىرى نېمۇشى، لى يىن، شادىڭ قاتارلىق يېڭى ئېقىمدىكى ئىنقىلابچىلارنى مۇناسىپ مەنسەپلەرگە قويغانىدى. 1915 - يىلىغا كەلگەندە، بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ زۇڭتۇڭى يۈەن شىكەي جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىگە قارشى تۇرۇپ، پادىشاھلىق تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ. دۆلەت نامىنى «خوڭشيەن»گە ئۆزگەرتىدۇ. ياڭ زېڭشىن شىنجاڭدىكى ئارمىيە، ھۆكۈمەت ۋە سودا ساھەسىدىكى زاتلار بىلەن ئالاقىلىشىپ، يۈەن شىكەيگە تېلېگراممىلا يوللاپ پادىشاھلىق تۈزۈمىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. شىنجاڭدىكى

يېڭى ئېقىمدىكى زاتلار ياڭ زېڭشىنىڭ بۇ تەدبىرىگە قاتتىق نارازى بولىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، ياڭ زېڭشىنىڭ مۇھاپىزەتچى ئەترىتىنىڭ باتالیون كوماندىرى شادىڭ، لى يىنلار ئۆزئارا مۇناسىۋەت باغلاپ، ياڭ زېڭشىنىنى ئۆرۈۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى ئېقىمدىكى زاتلارنى ئولتۇرغۇزماقچى بولىدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ يۇنىنەنلىك يۇرتدىشى جاڭ چىڭلىيەن ياڭ زېڭشىنغا بۇ مەخپىيەتلىكنى مەلۇم قىلىپ قويىدۇ. ياڭ بىلەن مەسكە سېلىپ يۈرۈپ 1916 - يىلى يۇەنشياۋ بايرىمىدا، دۇدۇ مەھكىمىسىنىڭ جىنىيەن بىناسىغا ئازدۇرلارنى، باشقارما باشلىقلىرىنى، لەيجاڭ، تۇەنجاڭلارنى چاقىرىپ زىياپەت بېرىدۇ. بۇلارنىڭ ئارىسىدا شادىڭ، لى يىنمۇ بار ئىدى. زىياپەت جەريانىدا، ياڭ زېڭشىن بىر بانا تېپىپ سىرتقا چىقىپ كېتىپ، قىلىچ ئاسقان ئىككى خۇيزۇ ئەسكەرنى باشلاپ كىرىدۇ. ئۇلار زىياپەت ئۈستىلى ئالدىدىلا شادىڭ، لى يىن ئىككىسىنى چېپىپ ئۆلتۈرۈپ بېشىنى كېسىۋالىدۇ. زىياپەتتىكىلەر قاتتىق چۆچۈپ، سارايسىمگە چۈشىدۇ. ياڭ زېڭشىن: «شادىڭ، لى يىنلار ئادەم تەشكىللەپ، مېنى ئۆلتۈرۈپ ھاكىمىيەتنى تارتۇۋلىش نىيىتىدە بولدى، شۇڭا، ئۇلارغا ئۆلۈم جازاسى بەردۇق، بۇ ئىش ھەرقايسىڭلارغا مۇناسىۋەتسىز ...» دەپ جاكالايدۇ. شۇندىن كېيىن ياڭ زېڭشىن يۇنىنەنلىكلەرنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى توسايدۇ. شۇنىڭدىن جاڭدىكى يۇنىنەنلىكلەرنىڭ ئىشەنمەيدىغان، ئۇلارنى مۇھىم ئورۇنلارغا قويمايدىغان بولىدۇ. ئارقىدىنلا تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ باشلىقى يەن مىڭكۇي ۋە ساقچى نازارىتىنىڭ نازىرى جاڭ مىڭيۈەننى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلايدۇ. ئىلى چېگرىسىنى قوغداش بېگى ياڭ فېيشيادىنمۇ گۇمانلىنىشقا

باشلايدۇ. ياك فېيشيامۇ ياك زېكشىنىڭ ئۆزىدىن گۇمانلىنىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىپ، ئىچكىرىگە قايتىپ كېتىش توغرىسىدا كۆپ قېتىم ئىلتىماس سۇنىدۇ، لېكىن، تەستىقلانمايدۇ. ئاخىرى بولماي، 1922 - يىلىغا كەلگەندە، ياك فېيشيا ئۆلكە مەركىزىگە كېلىپ، ياك زېكشىن بىلەن بىۋاستە كۆرۈشۈپ، ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىشتە چاك تۇرىدۇ. ياك زېكشىن ئۇنىڭ ئىستىپا بېرىشىگە قوشۇلمىمۇ، ئىچكىرىگە قايتىپ كېتىشىگە رۇخسەت قىلمايدۇ. ياك فېيشيانىڭ ۋەزىپىسىنى ئۇنىڭ سەنىۋجاڭى نېۋشى ئۈستىگە ئالىدۇ. ئىلىدىكى ۋەزىپىسىدىن بىكار بولغانلىقىن كېيىن، ياك فېيشا ئۈرۈمچىگە يولغا چىقىدۇ. شىخوغا كەلگەندە، ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ باتالىيون كوماندىرى جاۋگەنچېكنىڭ ياك زېكشىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن، ئاتلىق ئەترەتنى باشلاپ، بۇياققا ئۆزىنى كۈتۈۋېلىشقا كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، بۇ ئىشقا باشقا بىر غەرەز بولۇپ قالمىسۇن، دەپ ئەنسىرەپ، گىزىم قىلىپ ئۈرۈمچىگە يوشۇرۇن كېلىۋالىدۇ. جاۋ يىڭجاك بولسا، سۆيدۈك بىلەن قۇتۇپى يولىدا ياك فېيشيانىڭ ئائىلىسىنى كۈتۈۋالىدۇ. ياك فېيشيا ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ياك زېكشىن ئۇنىڭغا ئالىي مەسلىھەتچى نامىنى بېرىپ، ئۆيدە بىكار قويىدۇ. ھەر ئايلىق مائاشىنى ئۆيىگە ئەۋەتىپ بېرىپ تۇرىدۇ (بۇ مائاش 1934 - يىلى شېك شىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن توختىتىۋېتىلىدۇ) ۋە سۆز - ھەرىكىتىگە پايلاقچىلىق قىلىشقا مەخپىي ئادەم قويىدۇ. ئەينى چاغدا، ياك فېيشيانى دائىم نازارەت قىلىپ تۇرىدىغان ئىشپىيون جوۋجىنۇو (ياك زېكشىن بىلەن جىن شۇرىننىڭ ئىشپىيونى، بۇرۇن ناھىيە ھاكىمى بولغان) بىلەن

داشىزىدىكى سودىگەر ياۋتوكشەن (تېيەنجىنلىك، ياك زېكشىن بىلەن جىن شۇرىننىڭ ئىشپىيونى. ياك زېكشىنغا مەلۇمات يەتكۈزۈپ تۇرغاچ، «تېلېگرامچى» دېگەن لەقەم بېرىلگەن) ئىدى. ئۇندىن باشقا ياك فېيشيانىڭ قورۇسىنىڭ ئىككى يېقىندىمۇ دائىم پايلاقچىلار پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ياك فېيشيا ئۆزىنىڭ ياماق ھالىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئائىلىسى بىلەن يۇرتىغا كېتىشنى كۆپ قېتىم تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ياك زېكشىن رۇخسەت بەرمەيدۇ. ئاخىرى تۇنجى ئوغلى فېكتۇرنىڭ بېيجىڭدا ئوقۇۋاتقانلىقىنى باھانە قىلىپ، ئائىلىسى بىلەن بېيجىڭغا قايتىپ كېتىشنى تەلەپ قىلىپ رۇخسەت ئالالمايدۇ. بۇ ئەھۋالدا ياك فېيشيا ئۆزىنىڭ ھاياتىغا خەۋپ يېتىشىدىن ئەنسىرەپ، ساقلىنى قويۇۋېتىپ، داۋ مۇخلىسلىرىنىڭ كىيىمىنى كىيىپ، بوغدا تېغىغا چىقىپ، تويىن بولمەن دەپ، ئۆزىنىڭ سىياسىي جەھەتتە ھېچقانداق غەرىزى يوقلۇقىنى بىلدۈرىدۇ. بوغدا تېغىدا تۇرغان ۋاقتىدا، ياك فېيشيا مۇتەنشى تېشىنىڭ تۆۋەندىكى گودى ئازگىلىغا دوڭيۇ ئىبادەتخانىسى ۋە بىر قانچە ئېغىز يان ئۆي سالدۇرىدۇ. بۇ جايىنىڭ تۆۋەندىكى بۇلاق يېنىغا كەپە ئىبادەتخانىدىن بىرقانچىنى ۋە بىر رەببالىق شېپاڭى سالدۇرۇپ، «تەيشۇ ئىبادەتخانىسى»، «تەيشۇ شېپاڭى» دەپ نام قويىدۇ. بۇ يەردە ياك فېيشيا پۇتۇن ئىخلاسى بىلەن لاۋزى، جۇاڭزى پەلسەپىسى (ئەخلاق نومى، خۇاڭتىڭ نومى، يىڭخۇ نومى، ئەنخۇا نومى) نى ئۆگىنىدۇ. كۈتۈنۇش چىگۈڭنى، چامباش چىلىق گۈمپىسىنى مەشق قىلىدۇ. 1925 - 1926 - يىللىرى ئۈرۈمچىدىكى ھەر قايسى نازارەت، باشقارما باشلىقلىرى

غەربىي باغچا (هازىرقى خەلق باغچىسى — ت)غا ياڭ زېگزىن ئىبادەتخانىسى سېلىش ئۈچۈن خەلقنى پۈل ئىئانە قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدىۋ. بۇ ئىبادەتخانىنى سېلىش ئىشىغا مەسئۇل بولۇشقا ياڭ فېيشيانى كۆرسىتىدۇ. ياڭ فېيشيا بۇ ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئېلىپ، بېيجىڭ، تيېەنجىندىن يەرقانچە ئالىي دەرىجىلىك ياغاچچى ئۇستىلارنى تەكلىپ قىلىپ كەلتۈرۈپ، ئۇلارغا بېيجىڭ تەيخېدىيەن ساراينىڭ ئوسخىسىدا ياڭ زېگزىن ئىبادەتخانىسى (هازىرقى خەلق باغچىسىدىكى چاۋياڭگې)، خوچې شىپاڭى (هازىرقى ئۇزۇن شىپاڭ)، شۇچى شىپاڭى، رەمباللىق شىپاڭى، شۇيىشې شىپاڭى (كۆلنىڭ جەنۇبىدا ئىدى، كېيىن چۈۋۈتىلگەن) نى ياسىتىدۇ. جېەنخۇ كۆلى (ئەينەك كۆل) ۋە كۆل ئۈستى شىپاڭنى يۆۋېيساۋ تاڭ راۋىقىنى رېمونت قىلدۇرىدۇ. داڭلىق خەتتات جاڭ جىڭجوۋ ئەپەندىنى تەكلىپ قىلىپ، تاختىغا «جېەنخۇ»، «يۆۋېيساۋ تاڭ» دەپ يازدۇرىدۇ ۋە دۇيلىيەن يازدۇرىدۇ. مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى شۇيىشەن، تەمرات نازارىتىنىڭ نازىرى يەن يۈشەنلەر «گۈل شولىسى جاۋۇ قىلار كېچىلىرى سۇ يۈزىدە، كىشىلەر شاد مۇڭدىشار كۆل ئارا راۋاقلاردا» دېگەنگە ئوخشاش نەزمىلەرنى بېغىشلايدۇ. لى رۇڭ (ئۇرۇمچىنىڭ دوتىيى، كېيىن ئۆلكە رەئىسى بولغان، باردۇللۇڭ) «تەڭ خۇش باغچىسى» دەپ بېغىشلىما يېزىپ بېرىدۇ. باغچا كېڭەيتىلىدۇ. ھەر مىللەت ئاممىسى يەنە مىستىن ياڭ زېگزىنىڭ ئۆرە تۇرغان ھەيكىلىنى قۇيۇپ، راۋاق ئالدىدىكى سۇپىغا تىكلەيدۇ. (بۇ مىس ھەيكەل شېڭ شىمەي ۋاقتىدا بۇزۇۋېتىلدى).

ياڭ فېيشيا ئۆسمۈر چېغىدا، ئاتىسىدىن جۇڭيىچە

داۋالاش تېخنىكىسىنى ۋە ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان مەخپىي رېتسېپنى ئوگىنىۋالغاندى. مەسىلەن، «ئىپار - مەرۋايىت ئۇۋۇندىسى» بىلەن بوغما كېسەل، پىچاق يارىسى قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالايتتى؛ «تەيخې مەلھىمى» بىلەن مەخسۇس نەم، سوغۇقتىن بولىدىغان پۇت - قول، بەل ئاغرىقلىرىنى داۋالايتتى؛ مەخسۇس تۆۋەندىكى لىمغا ۋە تولغاق كېسەللىرىنى داۋالايدىغان كۇمۇلاچ ۋە ئۇۋۇندا دورىلارنىمۇ ياسايتتى. ئادەتتىكى چاغلاردا، ياڭ فېيشيانىڭ ئۆيىگە دورىغا كېلىدىغان پۇقرالارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ئۇ دورىلارنى پۇقرالارغا ھەقسىز بېرەتتى. ياڭ فېيشيا داۋالاش تېخنىكىسىنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن، ئەينى چاغدىكى ئۇرۇمچىدىكى داڭلىق دوختۇر ۋە خەتتات جاڭ جىڭجوۋ ئەپەندىدىن دوختۇرلۇقنى داۋاملىق قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەنىدى (جاڭ جىڭجوۋ، يۇننەن ئۆلكىسىنىڭ تېڭچۇڭ ناھىيىسىدىن، چىڭ خاندانلىقى دەۋرىدىكى ئىلغار زات، يېڭىلىققا كۆچۈش تەرەپدارى تەن ستۇڭ بىلەن ئالاقىسى بولغاچقا، شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلىنغان، سارسۆمبە ناھىيىسىگە ھاكىم بولغان).

ياڭ فېيشيا يەنە تۇغقانلىرى ئۆلۈپ كېتىپ، گۈەنسەي ئىلىشقا قۇدرەتى يەتمىگەن كەمبەغەللەرگە خەير - ئېھسان قىلىش ئۈچۈن، ياغاچچىلىق دۇكىنىغا نەچچە ئون دانە گۈەنسەي ياساتقۇزۇپ، چېڭخۇاڭمياۋ بۇتخانىسىنىڭ چاڭچىلە بىناسى ئاستىغا ئەكەلدۈرۈپ قويياتتى. تەككۈچىلىك دۇكىنىدا ئون نەچچە قۇر يېلىڭ، پاختىلىق كىيىم تىكتۇرۇپ، ئۇنىمۇ چېڭخۇاڭمياۋ بۇتخانىسىدىكى داۋجياۋ مۇخلىسى بار جايىغا قويۇپ، يەككە - يىگانە كەمبەغەللەرگە ۋە دۇانلەرگە خەيرى - ئېھسان قىلاتتى، گۈەنسەي ۋە كىيىم ئالماقچى

بولغانلار ئاۋۋال ياڭ فېيشيانىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتقاندىن كېيىن، ياڭ فېيشيا خەت قىلىپ بەرسە، بۇتخانىغا بېرىپ رىياسەتچىلەردىن ئىلمۇالاتتى. ياڭ فېيشيا يەنە، سودىگەرچىلىك قىلماقچى بولغان، لېكىن دەسمايىسى يوق كىشىلەرگە ئۆسۈمسىز پۇل قەرز بېرىپ تۇرۇپ، سودىگەرلىك قىلىپ تۇرمۇشىنى قامدىشىغا ياردەم قىلاتتى. ياڭ فېيشيا دائىم دېگۈدەك جەنۇبىي چوڭ كوچىدىكى دېجۇتاڭ دورىخانىسىنىڭ ئاشپىزى ماشىبەن (خېبەي ئۆلكىسىنىڭ نەنپې ناھىيىسىدىن، شاۋلىن ئىبادەتخانىسىدا چامباشچىلىق ئۆگەنگەن، گۇمپىسنى مۇكەممەل) ئۇستامنى يوقلاپ تۇراتتى، ئۇنىڭ بىلەن دا ئىمپېرىم كېچىگىچە مۇڭدىشىپ ئاندىن ئۆيىگە قايتاتتى.

5. لى رۇڭنىڭ ياڭ فېيشيانى شىنجاڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا ئەكىلىۋېتىشى

1928 - يىلى، ياڭ زېڭشىن ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ھۆكۈمەتنى باشقۇرىدىغان ئادەم يوق بولۇپ قالدى. لى رۇڭ قالايمىقانچىلىق يۈز بېرىشتىن ئەنسىرەيتتى. ئۇ چاغدا، شىنجاڭدا يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە، ھەم ئەلەم، ھەم قەلەمگە ماھىر پەقەت ياڭ فېيشيالا بار ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇ يا فېيشيانى ئېلىپ خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى جىن شۇرىننىڭ قېشىغا يانىنى تەختىتە ئولتۇرغۇزۇش تۇغرىسىدا مەسلىھەتلەشمەكچى بولىدۇ. (خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ ئىشخانىسى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى قورۇدا ئىدى). جىن شۇرىن بۇ ئىشتىن ئالدىن خەۋەر تاپقاچقا، دەرۋازىنى مەھكەم تاقاپ، ھەر قانداق ئادەمنىڭ كىرىشىنى مەنئى قىلىدۇ ۋە قاتتىق مۇداپىئە كۆرىدۇ. بۇ ئەھۋالدا لى رۇڭ بىلەن ياڭ فېيشيا ئىلاجسىز قايتىپ كېتىدۇ. ياڭ فېيشيا يېنىپ كېلىشىگىلا، ياۋتۇڭشەن (لەقەمى «تېلېگرامچى») ياڭ فېيشيانىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ئەن ياۋنەننىڭ سالاھىيەت كارتوچكىسىنى كۆرسىتىپ، ياڭ فېيشيانى ۋالىي مەھكىمىسىگە بېرىپ خىزمەت توغرىلىق كېڭىشىشكە تەكلىپ قىلىدۇ. ياڭ فېيشيا بېرىشنى رەت قىلىدۇ. ئەتىسى، جىن شۇرىن ھەر قايسى نازىرلارنى، دوتەيلەرنى، دۇنزىيە، پولك كوماندىرلىرىنى ۋالىي مەھكىمىگە يىغىغا چاقىرىپ، ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىنكى ئىشلارنى بىرتەرەپ قىلىش توغرىسىدا كېڭىشىدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا، يىغىندىن بۇرۇن، جىن شۇرىن جاڭ پېيىۋەن (ھەربىي ئىشلار نازارىتىنىڭ بۆلۈم باشلىقى، گەنسۇلۇق، روتا كوماندىرى بولغان، كېيىن ئىلى بوز يەر ئېچىش بېگى بولغان) قاتارلىقلار بىلەن مەخپىي مەسلىھەتلىشىپ، ياڭ زېڭشىننىڭ ئورنىغا جىن شۇرىنى ئولتۇرغۇزۇش توغرىسىدا ئۆزئارا كېلىشۈالغانىكەن. شۇڭا، يىغىن جەريانىدا، لى رۇڭ: «تۇنۈگۈنكى ۋەقە ناھايىتى تۈيۇقسىز يۈز بەردى، بەختكە يارشا، جىن تىڭجاڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ، توپىلاڭنى تىنجىتتى، بۇ تۆھپە ھەقىقەتەنمۇ ئۇلۇغ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئەلۋەتتە جىن تىڭجاڭنىڭ ئۆتۈشىنى قوللاپ قۇۋۋەتلەيمىز. ئەمدى ھەربىي ئىشلارغا كەلسەك، ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك مەسلىھەتچىسى ياڭ فېيشيا قەلەمدىمۇ، ئەلەمدىمۇ پىشىپ يېتىشكەن، پاراسەتلىك، باتۇر ئادەم، ئەگەر، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى شۇ كىشىگە تۇتقۇزساق، بۇ جەھەتتە چوقۇم خىزمەت كۆرسىتەلەيدۇ ...» دېگەن تەكلىپنى بەرگەن بولسىمۇ، ھاكىملىق ۋەمۇ

زىپسىدىن بوشانغان تاك ياۋگۇاك، باتالىون كوماندىرى ۋاك داچىلك، ھەربىي ئىشلار نازارىتىنىڭ بۆلۈم باشلىقى جاك پىيېۋەن قاتارلىقلارنىڭ زەددىيىسىگە ئۇچرايدۇ. ئۇلار: «تۇنۇگۈن فەن ياۋنەن ياك زېڭشىننى ئۆلتۈرۈپ، ئۇچ زالنى ئىگىلىۋالدى، مۇشۇنداق ئىنتايىن خەۋپلىق پەيتته، جەن تىڭجاك ئوتتۇرىغا چىقىپ قوماندانلىق قىلىپ فەن ياۋنەن ۋە ئۇنىڭ شېرىكلىرىنى قولغا ئېلىپ ۋە ئېتىپ تاشلاپ، توپىلاڭنى باستۇرۇپ، تۆھپە ياراتتى ھەمدە ئۆل كە رەئىسىنىڭ ۋە دۇبەنىنىڭ مۆھۈرىنى قولغا ئېلىپ بولدى. ھەربىي ئىشلارغا مەسئۇل بولۇشقا ئەمدى باشقا ئادەمنى سايلاپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. جەن تىڭجاك شىنجاك ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى ۋە چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئومۇمىيۈزلۈك مەسئۇل بولسا بولىدۇ...» دېيىشىدۇ. شۇ چاغدا، ھەربىي ھوقۇقنى تۇتۇپ تۇرغان لۇيجاك، تۇەنجاڭلارنىڭ كۆپىنچىسى گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ خېجوۋ دېگەن يېرىدىن چىققانلار بولغاچقا، جەن شۇرېننىڭ ئەلۋەتته تېخىمۇ ھمايە قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن، يېڭىغا قاتناشقان باشقا كىشىلەرمۇ جاك، تاك، ۋاڭلارنىڭ پىكىرىگە قوشۇلدى. جەن شۇرېن شىنجاك ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى، چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىك تەختىگە ئەنە شۇنداق ئۇكايلا چىقۋالدى. يېڭىندىن كېيىن، جاك پىيېۋەن جەن شۇرېنغا: «لى رۇك ياك فېيشيانى كۆرسەتتى، ئاڭلىشىمچە، ياك فېيشيامۇ ھەربىكەت قىلۋاتقان ئوخشايدۇ» دەيدۇ. جەن شۇرېن جاۋاب بېرىپ: «تەيشۇنىڭ مەنسەپكە ئولتۇرغۇسى بولسا، بالدۇراق ھەربىكەت قىلىشى كېرەك ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن كارىڭىز بولمىسۇن» دەيدۇ. يەنە جاك پىيېۋەن

گە سىرتتىكى ئىشلارغا دىققەت قىلىشنى تاپىلايدۇ.

ياك فېيشيا ھۆكۈمەت باشلىقلىقىغا سايلانغاندىن كېيىن، يەنىلا داۋجياۋدىن تەلىم ئېلىپ، خەير - ئېھسان قىلىپ، بۇرۇنقى ئىشنى داۋاملاشتۇرۇپ يۈرىدۇ ۋە جەن شۇرېندا گۇمان پەيدا قىلىپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن دائىم بوغدا تېغىدا تۇرىدۇ. 1933 - يىلى 12 - ئاپرېل سىياسىي ئۆزگىرىشىدە، جەن شۇرېننىڭ چېرىك ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلىدۇ. ۋاقىتلىق جىددىي يېغىندا، لى رۇك يەنە ياك فېيشيانىڭ شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمەت ئىشىغا رىياسەتچىلىك قىلىشى توغرىسىدا تەكلىپ بېرىدۇ. يېغىنغا قاتناشقانلار ياك فېيشيا ھازىر ئۆيىدە بىكار، تويىنلىق قىلۋاتىدۇ، ھەم ئۆزىنىڭمۇ ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ئىشتىراك قىلغۇسى يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەربىيدىمۇ ئەمەلىي كۈچى يوق، دېگەنلەرنى باھانە قىلىپ، يەنە ماقۇللىمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەمەلىي كۈچكە ئىگە، سوۋېت ئېتتىپاقى ئارقىلىق شىنجاڭغا قايتقان ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى شەرقىي شىمال ئارمىيەسىنىڭ لۇيجاڭى جېن رۇنچېڭنى ۋاقتىنلىق ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، لىيۇۋېنلۇڭنى ئۆلكە رەئىسلىكىگە سايلايدۇ. 2 - كۈنى چاقىرىلغان يېغىندا، جەن رۇنچېڭ ۋاقتىلىق ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىق ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىپ، ئۆز قىسمىنى باشلاپ ئىچكىرىگە كىرىپ، داۋاملىق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا قاتنىشىش تەلىپىدە چىڭ تۇرىدۇ. بۇ ئەھۋالغا قارىتا، ھەيئەت ئەزالار شۇ چاغدا ئالدىنقى سەپ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقان شېك شىسەينى شىنجاڭنىڭ ۋاقتىلىق چېگرا مودا پىئە دۇبەنلىكىگە، لىيۇۋېنلۇڭ

نى شنجاڭ ئۆلكسىنىڭ رەئىسلىكىگە سايلايدۇ.

6. ياڭ فېيشيانىڭ شېڭ شىسەينىڭ قەبىھلىكىنى بىلىپ قېلىپ، ئېچكىرىگە يوشۇرۇن كېتىۋېلىشى

1933 - يىل 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، تاۋ مىڭيۇ قاتارلىقلار ھەربىي سىياسىي ئۆزگىرىش ياساپ، جىن شۇرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ. شېڭ شىسەي تەختكە چىقىپ، شىجاڭنىڭ ۋاقىتلىق چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى بولۇۋالىدۇ. ياڭ فېيشيا گەرچە شېڭ شىسەينىڭ ھەربىي ئىشلاردىكى باتۇر، سالماقلىق بىلەن ئىش كۆرىدىغان قابىلىيىتىگە قايىل بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئادەمىچىلىكتىكى گۇمانخور، قارانىيەتلىكىدىن ئېھتىيات قىلاتتى ۋە: «شېڭ شىسەي بىلەن جاپا - مۇشەققەتنى تەڭ تارتىش مۇمكىن، لېكىن راھەت پاراغەتنى تەڭ كۆرۈشكە بولمايدۇ» دەيتتى، ئۇ چاغلاردا، سودىگەر، پۇقرالار ئېچكىرى ئۆلكىلەرگە كىرمەكچى بولسا، دوبەن مەھكىمىسىنىڭ تەستىقى بىلەن پاسپورت تارقىتىپ ببرىلگەندىن كېيىن، ئاندىن شىڭشىڭشيا چازىسىدىن ئۆتەلەيتتى. ياڭ فېيشيا كۆرۈشكىلى كەلگەنلەرنىمۇ قوبۇل قىلماي، ھېچقانداق ئادەم بىلەن ببرىش-كېلىش قىلماي، ئۆيىدىن سىرتقا چىقماي يۈرىدۇ. شۇ چاغدا، تەنجىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى خۇاڭ مۇسۇڭنى شىنجاڭدىكى خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە ئەۋەتكەنىدى. ئەمەلدارلار خۇاڭنىڭ ھوزۇرىغا ئايىغى ئۈزۈلمەي سالامغا كېلىپ تۇرىدۇ. لېكىن، ياڭ فېيشيا كەلمەيدۇ. ئەكسىچە، خۇاڭ مۇسۇڭ ياڭنىڭ ئۆيىگە ئىككى قېتىم كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن، ياڭ فېيشيا شېڭ شىسەينىڭ گۇمانلىنىشىدىن ئېھتىيات قىلىپ، ئۆزىنى قاچۇرۇپ كۆرۈشمەيدۇ. ئاردىدىن

ئۇزۇن ئۆتمەي، ياۋروپا - ئاسىيا ئاۋتىماتسىيە پونكىتىنىڭ 3 - پاساژىر ئايروپىلانى ئۇرۇمچىگە قونىدۇ. ياڭ فېيشيا بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شۇ ئايروپىلانغا چۈشۈپلا ئېچكىرىگە كېتىۋالىدۇ. ئېچكىرىگە بارغاندىن كېيىن ياڭ ئاۋۋال سىچۈەندىكى ئېمىيىشەن تېغىغا چىقىپ، ئۇ يەردە تۇتۇپ، تويىنلىق قىلىدۇ. ئارقىدىنلا غەربىي جەنۇبىي ئۆلكىلەردىكى مەشھور ئاساره - ئەتىقىلەرنى زىيارەت قىلىدۇ. ئاخىرىدا، خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ چاڭشا شەھرىگە بارىدۇ، ھەمدە دائىم خېڭشەن تېغىغا چىقىپ، بەي چېگىنىڭ داڭلىق مۇخلىستىن لاۋزى، جۇاڭزى پەلسەپىسىدىن تۆت يىلدەك تەلىم ئالىدۇ. تويمن سەپسەتلىرىگە ئاساسەن، «ئابىھايات ياساش ئۇسۇلى»، «ئايالار ئابىھايات»، «ئابىھايات ئىنىڭ مەخپىيىتى» قاتارلىق كىتابلارنى رەتلەپ چىقىدۇ. ياپون باسقۇنچىلىرى چاڭشاغا كىرىپ، چاڭشادا ئۇرۇش بولغاندىن كېيىن يۇنەنگە قايتىپ، يۇننەندە 1949 - يىلى ئازاد بولغانغا قەدەر دوختۇرلۇق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

7. ياڭ فېيشيانىڭ ئازادلىقتىن كېيىنكى ئەھۋالى

1949 - يىلى، پۈتۈن مەملىكەت ئازاد بولۇپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يۇنەن ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ياڭ فېيشيانى ئۆلكىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئۆگىنىش ۋە يىغىلىرىغا قاتنىشىشقا ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئارقىدىنلا، تارىخ ماتېرىياللىرى سارىيىنىڭ ئالاھىدە خادىملىقىغا قويۇلىدۇ. ياڭ فېيشيا تۇڭمېڭخۇيىنىڭ پېشقەدەم ئەزاسى بولغاچقا، گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىغا ئەزا بولۇپ كىرىدۇ. ياڭ فېيشيا ئوغلى پېڭچاۋغا خەت يېزىپ، مۇنداق نەسىھەت قىلغانىدى: «خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتىگە

قانىشىپ، تەقسىماتقا بويسۇنۇپ، ھۆكۈمەتنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئامما پايدىلىق ئىشنى كۆپرەك قىلغىن، تۇرمۇشتا ئىقتىسادچىل بول، پەرزەنتلىرىڭنىڭ ئوقۇشىغا ھەيدەكچىلىك قىلىپ، كۆپ يېتەكلە، ئۇلارنى دۆلەت، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئىستىداتلىق ياشلاردىن قىلىپ تەربىيىلەپ چىق...». ئوغلى پېكىچاۋ ئاتىسىنىڭ نەسىھىتى بويىچە ئىش كۆرىدۇ، «ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش» ئۇرۇشى مەزگىلىدە ۋەتەن رۇمچى شەھىرىدە يول ياساپ، شەھەر قىياپىتىنى ئۆزگەرتىشتە پېكىچاۋ ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ جەنۇبىي چوڭ كوچىسىدىكى دۇكان ۋە قورۇ - جايىنى 20 مىڭ يۈەنگە باھالاپ، 10 مىڭ يۈەننى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۈرۈشىغا ئىئانە قىلىدۇ، 10 مىڭ يۈەننى يول ياساش، شەھەر قىياپىتىنى رەتكە سېلىشقا ئىئانە قىلىدۇ. ياڭ فېيشيا ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان جۇڭ يىچە داۋالاش تېخنىكىسىنى توختىماي ئىزلىنىپ ئۆگىنىپ، تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ، كۆپ يىللاردىن بۇيانقى كېسىل كېلىش تەجرىبىلىرىنى توپلىشى نەتىجىسىدە، يۇنناندىن بويىچە داڭلىق پېشقەدەم جۇڭيى دوختۇرى بولۇپ قالىدۇ. 1951 - يىلى، شاگىرتى بىلەن بىرلىشىپ، يۇنناندە «مېيشىڭ دوخ تورخانىسى» ئېچىپ، خەلقنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ، كىشىلەرنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدۇ. 1960 - يىلى، ئۇ 80 ياشقا بېرىپ قالغاچقا، ئوغلى پېكىچاۋ يۇنناندىكە بېرىپ، ياڭ فېيشيانى ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىپ، پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن جەم بولىدۇ. يۇنناندىن تارىخ ماتېرىياللىرى ساريىي ياڭنىڭ مائارىنى ھەر ئايدا پوچتىدىن شىنجاڭغا ئەۋەتىپ بېرىپ تۇرىدۇ. ياڭ

فېيشيا 1961 - يىلى 4 - ئايدا ئۈرۈمچىدە 80 يېشىدا ۋاپات بولىدۇ. ۋاپاتىدىن كېيىن، يۇنناندىن تارىخ ماتېرىياللىرى ساريىي تەزىيە خېتى ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرى ئۈچۈن نەپىقە پۇلى ئەۋەتىپ، قايغۇسىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەسكەرتىش: بۇ تەرجىمھال ياڭ فېيشانىڭ ئىككىنچى ئوغلى پېكىچاۋنىڭ ۋە ۋاڭ ئېنرۇڭ، لىيۇدىخي قاتارلىق يول داشلارنىڭ ئەسلىمە بايانىغا ئاساسەن رەتلەنگەن. كەمتۈك جايلىرىنىڭ بولۇشى تەبىئى، تەپسىلي ئەھۋالدىن خەۋەردار بولداشلارنىڭ تولۇقلاپ تۈزىتىش بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن!

تەرجىمە قىلغۇچى: مەمتىلى ئابدۇللا

جەن شۇرىنىڭ ئەنجىگىدا قاماقتا ئېلىنىشى

چېكىلمىگەن

1

جەن شۇرىنىڭ تەخەللۇسى دېيەن بولۇپ، گەنسۇنىڭ يوڭجىڭ ناھىيىسىدىن. چىڭ سۇلالىسى شۇەنتۇڭ دەۋرىدە كېجۇي ئىمتىھانىدىن ئەلا نەتىجە بىلەن ئۆتكەن. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) شىنجاڭنىڭ ئۆلكە باشلىقى ۋە ھەربىي قوماندانى يالغۇ زېڭشىننىڭ تەكلىپى بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ ھۆكۈمەت خىزمىتىدە بولغان. ئۇ 1 - دەرىجىلىك ئامبالار ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ، ئاقسۇ، قەشقەر كونسۇلخانىلىرىدا ئۇرۇمچى، كۇچا قاتارلىق ناھىيىلەرنىڭ ئامبىلى بولغان. مىنگونىڭ 15 - يىلى (1926 - يىلى) كۈچادىن شىنجاڭ ئۆلكە باشلىقى مەھكىمىسىنىڭ مەمۇرىي ئىشلار باشلىقلىقىغا يۆتكەلگەن. مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) يالغۇ زېڭ شىن شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئىنقىلابىنى قوللاشقا ۋە تۇغىنى ئالماشتۇرۇپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشكە مەجبۇر بولىدۇ. جەن شۇرىنىنى خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەيىنلەيدۇ. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى تاشقى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ ھاشلىقى قىلىپ يۇقىرىدىن چەت ئەللىك مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشنى باھانە قىلىپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك رەسمىي ۋە مەخسۇس مەكتىپىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا ئۆلكىدىكى ئاساسلىق ئەمەلدارلارنى تەكلىپ قىلىدۇ. يالغۇ زېڭشىن ۋە سوۋېت كونسۇلى ۋە ئۇنىڭ رەپىقىسى قاتارلىقلارمۇ تەكلىپ كە بىنائەن بۇ مۇراسىمغا قاتنىشىدۇ. مەكتەپ زالىدا ئۇچ ئۇستەللىك زىياپەت ھازىرلىنىدۇ. يالغۇ زېڭشىننىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى باشقا بىر ئۆيدە كۈتۈۋېلىنىدۇ. قەن ياۋنەن ھاۋانىڭ ئىسسىپ كەتكەنلىكىنى باھانە قىلىپ ئۆلارنى قوراللىرىنى ۋاقتىنچە يېشۈۋېتىشكە دەۋەت قىلىپ تۇرۇۋالىدۇ، كۆپچىلىك ئۇنىڭ رايى بويىچە ئىش قىلىدۇ. يالغۇ زېڭشىن ئوقۇغۇچىلار سۆز قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئورنىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ. قەن ياۋنەن سوۋېت كونسۇلىغا ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرىدۇ. رومكا ئوچ ئايلىنىپ، جوزىغا ئىككىنچى قېتىملىق سەپەر كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن قەن ياۋنەن مەخپىي بەلگە بېرىپ، سوۋېت كونسۇلى بىلەن رومكا سوقۇشتۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆي ئىچىگە ئوق ياغدۇرۇلىدۇ. يەتتە پاي ئوق تەگكەن يالغۇ زېڭشىن: «نېمە قىلماقچى» دەپ توۋلاپ يەرگە يىقىلىدۇ. كانۇۋي چىڭ ۋېيشىن يۈگۈرۈپ كېلىپ يالغۇ زېڭشىننى يۆلىشىگە ئۇنىڭغىمۇ ئوق تېگىپ جېنىدىن ئايرىلىدۇ. باش كانۇۋي خېۋ ۋەنشو (ئىڭشيالىق) ۋە يالغۇ زېڭشىن بىلەن بىر جوزىدا ئولتۇرغان بريگادا كوماندىرى دۇ فارۇڭلارغىمۇ ئوق تېگىپ ئۆلىدۇ. تەمرات نازارىتىنىڭ نازىرى يەن يۈيشەن (جيۇچۈەنلىك) نىڭ يوتىسى ۋە بىلگە تۆت پاي ئوق تېگىدۇ، قالغانلارنىڭ ھەممىسى جان قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن قېچىپ چىقىپ كېتىدۇ. قەن ياۋنەن شېرىكلىرىنى باشلاپ دۇبەن مەھكىمىسىگە بېسىپ كىرىپ، قورال

ئىسكىلاتنى بۇلايدۇ ۋە تامغىنى تارتىۋالىدۇ، بۇنىڭ بىلەن پۈتۈن شەھەر قالايمىقانلىشىپ كېتىدۇ. دەل شۇ چاغدا جىن شۇرېن دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ 2 - زالىدىكى مەمۇرىي ئىشلار بۆلۈمىدە ھۇججەت كۆرۈۋاتقان بولۇپ، ئۇ بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ، 3 - زالنىڭ دەرۋازىسىنى تاقاپ توپلاڭنى باستۇرۇش ئۈچۈن سىرتقا چىقىپ ياڭ زېڭشىننىڭ مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلىرىنى يىغىپ دۇبەن مەھكىمىسىنى قورشاۋغا ئالىدۇ، ئاندىن ياڭ زېڭشىننىڭ ھەر قايسى قىسىملىرىنى يىغىپ شەھەرنى ۋە ھەرقايسى مۇھىم ئۆتەڭلەرنى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، دۇبەن مەھكىمىسىگە ھۇجۇم باشلاشقا بۇيرۇق بېرىدۇ. ئەن ياۋنەن شەرىكلىرى بىلەن جېنىنىڭ بارچە قارشىلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئاخىرىدا ئوقى تۈگەپ بىر - بىرلەپ ئەسىرگە چۈشىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قالايمىقانچىلىق تىنجىيدۇ. جىن شۇرېن توپلاڭنى باستۇرۇشتا تۆھپە قوشقانلىقى ئۈچۈن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىكى ھەيئەتلەر، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى ھەربىي ئەمەلدارلار، شۇنىڭدەك موڭغۇل، قازاق، خۇيزۇ ۋاڭ - گۈڭلىرى ئۇنى بىردەك ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، نەنجىڭغا تېلېگراممۇ يوللىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن نەنجىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى جىن شۇرېننى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسلىكى ۋە شىنجاڭ قىسىملىرىنىڭ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلەيدۇ. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1920 - يىل) شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىكىگە تەيىنلىنىدۇ.

شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئىنقىلابىي غەلبە قىلغاندىن كېيىن نەنجىڭدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەشكىللىگەندە، جياڭ جېيشى بىلەن ۋاڭ جىڭۋېي ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ پەيدا

بولىدۇ. مىنگونىڭ 18 - يىلى ۋاڭ جىڭۋېي بېيجىڭدا شەنشى يىغىنىنى چاقىرىدۇ، يىغىن مەزگىلىدە ۋاڭ جىڭۋېي جىن شۇرېننى ئۆزىگە تارتىش ئۈچۈن، يېقىن ئەتراپتىن يىغىنغا ۋەكىل ئەۋەتىش ھەققىدە تېلېگراممۇ يوللايدۇ. جىن شۇرېن ئۆزىنىڭ تەختكە چىققىنىغا ئۇزۇن بولمىغانلىقى، مەركەزنىڭ ئىچكى ئەھۋالىنىڭ بىخەۋەر ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بېيجىڭ ئەتراپىدا ئەۋەتكەدەك خادىم بولمىغانلىقىنى سەۋەب قىلىپ، «شىنجاڭ چەت ئۆلكە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەزەلدىن مەركەزگە تايىنىپ كەلدى. كېلىۋاتقان ۋاڭ جىڭۋېي ئەپەندى مەركەزگە قايتسا، ئەلۋەتتە قىزغىن ھىمايە قىلىمىز» دېگەن مەزمۇندا جاۋاب تېلېگراممۇ يوللايدۇ. ۋاڭ جىڭۋېي بۇنىڭدىن نارازى بولىدۇ. مىنگونىڭ 19 - يىلى ۋاڭ جىڭۋېي مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسىنىڭ باشلىقى بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ باش كاتىپ چۇ مىنىنى پارتىيە ئىشلىرىنى تەكشۈرۈپ كېلىشكە ئەۋەتىدۇ. چۇ مىنىي بېيساۋدى رايونىدىن شىنجاڭغا قاراپ يول ئالىدۇ ھەمدە ئۆز بېشىچىلىق قىلىپ فرانسىيىنىڭ تەكشۈرۈش ئۆمىكى بىلەن ھەمسەپەر بولۇۋالىدۇ. ئىچكى موڭغۇلىيە رايونىغا كەلگەندە ئۆمەكنىڭ بىر ئەزاسى مىلتىق ئوينىتىپ ئولتۇرۇپ بىر تۆگىچىنى ئېتىپ قويىدۇ. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ھەرقايسى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى فرانسىيە تەكشۈرۈش ئۆمىكىنىڭ جۇڭگو چېگرىسى ئىچىدە تۇرۇپ جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى كۆزگە ئىلمىغانلىقىغا نارازى بولۇپ، ئارقا - ئارقىدىن ئوقۇش تاشلاپ نامايىش قىلىپ ھۆكۈمەتنىڭ قاتىلنى قانۇن بويىچە جازالاپ بېرىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. شىنجاڭنىڭ بېيجىڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجى

رىش باشقارمىسى تېلېگرامما ئەۋەتىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئۇقۇغۇچىلارنىڭ نامايىش قىلغان ئىھتىياجىدىن خەۋەر قىلىدۇ. فرانسىيىنىڭ تەكشۈرۈش ئۆمىكىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشى توغرىسىدا مەركەز ئالدىن ئۇقتۇرۇش قىلمىغانىدى. مىنگۇنىڭ 18 - يىلى (1929 - يىل) مۇ مەلۇم بىر دۆلەتنىڭ تەكشۈرۈش ئۆمىكى شىنجاڭغا كېلىپ جەنۇبىي شىنجاڭغا بارغانىدى. كېرىيە ناھىيىسىنىڭ دوكلاتىدا تەكشۈرۈش ئۆمىكى بۇ ناھىيىگە كەلگەندىن كېيىن چۆللۈكىدىن ئىچىگە بامبۇك تاختا ۋە خەت يېزىلغان قەغەز پارچىلىرى قاچىلانغان بىر ساپال كۈپنى كولاپ تاپقان، قەغەز پارچىلىرىغا يېزىلغان خەتلەردىن ھېچ بىر مەزمۇن چىقمىغان، ئەمما ساپال كۈپنىڭ ئاۋازى مىس ئەسۋابلارنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدىكەن، دېيىلگەن (جىن شۇرېن ئۇ دوكلاتنى ئوقۇپ بېرىپ: «چەكسە مىس ئاۋازى چىقىدۇ» دەپ ئۆزگەرتىپ قويغان). جىن شۇرېن يۇقىرىدا تىلغا ئالغان تەكشۈرۈش ئۆمىكى شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن ھەممىلا يەرنى كولاپ، تارىخىي يادىكارلىقلارنى ئوغرىلىغان، زېمىن چوڭ بولغانلىقتىن ئۇلارنى تۇرۇش مۇمكىن بولمىغان. بولۇپمۇ بۇ قېتىم مەركەزنىڭ ئۇقتۇرۇشى بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ خالىغانچە چېگرىغا كىرىشىگە يول قويۇلمايدۇ، دەپ قاراپ، دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ باش كانۇۋىيى ۋاڭ لۇجيەنگە يۈز تۇرانە ۋەزىپە تاپشۇرۇپ، تۇرپان، پىچان ناھىيىلىرىگە بېرىپ، ئۇلارنى توسۇشقا ئەۋەتىدۇ. ۋاڭ لۇجيەن تۇرپان ناھىيىسىگە بېرىپ ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالىدۇ، مەركەزنىڭ ھۇججىتىنى سۇرۇشتە قىلىدۇ، ئۇلاردا مەركەزنىڭ ھۇججىتى بولمىغاچقا، ۋاڭ لۇجيەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت، تەكشۈرۈش ئۆمىكىلارنىڭ شىنجاڭغا كېلىشى توغرىلىق ھېچقانداق تېلېگرامما تاپشۇرۇۋالمىدى، مەركەزنىڭ ئۇقتۇرۇشى بولمىغاچقا يەرلىك ھۆكۈمەت قارشى ئالالمايدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ، چۈمىنىي ئۇلار بىز بىلەن بىللە ھەمسەپەر بولۇپ كەلدى، تۇسمىساقلارمۇ بولىدۇ، دەيدۇ. ۋاڭ لۇجيەن بۇ خەلقئارالىق بېرىش - كېلىش ئىشى بولغاچقا، چوقۇم مەركەزنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىش كېرەك، مەركەزنىڭ رەسمىي ئۇقتۇرۇشى بولسا ئاندىن كۈتۈۋېلىشقا بولىدۇ، ئۇنداق بولمايدىكەن، مەركەز بۇ ئىشنى سۇرۇشتۇرۇپ قالسا، يەرلىك ھۆكۈمەت جاۋاب قىلالمايدۇ، دەيدۇ ھەمدە ئىلگىرى مەلۇم بىر دۆلەتنىڭ تەكشۈرۈش ئۆمىكى كېرىيە ناھىيىسىدە خالىغان يەرنى كولاپ، تارىخىي يادىكارلىقلارنى ئوغرىلىغانلىقى توغرىسىدىكى ۋەقەنىۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بېيجىڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىدىن كەلگەن فرانسىيە تەكشۈرۈش ئۆمىكىنىڭ ئىچكى موڭغۇلىيە رايونىدا بىر تۆگىچىنى ئېتىپ قويغانلىقى، شۇ ۋەجىدىن ئىچكىرى ئۆلكە، شەھەرلەردىكى ھەرقايسى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇش تاشلاپ نامايىش قىلىپ، قاتىلنى جازالاشنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى چۈ مىنيىگە تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىدۇ. چۈ مىنيى بۇنى ئاڭلاپ گەرچە خاپا بولغان بولسىمۇ بىر نېمە دېيەلمەيدۇ. ۋاڭ لۇجيەن فرانسىيە تەكشۈرۈش ئۆمىكىنىڭ كەلگەن يولى بىلەن نەنجىڭغا قايتىپ، قايتىدىن مەسلىھەت قىلىپ ئىش قىلىشنى چىرايلىقچە ئېيتىدۇ ھەمدە تۇرپان ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىلەن بىرلىكتە ھەيدەكچىلىك قىلىپ، ئۇلارنى نەنجىڭغا قايتۇرىدۇ. ۋاڭ لۇجيەن كانۇۋي قاتارلىقلارنى چۈ مىنيىنى ئورۇمچىگە باشلاپ بېرىشقا قالدۇرۇپ

قويۇپ، ئۆزى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قايتىپ كېلىدۇ، جىن شۇرېن چۇ مىنيىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىغا ئادەم ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئۆلكىلىك پىرقىدىكى كۈتۈۋېلىش ئىشلىرىغا ياردەملىشىدۇ. ئۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ جىن شۇرېن قاتارلىق ئۆلكىلىك رەھبەرلىرىنى ئۇستىگە ئېلىش مۇراسىمىغا نازارەتچىلىك قىلىدۇ. مۇراسىمدا چۇ مىنيى بىلەن جىن شۇرېن سۆز قىلىدۇ. ئاندىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە تاشقى ئىشلار، ئىچكى سىياسەت ۋە پارتىيە ئىشلىرى توغرىسىدا ئۇزاق سۆھبەتلىشىدۇ. شۇ چاغلاردا ئۆلكىلىك پىرقە گەرچە قۇرۇلۇپ بولغان بولسىمۇ، ئەمما پارتىيە ئىشلىرى تېخى ئېلىپ بېرىلمىغاندى، پەقەتلا ھەر ھەپتىنە بىر قېتىم خاتىرىلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلەتتى، ھەر قايسى ئورۇنلار پائالىيەتكە مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىپلا قوياتتى، خاتىرىلەش پائالىيىتىگە قاتناشقۇچىلارغا قوشۇمچە پۇل بېرىلەتتى. ئەمما چۇ مىنيى بۇ قېتىم شىنجاڭغا باشقا غەرەز بىلەن كەلگەنىدى. بىراق جىن شۇرېن ھۆكۈمەت بۈيرۇقىدا چىڭ تۇرۇپ، فرانسىيىنىڭ تەكشۈرۈش ئۆمىكىنى قايتۇرۇۋەتكەنلىكى، شۇنداقلا ئۇنىڭغىمۇ قىزغىن مۇئامىلە قىلمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ دېمەكچى بولغان ئىشنى دېيەلمەيدۇ - دە، ئۇرۇمچىدە بىر ئايدەك تۇرۇپ، خۇيزۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ مەسچىتلىرىنى زىيارەت قىلىپ، ھەر مىللەت ئامما‌سى بىلەن كەڭ دائىرىدە سۆھبەتلىشىدۇ. ئاخىرى ئۇ تۆت ياش چامباشچىنى ئۆزىگە يالداپ ئېلىپ نەنجىڭغا قايتىدۇ. قايتىشىدا جىن شۇرېن ئۇنىڭغا

ئۇرغۇن يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنى سوۋغا قىلىدۇ ھەمدە تەيەنجىندىن ئېلىۋېلىشقا ئۇچ مىڭ يۈەن پول خىراجىتى ئاجرىتىپ بېرىدۇ. چۇ مىنيى نەنجىڭغا بارغاندىن كېيىن بۇ پۇلنىڭ ھەممىسىنى گەنسۇدىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىغا ئىئانە قىلىدۇ ھەمدە گەنسۇ ھۆكۈمىتىگە: بۇ پۇل گەنسۇلۇق جىن شۇرېننىڭ پۇلى دەپ جاكالايدۇ. بۇ ئىشىدىن ئۇنىڭ جىن شۇرېندىن نارازى بولغانلىقىنى كۆرۈۋېلىش مۇمكىن.

مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىل) شەرقىي مانجۇرىيە تۆمۈريول ۋەقەسى يۈز بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن نەنجىڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى بىلەن تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى جىن شۇرېنغا: ھازىر شەرقىي مانجۇرىيە تۆمۈريول ۋەقەسى سەۋەبىدىن جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى ئۈزۈلدى، شۇڭا جۇڭگونىڭ بەش ئەلچىسى (تاشكەنت، شەمەي، ئالمۇتا، زايسان، ئەنجان ئەلچىخانىلىرى) دەرھال قايتۇرۇپ كېلىنىپ، چېگرا قاتتىق مۇداپىئە قىلىنسۇن، دەپ تېلېگراممىما يوللايدۇ. جىن شۇرېن قايتا - قايتا ئويلىنىش ئارقىلىق ئەتىسى ئەتىگەندە: «شىنجاڭ چەت رايون بولۇپ، ئۇچ تەرىپى سوۋېت بىلەن چېگرىداش، چېگرا لىنىيىسى ئۇزۇن ھەم تەكشى ئەمەس، ھەممىلا جايدا يوللار بار، مۇداپىئەلىنىش تەس. ناۋادا ئۇلار تاجاۋۇز قىلىپ قالسا، قانداقلا بولمىسۇن قاتتىق زەربە بېرىپ چېگرا رايونىنى چوقۇم قوغدايمىز. ئەگەر بىرەر ئىش بولۇپ قالسا، مەركەز ھېچقانداق ياردەمدە بولالمايدۇ، بىزنىڭ ئۇرۇشقىچىلىك مادارىمىز يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئوتتۇرىسىدا ئەزەلدىنلا سودا ئالاقىسى بار،

شۇڭا قسمەن تىنچلىقنى ساقلاپ تۇرساق مەركەزنىڭ غەربتىن قىلىدىغان ئەندىشىسىنى تۈگەتكىلى بولامدۇ - يوق» دەپ تېلېگراممۇ يوللايدۇ ۋە مەركەزنىڭ «دائىرىلىك تىنچلىقنى ساقلاپ قېلىشقا بولىدۇ» دېگەن جاۋابنى ئالىدۇ.

مىنگونىڭ 20 - يىلى (1931 - يىل) سوۋېتنىڭ سودا ۋەكىلى خىزمەت بىلەن شىنجاڭغا كېلىدۇ. جىن شۇرېن چېگرا رايونىنىڭ تىنچلىقىنى تۇراقلاندۇرۇش ئۈچۈن مەركەزنىڭ قىسمەن تىنچلىقنى ساقلاپ قېلىشقا بولىدۇ، دېگەن يولىورۇقنى ئاساسەن، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق مەخسۇس خادىمى چىڭ جىشەن، كونسۇل نىۋ ۋېيتۇڭنى سوۋېتنىڭ سودا ئىشلىرى ۋەكىلى ۋە سوۋېتنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى زىراكىن بىلەن شىنجاڭ - سوۋېت ۋاقىتلىق سودا مۇناسىۋىتىنى ئورنىتىش كېلىشىمى ئۈستىدە كېڭىشىشكە ئەۋەتىدۇ ھەمدە كېلىشىمنىڭ لايىھىسى تۈزۈلىدۇ. جىن شۇرېن كېلىشىمنى ئىككى قېتىم تۈزەتكۈزىدۇ، ئەمما يەنىلا بىرلىككە كېلەلمەيدۇ. جىن شۇرېن يەنىلا تۈزىتىش كىرگۈزۈشكە بۈيرۇق بەرگەن بولسىمۇ، ۋەكىلنىڭ قايتىش ۋاقتى توشۇپ قېلىپ ساقلىيالمايدۇ. جىن شۇرېن چىڭ جىشەن بىلەن نىۋ ۋېيتۇڭغا ئىجرا قىلىش ۋاقتىنى كېچىكتۈرۈشكە بۈيرۇق قىلىدۇ ھەمدە ۋاقتىنى كەينىگە سۈرۈش ئۈچۈن، ھەر ئىككى تەرەپ قايتا ئويلىشايلى، دەپ جاكالايدۇ. بۇ كېلىشىم تاكى جىن شۇرېن تەختتىن چۈشكىچە يولغا قويۇلمايدۇ («شىنجاڭ - سوۋېت سودا مۇناسىۋىتى ئورنىتىش ۋاقىتلىق كېلىشىمى» ئاخىرىغا قوشۇمچە قىلىندى).

مىنگونىڭ 22 - يىلى 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئۇرۇم-

چىدە تۇرۇشلۇق 200 دىن ئارتۇق گۇيخۇاجۇن (ئاق ئورۇس قىسملىرى) ئۆزگىرىش ياساپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قورشاۋغا ئالىدۇ. شۇ چاغدا دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مۇھاپىزەتچى باتالیونى بىلەن دۇبەن ئۆزى قوشۇمچە قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئاتلىق بىرىنچى دېۋىزىيىنى ئىسيانچىلار پەم بىلەن سىرتقا يۆتكەۋەتكەن بولۇپ، باتالیوندا قالغان كومانىدىرلار بىلەن ئەسكەرلەر ناھايىتى ئاز بولغاچقا، ئۇلار گەرچە تاقابىل تۇرغان بولسىمۇ، ئەسكەر كۆچى چەكلىك بولغانلىقتىن ئاخىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قولدىن ئېلىپ قويىدۇ. جىن تامغا ۋە خەت ئالاقىلەرنى ئېلىۋېلىش قىمۇ ئۇلگۈرەلمەي قېچىپ كېتىدۇ. شۇ كۈنى كەچتە ئىسيانچى قىسىم مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنى ۋە ئاق ئورۇس قوشۇنلىرىنىڭ بېرىگادا كوماندىرلىرى ۋە پولكوۋنىكلارنى يىغىپ جىددىي بىرلەشمە يىغىن چاقىرىپ، سىياسىي جەھەتتە ۋاقتلىق جەمئىيەت تەرتىپىنى ساقلاش كومىتېتىنى قۇرىدۇ. كۆپچىلىك مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى لىيۇۋېنلۇك (خۇنەنلىك)نى ۋاقتلىق رەئىسلىككە، شەرقىي - شىمال ۋەتەن قوتقۇزۇش ئارمىيىسىنىڭ بېرىگادا كوماندىرى جىڭ رۇنچىڭنى ۋاقتلىق ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلايدۇ. لىيۇ ۋېنلۇك ئۇچ ماددىلىق نىزامنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بىرىنچى، پۈتۈن ئۆلكىدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ھايات ۋە مال - مۈلكىگە كاپالەتلىك قىلىش؛ ئىككىنچى، رەئىس جىن شۇرېننىڭ ئائىلىسىنىڭ ھايات ۋە مال - مۈلكىگە كاپالەتلىك قىلىش؛ ئۈچىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كونسۇلخانىسىنى مۇھاپىزەت قىلىش. بارلىق ھەيئەتلەر بۇنى قوللاپ ئىمزا قويۇشىدۇ. شۇ چاغدا جىن شۇرېن جامائەت

خەۋپسىزلىكى بىرىنچى شۆبە ئىدارىسىدە ئىدى. لىيو ۋېنلۇك، تاۋ مىڭيۇ (ئۇيغۇرچە ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى) بىلەن لى يەنمىڭ (جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى) نى يۇقىرىقى ئوچ مادىيلىق نىزامنى جىن شۇرېنغا ئاپىرىپ بېرىشكە ئەۋەتىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ ھاياتىغا خەۋپ كەلتۈرىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. جىن شۇرېن نىزامنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن باشقا ئادەم كەلمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، ج خ شۆبە ئىدارىسىدىن چىقىپ ياڭ جېڭجۇڭغا قىسمەن باشلاپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا جەددىي بۇيرۇق بېرىدۇ. ئۆزى شەھەرنىڭ غەرب تەرىپىدە جەڭگە نازارەت قىلىدۇ. ئۇ بىر كېچە - كۈندۈز جەددىي جەڭ قىلىش ئارقىلىق شەھەرنىڭ غەربىي - شىمال تەرىپىنى ئالىدۇ، ئاق ئورۇس قىسملىرى بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىنىشكە تۇرغاندا، دۇڭبېي پىداكارلار قىسمى يارەمگە ئادەم ئەۋەتىدۇ، ئورۇس قىسملىرى ئۇلارغا قورال - ياراق تارقىتىپ بېرىپ، جىن شۇرېن قىسملىرىغا ئارقا - ئارقىدىن توپ ئاتىدۇ. نەتىجىدە، ۋەزىيەت ئوڭشىلىپ ئاق ئورۇس قىسملىرى غەلبە قىلىدۇ. سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى ئارىغا كىرىپ سۇلھ قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ، جىن شۇرېن چېكىنىپ شەھەر سىرتىدىكى قىزىلتاغ ئېغىزىغا ئورۇنلىشىدۇ. بۇ چاغدا باش قوماندان شېك شىسەي قىسمىنى باشلاپ قىزىلتاغ ئېغىزىغا يېقىنلىشىدۇ. ئىسيانىنى پىلانلىغۇچى چېك چۇك ئالاقىلىشىشقا ئەۋەتىلىدۇ. شېك شىسەي سىياسىي ئىنقىلابنى قوللايدىغانلىقى ۋە تامامىلايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، قىزىلتاغ ئېغىزىغا ئوچ قېتىم توپ ئاتىدۇ، توپ ئاۋازىنىڭ بىرىسى قورۇغا چۈشۈپ پارتلىماي

قالىدۇ، يېڭىلىشقا كۆزى يەتكەن جىن شۇرېن قوماندان ياڭ جېڭجۇڭنىڭ مۇھاپىزەت قىلىشى ئارقىسىدا غەربكە قاراپ چېكىنىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسىنىڭ مۇئاۋۇن كونسۇلى ماناستا جىن شۇرېننىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۇنىڭ قولدىن كەتكەن يەرلىرىنى تارتىۋېلىشى ئوچۇن ئەمەلىي كۈچ بىلەن شەرتسىز يارەدەم بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. جىن شۇرېن بۇ ئۆزىمىزنىڭ ئىچكى ئىشى دەپ يارەدەمنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئۇ چۆچەككە بارغاندىن كېيىن، 24 - كۈنى ئۆزىنىڭ تەھتىتىن چۈشكەنلىكى توغرىسىدا ئومۇمىي تېلېگراممىنى ئېلان قىلىدۇ. بۇ چاغدا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ھەربىي ئەمەلدارلار سوۋېت ئارقىلىق جىن شۇرېنغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ چۆچەكتىن كەتمەي تۇرۇشىنى، قوشنا دۆلەتلەر بىلەن كېڭىشىپ ئۇلارنىڭ ياردىمى ئارقىلىق ئۆلكە مەركىزىگە قايتۇرما ھۇجۇم قىلىشنى ئىلتىماس قىلىدۇ. ئۇ دەرھال جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ھەربىي ئەمەلدارلار، ۋالىي ۋە نازىرلارغا: «مەن ئۆزۈمنى دەپ خەلقى ئالەمنىڭ نەپرىتىگە قېلىشنى خالىمايمەن، ھەرقايسىلارنىڭ مېنى ئەمەس، ئومۇمنى نەزەردە تۇتۇپ، بومۇغۇر بىمانەئىشلارنى قىلما سلىقىلارنى، ئۆز قىسملىرىگىلارنىڭچىك تۇتۇپ، بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ، چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەپ، يەرلىكنىڭ تەرتىپىنى ساقلىشىگىلارنى ئۈمىد قىلىمەن، بۇ خوشلىشىش سۆزى بولۇپ قالسۇن» دەپ تېلېگرامما يوللايدۇ. گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى جىن شۇرېننىڭ ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىش ئىلتىماسىنى تەستىقلايدۇ. جىن شۇرېن ئۆز قىسملىرىنى ياڭ جېڭجۇڭ ئارقىلىق جاڭ پېيـ

يۇەننىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئىلىغا ئەۋەتىدۇ. ئۆزى بالا - چاقىلىرى بىلەن سىبىرىيە ئارقىلىق تىيەنجىنگە كېتىدۇ.

2

شىنجاڭلىق ئەيسا (ئۇيغۇر) بۇرۇن سوۋېتتە تۇرۇشلۇق مەلۇم بىر كونسۇلخانا (ئېھتىمال تاشكەنتتە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانا بولۇشى كېرەك) نىڭ تەرجىمانى بولۇپ، پاسپورت ئوغرىلاپ ساتقانلىقى سەۋىلىپ قېلىپ، قاتتىق بىر تەرەپ قىلىنىپ ھاقچى بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ جىنايىتىدىن قورقۇپ، قېچىپ كېتىدۇ. كونسۇلخانا ئۇنى تۇتۇشنى مۇرا جىنايەت قىلىپ ئۆلكىنىڭ ھۆكۈمەتكە تېلېگراممۇ يوللايدۇ. جىن شۇرېن تىيەنجىنگە بارغاندا ئەيسا دەل نەنجىڭدا ئىدى. ئۇ مەمۇرىي پالاتاغا بېرىپ جىن شۇرېننى ئۇستىدىن ئەرز قىلىشقا بولماسلىق ھەققىدە چۈشەندۈرۈپ سورايدۇ، جىن شۇرېندىن ئۆچ ئېلىشنى كۆزلەپ يۇرگەن چۈشەنمەي بۇ پىكىرگە قوشۇلۇپ، جىن شۇرېنگە يەنە جىنايەتلەرنى قوشۇپ، ئەيسانىڭ مەبلەغ جەھەتتە يارىمىنى بېرىدۇ. ئۇلار ئۇنىڭغا ئادەم ئۆلتۈرگەن، ئوت قويغان، باشقىلارنىڭ مۈلكىنى ئىگىلىۋالغان، بۇلغان، ئىچكى جەھەتتە قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇپ، چەت ئەل بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن دېگەن جىنايەتلەرنى ئارتىپ، مەمۇرىي پالاتاغا بىۋاستە ئەرز سۇنىدۇ. جىن شۇرېن بولسا تىيەنجىندە بۇ ئىشتىن قىلچە خەۋىرسىز يۈرۈۋېرىدۇ.

8 - ئايلاردا جىياڭ جېيشى چېگرا رايونىنىڭ ئەھۋا-

لىنى سوراشتۇرۇش ئۈچۈن جىن شۇرېننى نەنچاڭغا چاقىرتىدۇ. جىن شۇرېن جىياڭ جېيشى بىلەن بىرنەچچە كۈن بىرگە بولىدۇ. جىياڭ جېيشى ئۇنىڭدىن قەيەرگە بارىدىغانلىقىنى سورىغانىدا، جىن شۇرېن نەنجىڭغا بېرىپ ئۆز خىزمىتىدىن ھەرقايسى مەھكىمىلەرگە مەلۇمات بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. جىياڭ جېيشى ئۇنىڭغا: «نەنجىڭغا بارسىڭىز روھلانغان دۇرۇش جەمئىيىتىگە چۈشۈڭ» دەيدۇ ھەمدە يولدا ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا ئادەم قوشۇپ قويىدۇ. جىن شۇرېن نەنجىڭغا بارغاندىن كېيىن روھلانغان دۇرۇش جەمئىيىتىگە چۈشمەستىن، مەركىزىي مېھمانخانىغا ئورۇنلىشىدۇ ۋە تالار-تۇزگە چىقمايدۇ. ئەتىسى مەمۇرىي پالاتادىن تۆت ئەسكەر كېلىپ، جىن شۇرېنغا قولغا ئېلىش خېتىنى كۆرسىتىپ ئۇنى ئېلىپ ماڭماقچى بولىدۇ. بۇ چاغدا جىن شۇرېننى يوقلاپ كەلگەن ياڭ زۇڭيى قاتارلىق كىشىلەر ئۇنى قەيەرگە ئاپىرىدىغانلىقىنى سورىغاندا، كەلگۈچىلەر ئېنىق جاۋاب بېرەلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاردىدا تالاش - تارتىش پەيدا بولىدۇ. نەتىجىدە ياڭ زۇڭيى جىن شۇرېن بىلەن بىللە جياڭنىڭ يەرلىك سوتىغا بارىدۇ. ئەنزە ئەدلىيە مەمۇرىي مىنىستىرلىكىگە تاپشۇرۇلۇپ، سۈجۇ ئالىي سوتنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىدۇ.

بۇ خەۋەر غەربىي - شىمال رايونىغا پۇر كېتىدۇ. گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەيدىكى ياڭ سى، جاڭ جەن، لاشىجۈن، ما خۇڭبىڭ، شو شىن، مالىن، جاڭ ۋېي، ۋاڭ يەنخەن، پېي جەنجۇڭ، دىڭ لۇڭ، شۈي راڭ، ما گولى قاتارلىق 20 نەچچە كىشى بىرلەشمە تېلېگراممۇ ئەۋەتىپ، جىن شۇرېنغا ئۇۋال بولدى، دەپ ئۇنى ئاقلاپ، قويۇپ بېرىشنى

تەلەپ قىلىدۇ. مەمۇرىي پالاتا بۇ ئەدلىيە تارماقلىرىنىڭ ئىشى، دەپ بۇلارغا پىسەنت قىلمايدۇ. سۇجۇ ئالىي سوتى بىرىنچى سوت ئېچىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ. داۋاگەر بىلەن جاۋابكار ئۆز پاكىتلىرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلىقتىن مەسىلە ھەل بولمايدۇ. سۇجۇ ئالىي سوتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەكشۈرۈپ جاۋاب بېرىشى ئۈچۈن ئەدلىيە مەمۇرىي مىنىستىرلىكىدىن يوليورۇق سوراپ ئالاقە ئۆزۈتىدۇ. ئەمما شىنجاڭدىن جاۋاب كەلمەيدۇ. سۇيىلەپ تېلېگرامما بەرسىمۇ جاۋاب بولمايدۇ. نەتىجىدە، سوت ئىلاساس بولمىغانلىقتىن بىر تەرەپ قىلالمايدۇ. مەن شۇ چاغدا نەنجىڭدا ئىدىم. ھەل قىلىش يولى تېپىلماي ۋاقىتلىنىڭ سوزۇلۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئىشىنىڭ تېگىگە يېتىپ بېقىش ئۈچۈن مەمۇرىي پالاتاغا بېرىپ چۈشەنىي بىلەن كۆرۈشتۇم (مەن ئۇرۇمچىدە ئۇنىڭ بىلەن بىر قېتىم يۈز كۆرۈشكەن). جەن شۇرېننىڭ ئەنزىسى ئۇستىدە توختالغاندا، ئۇ مەندىن ئالدىراپ: سىز قانداق قارايسىز، دەپ سورىدى. مەن 7 - ئىيۇل ئۆزگىرىشىدە يالڭ زېڭشىن سۇيىقەستكە ئۇچراپ، پۈتۈن شەھەر قالايمىقانلىشىپ كەتكەندە جەن شۇرېننىڭ توپىلاڭنى تېزدىن بېسىقتۇرۇشى نەتىجىسىدە خەلق بالا - قازادىن قۇتۇلۇپ قالدى، دېيىشىم بىلەن تەڭلا ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ: «بۇ ئەدلىيە تارماقلىرىنىڭ ئىشى، ئەدلىيە مىنىستىرلىكىگە بېرىڭ» ــ، دەپ كېتىپ قالدى. مەن يەنە ئەدلىيە مەمۇرىي مىنىستىرلىكىگە بېرىپ، مىنىستىر ۋاڭ يۈڭبىگدىن جەن شۇرېننىڭ جىنايىتىنى سورىدىم. مىنىستىر ۋاڭ: «جەن شۇرېن ئەسلىدە گۇناھسىز ئىدى. ئەگەر جەن شۇرېننى جىنايەتچى دېسەك، جاڭ شۆ

لياڭنى تېخىمۇ چوڭ جىنايەتچى دېيىشكە توغرا كېلىدۇ. ھازىر داۋاگەرمۇ، جاۋابكارمۇ ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋاتىدۇ، پاكىت بولمىغانلىقتىن بىر تەرەپ قىلىش تەسكە چۈشتى، نېمە بولغانلىقىنى ئۇققىلى بولمايدۇ، قايتا - قايتا تېلېگرامما بېرىپمۇ شىنجاڭدىن جاۋاب ئالالمايۋاتىمىز» دېدى. مەن: «جەن شۇرېن چۆچەكتە خىزمەتتىدىن ئىستىپا بېرىپ شىنجاڭدىن كەتكەندىن كېيىن ماجۇڭيىڭ شىنجاڭغا ئىككى قېتىم ئەسكەر تارتىپ باردى، شەرقتە گۇچىڭزى (ھازىرقى چىتەي ناھىيىسى)، جىمسارداردا زىنىچۈەن، جەنۇب تەرەپتە داۋانچىڭدا قاتتىق ئۇرۇش بولدى. مەركەز ئەۋەتكەن مەسلىھەتچىلەر بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى خۇاڭ مۇسۇڭ، ئەدلىيە مەمۇرىي مىنىستىرلىكى قوشۇمچە تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى لو ۋېنگەنلەرئىلگىرى كېيىن شىنجاڭغا ھال سوراشقا كېلىپ كەچۈرۈشكە بېرىپمۇ ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلالمىدى، چۈنكى ئەھۋال ناھايىتى مۇرەككەپ ئىدى. ماجۇڭيىڭ ئۇرۇمچىنى ئىككى قېتىم مۇھاسىرىگە ئالدى. شېڭ شىسەي ئۆز ئورنىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن قوشنا دۆلەتنىڭ كۆچىگە تايىنىپ، ئىلىدىكى جاڭ پېيىۋەننى يوقاتتى، ئارقىدىن ئۇرۇمچى مۇھاسىرىسىنى بوشاتتى. نەتىجىدە ماجۇڭيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىندى. دېمەك، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى داۋالغۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. شىنجاڭنىڭ جاۋاب بېرىمەسلىكىدىكى سەۋەب، جەن شۇرېن شىنجاڭغا كونا بولغاچقا شېڭ ئۇنىڭدىن چۆچۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. شۇڭا ئۇ، جەن شۇرېننىڭ نەنجىڭدا قامالغا ئېلىنغانلىقىنى ھېچكىمگە تىنماي يۇرۇۋاتىدۇ، ھەتتا سىزلەر ئەۋەتكەن تېلېگرامىلارنى ياستۇرۇۋالدى» دەپ جاۋاب بەردىم. مىنىستىر ۋاڭ: «شۇنى

جاڭدىن جاۋاب كەلمىسە ئەنزىنى ئاخىرىلاشتۇرغىلى بولمايدۇ» دېدى. شۇ چاغدا باشقا ئامال تېپىلمىغانلىقى ئۈچۈن، مەن بۇنىڭغا قارىتا باشقا سۆز قىلالمىدىم. ئەتىسى ئەتىگەندە مەن يەنە باردىم، مىنىستر ۋاڭ مېنى كۆرۈپ: «تۈنۈگۈنمۇ كەلگەن ئىدىڭىز، بۈگۈنمۇ كەپسىز، زادى نېمە ئىشىڭىز بار؟» دەپ سورىدى. مەن: «جىن شۇرېن ئەنزىسىنىڭ ھۆججەتلىرىنى بىر نۇسخا كۆچۈرۈۋېلىشىمغا ئىجازەت قىلسىڭىز، مەن ئۇنى قۇمۇل ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيىسى لىۋ يىڭلىنغا ئەۋەتىپ بەرسەم، ئۇ مەخسۇس كىشى ئەۋەتىپ ئۈرۈمچىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئىتى لۇ شاۋزۇغا ئەۋەتىپ بەرسە، لۇ شاۋزۇ ھۆججەتلەرنى ئېلىپ شېڭ شىسەي بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ جاۋاب بېرىشىگە دەۋەت قىلسىلا ئىش ئوڭدىن كېلىدۇ» دېدىم. ئۇ: «ئۇلارنىڭ جاۋابى بولسىلا ئەنزىگە پايدىسى بولۇپ قالمىدۇ. چۈشتىن كېيىن ھۆججەتلەرنى ئەۋەتىپ بېرەي» دېدى. شۇ كۈنى مەن مىنىستىرلىكنىڭ ھۆججىتىنى بىر نۇسخا كۆچۈرۈپ قۇمۇل ۋالىيسى لىۋ يىڭلىنغا ئەۋەتىپ بەردىم. لىۋ يىڭلىن دەرھال ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىۋېتىپتۇ. شېڭ شىسەي مىنىستىرلىكنىڭ ھۆججىتىنى كۆرۈپ لۇ شاۋزۇغا: «ئېسىدە قېلىشچە بۇ ئىشقا جاۋاب بەرگەن ئىدىقۇ» دەپتۇ. لۇشاۋزۇ: «ئەگەر جاۋاب بېرىلگەن بولسا مىنىستىرلىكتىن بۇ ھۆججەت قايتا ئەۋەتىلمىگەن بولاتتى» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي ئۆلكە ئىشلىرى يىغىنى چاقىرتىپتۇ، يىغىنغا شېڭنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا بىنائەن سودا ئۇيۇشمىسىمۇ قاتناشتۇرۇلۇپتۇ، لىۋ شاۋزۇ يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلىپتۇ. يىغىندا ھەرقايسىلىرى ئۆز پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ،

مادىمۇ مادىدا جاۋاب بېرىپتۇ. جاۋاب خېتى مىنىستىرلىككە كەلگەندىن كېيىن، سۇجۇ ئالىي سوتى سوت ئېچىپ، جىننى گۇناھسىز دەپ قويۇۋېتىشكە تېگىشلىك بولسىمۇ، ئەمما مەمۇرىي پالاتانىڭ جىن شۇرېن ئەنزىسىنى سۈنۈشتىكى مەقسىتى ئۇنى جازالاش بولغاچقا، ۋاڭ جىڭۈېينىڭ يۈز خاتىرىسىنى قىلىش ئۈچۈن دەسلەپتە جىن شۇرېنغا ھۆكۈم چىقىرىدۇ، ئۇ يۇقىرىغا قايتا ئەرز سۇنغاندىن كېيىن ئاندىن ھۆكۈمنى قىسقارتىپ قاماقتا ئېلىنغان ۋاقتىنى باللانماق قىلىپ، ئەنزىنى ئاخىرلاشتۇرۇش چارىسىنى قوللانماقچى بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئالاقدار مەھكىمە، مىنىستىرلىكلەرنىڭ مۇزاكىرە قىلىپ، پىكىر قاتناشتۇرۇشى ئارقىلىق، ئۇسۇلنى ئۆزگەرتىپ، جىنايىتىنى بېكىتىپ، ئاندىن ھۆكۈمەت تەرىپىدىن جىنايىتىنى كەچۈرۈم قىلىش قارار قىلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن مىنگونىڭ 25 - يىلى 5 - ئايدا (1936 - يىل) سۇجۇ ئالىي سوتى نەنجىڭدا سوت يىغىنى ئېچىپ، جىن شۇرېندىن مادىمۇ مادىدا سورايدۇ. جاڭ ياۋزىڭ قاتارلىق ئۈچ ئادۇۋكات ئۇنى ئاقلايدۇ. سوت شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈش ماتېرىيالى ۋە ئادۇۋكاتنىڭ ئاقلىشى، جاۋابكارنىڭ بايانىغا ئاساسەن: ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئوت قويۇش، باشقىلارنىڭ مۈلكىنى ئىگىلۋېلىش، بۇلاش، ئىچكى جەھەتتە قالايمىقانچىلىق چىقىرىش بىلەن شۇغۇللاندى، دېگەن جىنايەت پۈتۈنلەي تۇرالمايدۇ، چەتكە باغلاندى دېگەن جىنايەتكە كەلسەك، چەت ئەل بىلەن شەرتنامە ۋە كېلىشىم تۈزۈش مەركەزنىڭ ئالاھىدە ھوقۇقى. جىن شۇرېننىڭ مەركەزنىڭ تەستىقىنى ئالماي تۇرۇپ، سوۋېت ھۆكۈمىتى بىلەن ئۆز مەيلى

لىچە سودىلىشىش كېلىشىمىنى تۈزۈشى دۆلەت قانۇنىغا خىلاپ. قانۇن ماددىلىرىغا ئاساسەن تۈچ يىلدىن يۇقىرى قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلىنىدى، دەپ ھۆكۈم چىقىرىدۇ. جىن شۇرېن: «ئۇنداقتا مەركەزلىك قىسمەن تىنچلىقىنى ساقلاپ قېلىشقا بولىدۇ، دېگەن جاۋاب تېلېگراممىسى ھېساب ئەمەسكەندە؟» دەپ سورايدۇ. سوتچى: «قايىل بولمىساڭ ئەرز قىلىشقا بولىدۇ» دەيدۇ. جىن شۇرېن: «ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىمەن» دەپ سوت ئاخىرلاشقىچە كېتىپ قالىدۇ. بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن جىن شۇرېن تۈرمگە ئاپىرىلىدۇ. شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى دۆلەت بايرىمىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى لىن سىن تەبرىكلەش يىغىندا: «جىن شۇرېن يەرلىكنى نەزەردە تۇتۇپ، سوۋېت ھۆكۈمىتى بىلەن ۋاقتلىق سودىلىشىش كېلىشىمى ئىمزالىغان. بۇنى ھۆكۈمەت ئىشى مۇناسىۋىتى بىلەن جىنايەت ئۆتكۈزدى، دېيىشكە بولىدۇ. شۇڭا ئۇنى ئالاھىدە كەچۈرۈم قىلىش كېرەك» دەپ جاكالىدى.

جىن شۇرېن ئالاھىدە كەچۈرۈم قىلىنغاندىن كېيىن، بالا - چاقىلىرى بىلەن نەنجىڭغا ماكانلىشىدۇ. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، نەنجىڭ قولدىن كېتىشتىن ئىلگىرى ئۇ لەنجۇغا كېتىدۇ. مىنگونىڭ 30 - يىلى 63 يېشىدا كېسەل سەۋەبىدىن ۋاپات بولىدۇ.

[قوشۇمچە] شىنجاڭ - سوۋېت ئىتتىپاقى ۋاقتلىق سودا كېلىشىمى

جۇڭخۇا مىنگونىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسى سوۋېت جۇمھۇرىيىتى بىلەن ئۆز ئارا چېگرىداش بولۇپ، تارىختىن بۇيان

ئۆز ئارائىقتسادى تەرەققىيات مۇناسىۋەتلىرىدە بولۇپ كەلگەن، شۇنداقلا ئىككى تەرەپ ھۆكۈمەتلىرى شىنجاڭ - سوۋېت سودىسىنى راۋاجلاندۇرۇشنى خالايدىغانلىقىنى كۆپ قېتىم بىلدۈرۈشكەن. شۇڭا جۇڭخۇا مىنگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا رەسمىي سودا مۇناسىۋىتىنى ئورنىتىش توغرىسىدىكى شەرتنامە تۈزۈلۈشتىن ئىلگىرى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى بىلەن ئۇشبۇ كېلىشىمنى ئىمزالىدى.

1. شىنجاڭ ئۆلكىسى بىلەن سوۋېت جۇمھۇرىيىتى ئىمپورت - ئېكسپورت قىلىدىغان مالىلار ۋە بېرىش - كېلىش قىلىدىغانلار جۈملىگە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قانۇنلىرى بويىچە ئۆركەشتام (ياكى تورغات)، قورغاس، باقتى، جېمىنەي، (مەكبو چېغاي) چازىلىرىدىن ئۆتكۈزۈلىدۇ.

2. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىدىن، شىنجاڭ سودىگەرلىرىگە ئالاھىدە رۇخسەت قىلىش رەسمىيىتىنى بېجىرگۈزمەي، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قانۇنىدا ئىمپورت قىلىش چەكلەنگەن مالىلاردىن باشقا شىنجاڭنىڭ بارلىق يەرلىك مالىلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بىمالال يۆتكەپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورگانلىرىغا سېتىش ھوقۇقى بېرىشنى ئۈمىد قىلىدۇ.

3. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سودا ئورگانلىرى ۋە گىراژدانلىرىنىڭ قەشقەر، ئىلى، چۆچەك، ئالتاي، ئۈرۈمچى رايونلىرىدا ئەركىن سودا پائالىيىتىنى ئېلىپ بېرىشىغا رۇخسەت قىلىدۇ ھەمدە ئۇلار يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان رايونلاردىن يەكەن، تۇرپان، قارا-شەھەر، خوتەن، ئاقسۇ رايونلىرىدىكى سودىگەرلەر ياكى سو-

دا دۇكانلىرى بىلەن سودا - سېتىق كىلىشىمنى تۈزۈشكە ۋەكالەتچى ياكى ھەيئەت ئەۋەتىش ۋە ئۇنىڭ ئىجرا قىلىنىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقى سودا ئىشلىرىنىڭ يوللۇق ھالدا راۋاجلىنىشى ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى سودا ئورگانلىرىنىڭ خىزمەتچى خادىملىرى ۋە گىراژدانلىرىنىڭ شىنجاڭنىڭ ھازىرقى قانۇنىي ياكى بەلگىلىمە - پرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلىشى شەرتى ئاستىدا ھەرقايسى ۋەكالەتچىلەر — سودا ئورگانلىرى تۇرۇشلۇق ئورۇنلاردا ئەركىن بېرىپ - كېلىش ھوقۇقىنى بېرىدۇ.

4. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىدىن شۇنى ئۈمىد قىلىدۇكى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سودا ئورگانلىرى ۋە گىراژدانلىرى شىنجاڭ سودىگەرلىرى ۋە سودا دۇكانلىرى بىلەن سودا - سېتىق توختامى ۋە كېلىشىمى تۈزەشكەندە، باھا، يۆتكەش ۋە كېلىشىم مۇددىتىدىكى ھەرقايسى شەرتلەرنى ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن كېڭىشىپ بېكىتىشى شەرت ھەمدە جۇڭگونىڭ ھازىرقى قانۇنىدا بەلگىلەنگەن ھۆكۈمەت نامىدىن گۇۋاھلىق بېرىش تەرتىپى بويىچە سودا - سېتىق توختاملىرىنى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا تىزىمغا ئالدۇرۇشى لازىم. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت شۇنى جاكالايدۇكى، توختامنى تىزىمغا ئالدۇرۇش ۋاقتى شىنجاڭنىڭ ھازىرقى رەسمىيلەشكەن ئادەتتى بويىچە بەش كۈندىن ھالقىپ كەتمەسلىكى لازىم. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت شۇنىڭغا گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، ئەگەر ئىككى تەرەپ سودا ئىشلىرىدا تالاش- تارتىش بولۇپ قالسا، شىنجاڭنىڭ يەرلىك مەھكىمىلىرى ئالدى بىلەن ئىككى تەرەپنىڭ توختامىلىرىنى ياكى كېلىشىمنى تەكشۈرۈپ، جۇڭگونىڭ ھازىرقى قانۇنى بويىچە ئادىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىدۇ.

5. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت شۇنىڭغا رۇخسەت قىلىدۇكى، سوۋېت ئىتتىپاقى سودا ئورگانلىرى ۋە خەلقى مەيلى ھازىر ياكى كەلگۈسىدە بولسۇن جۇڭگونىڭ ھازىرقى قانۇنى بويىچە تاموژنا بېجى ۋە باشقا باجلارنى تاپشۇرىدۇ، بۇ جەھەتتە جۇڭگو سودىگەرلىرى ۋە سودا دۇكانلىرىنىڭكىدىن ئارتۇقراق نەپ ئېلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر كەلگۈسىدە شىنجاڭنىڭ ھازىرقى قانۇنى بويىچە تجارەت بېجى تاپشۇرۇلسا ۋە باشقا تۈرلۈك تجارەت خاراكتېرىدىكى باجلار تاپشۇرۇلمىغان ئىش بولسا، سوۋېتنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق سودا ئورگانلىرى ۋە خەلقى جۇڭگو سودىگەرلىرى ۋە سودا دۇكانلىرى بىلەن ئوخشاشلا تاپشۇرۇشى شەرت.

6. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىدىن شۇنى ئۈمىد قىلىدۇكى، شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك مەنپەئىتىگە ئەھمىيەت بېرىشنى نەزەردە تۇتۇپ، شىنجاڭنى گۇللەندۇرۇشتە ئىشلىتىلمىغان تۈرلۈك ماشىنىلار مەسىلەن، سانائەت ئېلېكتىرى، يېزا ئىگىلىك قاتناش ۋاستىلىرى قاتارلىقلارنى تامامەن سودا توختامى خاراكتېرى بويىچە تەمىنلىشى ھەمدە شۇ خاراكتېردىكى توختام بويىچە، شىنجاڭنى گۇللەندۇرۇشكە تېخنىكا ئىگىلىرىنى كۆپرەك ئەۋەتىشى ۋە جۇڭگولۇق ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەپ بېرىشى، يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەھەتلەردە كۆپرەك ياردەم بېرىشى لازىم.

7. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىدىن شۇنى ئۈمىد قىلىدۇكى، شىنجاڭنىڭ خەلق

ئىگىلىكى مەنپەئىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، شىنجاڭ سودىگەرلىرى جۇڭگونىڭ ئىچكىرى رايونلىرىدا ئىشلەپچىقىرىلغان تۈرلۈك مالىلارنى شىنجاڭغا يۆتكەشتە ياكى شىنجاڭدا ئىشلەپچىقىرىلغان تۈرلۈك مالىلارنى جۇڭگونىڭ ئىچكىرى رايونلىرىغا يۆتكەشتە، تالوندا كۆرسىتىلگەن مالىلارنى سوۋېت چېگرىسى ئارقىلىق يۆتكەشكە رۇخسەت قىلسا، بۇ تالونىنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئالاھىدە خادىمى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭ سودىسىنى راۋاجلاندۇرۇش ئاساسىدا، شۇ يىلنىڭ 15 - نۇيابىردىن بۇرۇن كېڭىشىپ بېكىتىسە، بۇ، شىنجاڭ ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى خەلق ئىگىلىكىنىڭ زۆرۈرىيىتىگە قاراپ ھەر يىلى كېڭىشىپ ئۆزگەرتىلسە.

8. شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىدىن شۇنى ئۈمىد قىلىدۇكى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت كەلگوسىدە ئۆزىگە كېرەكلىك بولغان، ئەمما سودا خاراكتېرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان مالىلارنى سېتىۋېلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگرىسىدىن ئۆتكۈزۈشكە توغرا كەلسە، مەيلى جۇڭگونىڭ ئىچكىرى ئۇلكىلىرىدىن شىنجاڭغا يۆتكەشكە ياكى شىنجاڭدىن جۇڭگونىڭ ئىچكىرى ئۇلكىلىرىگە يۆتكەشكە ۋە ياكى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سودا كېلىشىمى تۈرۈقلۇق باشقا دۆلەت بىلەن سودا كېلىشىمى تۈزۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىدىن شىنجاڭغا مال يۆتكەشكە توغرا كەلسە، دوستانە پوزىتسىيەدە بولۇپ ئالاقىدار رەسمىيەتلەرنى بېجىرىپ بېرىشى لازىم.

9. شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ ئالاقىسىدە كۆرسىتىلگەن سوۋېت ئىتتىپاقى

چېگرىسىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان مالىلار ھازىرقى قانۇندا چەكلەنگەن بولسا، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ تەكلىپىنى شۇ بويىچە بېجىرىپ بېرەلمەيدۇ، دېگەن مەزمۇنغا قوشۇلدى ھەمدە ئۇنى تەكشۈرۈپ ئەنگە ئالىدىغان بولدى. شىنجاڭ - سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن يۇقىرىقى بەلگىلىمىلەر تۈزۈلدى. شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت بۇنىڭغا قوشۇلىدۇ ۋە بۇنىڭ ئۈنۈم ھاسىل قىلىشىغا ئىشىنىدۇ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالاھىدە بۇ كېلىشىم تۈزۈلدى.

جۇڭخۇا مىنگونىڭ 20 - يىلى 1 - ئۆكتەبر

1931 - يىلى 1 - ئۆكتەبر، ئۈرۈمچى

قوشۇمچە بىرىنچى ھۆججەت:

شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت شىنجاڭ - سوۋېت سودىسىنى راۋاجلاندۇرۇشنى مەقسەت قىلىپ، ئىككى تەرەپنىڭ سودا ئىشلىرىنىڭ تەڭ قەدەمدە روناق تېپىشى ئۈچۈن، شىنجاڭ تامۇژنىسىغا شىنجاڭ - سوۋېت چېگرىسىدىن ئۆتىدىغان تۈرلۈك مالىلاردىن ئوخشاش باج ئېلىش تۇغرىسىدىكى بەلگىلىمىنى ئۇقتۇردى. شۇنىڭ ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ تەكشۈرۈپ، مۇناسىپ پەرمان چىقىرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

قوشۇمچە ئىككىنچى ھۆججەت:

سوۋېت جۇمھۇرىيىتى بىلەن شىنجاڭ ئۇلكىسى ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئىشلىرىغا قولايلىق يارىتىشنى مەقسەت قىلىپ، ئۈرۈمچى، قەشقەر، غۇلجا، چۆچەكلەردە سوۋېت ئىتتىپاقى مالىيە ئورنى تەسىس قىلىدۇ. بۇ ئورۇن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەر قايسى سودا ئورگانلىرىنىڭ سودا - سە-

تىق، مالىيە جەھەتتىكى ئىشلىرىنى ياكى جۈڭگو سودا دۇ-
كانلىرى، سودىگەرنىڭ بېرىش - كېلىش ئىشلىرىنى بېجە-
رىدۇ. مەزكۇر مالىيە ئورنىغا جۈڭگو سودا دۇكانلىرى،
سودىگەرلىرى سودا ئىشلىرىنى ھاۋالە قىلسا بېجىرىپ بېرە-
دۇ. يۇقىرىقى ئىشلارنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا، مەزكۇر
مالىيە ئورنى ئىككى تەرەپنىڭ ئۆز ئارزۇسى بويىچە مۇ-
ئامىلە قىلىش رەسمىيەت ھەققى ئالىدۇ ۋە ئالاھىدە بەلگىلەنگەن
خادىمنىڭ تەكشۈرۈشىگە يوللايدۇ ھەمدە شىنجاڭ ئۇلكىلىك
ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرىقى ھەر قايسى ماددىلارغا قوشۇلۇشىنى
ئۆتۈنىدۇ.

قوشۇمچە ئۇچىنچى ھۇججەت:

سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى مال يۆتكەش ۋە خەلق-
نىڭ بېرىش - كېلىشىگە قولايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىش ئۈ-
چۈن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈپ - نەقلەش
تۈرۈپ، تورغات چازىسىنى ئالتە ئاي ئىچىۋەتكەندىن كېيىن
ئۇركەشتام چازىسىنى تاقاشنى ئۈمىد قىلىدۇ. شۇ جەريانىدا
ئۇركەشتام چازىسىدىن ئۆتۈش ئۈچۈن يولغا چىقىپ قالغان
مالالار بولسا، مەنزىلگە يەتكىچە ئالاھىدە بەلگىلەنگەن
خادىمنىڭ تەكشۈرۈشىگە ئالاقە ئەۋەتمەيدۇ. سوۋېت ھۆكۈمىتى
شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتتىن شۇنى ئۈمىد قىلىدۇكى، شىن-
جاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت يۇقىرىقى ماددىلارغا قوشۇلۇشى
لازىم.

قوشۇمچە تۆتىنچى ھۇججەت:

شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت شىنجاڭ سوۋېت ئوتتۇرا-
سىدىكى تېلېگراممىا لىنىيىسىگە بەلگىلىمە چىقىرىش زۆرۈر
دەپ قارايدۇ، شۇڭا چۆچەك بىلەن باقتى ئوتتۇرىسىدىكى

تېلېفون لىنىيىسىنى تۇتاشتۇرۇش لازىم. شۇنىڭ بىلەن بىر
ۋاقىتتا شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئوتتۇرىسىدىكى سىمسىز ئا-
لاقە ئىشىغا قارىتا بەۋاستە ئالاقىلىشىش چارىسىنى بەلگە-
لەش لازىم. يۇقىرىقى رەسمىيەت ۋە شەرتلەرنى تاشقى
مۇناسىبەتلىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئالاھىدە خادىمى
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى
بىلەن بىرلىكتە كېڭىشىپ بېكىتىدۇ. باش ئەلچىنىڭ بۇنى
تەكشۈرۈشىگە ئالاقە ئەۋەتىلىدۇ ھەمدە شىنجاڭ ئۇلكىلىك
ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ يۇقىرىقى ھەر
قايسى ماددىلارغا قوشۇلۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ.

[ئىزاھات] يۇقىرىقى كېلىشىم تاكى جەن شۇرېن
تەختىن چۈشكىچە يولغا قويۇلمىغانىدى.

ئىلاۋە

مەن مىنگونىڭ 13 - يىلى شىنجاڭغا كەلدىم، 14 -
يىلى جەن شۇرېن بىلەن كۈچا ئامبال مەھكىمىسىگە بېرىپ
تامغا باشقۇرۇش ۋە پوچتا خەت - چەكلىرىنى تەكشۈرۈش
ئىشلىرىنى بېجىردىم. 15 - يىلى جەن شۇرېن مەمۇرىي
مەھكىمىنىڭ باشلىقلىقىغا يۆتكەلگەندە ئۇنىڭ بىلەن بىللە
ئۇرۇمچىگە كېلىپ باج نازارىتىدە ئىشلىدىم. مىنگونىڭ 17 -
يىلى جەن شۇرېن ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولغاندا
مەن مەخپىي ئىشلار بۆلۈمىگە يۆتكەلدىم. 20 - يىلى مەخ-
پىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ مۇدىرلىقىغا ئۆستۈرۈلدۇم. شۇڭا
جەن شۇرېننىڭ مەخپىي ئىشلىرىدىن ئاز - تولا خەۋەردار
بولۇپ تۇراتتىم. مىنگونىڭ 20 - يىلى 12 - ئاپرېل ۋەقە-

سده تامدىن ئارتىلىپ قاچاقچى بولغاندا يەنىلىپ چۈشۈپ بەل، پۇتلىرىم زەخمىلىنىپ، رۇخسەت سوراپ ئۆيۈمدە داۋالاندىم. كېيىن تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى شى شىچاڭ بىلەن بولغان سۆھبەتتە جىن شۇرېننىڭ نەنجىڭدە ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ، مىنگونىڭ 23 - يىلى ° ، ئايدا ئۈرۈمچىدىن نەنجىڭغا جىن شۇرېننى يوقلىغىلى باردىم. شۇڭا بۇ ئەنە زىنىڭ ئالدى - ئارقىسىدىكى ئەھۋاللارنىڭ تەپسىلاتىنى خېلى ئوبدان بىلەتتىم، لېكىن جىن شۇرېن ئەنزىسىنىڭ ھۆججەتلىرى مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەزگىلىدە پۈتۈنلەي يوقاپ كەتتى. شۇڭا پايدىلىنىش ئۈچۈن بۇ ئەسلىمىنى يازدىم. بۇ ئىشلارغا ئۈزۈن يىل بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەسته قالدۇرۇش قابىلىيىتىمنىڭ ناچار بولغانلىقى ئۈچۈن خاتالىق ياكى بەزى ئەھۋاللارنىڭ چۈشۈپ قېلىشىدىن ساقلىنىش تەس، بۇ ئەھۋاللاردىن خەۋەردار كىشىلەرنىڭ تۈزىتىپ تولۇقلاپ قويۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

تۇردى سابىت تەرجىمىسى

ماكىنانىڭ ئازادلىق ھارپىسىدىكى بەزى ئەھۋاللىرى توغرىسىدا

ئازادلىق ھارپىسىدا ئامېرىكىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۈرۈشلۇق مۇئاۋىن كونسۇلى ماكنان ۋە كونسۇل باماۋسۇن ئىككىلەن پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ ئوسمان، جانمىقانلارنى كومپارتىيىگە قارشى توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە كۈشكۈرتۈپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقمەتكە قايتىشىغا بۈزغۇنچىلىق قىلىپ، جۇڭگونى پارچىلاش مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى.

1948 - يىلى، ماكىنانىڭ قوللىشى بىلەن ئوسمان قاتارلىقلار «دىننى قوغداپ پارتىيىگە، سوۋېتكە قارشى تۇرۇش ھەيئىتى»نى ئوتتۇرىغا كۆتۈرۈپ چىقتى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غەربىي - شىمال جەڭ مەيدانىدا كەينى - كەينىلەپ غەلبىگە ئېرىشكەندە، بۇ ھەيئەتمۇ ئۆزىنىڭ پائالىيىتىنى جىددىي يۈرگۈزۈشكە كىرىشتى.

1949 - يىلى 8 - ئايدا ئوسمان قازاقلارنىڭ چوڭلىرىنى يىغىپ يىغىن ئاچتى. جانمىقان ئۆزىنىڭ قار داۋانىدىكى ئوغلى زاكىقان ۋە ئورازبېك موللا، شاھى مەردان، تەكمان باتۇر قاتارلىق 15 كىشىنى چېبى دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى چوگۈنداسا چارۋىچىلىق مەيدانىدىكى ئوسمانىڭ ئۆيىگە ئەۋەتىپ ئۈچ كۈن يىغىنغا قاتناشتۇردۇ. بۇ قېتىمقى يىغىندا ئوسمان ئۈرۈمچىنىڭ ئەتراپىدىكى قازاق

لارنى توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە قۇتراتمپ شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇشىغا قارشى تۇرۇشنى پىلانلىدى. ئۇلار خىزمەت بۆلۈشۈپ، جانسىقان، ئورازبەك موللا، شاھى مەر- دانلار سانجى، قۇتۇبى ئەتراپىدىكى قازاقلارنىڭ توپىلاڭىغا قوماندانلىق قىلىدىغان بولدى. قالى بەك، سالىسلار ئۇرۇم- چىنىڭ جەنۇبىي تاغ ئەتراپىدىكى قازاقلارنىڭ توپىلاڭىغا مەسئۇل بولدى. ئوسمان ئۆزى بولسا جىمسار، گۇچۇڭ موري ئەتراپىدىكى قازاقلارنىڭ توپىلاڭىغا قوماندانلىق قىلىدىغان بولدى.

بۇ چاغدا ئازادلىق ئارمىيە شىنجاڭغا قاراپ تەز يۈرۈش قىلىۋاتاتتى. شىنجاڭدىكى ھەربىي، ھۆكۈمەت دائىر- لەرنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ ھەققەتكە قايتىش تەييارلىق خىزمىتى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇش ھارپىسىدا تۇراتتى. ماكسان شىنجاڭنىڭ بۇ خىل ئەھۋالىدىن شىنجاڭنى ئۆزۈن مۇددەت كونترول قىلىپ تۇرۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ ۋە 1949 - يىلى 8 - ئاينىڭ ئاخ- ىرىدا گومىنداڭ شىنجاڭ مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى جانە- قانىنى تېپىپ، جانسىقاننىڭ ئامال قىلىپ ئۇنىڭ ئامېر- كىغا كېتىشىگە ياردەم قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. جانسىقان شۇ چاغدا ماكسانغا: «ئوسمان بىلەن مەنبۇ بىر قىسىم قازاق- لارنى باشلاپ پاكستانغا چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋاتىمىز، سىز بىز بىلەن مېڭىڭ، بىز سىزنى بىخەتەر ئامېرىكىغا يەتكۈزۈپ قويىمىز» دېگەن. ماكسان دەرھال ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلغان ۋە ئوسمان بىلەن ئالاقىلىشىپ كونكرېت قېچىش پىلانى ئۇستىدە كېڭەشكەن. 9 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ئىگ

كى تەرەپ ئۆزلىرىنىڭ كېلىشىپ بېكىتكەن ئۇچرىشىش پە- لانى بويىچە، ماكسان كەچتە ئۇرۇمچىدىن جىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ يولغا چىققان ۋە جىمسار ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىدىكى مەك ئۆيىنىڭ ئەتراپىدا ئوس- مانىنىڭ ئەۋەتكەن ئادەملىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ ھەمدە ماشىنىنى شۇ يەرگە تاشلىۋېتىدۇ. ئوسمان ئەۋەتكەن رۇس ئەسكەرلەر ئۇنى ئاتقا يۆلەپ چىقىرىپ، ئۇدۇل ئوسمانىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىدۇ. شۇ چاغدا ئوسمان جىمسار ناھىيە با- زىرىنىڭ شەرقىي شىمالىغا تەخمىنەن 20 كىلومېتر كېلىدە- غان يىجاخۇ دېگەن جايدا تۇراتتى. مەك ئۆي بىلەن يىجاخۇنىڭ ئارىلىقى تەخمىنەن 25 كىلومېتر كېلىدۇ.

ئوسمان ماكسان بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن، جانسىقان قاتارلىق كىشىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، مۇشۇ ئەتراپقا توپلانغان قازاق قەبىلىلىرىنى باشلاپ باركۆلگە بېرىشنى قارار قىلىدۇ. باركۆل چەت چېگرا رايون بولۇپ، موڭغۇلىيىگە يېقىن ھەم قازاقلار مەركەزلەشكەن رايون ئىدى. يەر شارائىتىدۇ ناھايىتى ئەپلىك، بىخەتەر، ئىشەنچلىك جاي ئىدى. باركۆلگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن ئوسمان، جانسىقان، سۇلتان شىرىپ تەيجى قاتارلىقلار نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ بۇنىدىن كېيىنكى ھەرىكەت پىلانى ئۇستىدە يەنە بىر قېتىم مەسلىھەتلىشىدۇ ۋە يىغىندىن كې- يىن ئالدى بىلەن ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق مۇئا- ۋىن كونسۇلى ماكسانىنى مۇھاپىزەت قىلىپ، پاكستان ئار- قىلىق ئامېرىكىغا يەتكۈزۈپ قويۇشنى، ئاندىن ماكسان ئار- قىلىق ئامېرىكا ھۆكۈمىتىدىن ياردەم سوراپ، ئامېرىكا

هۆكۈمىتىنىڭ جامائەت پىكرى ۋە ماددىي جەھەتتىكى يار-
دىمىنى قولغا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ھەق-
قەتكە قايتىشىنى توسماقچى بولىدۇ. ماكنان بۇ قارارغا
قوشۇلىدۇ. ئوسمان ئۆزبېكنىڭ قوغدىغۇچى قىسملىرى ئىچىدىن
يەتتە نەپەر قاۋۇل ئەسكەرنى قوشۇپ بېرىدۇ. يولنى پىششىق
بىلمىگەن قارقا، سالاباي، قەيسەر قاتارلىقلار يول باشلاپ
ماڭىدۇ. شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ ئاخىرى، ماكنان ئوسمان
ئەۋەتكەن قوغدىغۇچى خادىملارنىڭ ھىمايىسىدە باربكۆلدىن
ئاتلىق يولغا چىقىپ، پاكىستانغا قاراپ يول ئالىدۇ.

ئۇلار باربكۆلدىن چىقىپ، شىنجاڭ، چېگىخەي چېگرا-
سىنى بېسىپ ئۆتۈپ شىزاڭغا كىرىدۇ. شىزاڭدىكى سەپىرىدە
ئۇلار بىر كۈنى ئوتلاقتا ئولتۇرۇپ دەم ئېلىپ غىزالىنىۋاتا-
قاندا، تۇيۇقسىز بىر مۇنچە شىزاڭ يەرلىك قىسملىرى
ئۇلارنى قورشىۋالىدۇ. ئىككى تەرەپ كەسكىن ئېتىشىدۇ، بۇ
جەريانىدا ماكنانغا ئوق تېگىپ نەقمەيداندىلا ئۆلىدۇ. ما-
كنانىڭ قوغدىغۇچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ قېچىپ قۇتۇلالمايدى-
غانلىقىغا كۆزى يېتىپ، سىناق تەرىقىسىدە گومىنداڭنىڭ
بايرىقىنى چىقىرىپ پۈلاڭلىتىدۇ، قارشى تەرەپ بۇ بايراقنى
كۆرگەندىن كېيىن دېگەندەك ئېتىشنى توختىتىدۇ. ئىككى
تەرەپ سۆزلىشىپ ئەھۋالنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ئۇلار
ماكنانىڭ جەسىدىنى ئاتقا ئارتىپ شىزاڭ يەرلىك ھۆكۈ-
مىتىگە ئاپىرىدۇ، ھەمدە شىزاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ماقۇللۇقىنى
ئېلىپ، جەسەتنى پاكىستاندىكى ئامېرىكا كونسۇلخانىسىغا
تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. بۇ ئىش بولۇشتىن ئىلگىرى ماكنانىڭ
ئائىلىسى ماكنانىڭ پاكىستان ئارقىلىق ۋەتەنگە قايتىدى-
غانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ بولغان ئىكەن ۋە ئايالى پاكىس-

تانغا كېلىپ كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن، لېكىن ئۇلار ماكنان-
نىڭ ئۆزىنى ئەمەس بەلكى جەسىدىنى كۆتۈۋېلىشنى ئۈي-
لاپمۇ يەتمىگەن بولسا كېرەك. ئاڭلىشىمىزچە، شۇ چاغدا
ماكنانىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن بىللە ئامېرىكىغا قايتقانلار
ئىچىدە يەنە ئىككى نەپەر رۇس قوغدىغۇچى ئەسكەر بولۇپ،
ئۇلاردا ئالاقىلىشىش ئۈسكۈنىلىرى بار ئىكەن. قازاق ئەس-
كەرلەر ئامېرىكىنىڭ پاكىستاندا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىغا
ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

[ئىزاھات] ماكنانىنىڭ پاكىستانغا قاچقانلىقى توغرا-
سىدىكى ماتېرىيالنى شۇ چاغدا ماكنانىنى قوغداپ يول
باشلاپ ماڭغان قارقانىڭ ئوكسى ساۋۇت ھاجى تەمىنلە-
گەن. ساۋۇت ھاجى ھازىر تۇركىيىدە، 1985 - يىلى 12 -
ئاينىڭ ئاخىرى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، ناھىيىمىزنىڭ
شىڭدى يېزىسى شىڭدى كەنتىدىكى چارۋىچى مۇراتنىڭ
ئۆيىدە تۇرغان.

(تەرجىمە قىلغۇچى پەرىدە ھەسەن كېرىم)

شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى ھەققىدە بايان

لىۋ دېخې

شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتىنى يۈرگۈزىدىغان كۈچلۈك ئىستېمكامى ئىدى. ئۇ ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ بۈرۇندىن بار بولغان مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش، مائارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە جەمئىيەتكە پايدىلىق ئىشلارنى ئېلىپ بېرىش جەھەتلەردە مۇئەييەن ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناغان بولۇپ، شىنجاڭ تارىخىدا مۇھىم ئورۇننى تۇتىدۇ.

مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىدىن جەمئىي ئالتىسى بولۇپ، ئۇلار خەنزۇ ئۇيۇشمىسى، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى، خۇيزۇ، مۇڭغۇل، قازاق، شىبە، سولۇن، مانجۇ ئۇيۇشمىلىرىدىن ئىبارەت ئىدى.

شېڭ شىسەينىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى ئۆز مىللىتىنىڭ ئەنئەنىلىرىنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ، ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى مەزمۇن قىلغان ھالدا ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش، ئاممىنى ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى ياخشى ئىشلەش ئارقىلىق ئىنقىلابىي ئىدىيىنى تەرغىب قىلىش ۋە ئىلغار مەدەنىيەتنى يېيىش ئىشلىرىنى ئىشلىدى. بىر مەزگىل ئىچىدە، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى سىياسەت، مائارىپ، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە پائالىيەت ئېلىپ بېرىش مەركىزىي بولۇپ قالدى.

1. خەنزۇ مەدەنىيىتىنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

خەنزۇ ئۇيۇشمىسى بولسا خەنزۇ مەدەنىيىتىنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ قىسقىچە ئاتىلىشى بولىدۇ. ئۇ قۇرۇلغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن ئورۇمچىدىكى بارلىق بۇتخانا، ئاممۇزى تەشكىلاتلارنىڭ ۋەخپىلىرىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ بىر تۈتاش باشقۇردى ۋە شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن خادىملار يېتەكچىلىك قىلدى. ھەرقايسى بۇتخانا ۋە ئاممۇزى تەشكىلاتلارنىڭ قىسمەن ئىش باشقۇرغۇچى خادىملىرى قوبۇل قىلىنىپ خەنزۇ ئۇيۇشمىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. خەنزۇ ئۇيۇشمىسىدا مۇدىرىيەت تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئورۇمچىدىكى تەسىرى بىرقەدەر چوڭ بولغان خوتەن، خۇبېي، گەنسۇ، سىچۇەن، جياڭشى، جېجياڭ، سەنشى قاتارلىق ئالتە ئاممۇزى تەشكىلات ۋەۋاكىيىمياۋ بۇتخانىسى، چىڭ خۇاكىمياۋ بۇتخانىسى قاتارلىقلاردىن بىردىن ئاقسالقالنى دائىمىي مۇدىرلىققا كۆرسىتىپ بەردى، شۇنداقلا سودا - سانائەت ساھەسىدىكى ئايرىم داڭلىق سودىگەرلەرمۇ مۇدىرىيەتكە قاتناشتۇرۇلدى. شېڭ شىسەي دىكتاتورلۇقىنى خەنزۇ ئۇيۇشمىسى مۇدىرىيىتىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلەپ، ئۇنى بۇتخانىلارنىڭ ۋەخپىلىرىنى ئۆتكۈزۈۋېلىشقا ئەۋەتتى. ئۆتەيەت، مائارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە يۇقىرى كۆتۈرۈش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. بىر مەزگىل ئىچىدە،

كۆزۈڭالغان ۋەخىلەر ئۈيۈشما فوندى قىلىندى. دىك جۇ-
كۆيدىن كېيىن شۇجەن (كېيىن ئىسمىنى شۇ بوداغا ئۆز-
گەرتكەن)، لى پىيكى، لىيۇ شاۋلى، لىيۇ يوڭشاك قاتارلىقلار
ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، مۇدىرىيەتنىك مۇدىرى بولدى.
ئۇلارنىك ئىچىدە دىك جۇكۇي، شۇجەن، لى پىيكى قاتار-
لىقلار كېيىنچە شېك شىسەي تەرىپىدىن قاماقتا ئېلىنىپ
زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى.

1950 - يىلىنىك ئالدى - كەينىدە، ماۋدۇن، جاك
جۇڭشى، سا كوڭلياۋ، دۇ جۇڭيۈەن، جاۋ دەن قاتارلىق ئات-
اغلىق ئىلىم ئەھلىلىرى ۋە سەنئەتكارلار شىنجاڭغا كېلىپ،
چىن تەنچىيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلارنىك
رەھبەرلىكىدە پايتون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى
مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلدۇرۇش ۋە مەدەنىيەت، مائارىپ ئىش-
لىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش يولىدا شۇغۇللاندى. ماۋۇدۇن
قاتارلىقلار كەلگەندىن كېيىن، شىنجاڭدا مەدەنىيەت، مائا-
رىپ ئىشلىرى گۈللەپ ياشنىغان دەۋر بارلىققا كەلدى. ئۇ-
لارنىك قاتنىشىشى بىلەن خەنزۇ ئۈيۈشمىسى ناھايىتى جان-
لىنىپ كەتتى. سىجۇەن ئۈيۈشما ساريىسى تېياتىرخانا قىلىپ
ئۆزگەرتىلدى. جاۋدەن، يې لۇچيەن، ۋاك ۋېيىي، شۇتاۋ
قاتارلىق كىشىلەر بىر تۈركۈم دراما ھەۋەسكارلىرىنى قو-
بۇل قىلىپ، دراما ئۆمىكى تەشكىللەپ، ساۋيۇ، دىك لىگ-
لارنىك ئاتاقلىق ئەسەرلىرىنى سەھنىگە ئېلىپ چىقتى.
«كۆرەش» ناملىق دراما تۈنجى قېتىم تاماشىبىنلار بىلەن
يۈز كۆرۈشۈپلا مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

لىيۇ شاۋلى خەنزۇ ئۈيۈشمىسىنىك خىزمىتىگە رىيا-
سەتچىلىك قىلغاندىن كېيىن، شېك شىسەينىك پەرمانىغا

بىنائەن، مىس بازىرى، خېچى كوچىسى، كىيىم - كېچەك
بازىرى، لىيۇشىخاك كوچىسى قاتارلىقلارنىك ھەممىسىنى چې-
قىۋېتىپ مەيدان ياسىدى، ھەمدە قۇرۇلۇش باشقارمىسى
قۇردى. خەنزۇ ئۈيۈشمىسى مىس بازىرى، خېچى كوچىسى-
نى چېقىپ قايتا قۇرۇش ئىشىغا مەسئۇل بولدى. قۇرۇلۇش
باشقارمىسى كىيىم - كېچەك بازىرى، لىيۇشىخاك كوچىسىنى
چېقىپ، قايتا قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش ئىشىغا مەسئۇل بول-
دى. قۇرۇلۇش باشقارمىسى ئۇرۇمچى شەھرىنىك يېڭى پې-
لانىغا ئاساسەن، چاڭجياك يولى، خۇاڭخې يوللىرىدا دۇ-
كان ياساپ، ئۆيلىرى چېقىلغان ئاھالىلەرنى يېڭى ئورۇنـ
غا يۆتكەپ تىجارەت قىلدۇردى. ئەينى ۋاقىتتا، چاڭجياك،
خۇاڭخې يوللىرى پۈتۈنلەي چۆللۈك بولۇپ، ئادەمزات
ئاياغ باسمىغانىدى. سۇ مەنبەسىمۇ يوق ئىدى. بۇ جاينى
ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت 2 مىليون 600 مىك يۈەندىن
كۆپرەك پۇل ۋە نۇرغۇن ئەمگەك كۈچى ئاجراتتى. لېكىن
قۇرۇلۇش پۈتكەندىن كېيىن كىشىلەر بۇ جايغا كۆچۈشكە
ئۇنىماي، كېيىنكى ۋاقىتقا بارغاندا ئاندىن ئاستا - ئاستا
كۆچۈپ بېرىشقا باشلىدى. خەنزۇ ئۈيۈشمىسى خۇاڭچېڭنى
ئائىلىلىكلەر ئولتۇرۇشلۇق جاي قىلىپ بېكىتىپ، مىس بازىرى،
خېچى كوچىسىدىكى ئۆيلىرى چېقىلغان ئائىلىلەرنى ئورۇنلاش-
تۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. خۇاڭچېك يەر يۈزى ئېگىز -
پەس كەتكەن قاقاس جاي بولۇپ، قۇرۇلۇش ۋەزىپىسى
ناھايىتى جاپالىق ئىدى. خەنزۇ ئۈيۈشمىسى فەن جۈيىنى
قۇرۇلۇشنىك ئومۇمىي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا بەلگىلىدى.
فەن جۈيى سەنشى ئۈيۈشما ساريىسىنىك مۇدىرى ئىدى.
ئۇ سەنشىلىك بولۇپ، مالىيە ئىشلىرىنى ئوبدان باشقۇرات-

تى، ئۆزى سەزگۈر ئىدى. فەن جۈيى كۆپچىلىكنىڭ ئۈ-
مىدىنى يەردە قويماي، بىر يۈرۈش كۆچلۈك تەدبىرلەرنى
قوللاندى. مەسىلەن، ئۆز ئورنىدىكى ماتېرىياللاردىن پاي-
دىلىنىپ، خۇمدان ياساپ پىششىق خىش كۆيدەردى. چې-
قىلغان ئۆيلەردىن چىققان ياغاچ ماتېرىياللارنى تۈركە
بۆلۈپ، ھەممىسىدىن لايىقىدا پايدىلاندى، ھەم نەپسەنلىك
چارۋىچىلار كېسىپ ئەكەلگەن ياغاچ ماتېرىياللارنى سېتى-
ۋالدى. قانچىلىك ماتېرىيال تەييار بولسا شۇنچىلىك ئۆي
سېلىنىدى. ھەر بىر كوررىپۇسقا يەتتە ئېغىزدىن ئۆي سېلىنىپ
بىر ھويلا شەكىللەندى. ھەر بىر كوررىپۇسنىڭ ئارىلىقىدىن
يول ئۆچۈن مۈڭاپىق ئورۇن قالدۇرۇلۇپ، جەمئىي 70 كور-
پۇس، 490 ئېغىز ئۆي سېلىندى. بۇ ئۆيلەر ئۆچۈن ئارانلا
40 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك پۇل ئىشلىتىلدى. بۇ خىراجەت
ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇش باشقارمىسى ئىشلەتكەن خىراجىتى
بىلەن ئاسمان - زېمىن پەرق قىلاتتى. خۇاڭچىڭدا يېڭى-
دىن قۇرۇلغان ئائىلىلىكلەر ئورنى بازارغا يېقىن ۋە سو-
دا - سېتىق ئىشلىرى ئۆچۈن قولايلىق ئىدى. ئۆيلىرى
بۈزۈۋېتىلگەن ئائىلىلەرنىڭ ھەممىسى ئىچى - ئىچىدىن
خۇشال بولۇشۇپ، رازىلىق بىلەن يېڭى ئۆيلەرگە كۆ-
چۈپ باردى.

خەنزۇ ئۇيۇشمىسى بۇتخانا، ئۇيۇشما سارايلارنىڭ
ۋەخپىلىرىنى ئۆزىگە ئۆتكۈزۈۋالغاندا بىر تۈركۈم ئاسارە -
ئەتىقە، ئۇنچە - مەرۋايىت، قاشتاش ئۇسكۇنىلەر ۋە ئا-
تاقلىق رەسساملار سىزغان رەسىملەر، شۇنداقلا ھەر خىل
نۇسخىدىكى بۈددا نومىلىرىنىمۇ ئۆتكۈزۈۋالغانىدى. كىشىلەر-
نىڭ كۆرۈشى ئۈچۈن بەش چوڭ زال سېلىپ كۆرگەزمىخا-

نا ئاچتى. 1944 - يىلى قىشتا ئۇرۇمچى شىنگۇاڭ توك ئې-
لېكتر شىركىتى پايچېكلار يىغىنى ئاچماقچى بولۇپ بۇ
زاللارنى ئىجارىگە ئالغانىدى. يىغىن ئېچىشنىڭ ئالدىنقى
كۈنى ئۆيلەرنى ئىسسىتىش ئۈچۈن ھەممە تام مەشلەرگە
ئوت قالىغانىدى. كېچىدە دېجۇرنى ئادەم بولمىغانلىقى
ئۈچۈن، يېرىم كېچىدە توساتتىن ئوت كېتىپ، قىممەتلىك
ئۇسكۇنە ۋە كىتاب، رەسىملەرنىڭ ھەممىسى كۆيۈپ تۈ-
گىدى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئوت كېتىشنىڭ سەۋەبى
بۇددا دىنىي كىتابلىرى قويۇلغان جاي تام مەشكە يېقىن
بولۇپ، مەشنىڭ ئىسسىشى بىلەن ئوت كەتكەن ئىكەن. يە-
نە ئاڭلىشىمچە، جىمسارادىن كولاپ چىقىلغان بىر مومىيامۇ
مۇشۇ چاغدا كۆيۈپ كەتكەن.

ھازىرقى دېموكراتىيە يولىدىكى 2 - باشلانغۇچ مەك-
تەپنى خەنزۇ ئۇيۇشمىسى قۇرغان. ئارقىدىن ئۆلكىلىك ھۆ-
كۈمەت خەنزۇ ئۇيۇشمىسىغا زور مىقدارىدا پۇل ئاجرىتىپ،
بېيىمىڭ سىغەن مەكتىپىنىڭ بىناسىنى سېلىشقا مەسئۇل قىلا-
دى. خەنزۇ ئۇيۇشمىسى ۋاڭ دۇنەن باشچىلىقىدىكى بىر
گۇرۇپپىنى ئۇسكۇنە - جابدۇق سېتىۋېلىش ئۈچۈن كۆپ
پۇل بىلەن لەنجۇغا ئەۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار پۇل-
نى ئۆزلىرىنىڭ چۆنتىكىگە سېلىپ يوق قىلغان.

شىمالىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا خەنزۇ ئۇ-
يۇشمىسى بار بولۇپ، كۆلىمى چوڭراقلىرى گۇچۇڭ، ماناس،
غۇلجا قاتارلىق جايلاردىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىكى سەۋەب،
بۇ جايلاردىكى بۇتخانىلارنىڭ مۇلۇك ئىقتىسادىي خېلى كۆپ
بولۇپ، مەبلەغ تولۇق ئىدى.

1936 - يىللىرى، دۇڭبېيلىق سۇڭ شياۋبۇ قەشقەر يې-

ئىشەھەر ناھىيسىنىڭ ھاكىمى بولۇپ تۇرغاندا، خەنزۇ ئۇ-
يۇشمىسى تەسىس قىلىنغانىدى. ئۇنىڭ توساق تېمى ۋە
چوڭ دەرۋازىسى، ئۇچ ئېغىز زالى بولۇپ، خەنزۇلارنىڭ
يېغىن ياكى توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى ئو-
مۇمەن مۇشۇ قورۇدا ئۆتكۈزۈلەتتى. قورۇنىڭ ئارقىسىدىكى
بوش يەردە بىر گۈللۈك بىنا قىلىنغان بولۇپ، گۈللەرنىڭ
تۈرى خېلى جىق ئىدى. قارىياغاچ، تال، تېرەك قاتارلىق
دەل - دەرەخلەر تىكىلگەنىدى. بىر پارچە يەر تۈزلۈڭۈپ
ۋاسكىتبول مەيدانى قىلىندى، تاشلاندۇق توپلارنى دۆۋە-
لەپ بىر راۋاق ياسالدى. ھەر يىلى يازدا بۇ يەرگە كې-
لىدىغان سايامەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. يېڭىشەھەر
ناھىيىسىدە بۇرۇن گەرچە بۇتخانىلارنىڭ ئۆز ئالدىغا مۇ-
كى بار بولسىمۇ، لېكىن نەچچە قېتىملىق ئۆزگىرىش ۋە
ئۇرۇش ئاپىتى دەستىدىن بۇتخانىلار ۋەيران بولۇپ كەتـ
كەنىدى. مۇشۇ سەۋەبتىن خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ مەبلىغى
يېتىشمەيتتى. مەن قەشقەر باج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بو-
لۇپ تۇرغان چاغدا، سوۋېت - شىنجاڭ سودا شىركىتىنىڭ
دىرېكتورى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ ئې-
چىدە بىر ماگىزىن ئاچقاندۇق. مالنى سودا شىركىتى تە-
مىنلىدى. قەرز پۇلنى بانكا چىقاردى. مالنى توپ ئېلىشتا
باھا تۆۋەن بولغاچقا، پايدىسى كۆرۈنەرلىك بولغانىدى.
بۇ كىرگەن پايدا بىلەن كۆلىمى خېلى چوڭ بولغان بىر
كۇلۇب سېلىندى. ئۇنىڭ دەم ئېلىش ئۆيى، گىرىم قىلىش
بۆلۈمى ھەمدە بىر قەۋەتلىك بەش ئېغىز ئۆيى بار ئىدى.
يېڭىشەھەر ناھىيىلىك سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى گاۋ
خۇسىڭ چوڭ پەردە تەقدىم قىلدى.

كۇلۇبنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئامانلىقنى ساقلاش
ئۈچۈن، ھەر قېتىم پائالىيەت كۈنى بولغاندا ئوقۇغۇچىلار-
دىن تەشكىللەنگەن ئىزچىلار تەرتىپ ساقلايتتى. مەن يەر
بېجىدىن بىر قىسىم پۇلنى تۆتۈپ قېلىپ، ئىزچىلارغا بىر
يۈرۈش كىيىم تىكتۈرۈپ ئىئانە قىلغانىدىم. قەشقەر مائا-
رىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى لى جۈلياڭ يولداش ماۋ زېمىن
نىڭ بىرگە شىنجاڭغا كىرگەن بولۇپ، خەنزۇ ئۇيۇشمىسى
ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش تەشۋىقات پائالىيىتى
ئېلىپ بارغاندا ئۇنىمۇ كېلىپ قاتناشتى ھەم ئۆزى ياپون
جاھانگىرلىكىگە قارشى ناخشا ئۆگىتەتتى. «مايدا ئېچىلغان
گۈل» ناملىق ناخشىنىڭ شىمالىي چېگرا رايونىدىكى مۇ-
ھىم شەھەرلەردە ياڭرىشى تامامەن لى جۈلياڭنىڭ مې-
نىتىدىن بولغانىدى.

خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ پائالىيىتى كۈندىن - كۈنگە
يۈكسىلىۋاتقاندا، توساتتىن ئاتالمىش «چوڭ سۈيىقەستلىك
توپلاڭ ئەنزىسى» يۈز بېرىپ، پۈتۈن شىنجاڭدا نۇرغۇن
كىشىلەر ناھەق ئەيىبلەندى. دۈجۈكىيەن، جاۋدەن قاتار-
لىقلار قولغا ئېلىندى. يولداش چىن تەنچيۇ، ماۋ زېمىن،
لىن جىلۇلار تېخىمۇ ساق قالمىدى. شۇ ۋاقىتتا شىنجاڭ-
دىكى ھەر بىر ئادەم خەۋپ ئىچىدە قالغانىدى. ئۇنىڭ
ئۈستىگە باشقۇرۇش ياخشى بولمىغاچ، ئۆيلەر ئۈزۈن يىل-
لارغىچە رېمونتسىز قالدى. مۇنداق ئەھۋالدا خىزمەتنى دا-
ۋاملاشتۇرۇش قىيىن ئىدى. ئۇرۇمچىنىڭ ئەھۋالىمۇ شۇنداق
ئىدى. شۇنداق ئېتىبارەن خەنزۇ ئۇيۇشمىسى خارابىلە-
شىشقا باشلىدى.

2. ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى نەنمېكنىڭ سىرتىدا بولۇپ، ئۇرنى ھازىرقى مەدەنىيەت كىنوخانىسىدا ئىدى. ئۇلار يەنە نەنگۇگيۇەندىكى ئۇيغۇرلار زىچ ئولتۇرۇشلۇق رايوندا بىر نەچچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئېچىپ، ئوقۇش يېشىغا توشقان ئۆسمۈرلەرنى بىلىم ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. جەنۇبىي شىنجاڭدا بولسا، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ ئاكتىپلىق بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسەتتىشى ئارقىسىدا ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيە ۋە يېزىلاردا ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرى خېلى دەرىجىدە ئومۇملاشقا ئىدى. 1936 - يىلى مەن مالىيە نازىرى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرگىلى بارغىنىمدا، كىشىنى خۇشال قىلىدىغان بۇ ئەھۋالنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. يېڭى زېكشىنىڭ دەۋرىدە بۈيرۇق چۈشۈرۈش ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى جايلاردىن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى ئۆلكە مەركىزىگە ئوقۇشقا قوبۇل قىلاتتى. قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى ناھايىتى ئاز بولۇپ سەفەن كۆرسىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئالدى بىلەن بۆلۈم خادىمى بولۇپ، كېيىن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ناھىيىلەرگە ئەۋەتىلىپ ھاكىملىق ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالاتتى. مىنگونىڭ 9 - يىلى يېڭى زېكشىن تۆت يىللىق سىنىپتىن بىر سىنىپ ئېچىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تاھىر، يۇنۇس ئىسمىلنىڭ ئىككى نەپەر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن

كېيىن، يەنە رۇسچە سىياسىي قانۇن مەكتىپىگە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىلگەنىدى. كېيىنچە يۇنۇس بەگ سانائەت كان نازىرى بولدى. بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلى بولدى. خۇشۇكاڭ مالىيە نازارىتىغا نازىر بولدى.

1939 - يىلى مەن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ يېڭىشەھەر ۋە يەكەن ناھىيىلىرىگە ھاكىم بولدۇم. مەن يېزىلارغا چۈشۈپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغىنىمدا ئۇيغۇر مائارىپىنى راۋاجلاندۇرۇشقا قارىتا ئاممىنىڭ تونۇشىنىڭ ئۆسكەنلىكىنى كۆردۈم. لېكىن قوللىنىلغان دەرسلىك ماتېرىياللار مۇۋاپىق ئەمەس بولۇپ، بەزى ماتېرىياللارنى ئۆزلىرى تۈزۈپ ئىشلەيتتى. مەسىلە ھەققەتەنمۇ كۆپ ئىدى.

قەشقەر كونىشەھەرلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىلىك خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ مەبلەغ توپلاپ كۇلۇب سالغانلىقىغا ناھايىتى ھەۋەس قىلدى. ئەينى ۋاقىتتىكى قەشقەر ھەربىي قوماندانى جياڭ يۈفىڭ مەمۇرىي باشلىق ۋاڭ باۋچېەن (كېيىن ئىسمىنى ۋەن شىيەنتىڭ قىلىپ ئۆزگەرتكەن)، مامۇت سىجاڭلارمۇ ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا كۇلۇب سېلىش تەكلىپىنى بەرگەن بولۇپ، مامۇت سىجاڭنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بېرىشى بىلەن ئۇيغۇر ئۇيۇشما كۇلۇبى سېلىندى. ھازىرقى قەشقەر شەھەرلىك خەلق كىنوخانىسى بۇرۇنقى كۇلۇب ئاساسىدا ئۆزگەرتىلگەن.

ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ كىرىمى ئاساسەن ئۆشۈر زاكات يىغىشتىن كېلىدىغان بولۇپ، مامۇت سىجاڭمۇ ياردەم قىلىپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەينى ۋاقىتتا مەبلەغ خېلى كەڭ ئىدى، كېيىن مامۇت ھىندىستانغا قېچىپ كەتتى. ئۇيغۇ

خۇر دېھقانلىرى بولسا باج تاپشۇرۇشقا قارشى چىقىپ، مەبلەغنىڭ كېلىش مەنبەيى بولمىغانلىقتىن ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى راۋاجلىنالماي قالدى.

3. خۇيزۇ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

خۇيزۇ ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا، شېڭ شىسەي بارلىق مەسچىتلەرنىڭ ۋەخپە مۈلۈكلىرىنى توپلاپ، خۇيزۇ مەدەنىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلەتمەكچى بولدى. لېكىن ھەرقايسى مەسچىتلەرنىڭ بۇنىڭغا بولغان پوزىتسىيىسى ناھايىتى پاسسىپ بولۇپ بەزىلىرى ئاز - تولا پۇل بەرگەن بولدى، بەزىلىرى زادى بولمىغاندا ئاندىن ئانچە - مۇنچە پۇل بېرىپ قويۇپ بولدى قىلغاندى. شۇ سەۋەبتىن بۇ ئۇيۇشمىنىڭ پائالىيىتى باشقا ئۇيۇشمىلارنىڭ ئارقىدا قالدى. خۇيزۇ خەلقىنىڭ تۇرمۇشى بىر قەدەر تەس بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۇششاق ئوقەت قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ كۈن كەچۈرەتتى، ئۇلاردا ساۋاتسىزلار كۆپرەك ئىدى. خۇيزۇ ئۇيۇشمىسى بۇ ئەھۋالغا ئاساسەن قەتئىي نىيەتكە كېلىپ مەكتەپ ئېچىش ئىشىنى يولغا قويۇپ، ئات بازىرى ۋە شياۋدۇگلياڭدا كەينى -كەينىدىن باشلانغۇچ مەكتەپ سالدى. ئارقىندىلا چوڭ كۆۋرۈكتە يەنە بىر مەكتەپ ئېچىلىپ، قۇرئانمۇ بىر دەرسلىك قىلىپ كىرگۈزۈلگەنىدى.

شېڭ شىسەي چوڭ قىرغىنچىلىق ئېلىپ بېرىۋاتقان مەزگىلدە خۇيزۇ مەدەنىيەت مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا كۈچ چىقارغان نۇرغۇن يۇقىرى قاتلامدىكى كىشىلەر

مەسىلەن، لەن يەنشۇ، يۈ جىڭگو، مادەن لۇ، سۇ جىڭشۇ ۋە سوۋېتتە ئوقۇپ كەلگەن قىسمەن ئوقۇغۇچىلار زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى.

4. شىبە، سۇلۇن، مانجۇ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

1940 - يىلى شېڭ شىسەي تەمىرات نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى لیۇ دېئىن قاتارلىقلارغا شىبە، سۇلۇن، مانجۇ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇش ئىشىنى تاپشۇردى. مەن ئۇيۇشمىنى قۇرۇش ئىشىغا ياردەملەشتىم ۋە گۇچۇڭ، چاپچال شۆبە ئۇيۇشمىسى قۇردۇق. گۇچۇڭدا ئاساسەن مانجۇلار، چاپچالدا شىبەلەر، قورغاس ۋە چۆچەكتە سۇلۇنلار ئولتۇراقلاشقانىدى. سۇلۇن مىللىتىدىن تۇشچىلار ھەيئەتلىككە، لیۇ دېئىن بىلەن ئەن زىيىڭلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا مۇدىرۋەمۇئاۋىن مۇدىر ھەيئەتلىككە تەيىنلەنىدى. ئەن زىيىڭ شىبە بولۇپ، جاھانگىرلارغا قارشى ئۇيۇشمىسىدا بۆلۈم باشلىقى، مەن مۇئاۋىن مۇدىر ھەيئەت ئىدىم. 1940 - يىلى كۈزدە لیۇ دېئىن قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، مەن مۇدىر ھەيئەت، توشىچۇن مۇئاۋىن مۇدىر ھەيئەت بولدۇق. مەن قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن ئۇيۇشمىنىڭ خىزمىتى بىر مەزگىل توختاپ قالدى. كېيىن شىبە مۇجىڭنا ھۆكۈمەتتىن خىراجەت تەلەپ قىلىپ ئېلىپ، مەدەنىيەت يولىدا بىر قورۇ جاي سېتىۋېلىپ ئۇيۇشمىنىڭ ئورنى قىلدى. لۇجىڭنا بىلەن ۋۇيۇنجۇ ئايرىم - ئايرىم ھالدا مۇدىر ھەيئەت ۋە مۇئاۋىن مۇدىر ھەيئەت بولدى. ۋۇيۇنجۇ مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ئىدى. ھەر

قېتىملىق يىغىندا ئۇ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى سەپەرۋەر لىك سۆزى سۆزلەپ، ھېيت - بايرام كۈنلىرىگە ماسلاشـ تۇرۇپ تەشۋىقات پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ باراتتى.

گۇاڭشۇ يىللىرى زوزۇڭتاڭ خۇنەن، ئەنخۇي ئەسكەرـ لىرىنى ۋە سەككىز ئايماق ئەسكەرلىرىنى شىنجاڭغا باشلاپ كىرىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، چىتەي، ئۈرۈمچى، كۇرە قاتارـ لىق ئوچ ئورۇندا مانجۇ شەھىرى بىنا قىلىنغانىدى. مانجۇـ لار پۈتۈن شەھەر ئاھالىسىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى ئىگىلەيتتى. ئۇلار خان مىللىتى بولغاچقا، مەنچىڭنىڭ شەھەر ئوتتۇرـ سىغا ئالايىتەن بىر دۇمباق راۋىقى ياسىدى. بۇ جاي شەھەرنىڭ ھەممىلا تەرىپىگە تۇتىشاتتى. ئاھالىلەر رايونـ دىكى ھەر بىر قورۇغا ئوچ ئېغىز كۇنگەي ئۆي، ئىككى ئېغىز تەسكەي ئۆي سېلىنغان بولۇپ، كىمگە بۆلۈپ بېرىلسە، مۇلۇك ھوقۇقى شۇنىڭ ئىلكىگە ئۆتەتتى. بۇ، خان ئىلتىپاـ تى ھېسابلىناتتى. مانجۇلار ئاھالىلەر نۇقتىلىرىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن ئاۋۋال باريكۆلدىكى مانجۇلارنىڭ ھەممىسى تۇرپانـ غا يۆتكىلىپ، كېيىن گۇچۇڭغا مەركەزلەشتۈرۈپ، سەككىز ئايماق بويىچە رايونلارغا بۆلۈپ ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى. ھەر بىر ئايماققا بىرىدىن باشلىق تەيىنلەنگەن بولۇپ، شۇ يـو سۇندا ھەرقايسى ئايماقلارنى باشقۇراتتى. گۇچۇڭنى قوغـ دىغۇچى قىسىملارنىڭ قوماندانى ئۇلارنى ئومۇمىي جەھەتـ تىن باشقۇراتتى.

شۇەنتۇڭ خان تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن، يىاڭ زېڭشىن يەنىلا كونا قائىدە بويىچە ئۇدا ئىككى يىل ئاشـ لىق خىراجىتى تەمىناتىنى تارقاتقانىدى. مىنگونىڭ 3 - يىلىغا كەلگەندە يەنە بىر يىللىق خىراجەت تارقىتىلدى.

مىنگونىڭ 4 - يىلى يىاڭ زېڭشىننىڭ ئىلتىپاتى بىلەن، ئەسـ كەرلەرنىڭ ئوچ يىللىق مۇئاشىنى بىر قېتىمدىلا تارقىتىپ بەردى. بۇنى كىشىلەر «مېھرى مائاش» دەپ ئاتاشتى. سەككىز ئايماق مانجۇ ئەسكەرلىرى ئىشلىمەي چىشلەپ، تەييارغا ھەييار بولۇش ئادىتىگە ئۆگىنىپ قالغانلىقتىن، ئۆي مۇلۇكلىرىنى سېتىۋېتىپ، جاي - جايلاردا تىرىكچىلىك قىلىدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى. گۇچۇڭدا بىر قېتىم چاشقان ۋاباسى تارقىلىپ مانجۇلار شەھىرىنىڭ شىمالـي جەنۇبىي تەرىپىدىكى ئاھالىلەر بۇ ۋاباغا گىرىپتار بولۇپ، نۇرغۇن ئادەم ھاياتىدىن جۇدا بولدى، ئۆلگەنلەر تەخمىنەن پۈتۈن شەھەردىكى ئاھالە نوپۇسىنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمـ نى ئىگىلىگەنىدى. بۇنىڭ بىلەن مانجۇلارنىڭ ئادەم سانى كۆپ ئازىيىپ كەتتى. يىاڭ زېڭشىن مانجۇلارغا ھەقمۇقەتەنـ مۇ ئالاھىدە ئېتىبار بېرەتتى. مەسىلەن، بىرەر مانجۇ بالىسى ئوقۇشقا كىرسە، ناھىيە ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا ھەر ئايدا 30 جىڭ ئۇن قوشۇپ بېرىپ ئۇلارنىڭ تېخىمۇ ياخشى ئوقۇشى ئۈچۈن ياردەملىك بۇلاتتى. مىنگونىڭ 5 - يىلىدىن 9 - يىلىغىچە بولغان بۇ توققۇز يىل ئىچىدە ھەر ئىككى يىلدا بىر قارار سەھەن كۇرسى ئېچىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ 1 -، 2 - 3 -، قارارىدا ئوقۇغانلار پۈتۈنلەي مانجۇ ئوقۇغۇچىلىرى ئىدى. مىنگونىڭ 9 - يىلىدىن باشلاپ يەنە بىر تولۇقسىز سىنىپ ئېچىلدى. بۇ سىنىپنى پۈتتۈرگەنلەر سىياسىي قانۇن مەكتىپىگە كىرىپ ئوقۇدى. مەن ۋە ئاكام لیۇ دېئىن، ئىنىم لیۇدېجۇنلەر قوشۇمچە يارىدەم ئاشلىقى ئالىدىغانلار دىن ئىدۇق. شېك شىسەي چوڭ قىرغىنچىلىق ئېلىپ بارغانىدا، مانجۇلارمۇ ئوخشاشلا زىيانكەشلىككە

ئۇچرىدى. ليەن جۇن، ليەن جىپ، ليەن ۋىي قاتارلىق ئاتا - بالا ئۇچۇيلەن ۋەھشىلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلدى. مانجۇلارنىڭ تەل - يېزىقى خەنزۇلار بىلەن تويلىشىش تۈپەيلىدىن ئاستا - ئاستا يوقىلىپ كەتتى. ھازىر مانجۇلار ئېتىبار بېرىلمىدىغان ئازسانلىق مىللەتلەر قاتارىغا كىرمەيدۇ.

5. موڭغۇل مەدەنىيىتى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

موڭغۇل ئۇيۇشمىسى بۇرۇنقى خەنزۇلار سارىيى ئورنىغا قۇرۇلغان بولۇپ، بۇ جاي قارا شەھەردىكى مەنخەن ژاڭنىڭ ئۇرۇمچىدە سالدۇرغان سارىيى ئىدى. ئۇرۇمچىدە موڭغۇللار ئاز بولغانلىقى ئۈچۈن، شىبەلەردىن مودىكې، ئەردىنى ۋە مېنى تەييارلىق خىزمەتكە تەينىلىدى. شېڭ شىسەي تەختىكە چىققاندىن كېيىن بىز بەزى كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى، مەسىلەن، موڭغۇلچە ئۇسسۇل ئويناش، موڭغۇلچە ناخشا ئېيتىش، ئوچۇق ئويۇن قويۇش قاتارلىقلارنى ئويۇشتۇرغان ئىدۇق. موڭغۇللار ئاساسەن خوتۇنسۇمۇل، خۇشۇت، ئالتاي ۋە چۆچەككە قاراشلىق تۆتئاغاچ قاتارلىق جايلارغا ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، كۆچمەن چارۋىچىلىق تۇرمۇش كەچۈرەتتى. ئۇلارنىڭ ئاقساقىلى خېلى بۇرۇنلا ۋاپات بولۇپ كەتكەن بولۇپ، چۆچەكتىكى قۇبۇق قەبىلىسىدىن فۇجىڭ چياۋجياپۇ ۋاڭلىققا ۋارىسلىق قىلغانىدى. خەلقلەر ئۇنى ئادەتتە چياۋچىنۋاڭ دەپ ئاتىشاتتى. ھايات بۇت شالۋا ئىدى. قارا شەھەردىكى موڭغۇللارنىڭ ئاقساقىلى شىلكى بىلەن مانچۇكجابۇ ئىدى. ئالدىنقى ئادەم بولسا شېڭ شىسەينىڭ

تۇرمىسىدە ئۆلۈپ كەتكەن. يەنە بىرسى روھىي كېسەل بولۇپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن فۇجىڭ، ئوجىڭبىڭ ۋە شىموجىڭلار موڭغۇللارنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرغانىدى. خەنزۇلار ۋە مەن قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن خەنزۇلار سارىيى 5 - تۇرمە قىلىنىدى. موڭغۇل ئۇيۇشمىسى نەنمېڭنىڭ سىرتىغا جايلاشقان بۇرۇنقى بايلىق ئىلاھى بىناسىنىڭ يېنىغا يېڭى ئۇيۇشما سالدى. چۆچەك تۆتئاغاچتىكى تىرىك بۇت شەلۋە ئاغرىپ ۋاپات بولغاندىن كېيىن چياۋ جياۋپۇ چىڭخەيگە بېرىپ تىرىك بۇت بەنچەندىن شالۋانىڭ كېيىنكى ئىز باسارىنى بېكىتىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلغان. كۆچمەن چارۋىچىلىق رايونلىرىنى زىيارەت قىلىش ۋە ئىزدەش ئارقىلىق ئاندىن ھازىرقى شالۋا بېكىتىلگەنىدى. ئۇ ئازادلىقتىن كېيىن بېيجىڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا بارغان. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. بۇرۇن بالغۇنتاي بىلەن خوتۇنسۇمۇلدا ئىككى لاما بۇتخانىسى بولۇپ ئۇنىڭدا بۇددا نومىنى ئۆگىنىپ تەفسىل قىلىدىغان ئوقۇغۇچىلار بار ئىدى، كېيىنچە بۇ بۇتخانىلارمۇ تاقىلىپ قالدى.

6. قازاق مەدەنىيىتى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

قازاق ئۇيۇشمىسى كېيىنرەك قۇرۇلغان. ئۇرۇمچىنىڭ جەنۇبىدىكى تاغلىقتا ئاز ساندا قازاقلار ئولتۇراقلاشقان ئىدى. مىنگونىڭ 13 - يىلى ياڭ زېڭشىن سەفەن مەكتەپتە تۇنجى قېتىم تولۇق پەن سىنىپى ئاچقاندا، ئاباۋ، مورلۇ

ئىسملىك ئىككى نەپەر قازاق ئوقۇغۇچى بار ئىدى. ئاباۋ كېيىن ج خ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى بولدى. مورلۇ كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۆلۈپ كەتتى. قازاق لارنىڭ كۆپىنچىسى ئالتاي، تارباغاتاي ۋە ئىلىدىكى جۇڭگو سوۋېت چېگرىسىدىكى ھەرقايسى ناھىيىلەردە مەسىلەن، نىلقا، قورغاس، تەكەس، موڭغۇلكۈرە قاتارلىق جايلاردا ئولتۇراقلاشقان. قازاقلار جۇڭگو قازاقلىرى ۋە روسىيە قازاقلىرى دەپ ئىككى قىسمغا بۆلۈنەتتى. جۇڭگو قازاقلىرى جۇڭگو - سوۋېت چېگرىسىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن چارۋىچىلار بولۇپ، ئۇلار ئەۋلادتىن - ئەۋلات جۇڭگو زېمىنىدا ئولتۇراقلىشىپ كەلگەن. روسىيە قازاقلىرى مىنگونىڭ باشلىرىدىن چار پادىشاھنىڭ ئىزىشىگە قارشىلىق كۆرسىتىپ، جۇڭگو - سوۋېت چېگرىسىدىكى جايلارغا كۆچۈپ چىققانلار بولدۇ. يەنە بىر قىسمى بولسا روسىيە ئىنقىلابى مەزگىلىدە يولغا قويۇلغان ئەسكەر ئېلىش تۈزۈمىنى چۈشەنمىگەنلىكتىن شىنجاڭغا كۆچۈپ چىققانلار بولدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئۇچتۇرپان، ئاقچى، كەلپىن، ئۇلۇغچات، يېڭىساردىكى قىرغىز چارۋىچىلارنىڭ ئەھۋالى روسىيە قازاقلىرىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ كېتەتتى. ئۇلار شىنجاڭغا قېچىپ كەلگەندىن كېيىن، يەرلىك چارۋىچىلار بىلەن يايلاق ۋە سۇ مەنبەيى تالاشتى. ياڭ زېڭشىن توقۇنۇش سادىر بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، بۇرۇنقى چارۋىچىلارنى گۇچۇڭ، جىمسار، مۇرى، ساۋەن، ماناس قاتارلىق ناھىيىلەرگە ئورۇنلاشتۇرىدى. كۇچا، شايار، باي قاتارلىق ناھىيىلىرىگىمۇ ئورۇنلاشتۇرغا نىدى. روسىيە ئىنقىلابى غەلبە قازانغاندىن كېيىن قېچىپ كەلگەن روسىيە قازاق، قىرغىزلىرى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ قايتىپ كەتتى.

ياڭ زېڭشىنىڭ دەۋرىدە، موڭغۇل، قازاق مەكتەپلىرى ئېچىلغان بولۇپ، جىن شۇرېن ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان ۋاقىتتا، موڭغۇل، قازاق مەكتەپلىرى خوتەن يولى ئەتراپىغا كۆچتى. بۇ چاغدىكى مەكتەپ مۇدىرى خۇنەنلىك تەن فىگىيى دېگەن كىشى ئىدى. شېڭ شىسەي ۋاقتىدا، خېشجۇن مەكتەپكە مۇدىر بولدى.

قازاق ئۇيۇشمىسىنىڭ خىراجىتى كەمچىل بولغانلىقتىن، خىزمەتلەر ئانچە جانلىق ئېلىپ بېرىلمىغانىدى.

يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتۈلگەن ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى ئازادلىقتىن كېيىن ئۆزگەرتىلىپ شىنجاڭدا تىنچلىقنى، خەلقچىلىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىغا قوشۇۋېتىلدى. كېيىن ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭدا تىنچلىقنى، خەلقچىلىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ئۆزىنىڭ تارىخىي بۇرچىنى ئادا قىلغان بولۇپ تارقىلىپ كەتتى.

(پولات ئابلىز سەمى تەرجىمىسى)

شنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ قىسقىچە تارىخى

خې گېڭگۇاڭ

1

شنجاڭ ئۇنۋېرسىتېتىنىڭ دەسلەپكى گەۋدىسى شىنجاڭ ئىنستىتۇتى بولىدۇ. شنجاڭ ئىنستىتۇتى بولسا مىنگونىڭ دەسلەپكى دەۋردە قۇرۇلغان شنجاڭ رۇسچە، سىياسىي قانۇن ئىنستىتۇتى، شنجاڭ رۇسچە سىياسىي قانۇن مەخسۇس مەكتىپى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن. راۋاجلىنىش جەريانىدا ئۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 60 يىلدىن كۆپرەك ئۇزۇن مۇساپىنى بېسىپ ئۆتتى.

1884 - يىلى شنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن خۇتەن ئارمىيىسىنىڭ ئەمەلدارى لىيۇ جىنتاڭ شنجاڭنىڭ ھەربىي - مەمۇرىي ۋالىيسى (ئۆلكە باشلىقى) بولىدۇ ۋە ئۇيغۇرچىنىڭ بېيىلىپ شويۇمەن كوچىسى بۇددا بىلىم يۇرتى ئاچىدۇ. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئۇيغۇرچە ئوتتۇرا دەرىجىلىك شۆتاڭ، يەنە كېيىنكى كۈنلەردە ئۆلكىلىك بىرىنچى ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1924 - يىلى شنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ دۇدۇسى ۋە ئۆلكە باشلىقى ياڭ زېڭشىن ئىلگىرىكى بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كادىر يېتىشتۈرۈپ بېرىشىگە بېقىنىش ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، جىددىي كېرەكلىك بولۇۋاتقان مەمۇرىي، تاشقى ئىشلار، ئەدلىيە جەھەتتىكى ئىقتىساس ئىگىلىرىنى شنجاڭ ئۆزى تەربىيەلەش ئۈچۈن، ئۆلكىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ غەربىي يېرىم تەرىپىنى ئاجرىتىپ رۇسچە، سىياسىي قانۇن مەخسۇس مەكتىپى قۇرۇشنى قارار قىلىدۇ. ئۆلكىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا پۈتتۈرگەن 32 ئوقۇغۇچى تاللىنىپ بۇ مەكتەپنىڭ 1 - قارارلىق سىنىپىغا قوبۇل قىلىنىدۇ. مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى لىيۇ ۋېنلۇڭ مەكتەپ مۇدىرى بولىدۇ (لىيۇۋېنلۇڭ «12 - ئاپرېل» سىياسىي ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ئۆلكە رەئىسى بولغان. كېيىن شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئون يىل نەزەربەنت قىلىنغان، شېڭ شىسەي شنجاڭدىن كەتكەندىن كېيىن، گومىنداڭ سەنجىڭۇيىنىڭ ئەزاسى بولغان). ئىككىنچى قارارغا 40 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. جاڭ چۈنشى ئىلمىي مۇدىر، لى زىيىن خوجىلىق مۇدىرى بولىدۇ.

1925 - يىلى رۇس تىلى سىنىپىغا يەنە 20 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. كېيىن بۇ سىنىپ تەييارلىق سىنىپىغا ئۆزگەرتىلىدۇ. 1928 - يىلى 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى بىرىنچى قارارداكى ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن سىنىپتا زىياپەت ئۆتكۈزۈلۈپ، زىياپەتكە ئۆلكە رەئىسى ياڭ زېڭشىن تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئۇ زىياپەتتە سۆز قىلىدۇ ۋە ئوقۇغۇچىلارغا ئوقۇش پۈتتۈرۈش گۇۋاھنامىسى تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي ئىشلار نازىرى فەن ياۋنەن، ئىلمىي مۇدىر جاڭ چۈنشى بىلەن

بىرلىشىپ سىياسىي ئۆزگىرىش قوزغاپ، ياكى زېڭىشىنى زىـ
ياپەت ئۈستىدە ئۆلتۈرىدۇ. مەمۇرىي ئىشلار نازىرى جىن
شۇرېن سىياسىي ئۆزگىرىشنى باستۇرۇپ، ئەمما ياۋنەن قا-
تارلىقلارنى ئۆلتۈرۈپ شېرىكلىرىنى قامايدۇ (بۇ مەكتەپنىڭ
ئوقۇتقۇچىسى جاكى شىن خۇبېيلىق بولۇپ، سىياسىي قانۇن
شۆتاكىنى پۈتتۈرگەن. ئۇ ئەمما ياۋنەننىڭ يۇرتداشى ئىدى.
كېيىن شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ مائارىپ نازىرى بولـ
دۇ). شۇ يىلى كۈزدە تەييارلىق سىنىپ ئىككىنچى سىنىپقا
قوشۇۋېتىلىدۇ. جىن شۇرېن ئۆلكە رەئىسى بولغاندىن كې-
يىن، رۇسچە، سىياسىي قانۇن مەخسۇس مەكتىپىنى رۇسچە،
سىياسىي قانۇن ئىنىستىتۇتى قىلىپ ئۆزگەرتىدۇ. 1931 -
يىلى ئۇچىنچى قارارغا 40 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. 1932-
يىلى ئىككىنچى قارارلىق ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ.
بىرىنچى، ئىككىنچى قارارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆ-
پىنچىسى سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق كونسۇل ۋە ئۆلكىدىكى
ئورگانلاردا ئالىي، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كادىر بولىدۇ. مە-
سىلەن، بىرىنچى قارارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى يۈي ۋېن
بىڭ (ئۇيغۇر، يەنى يونۇس بېك)، ماۋەنلۇ (خۇيزۇ) يېزا
ئىگىلىك كان نازارىتىنىڭ نازىرى ۋە مۇئاۋىن نازىرى
بولغان. ئىككىنچى قارارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى خۇشو-
كاكى مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سەي خېڭسىن
مالىيە نازارىتىدە بۆلۈم باشلىقى، ژاك يىگلۇ تاشقى ئىش-
لار مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، لىيۇ دېمىن تەمىرات
نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى بولغان. 1933 - يىلى تۆتىن-
چى قارار ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. خۇ بىڭجاكى ئىنىستىتۇت
باشلىقى، سەي خېڭسىن ئىلمىي مۇدىرى، ژاك مىندې تەر-

تىپ مۇدىرى، چاكى لياك خوجىلىق مۇدىرى بولىدۇ. 1934 -
يىلى خۇبىڭجاكى ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىپ، لىيۇ گۇاڭخەن
ئۇنىڭ ۋەزىپىسىنى ئۆتكۈزۈۋالىدۇ.

2

1934 - يىلى 7 - ئايدا خې يۈيجۇ شېڭ شىسەينىڭ
تەكلىپى بىلەن شىنجاڭغا كېلىدۇ. ئۇ لياۋنىڭ ئۆلكىسىنىڭ
كەيپىۋەن ناھىيىسىدىن بولۇپ، شېڭ شىسەينىڭ يۇرتداشى
ئىدى. ئۇ ياپونىيە توكيو ئالىي دەرىجىلىك دارىلمۇئەللىمىـ
دە پىداگوگىكا ئىلمىنى ئوقۇغان. شېڭ شىسەي شىنجاڭـ
نىڭ مائارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئۆلكىلىك
ھۆكۈمەتكە خې يۈيجۇنى رۇسچە، سىياسىي قانۇن ئىنىستىتۇتىـ
نىڭ باشلىقلىقىغا كۆرسىتىدۇ.

شىنجاڭدا «12 - ئاپرېل» ئۆزگىرىشىنىڭ يۈز بەرگىنـ
گە بىر يىلدىن ئاشقان بولسىمۇ، ئەمما ئورگان، مەكتەپلەر-
دە يەنىلا چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ دەسلەپ-
كى مەزگىللىرىدىكى كونا ئادەتلەر ئۆزگەرمىگەنىدى. مەسـ
لەن، مائارىپ نازارىتىنىڭ چوڭ زالىدا ھاكىمىيەت دۇمبـ
قى بار ئىدى. رۇسچە، سىياسىي قانۇن ئىنىستىتۇتىنىڭ
ئىشىكىنىڭ ئىككى تەرىپىگە «مەكتەپ مۇھىم ئورۇن»، «ئىشى
يوقلارنىڭ كىرىشىگە بولمايدۇ» دېگەن خەتلەر يېزىلغان
يولۇاس باشلىق لەۋھە تاختىسى ئېسىپ قويۇلاتتى. مەكتەپ
ئىشچىلىرى ئىنىستىتۇت باشلىقىنى «ھەزرەت بېگىم» دەپ
ئاتايتتى. بۇلاردىن شۇ چاغدىكى قالاقلىقنى تولۇق كۆرۈ-
ۋالغىلى بولىدۇ. خې يۈيجۇ ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغاندىن
كېيىن، مەكتەپنى تەرتىپكە سېلىشقا باشلاپ، مەكتەپنىڭ

كادىرلار ئىشىدا ئۆز - ئۆزىگە خوجا بولۇش ھوقۇقىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئوقۇتقۇچىلارنى تەيىنلەش تۈزۈمىنى تەكلىپ قىلىش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىدۇ (ئىلگىرى ئوقۇتقۇچىلار مائارىپ نازارىتى تەرىپىدىن تەيىنلىنەتتى). چېكىنىش دۆكىبەي (ياپونىيە مىڭجى ئۇنىۋېرسىتېتى قانۇن فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن) ئىلمىي مۇدىرلىققا، لېيۇ فوۋۇ (ياپونىيە زاۋداتىيەن ئۇنىۋېرسىتېتى سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن) تەرتىپ مۇدىرلىققا، ۋۇ يىمىن كاتىپلىققا، چاك لياك خوجىلىق مۇدىرلىققا، لى خەنيەن تىزىملىك مۇدىرلىقىغا، جاك جىڭشەن (خېبېي يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن) تەرتىپچىلىككە تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئوقۇتقۇچىلىققا ئەسلىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان خۇشۇ كاك، سەي خېڭسىن، لېيۇ خەنشىك (بېيجىڭ چاۋياك ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن)، خۇ جىنشەن (خاربىن سىياسىي، ئىقتىساد مەخسۇس مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن)، كۈەن چىڭجيەن (شىبە، روسىيىدە ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن، رۇس تىلى ئوقۇتقۇچىسى) لەردىن سىرت، يەنە لاك داۋخىك (ئۆلكىلىك دارىلمۇ ئەللىمىنىڭ باشلىقى) قاتارلىق بىر قانچە كىشى تەكلىپ قىلىنىدۇ. خې يۈيجۇ، چېكىنىش دۆكىبەي، لېيۇ خوۋۇ، ۋۇ يىمىنلەرنىڭ ھەممىسى قوشۇمچە دەرس ئوقۇتىدۇ. شۇنداق ئېتىبارەن ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى جانلىنىدۇ.

مالىيە جەھەتتە، ئىقتىسادنى دېموكراتىك ھالدا باشقۇرۇش، مالىيىنى ئاشكارا تۇتۇش يولغا قويۇلىدۇ. ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرىدىن تەركىب تاپقان ئىقتىسادنى تەكشۈرۈش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ مالىيە خىزمىتىگە نازارەت قىلىدۇ. بوغالتىرلار مۇدىرى ئەزەلدىنلا مائارىپ

نازارىتى تەرىپىدىن تەيىنلىنەتتى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئەمەلدارلىق سورۇنىدىكى ئەربابلار ياكى ۋەزىپىسىدىن قالغان ھاكىملار بولۇپ، كەسپىنى بىلمەيتتى. ئەينى چاغدىكى بوغالتىرلار مۇدىرى ئۆز ۋاقتىدا جېمسنەي ناھىيىسىگە ھاكىم بولغان ما فامىلىلىك بىر چال ئىدى. ئۇ خىزمەتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغانلىقى ئۈچۈن ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئورنىغا دۆكىبەي پىداكارلار ئارمىيىسىنىڭ بوغالتىر كادىرى خې لىيەنچېڭ تەكلىپ قىلىنىدۇ.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاماق پۇلى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بېرىلىپ، ئىنستىتۇت تەرىپىدىن باشقۇرىلاتتى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تامىقى خىلىلا ناچار ئىدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاماق پۇلى ئۆزلىرىگە بېرىلىپ، ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى تاماقنى باشقۇرغاندىن كېيىن تاماق تەدرىجىي ياخشىلىنىشقا باشلاندى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش ئاكتىپچانلىقىمۇ زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىسىدىمۇ كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولىدۇ. تەربىيە بېرىش، يېتەكلەش خىزمىتى كۈچەيتىلگەنلىكتىن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش مۇددىئاسىمۇ تەدرىجىي ئايدىڭلىشىدۇ. بولۇپمۇ ئىنستىتۇتتا جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۈيۈشمىسىنىڭ شۆبىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، تىنچلىقنى ھىمايە قىلىش، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشتىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ سىياسەتنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىسى يېڭى تۈس ئالىدۇ.

1934 - يىلى 1 - ئايدا ئۆلكىلىك بىرىنچى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ باشلىقى سۇي گوجىڭ ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەھكىمىسىنىڭ كاتىپلىقىغا يۆتكىلىدۇ. ئۇنىڭ ۋەزىپىسىنى

خې يۇيجۇ قوشۇمچە ئۇستىگە ئالىدۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئىككى مەكتەپ بىرلەشكەندە باشقۇرۇلۇپ، ئوقۇتقۇچىلار ئۆزئارا دەرس ئۆتۈشىدۇ. ئوقۇغۇچىلار بىر تۇتاش باشقۇرۇلىدۇ. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى كېمەيگەن بولسىمۇ، خىزمەت ئۇنۇمى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، «قوشۇن خىل، ئاپپارات ئىخچام بولۇش» ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

3

1934 - يىلى 12 - ئايدا، شىجاڭنىڭ ۋەزىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، مەكتەپتە باشقا كەسىپلەرنى كۆپەيتىشكە توغرا كەلدى. خې يۇيجۇ بۇنى نەزەردە تۇتۇپ، شېڭ شىسەينىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ، رۇسچە، سىياسىي قانۇن مەكتىپىنى شىنجاڭ ئىنستىتۇتى قىلىپ ئۆزگەرتىش ھەققىدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە تەكلىپ بېرىدۇ ھەمدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈپ، مائارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ ئېتىراپ قىلىشىنى قولغا كەلتۈرىدۇ. ئىلگىرىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ۋەزىپىگە تەيىنلەش تۈزۈمى ئۆزگەرتىلىپ، مائارىپ مىنىستىرلىكى خې يۇيجۇنى شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ باشلىقلىقىغا تەكلىپ قىلىدۇ. 1935 - يىلى 1 - ئايدا شىنجاڭ ئىنستىتۇتى رەسمىي قۇرۇلىدۇ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىر دانە مىس تامغا بېرىدۇ. ئىنستىتۇت دەرۋازىسىنىڭ ئۈستىگە لاك داۋخىنك يازغان شىنجاڭ ئىنستىتۇتى دېگەن خەتلەر، ئۇنىڭ ئاستىغا ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ئويۇلىدۇ.

1935 - يىلى سىياسىي ئېقتىساد فاكۇلتېتىغا 30 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ، بىر سىنىپ ئېچىلىدۇ، ئۆلچەش -

سىزىش مەكتىپىگە قوبۇل قىلىنغان 30 ئوقۇغۇچى ئۆتكۈزۈۋېلىنىدۇ. باج كەسپىي بويىچە بىلىم ئاشۇرۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىدۇ. پىداگوگىكا فاكۇلتېتىنىڭ بىر سىنىپىغا 30 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. لېۋ فۇۋۇ سىياسىي ئېقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، سۇك يىڭگو (چىڭخۇا ئونۋېرسىتېتى تەتقىقات ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن)، پىداگوگىكا فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، خودۇكلىك (ئۆلكىلىك سودا بانكىسىنىڭ باش مۇپەتتىشى) باج كەسپىي بىلىم ئاشۇرۇش بۆلۈمىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەكلىپ قىلىنىدۇ. ۋۇيىمىن دۆلەت تىلى ئوقۇتقۇچىسى، ۋاڭ يىجې (يايونىيە توكيو ئالىي دەرىجىلىك دارىلمۇئەللىمىنىڭ پىداگوگىكا بۆلۈمىنى پۈتتۈرگەن) پىداگوگىكا ئوقۇتقۇچىسى، گۇەن چىڭجيەن رۇس تىلى ئوقۇتقۇچىسى بولىدۇ. شېڭ شىسەي ئوقۇغۇچىلارغا ئاساسەن ھۆكۈمەت سىياسىتى ھەققىدە لېكسىيە سۆزلەيدۇ. ئىنستىتۇت باشلىقى خې يۇيجۇ قوشۇمچە سىياسىي دەرس ئۆتىدۇ.

1934 - يىلى خې يۇيجۇ يېڭىدىن ئىنستىتۇت باشلىقى بولغاندا ئىككى سىنىپ (يەنى قانۇن فاكۇلتېتىنىڭ 3-، 4 - سىنىپى) ئوقۇغۇچى بولۇپ، ئادەم سانى 100 دىن ئاشمايتتى. ئوقۇغۇچىلار يەرلىك ياشلاردىن سەرىت، دۆڭبېي پىداكارلار ئارمىيىسى ئىچىدىكى زىيالىي ياشلار ئىدى. مەسىلەن، ئۇلار لوجۇ (ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭ جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى بولغان)، سەي پېيپىڭ (چاۋشيەن مىللىتىدىن)، ماچىڭلۇڭ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت، ماچىڭلۇڭ كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا مەدىتسىنا ئىلمىنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلدى. 1935 - يىلى ئوقۇغۇچى

قوبۇل قىلغاندا بىر قىسىم ئۇيغۇر، قازاق ئوقۇغۇچىلار قوبۇل قىلىندۇ. شۇ يىلى ئىنستىتۇتتىكى ئوقۇغۇچىلار سانى 100 دىن ئېشىپ كېتىدۇ.

شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ھەرقايسى فاكۇلتېتلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلار جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە دائىم تۈرلۈك پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ تۇرىدۇ. 1935 - يىلى ئەتىيازدا ئوقۇغۇچىلار جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى قانات يايدۇرغان ئەتىيازلىق تېرىلغۇنى كېڭەيتىش ھەرىكىتىگە پائال قاتنىشىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇنى تەشۋىق قىلىش ئەتىرىتىنى تەشكىللەپ، ھەرقايسى ناھىيىلەرگە بېرىپ، كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىدۇ. نەتىجىدە 1935 - يىلى مول ھوسۇل ئېلىشقا ياخشى ئاساس سېلىنىدۇ. ئوندىن قالسا جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى ھەر يىلى قىشلىق ۋە يازلىق كانىكولدا يۇرتىغا قايتمىدىغان ئوقۇغۇچىلارنى دېھقانلارغا تەشۋىق قىلىش خىزمىتىنى ئىشلەشكە تەشكىللەيدۇ. بۇندىن باشقا يەنە تېياتىر ئۆمىكى تەشكىللىنىپ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى ئۇيۇشتۇرغان تېياتىر مۇسابىقىسىگە قاتناشتۇرۇلىدۇ.

1935 - يىلى 11 - ئايدا قانۇن فاكۇلتېتىنىڭ 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۇلارنى خىزمەتكە بىر تۇتاش تەقسىم قىلىدۇ. بۇلار-نىڭ ئىچىدە ۋۇچجۇن ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش باش ئىدارىسىگە، شۇي خۇڭمۇ، شى يۈيشى يەرلىك سوتقا، جاڭ جىيې شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسىگە، ياڭ شىلىن، سەي خېڭ-سىن چۆچەك مەمۇرىي ۋىلايىتى مائارىپ ئىدارىسىگە، گو-

پۇدىڭ ئۆلكىلىك بەرىنچى ئوتتۇرا مەكتەپكە تەقسىم قىلىنىدۇ.

خى يۈيجۇ 1934 - يىلى 8 - ئايدىن باشلاپ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقلىقىنى، مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىقىنى، تەمىرات نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرلىقىنى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالغان بولسىمۇ، لېكىن ئىنستىتۇتقا بولغان رەھبەرلىكنى ۋە دەرس ئوتۇشنى قىلچىمۇ بوشاشتۇرمىدى.

4

1936 - يىلى 1 - ئايدا، يەرلىك مەدەنىيەت - مائارىپ خىزمىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، خې يۈيجۇ چۆچەك مەمۇرىي ۋىلايىتى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقى قوشۇمچە «شىنجاڭ گېزىتى» چۆچەك شۆبىسىنىڭ باشلىقلىقىغا يۆتكىلىپ، ئىنستىتۇتتىن ئايرىلىدۇ. ئىنستىتۇت باشلىقلىقىنى جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ باش كاتىپى ژاڭ شۇچېك داۋاملاشتۇرىدۇ. كادىرلار ئىشىدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ. 1937 - يىل 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ژاڭ شۇچېك قولغا ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە ۋۇيەمن، لى خەنجۇن، جاڭ ياشو، چېن چىتېن، فو شىرو قاتارلىق ئوقۇتقۇچىلار قولغا ئېلىنىدۇ. مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى مېڭ يىمىڭ ئىنستىتۇت باشلىقى بولىدۇ. كومپارتىيە ئەزاسى لىن جىلۇ (ياپونىيە مىڭجى ئونىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن) ئىلمىي مۇدىرلىقنى، قوشۇمچە سىياسىي - ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرلىقنى، چى تېخەنمەن پىداگوگىكا فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرلىقنى، لىيۇ جىڭفاڭ تىزىملىك مۇدىرلىق-

نى ئۇستىگە ئالىدۇ. چاڭ لياڭ يەنىلا خوجىلىق مۇدىرلىقىنى قىلىدۇ، 1939 - يىلى ئەتىيازدا دېموكراتىك زات دۇجۇڭيۈەن شىنجاڭغا كېلىپ ئىنستىتۇت باشلىقى بولىدۇ. گو شىڭشەن لىن جىلۇنىڭ ئورنىغا ئىلمىي مۇدىر بولىدۇ. تىزىملىك مۇدىرلىقىنى لۇ خىڭ (ئىنستىتۇت سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ 1 - سىنىپىنى پۈتتۈرگەن) ئۇستىگە ئالىدۇ. شېڭ يەنبىڭ، چاڭ جۇڭشى، شى مېي، گاۋ تاۋ قاتارلىقلار پروفېسور ۋە لېكتورلۇققا ئۆستۈرۈلىدۇ. 1940 - يىلى 4 - ئاينىڭ دۇ جۇڭيۈەن قولغا ئېلىنىدۇ. سابىق سىياسەت - تەرتىپ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى جياڭ روجۇ (ئەنكەي ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن) ئىنستىتۇت باشلىقى، شۇي ئەرچېڭ (ئىنستىتۇت سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ 1 - سىنىپىنى پۈتتۈرگەن) ئىلمىي مۇدىر، ساڭ جېنشىن خوجىلىق مۇدىرى بولىدۇ. 1941 - يىلى يازدا جياڭ زوجۇ قولغا ئېلىنىدۇ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسىنى لى يىشاۋ داۋاملاشتۇرىدۇ. دېڭ كېچاڭ ئىلمىي مۇدىر بولىدۇ. ساڭ جېنشىن يەنىلا خوجىلىق مۇدىرلىقىنى ئۆتەيدۇ. 1942 - يىل 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى لى يىشاۋ قولغا ئېلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىنستىتۇت باشلىقلىقى شېڭ شىسەي ئۆزى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالىدۇ. لى ياۋزۇ ئىلمىي مۇدىرى، لى شۇشياڭ (ئىنستىتۇت سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ 2 - سىنىپىنى پۈتتۈرگەن) تەرتىپ مۇدىرى بولىدۇ. 1943 - يىلى چېڭ دۇڭبەي تەلىم-تەربىيە باشلىقى، تۇجۇ ئىلمىي مۇدىرى بولىدۇ. سابىق ئىنستىتۇت باشلىقى خې يۈيجۇ تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسورى بولۇپ، جۇڭگونىڭ قەدىمكى زامان تارىخىدىن دەرس بېرىدۇ. 1944 - يىلى كۈزدە شېڭ شىسەي شىنجاڭدىن يۆتكەلگەندىن كېيىن، مائارىپ مىنىستىرلىكى ۋەن چاڭپەننى ئىنستىتۇت باشلىقلىقىغا تەكلىپ قىلىدۇ. ۋەن چاڭپەن خىزمەتتىن ئىستىپا بېرىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى شۇي لىيەنشى ئىنستىتۇت باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەيدۇ. شۇڭ داسەن (بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن، بۇرۇنقى ئىسمى شى جىڭبەي) ئىلمىي مۇدىرى، سەي زۇڭشەن (مەركىزىي سىياسىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن) تەرتىپ مۇدىرى بولىدۇ. كېيىن سۇڭ داشەن ئىسمىستىتۇتنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا ئۆستۈرۈلىدۇ. شۇي لىيەنشى شىنجاڭدىن كەتكەندىن كېيىن، سۇڭ داشەن ئىنستىتۇتنىڭ مۇۋەققەت باشلىقى بولىدۇ. ۋاڭ زىگىيى (شىمالىي بىرلەشمە ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن) ئىلمىي مۇدىر، جۇ مىڭيې (فۇرېن ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن) تەرتىپ مۇدىرى بولىدۇ. 1947 - يىلى ئىنستىتۇتنىڭ رەھبەرلىكى ئالايىقانلىشىپ، 3 - ئاينىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئوقۇش باشلانمىغانلىقتىن، ئوقۇغۇچىلار كۆڭلىنى بىر يەرگە توختىتالماي خالىغان يەردە يۈرىدۇ. بۇ ئىش تاكى 3 - ئاينىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە «شىنجاڭ گېزىتى» گە «شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ھازىرقى ھالىتى ـــ ئۆلكىمىز ئالىي مائارىپىدىكى كىرزىسنىڭ ئالامىتىدۇر» دېگەن تېمىدىكى مۇشتېرىلار خېتى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ئاندىن جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغايدۇ. 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى «شىنجاڭ گېزىتى»دە شىنجاڭ ئىنستىتۇتى تەكرى تاغ ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئۆزگەرتىلىشكە تەييارلىق كۆرۈلۈۋاتىدۇ، دېگەن خەۋەر ئېلان قىلىنىدۇ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىندا تەكرى تاغ ئۇنىۋېرسىتېتىغا تەييارلىق كۆرۈش باشقارمىسىنى تەسىس قىلىش ماقۇللىنىپ،

مۇئاۋىن رەئىسى بۇرھان مۇدىر بولىدۇ. شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ باشلىقى سۇڭ داشەن ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىپ گەندىن كېيىن بۇرھان قوشۇمچە ئىنستىتۇت باشلىقلىقىنى ئۇستىگە ئالىدۇ.

شىنجاڭ ئىنستىتۇتى 1935 - يىلى قۇرۇلۇپ تاكى 1947 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا 9 ئادەم ئىنستىتۇت باشلىقى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى خې يۈيجۇ، ئەڭ ئاخىرقىسى بۇرھان. بۇرھان كېيىن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق باشلىقى بولىدۇ.

5

شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەنلەر ۋە يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھۋالى تۆۋەندىكىچە:

1935 - يىلى سىياسىي - ئىقتىساد فاكۇلتېتىغا بىر سىنىپ، پىداگوگىكا فاكۇلتېتىغا بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىم ئاشۇرۇش بۆلۈمىگە بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. قانۇن فاكۇلتېتىنىڭ 3 - قارار سىنىپىنى ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. 1936 - يىلى قانۇن فاكۇلتېتىنىڭ 4 - قارار سىنىپىنى ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. 1937 - يىلى تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ 1 - قارار سىنىپىغا ئوندىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. 1938 - يىلى سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ 2 - قارار سىنىپىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. يازلىق كانىكۇلدا 1 - قارار سىنىپىنى ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. 1939 - يىلى يازلىق كانىكۇلدا پىداگوگىكا فاكۇلتېتىنىڭ 1 - قارار

سىنىپىنى ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ ۋە 2 - قارار سىنىپىغا 30 نەچچە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. تەبىئىي پەن ۋە سانائەت پەنلىرى فاكۇلتېتلىرى تەسىس قىلىنىپ، بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. 1940 - يىلى سىياسىي - ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ 2 - قارار سىنىپىنى ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. سىياسىي - ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ 3 - قارار سىنىپى، تەبىئىي پەن ۋە سانائەت پەنلىرى فاكۇلتېتىنىڭ 2 - قارار سىنىپى، ئۇيغۇر تىلى پىداگوگىكا فاكۇلتېتىنىڭ 1 - سىنىپلىرىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. 1941 - يىلى سىياسىي - ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ 4 - قارار سىنىپىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. تولۇق ئوتتۇرا ئىجتىمائىي پەن سىنىپلىرىدىن بىرىدىن ئېچىلىدۇ. تەمرات نازارىتى ئاچقان يېزا ئىگىلىك مەكتىپى ئىنستىتۇتقا ئوتكۈزۈپ بېرىلىدۇ ھەمدە بۇ مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق تېخنىكىسى ئىكىكى سىنىپ (خەنزۇ - خۇيزۇلار ئىككى سىنىپ)، چارۋىچىلىق بىر سىنىپ (ئون نەچچە نەپەر ئۇيغۇر، قازاق ئوقۇغۇچى)، مال - دوختۇرلۇق ئىككى سىنىپ (60 نەپەر ئۇيغۇر، قازاق ئوقۇغۇچى)، سو ئىشلىرى بىر سىنىپ (30 نەپەر ئۇيغۇر، قازاق ئوقۇغۇچى) لىرى ئالىي تېخنىكومغا ئوزگەرتىلدى. قەشقىلىق كانىكۇلدا تىل ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ 2 - قارارلىق سىنىپىنى ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. پىداگوگىكا فاكۇلتېتىنىڭ 2 - سىنىپىمۇ مۇددەتتىن بۇرۇن ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. 1942 - يىلى 2 - قارارلىق چارۋىچىلىق، مال - دوختۇرلۇق سىنىپلىرىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. 1943 - يىلى سىياسىي - ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ 3 - قارارلىق سىنىپىنى ئوقۇغانلار ۋە تەبىئىي پەن سانائەت پەنلىرى فاكۇلتېتى

ئۇيغۇر تىلى پىداگوگىكا فاكۇلتېتىدا ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. شۇ يىلى بىناكارلىق قۇرۇلۇش فاكۇلتېتى، ماشىنىسازلىق قۇرۇلۇش فاكۇلتېتى، تارىخ فاكۇلتېتلىرى تەسىس قىلىنىدۇ. 1944 - يىلى پىداگوگىكا فاكۇلتېتىنىڭ 4 - سىنىپىنى ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ 2 - سىنىپىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. 1945 - يىلى چاڕۋىچىلىق، مال - دوختۇرلۇق فاكۇلتېتىنىڭ 2 - سىنىپلىرىنى ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ ۋە تىل - ئەدەبىيات كەسپىي بىلىم ئاشۇرۇش بۆلۈمى دۆلەت تىلى گۇرۇپپىسىغا بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. 1945 - يىلى 8 - ئايلاردا شىنجاڭدا ۋەزىيەت جىددىيلىشىپ 1943 - يىلدىن بۇيان شىنجاڭغا كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئارقا - ئارقىدىن ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە قايتىپ كېتىپ ئوقۇتقۇچىلار قىس بولۇپ كېتىدۇ. بىناكارلىق قۇرۇلۇش فاكۇلتېتىنىڭ 3 - يىللىقىدىكى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ھەممىسى مەركىزىي ئۆلچەش - سىزىش مەكتىپىگە يۆتكىلىدۇ. تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ 2 - سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىر قىسمى چېگرا رايون مەكتىپىگە، يەنە بىر قىسمى مەركىزىي ئۆلچەش سىزىش مەكتىپى ئۆلچەش-سىزىش كۇرسىغا يۆتكىلىدۇ. ماشىنىسازلىق قۇرۇلۇش فاكۇلتېتىنىڭ كۆپ قىسىم ئوقۇغۇچىلىرى مەركىزىي سىياسىي مەكتەپكە، دۆلەت تىلى فاكۇلتېتىنىڭ 2 - يىللىق ئۇيغۇر، قازاق ئوقۇغۇچىلىرى مەركىزىي تەربىيەلەش ئۆمىكىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسىگە يۆتكىلىدۇ. ئەسلىدىكى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش فاكۇلتېتىنىڭ 3 - يىللىق سىنىپى، تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ 2 - يىللىق سىنىپى، 3 - يىللىق سىنىپى، دۆلەت تىلى گۇرۇپپىسىنىڭ 2 - يىللىق سىنىپلىرى بولۇپ، جەمئىي بەش

سىنىپ توختىتىلىدۇ. مەكتەپتە پەقەت بىناكارلىق قۇرۇلۇش فاكۇلتېتىنىڭ 1 - يىللىق سىنىپى بىلەن دۆلەت تىلى گۇرۇپپىسىنىڭ 1 - يىللىقىدىن ئىبارەت ئىككى سىنىپ لا قالىدۇ. 1946 - يىلى شىنجاڭ قىزلار ئىنستىتۇتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شىنجاڭ ئىنستىتۇتىغا قوشۇۋېتىلىدۇ. شۇ يىلى يازدا جۇڭگو ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىنىڭ 4 - يىللىقى، پىداگوگىكا فاكۇلتېتىنىڭ 4 - يىللىقى بولۇپ، ئىككى سىنىپ ئون ئوقۇغۇچىسى ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. شۇ يىلى قىشتا بۈيرۇققا بىنائەن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بۆلۈمىنىڭ تۆت تەبىئىي پەن سىنىپى ئۆلكىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپكە قوشۇۋېتىلىدۇ. 1947 - يىلى كۆزگە قەدەر پىداگوگىكا، بىناكارلىق قۇرۇلۇش، جۇڭگو ئەدەبىياتى فاكۇلتېتلىرىنىڭ بەش سىنىپ پىدا 20 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىسى قالىدۇ.

شىنجاڭ ئىنستىتۇتى قۇرۇلغاندىن باشلاپ، تىل ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ كەسپىي بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىللىق بولغاندىن باشقا، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى ئۈچ يىللىق ئىدى. ئۇنىڭغا ئاساسەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەر قوبۇل قىلىناتتى. 1935 - يىلى ئىچىلغان باج كەسپىي بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپىنىڭ ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىللىق بولغاندىن باشقا قالغانلىرى ئۈچ يىللىق ئىدى. ئاساسەن تولۇقسىزنى پۈتتۈرگەنلەر قوبۇل قىلىناتتى. 1943 - يىلدىن باشلاپ ھەر-قايسى فاكۇلتېتلار تۆت يىللىققا ئۆزگەرتىلىپ، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەر قوبۇل قىلىنىدىغان بولدى.

شنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ كونا ئورنى ئۇرۇمچى شو-
يۇەن كوچىسىدىكى ئۆلكىلىك 1- ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالدى
تەرىپىدە بولۇپ، غەرپ تەرىپىنىڭ يېرىمىدا
ئۆلكىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ سىنىپلىرى ئو-
رۇنلاشتۇرۇلغان. 1934 - يىلى 8 - ئايدىن 1935 - يىلنىڭ
ئاخىرلىرىغىچە ئىنستىتۇت باشلىقى خې يۈيجۇ ئۆلكىلىك 1 -
ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۇستىگە ئېلىپ،
ئىككى مەكتەپنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى بىرلەشتۇرۇپ
باشقۇرغان. كېيىن يول ياساشقا تۇغرا كېلىپ قېلىپ،
مەكتەپنىڭ كۆپ قىسمى چېتىۋېتىلمىدۇ. 1939 -
يىلى نەنلياڭدىكى 4 - دېۋىزىيىنىڭ ئورنىغا كۆچۈرۈلىدۇ.
1940 - يىلى يەنە ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنىڭ كونا ئورنى-
غا كۆچىدۇ (دارىلمۇئەللىمىن نەنلياڭدىكى يېڭى مەكتەپ
بىناسىغا كۆچۈرۈلىدۇ). 1941 - يىلى يەنە نەنلياڭغا كۆچۈ-
رۈلىدۇ. 1942 - يىلى دارىلمۇئەللىمىنىڭ يېڭى بىناسىغا كۆ-
چۈرۈلىدۇ. بۇ چاغدا دارىلمۇئەللىمىن يەنە لومەنچىڭدىكى
كونا ئورنىغا كۆچىدۇ. 1946 - يىلى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
بىلەن دارىلمۇئەللىمىن قۇرۇلغاندا يېڭى بىنا ئۇيغۇر ئوتتۇرا
مەكتىپىگە قالدۇرۇلۇپ، شەھەرنىڭ غەربىي شىمال تەر-
پىدىكى ۋاقىتلىق سەنىيخۇيغا كۆچۈرۈلىدۇ.

تۇردى سابىت تەرجىمىسى

1939 - يىلدىن 1942 - يىلغىچە بولغان «شنجاڭ گېزىتى»

جاۋ شىنيا

باھار شامىلى تۇنجى قېتىم يۈمىن قوۋۇقىدىن ئۆتتى

1938 - يىلى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە رەئىس ماۋزېدۇڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كەڭ ئارقا سەپ ۋە ئۇنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن بىر تۈركۈم كادىرلارنى شىن-جاڭدا خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتكەنىدى.

ئەينى ۋاقىتتا، شنجاڭ شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقىدا بولۇپ، ھەرقايسى جەھەتلەردە ناھايىتى قالاق ئىدى. جۈڭ-گو كوممۇنىستلىرىنىڭ شنجاڭغا كىرىشىنى ئىنقىلابنىڭ باھار شامىلى يۈمىن قوۋۇقىدىن ئۆتۈپ، غەلىبەت ئۈيقۇدا يېتقان كەڭ شنجاڭ زېمىنىنى ئويغاتتى، دېيىشكىمۇ بولىدۇ.

جۈڭگو كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ بىۋاستە قاتنىشىشى بىلەن تەھرىرلەپ نەشر قىلىنغان «شنجاڭ گېزىتى» شىن-جاڭدا ئىنقىلاب ئۇرۇقىنى چاچتى.

1939 - يىلى مەن قەشقەردىن ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ «شنجاڭ گېزىتى» دە ئىشلىدىم. دەسلەپتە كۆڭلۈم زىددىيەت

بىلەن تولغانىدى. بىر تەرەپتىن يەنئەندىن كەلگەن يولداش-
لار بىلەن ئىشلەش ماڭا ناھايىتى بەختلىك تۇيۇلاتتى. يە-
نە بىر تەرەپتىن، ئۆزۈم ئاران بەش يىللا ئوقۇغان، سىيا-
سىي، مەدەنىيەت سەۋىيەم تۆۋەن، گېزىتخانىغا بارسام ماڭا
بەرگەن ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماسمەنمكىن، دەپ
ئەندىشە قىلاتتىم.

مەن گېزىتخانىغا بېرىپ ئالدى بىلەن ئۇچراشقان كە-
شى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى ۋاڭ شياۋچۈن (ۋاڭ شياۋچۈەن)
بىلەن باش تەھرىر شاۋ پىڭ (لى زۇڭلىڭ) بولدى
ئۇ ۋاقىتتا يولداش ۋاڭ شياۋچۈن 24 - 25 ياشلاردا بولۇپ،
جياڭشى تەلەپپۇزىدا سۆزلەيتتى. ئۇ قەددى - قامەتلىك، كە-
شىلەرگە بولغان پوزىتسىيەسى مۇلايىم ھەم قىزغىن كىشى ئى-
دى. يولداش لى شاۋپىڭ 30 ياش ئەتراپىدا بولۇپ، سە-
چۈەن تەلەپپۇزىدا سۆزلەيتتى. چىرايى جۇدەڭگۈ بولۇپ كۆ-
زەينەك تاقايتتى. ئۇ چىقىشقاق ئادەم بولۇپ، نۇرغۇن ئىش-
لارنى بېشىدىن كەچۈرگەن، ئېغىر - بېسىق ئىدى. بىر قاراش-
تلا ئۇنىڭ ئۆزاق مۇددەتلىك كۈرەشلەرنىڭ چېنىقىشىدىن
ئۆتكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. مۇزاكىرە ئارقىلىق ئاۋۋال مېنى
سىرتتا مۇخبىرلىق قىلىشقا بېكىتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا
ئۇلار مېنىڭ تۇرمۇشۇمنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇردى.

خىزمەتكە چۈشۈپ ئۆزاق ئۆتمەي، بۇ يېڭى مۇھىتتە-
كى كىشىلەرنىڭ خىزمەتتە ئەستايىدىل ۋە جىددىي ئىكەنلە-
كىنى، تۇرمۇشىنىڭ كۆڭۈللۈك ھەم جانلىق ئىكەنلىكىنى ھېس
قىلدىم. بۇ يەردە ئەمەلدارلار بىلەن ئادەتتىكى خىزمەتچە-
لەرنىڭ پەرقى يوق ئىدى. گېزىتخانا باشلىقىدىن ئىشچە-
لارغىچە ئۆزئارا چىن قېرىنداشلاردەك ئۆتۈشەتتى. شۇنداق-

لا بۇ يەردە مىللەت پەرقى ۋە يۇرتۇزلىق يوق ئىدى. ھەر
قايسى جايلاردىن كەلگەنلەر ئۆزئارا ياردەم بېرىپ، ئۆز-
ئارا ئۆگىنىپ خۇددى بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك ئۆتۈشەتتى.
بۇ خىل ئەھۋالدا مەندىكى ئۆز ئۆزۈمنى كۆرەلمەسلىك ھېس
سىياتى ئۆزلۈكىدىن يوقاپ كەتتى.

كۆپ مىللەتلىك ئاخبارات قوشۇنى

فېئودال مىلىتارىستلارنىڭ ئۇزۇن مۇددەت ھۆكۈمرانلىق
قىلىشى تۈپەيلىدىن، شىنجاڭ رايونىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ
مەدەنىيىتى ئىنتايىن ئارقىدا قالغانىدى. ئىختىساس ئىگە-
لىرىمۇ كەمچىل بولۇپ، بەزى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھەتا
تا ئۆز ئالدىغا مەكتىپىمۇ يوق ئىدى. ئۆز ئالدىغا گېزىت
چىقىرىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

شىنجاڭ گېزىتخانىسى ئالدى بىلەن مەتبەئە ئىشچىلە-
رىنى يېتىشتۇرۇش (ئەمەلىيەتتە ئاخبارات - مەتبەئە جەھەتـ
لەردە يېتىشتۇرۇش كۇرسى ئىدى) كۇرسىنى ئاچتى. گې-
زىتخانىنىڭ باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى بۇ ئىشقا شەخ-
سەن ئۆزلىرى رەھبەرلىك قىلدى. يولداش ۋاڭ موشىڭ مۇ-
دىر بولدى. تەھرىرلەر ۋە پېشقەدەم مەتبەئە تېخنىك ئىشچە-
لىرى ئوقۇتقۇچىلىقنى ئۈستىگە ئالدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ
مەتبەئە ئىنژېنېرى مەسلىھەتچى بولدى. كۇرسقا ئوقۇشتىن
قالغان، خىزمىتى يوق بىر تۇركۇم ياشلار قوبۇل قىلىندى.
كىممۇ ئويلاپ يەتسۇن، ئىلگىرى كوچىلاردا سەرگەردان بو-
لۇپ يۈرگەن بۇ ياش - ئۆسمۈرلەر بۈگۈن ھەرپ تىزىشنىڭ
ماھىرلىرىغا ئايلاندى. تۇنۇگۈنلا توقماق، قامچا ئاستىدا

يۇرگەن قۇللار بۇگۈنكى كۈندە گۈكسىرەپ تۇرغان ماشىنىلارنى ھەيدەپ لەيدىغان بولدى؛ تۇنۈگۈن تېخى يۇزىنى ئېچىپ يۇرۇش ھوقۇقىمۇ بولمىغان قىز ـ ئاياللار بۇگۈنكى كۈندە چۇمپەردىلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، تۇپلەش ئىشچىلىرىغا ئايلاندى. بەزىلىرى تېخى كوررېكتور، يازغۇچى تەھرىرلىكىنى ئۇستىگە ئالدى. فوتوچىلىق، بەدەن ياساش، خەت ئويۇش، رەسىم سىزىش قاتارلىق تېخنىكىلارنى ئىگىلىدى. ئۇلار ناھايىتى تېزلىكتە شىنجاڭنى گۈللەندۇرۇشتىكى جەڭگىۋار يېڭى قوشۇنغا ئايلاندى.

ھەر مىللەت يېزىقىدىكى گېزىتلەرنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىنى كۆچلەندۈرۈش ئۈچۈن، بىز ھەر مىللەت ئىلغار زىيالىيلىرىنى ئەتراپىمىزغا ئىتتىپاقلاشتۇردۇق. مەسىلەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىن يولداش لى‌تەيۋەن، يېڭى جېنجېي، لى شۆجيەن، لى جوڭكەي قاتارلىقلارنى قوبۇل قىلدۇق. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار ئىچىدىن يولداش يۈجياڭجېنى، ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن يولداش سەي جىڭلىك، ۋۇ جىشياۋنى قوبۇل قىلدۇق. كېيىن ئۇلار شىنجاڭنىڭ ئاخبارات خىزمىتىدىكى تايانچىلاردىن بولۇپ قالدى

«شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ يېڭى ھايات‌لىققا ئېرىشىشى

شىنجاڭدا ئىلگىرى تۇنجا فورماتلىق خەنزۇچە كىچىك گېزىتنىن باشقا، قالغان ئون نەچچە مىللەتنىڭ يېزىقىدا نەشر قىلىنىدىغان گېزىت يوق ئىدى. جۇڭگو كوممۇنىستلىرى شىنجاڭغا كېلىپ ئىككى يىل بولمايلا ئەسلىدىكى «شىنجاڭ گېزىتى» ئاساسىدا خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە ۋە رۇسچە تۆت خىل يېزىقتىكى گېزىتنى تەسىس قىلىپ كېڭەيتىپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى 13 مىللەتنى گېزىت كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى (بىر خىل يېزىق قوللىنىدىغان بىر قانچە مىللەتلەرمۇ بار) ھەمدە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى باش گېزىتخانىدىن باشقا، ئىلى، چۆچەك، ئالتاي، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق ئالتە ئوروندا شىنجاڭ گېزىتخانىسىنىڭ شۆبىسى تەسىس قىلىنىپ، شۇ جايلار ئۆز ئالدىغا گېزىت چىقىرىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى دۆلەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى چوڭ ئىشلاردىن خەۋەردار بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

1939 ـ يىلى پارتىيە «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ئەينى ۋاقىتتا گېزىتخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالغان، دۆلىتىمىزدىكى ئاتاقلىق ئاخباراتچى يولداش ساكۆگلياۋنى شىاڭگاڭغا بېرىپ ئاخبارات تېخنىكىسى جەھەتتىكى ئىختىساسلىق كىشىلەرنى تەكلىپ قىلىشقا، ئىلغار مەتبەئە، ئالاقىلىشىش ئۇسكۇنىلىرى سېتىۋېلىشقا ئەۋەتتى. يولداش ساكۆگلياۋ ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ بومبارداىمان قىلىشى ۋە قامال قىلىپ توسۇشىغا قارىماي، ئۇزۇن مۇساپىلەرنى بېسىپ شىاڭگاڭغا بېرىپ ئالاقىلىشىش، ھەرپ قۇيۇش، ھەرپ تىزىش، خەت ئويمىچىلىق قاتارلىق كەسىپلەردە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان ئاخبارات ساھەسىدىكى ئىختىساسلىق خادىملارنى تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدى. ئاتاقلىق رەسسام لۇشياۋفېيمۇ تەكلىپ قىلىندى، شياڭگاڭدەك يىراق يەردىن ئەينى ۋاقىتتىكى ئىلغار مەتبەئە ئۈسكۇنىلىرى كۆپلەپ كەلتۈرۈلدى. بۇ ئىختىساس ئىگىلىرى ۋە

مەتبەئە ئۇسكۇنىلىرى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشنىڭ كەڭ ئارقا سەپى ئۇچۇن ئىنتايىن قىممەتلىك بولۇپ «شىنجاڭ گېزىتى» نى ياخشىلاش ئۇچۇن شارائىت يارىتىلدى.

گېزىتنى ياخشىلاش شەرتى ھازىرلانغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن خەنزۇچە گېزىتنىڭ ھەرپلىرى ئالماشتۇرۇلدى. ئىلگىرىكى كونا 5 - ھەرپ يېگى 5 - ھەرپكە ئۆزگەرتىلدى. ماۋزۇلىرى ھەر خىل خەت شەكىللىرى بىلەن ئىشلىنىدىغان بولدى ھەمدە قىستۇرما رەسىملەر ۋە ئاتاقلىق رەسساملارنىڭ ھەجۋى رەسىملىرى قوشۇپ بېرىلىدىغان بولدى. ئەينى ۋاقىتتا دۇشمەننىڭ قامال قىلىشى سەۋەبىدىن مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى گېزىتلەر ئۆزىمىز ياسىغان سامان قەغەزدە چىقىرىلاتتى، يالغۇز «شىنجاڭ گېزىتى» لا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىمپورت قىلىنغان ئاق گېزىت قەغىزىگە بېسىلاتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن «شىنجاڭ گېزىتى» يېگىچە، جانلىق بولۇپلا قالماي، خەتلىرىمۇ ئېنىق بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ۋە ئىچكى جايلاردىكى زاتلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولدى.

جۇڭگو كوممۇنىستلىرى شىنجاڭ گېزىتىنىڭ رەھبەرلىك ۋە تەھرىرلىك خىزمىتىگە قاتناشقاندىن كېيىن، شۇ چاغدىكى مۇرەككەپ شارائىتتا ئۇنىڭ مەيدانى باشتىن - ئاخىر مۇستەھكەم، بايرىقى روشەن بولۇپ، ئۇنىڭدا گومىنداڭ مەركىزىي ئاگېنتلىقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش توغرىسىدىكى بىرقانچە خەۋىرى ئىشلىتىلگەندىن باشقا، كۆپىنچە شىنخۇا ئاگېنتلىقى بىلەن چەتئەل ئاخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋەرلىرى ۋە پارتىيىمىزنىڭ گېزىت - ژۇرناللىرىدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلەر، شۇنىڭدەك «ھەقىقەت گېزىتى» دىن تەرجىمە

قىلىنغان ماقالىلەر بېسىلاتتى ھەمدە مەملىكەت ئىچىدىكى ئىلغار ئاگېنتلىقلارنىڭ خەۋەرلىرىمۇ بېسىلاتتى. كومپارتىيە ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى ئىلغار يازغۇچىلار ماقالە يېزىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىناتتى. شىنجاڭغا خىزمەتكە كەلگەن جاڭ جۇڭشى، لىن جىلۇ، ماۋدۇن، دۇ جۇڭيۈەن، گاۋتاۋ، جاۋدەن قاتارلىق يولداشلار «شىنجاڭ گېزىتى» گە ماقالە يازغانىدى.

«شىنجاڭ گېزىتى» ئاممىغا تايىنىپ گېزىت چىقىرىشقا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرەتتى. مەن گېزىتخانىغا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، تەھرىر بۆلۈمى باشلىقى يولداش لى شاۋپېڭنىڭ يېتەكچىلىكىدە خەۋەر ئالاقە بۆلۈمى تەشكىللىنىپ، شىنجاڭ بويىچە خەۋەر بېرىش تۈرى شەكىللەندۈرۈلگەنىدى. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت تارماقلاردىن ئىختىيارى مۇخبىرلار تەكلىپ قىلىنىدى. مەن يولداش لى شاۋپېڭنىڭ يولىورۇقىغا بىنائەن، دائىم پارتىيە گېزىتىنى ۋە يەنىمۇ نەشىر قىلىنغان ۋە خەلقنىڭ كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشىر قىلىنغان قىلابىي بىرۇشۇرلارنى قەلەم ھەققى سۆزلىشىپ ھەرقايسى جايلاردىكى ئىختىيارىي مۇخبىرلارغا ئەۋەتىپ بېرەتتىم، شۇنىڭ بىلەن پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى ئىختىيارىي مۇخبىرلار گېزىتكە ماقالە يېزىپ بېرىپلا قالماستىن، يەنە ئىنقىلابىي ئىدىيىنى تەرغىب قىلىدىغان تەشۋىقاتچىلارغا ئايلاندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەرقايسى مىللەت يېزىقلىرىدىكى تەھرىر بۆلۈملىرىمۇ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئاخبارات تورى شەكىللەندۈردى. بۇنىڭ بىلەن ھەر قايسى تەھرىر بۆلۈملىرىنىڭ ماقالىلىرى ئۇزۇلمەي كېلىپ، گېزىتنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتتى.

«شىنجاڭ گېزىتى» شىنجاڭدىكى بىردىنبىر زامانىۋى

ئىلغار مەتبەئە ئۇسكۇنىلىرىگەئىگە گېزىتخانا بولۇپ، ئۇ گېزىت چىقىرىشقىلا كاپالەتلىك قىلىپ قالماستىن، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، نەشر قىلىش ۋەزىپىسىنىمۇ ئۈستىگە ئېلىپ، پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى مائارىپ تارماقلىرىنىڭ نۇرغۇن ئوقۇتۇش كىتابلىرىنى بېسىپ بەرگەنىدى. پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى ئاممىۋى تەشكىلات — جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش سېپى» ژۇرنىلى، شىنجاڭ ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان «شىنجاڭ ياشلىرى»، ئايالار جەمئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان «شىنجاڭ ئايالىرى» ژۇرناللىرى شىنجاڭ گېزىتخانىسىدا بېسىلاتتى.

يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ ئىنقىلاب ئۇرۇقىنى چېچىش

ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى پەۋقۇلئاددە بولۇپ، پارتىيە تەشكىلاتى ئوچۇق - ئاشكارا پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنالمايتتى، پارتىيە ئەزالىرىنى تەرەققى قىلدۇرالمايتتى. ئامما ئارىسىدا خىزمەت ئىشلەش ئىنتايىن قىيىن ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇلار ئەمەلىيەت جەريانىدا، ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىي غايىسى ۋە قىزغىنلىقى ئارقىلىق ئامما ئىچىگە كۆڭۈلنى ئىلىپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنى ئەتراپىغا ئىتتىپاقلاشتۇراتتى.

گېزىتخانا باشلىقى يولداش ۋاڭ باۋچېەن (جاۋشى) ئەينى ۋاقىتتا بىر نەچچە خىل ۋەزىپىنى قوشۇمچە ئىشلەۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ قۇرۇلۇشى،

كېڭەيتىش ئىشلىرىغا بىۋاستە قول سېلىپ ئىشلىدى. دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدىمۇ دائىم ئاساسىي قاتلامدىكى ھەر قايسى ئاساسىي قاتلام تارماقلىرىغا چۈشۈپ، خىزمەتلەرگە كۆنكرېت يېتەكچىلىك قىلاتتى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى ھەل قىلاتتى. ئۇنىڭ ئىنقىلابىي ئاخبارات ئىشلىرىغا بولغان ئىخلاسى، ھېرىپ - چارچاشنى بىلمەيدىغان خىزمەت روھى پۈتۈن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۈچۈن ئۈلگە بولغانىدى.

مۇئاۋىن گېزىتخانا باشلىقى يولداش ۋاڭ شىياۋچۈن ئىدىيىسى جانلىق، خىزمەتتە كەسكىن، ئەستايىدىل ئىشلەش روھىغا ئىگە ياش رەھبەر ئىدى. گېزىتخانا باشلىقى يوق چاغلاردا ئۇ پۈتۈن گېزىتخانىنىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل بولاتتى ھەمدە تۆۋەندىكى 16 شۆبە گېزىتخانىغا يېتەكچىلىك قىلاتتى، شۇنداقلا تۆت مىللەت يېزىقىدىكى تەھرىر بۆلۈمىگە ۋە باسما زاۋۇتىغا چۈشۈپ، خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلاتتى. ئەمگەككە قاتنىشاتتى.بىرقېتىمەن شىنجاڭ بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تەنھەرىكەت يىغىنىنى زىيارەت قىلىپ گېزىتخانىغا ناھايىتى كەچ قايتىپ كەلگەنىدىم. بۇ خەۋەرنى بېسىش ئۈچۈن گېزىتكە بوش ئورۇن قالدۇرغانىكەن. شۇڭا ئۇ تاماققىمۇ چىقماي ماڭا ماقالە يازدۇرۇپ، ئۆزى ئۈستىدىن تەھرىرلەپ، بىر بەت پۈتسە بىر بەتنى باسمىغا بېرەتتى. بۇ ئىشلار تامام بولغاندىن كېيىن ئۇ مېنى تاماققا ماڭغۇزۇپ، ئۆزى باسما زاۋۇتىنىڭ كوررېكتورلار ئىشخانىسىغا بېرىپ ماقالىنىڭ ۋاقتىدا ئېلان قىلىنىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلدى.

ماڭا ئەڭ چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغىنى تەھرىر بۆلۈم

باشلىقى يولداش لى شياۋپىڭ بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى سەممىي ھالدا «پىشقەدەم تەھرىر» دەپ ئاتىشاتتى. يولداش لى شياۋپىڭدا ئېغىر يۈرەك، ئاشقازان كېسىلى بولۇپ، كۆزىنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى ياخشى ئەمەس ئىدى. گېزىتخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋاڭ شياۋچۈن يۆتكىلىپ كېتىپ، ئۇ گېزىتخانىنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن ئۇ تۆت مىللەت يېزىقىدىكى تەھرىر بۆلۈملىرىگە رەھبەرلىك قىلغانلىقى سىرتىدا، يەنە پۈتۈن گېزىتخانىنىڭ تىجارەت، باسما خىزمەتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش ئىشىغىمۇ مەسئۇل بولدى. ئۇ كېسىلىنىڭ ئېغىرلىشىپ كېتىپ بارغىنىغا قارىماي، پارتىيىنىڭ ئاخبارات ئىشلىرى ئۈچۈن كۆز يۇمماي، دەم ئالماي ئىشلىدى. ھەر كۈنى تەھرىرلەر ئىشقا چىقىشتىن بۇرۇن تېلېگرامما خەۋەرلىرى ئىشخانىسىنىڭ خەۋەرلىشىش بۆلۈمىدە تەييار بولغان ماقالىلەرنى قۇرمۇ قۇر كۆرۈپ چىقاتتى. تەھرىرلەر ئىشتىن چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ يەنىلا ھەرپ تىزىش، بەت ياساش سېخىغا ۋە كوررېكتور ئىشخانىسىغا بېرىپ، خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلاتتى. ئۇ قەيەرگە بارسا شۇ يەردىكى ئىشلار جانلىنىپ كېتەتتى. ئۇ دائىم بەت نۇسخىسىنى تەكشۈرۈپ تۈنجى گېزىت چىققاندىن كېيىن ئاندىن قايتىپ دەم ئالاتتى. ئۇنىڭ ئۇيقۇسىمۇ، تامىقىمۇ كەم ئىدى. بىز ئۇنىڭ شۇنچە ئېغىر خىزمەتكە بەرداشلىق بېرەلەيدىغانلىقىغا ھەيران بولۇشاتتۇق. مەن ھەر قېتىم ئىشچىلارنىڭ ئۇنى يۆلەپ ياتقىغا ياكى تەھرىر بۆلۈمگە ئەكىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگىنىمدە ئىچىم تولىمۇ سېرىلاتتى.

ئۆزۈمنىڭ سىياسىي - مەدەنىيەت سەۋىيەم ئانچە يۇقىرى بولمىغانلىقتىن، گېزىتخانىغا يېڭى كىرگىنىمدە پەقەت ئانچە، مۇنچە خەۋەر يېزىشقىلا قۇدرىتىم يېتەتتى. لېكىن پىشقەدەم ياش تەھرىر يولداش لى شياۋپىڭ مېنى ناھايىتى ئەستايىدىللىق بىلەن ئۆگىتىپ تەربىيىلەپ ماڭدى. 1939 - يىلى «18 - سېنتەبىر» ۋەقەسىنى خاتىرىلەش ۋاقتىدا، ئۇ ماڭا شەرقىي شىمالدىكى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا دائىر ماتېرىياللارنى تېپىپ بېرىپ، مېنىڭ شەرقىي شىمالدىكى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا دائىر ماقالە يېزىشىمنى تاپشۇردى. مەن يېزىپ بېرىشىغا كەلگەندە، داۋاملاشتۇرالماي قالدىم. بۇ چاغدا پىشقەدەم باش تەھرىر ماڭا سەممىي ھالدا: «ياشلار نېمە ئىش قىلىشىدىن قەتئىينەزەر ئۇنى ئاخىرىغا چىقىرىشى، ھەرگىز يېرىم يولدا توختاپ قالماسلىقى كېرەك» دېدى. ئۇنىڭ ئىلھاملاندۇرۇشى بىلەن مەن ماقالىنى ئاخىرى يېزىپ تۈگەتتىم، ئۇ تۈزىتىش كىرگۈزگەندىن كېيىن ماقالەم گېزىتتە ئېلان قىلىندى. كېيىن يولداش لى شياۋپىڭنىڭ كونكرېت يېتەكچىلىكىدە مەن ئوچېرىك، مەخسۇس بەت ماقالىلىرى، كېيىنچە باش ماقالە يازالايدىغان بولۇپ، سەۋىيەم خېلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

ئاتاقلىق ئارتىست جاۋدەن قاتارلىقلار شىنجاڭغا كەلگەندە، گېزىتخانا ئۇلارنى زىيارەت قىلىش ۋەزىپىسىنى ماڭا تاپشۇرغانىدى. مەن: «ئۇلار دېگەن ئاتاقلىق ئارتىست تۇرسا، مېنىڭ كىنو، تىياتىر دېگەنلەردىن خەۋىرىم بولمىسا، مەندەك بىر يېرىم - ياتا مەلۇماتلىق مۇخبىر قانداق مۇ ئاتاقلىق ئارتىستلارنى زىيارەت قىلالايمەن؟» دەپ ئۇنىمىدىم. يولداش لى شياۋپىڭ ماڭا شىنجاڭ خەلقىنىڭ

بۇ خەۋەرلەرنى بىلىشكە بەكمۇ تەقەززا بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى، مېنىڭ يەرلىك كادىر بولغاچقا، زىيارەت قىلىپ خەۋەر بېرىشىمنىڭ مۇۋاپىق كېلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى. مەن ئامالنىڭ يوقلۇقىدىن ئىشپىيونلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا (شېڭ دۇبەننىڭ كۈتكۈچى فۇگۇەنى نامىدا بارغان ئىدىم) جاۋدەن، ۋاڭ ۋېيبى، جۇجىنىڭ، يى لۈسەي قاتارلىق يولداشلارنى زىيارەت قىلدىم، خەۋەر ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئامما بۇ ئىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. بۇ ئىشتىن مەن ئامما-نىڭ ئېھتىياجىنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى تونۇۋالدىم. كېيىنچە مېنىڭ خىزمىتىم كۆپ قېتىم ئالماشتى. يەرلىك خەۋەر ئىشلەشتىن خەۋەر - ئالاقە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تىجارەت بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، ماتېرىيال ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بول-دۇم. مەن تەدرىجىي ھالدا ئۇششاق بۇرژۇئازىيىنىڭ ئەركىن، چېچىلاڭغۇ ئىستىلىنى ۋە ئۆزۈمنى كەمىستىش كەيپىياتىنى يەڭدىم. مېنىڭ ئۈچۈن پېشقەدەم باش تەھرىر لى شياۋ-پىڭ ئۆزىنىڭ كۆپلىگەن يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلدى.

مەملىكەت ئىچىدە كومپارتىيىگە قارشى تۇرۇش دول-قۇنى پەيدا بولغان ۋە خەلقئارادا فاشىستلارغا قارشى ئۇرۇش جەددىي باسقۇچقا كىرگەندە شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى كۈنسايىن يامانلاشتى. شىنجاڭدا پارتىيىنىڭ ئاخبارات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئىنتايىن ئېغىر ۋە خەتەرلىك ئىش بولۇپ قالدى. «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ بەتلىرى ئۆز-گەرتىلىپ، ھەرپلىرى ئالماشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر بەت-كە تەخمىنەن 12 مىڭ خەت سىغاتتى. ھەر بىر بەتكە يەنىلا بىر تەھرىر، بىر يارەمچى تەھرىر مەسئۇل بولۇپ، ئۇلار

يەنە مەخسۇس بەت ماقالىلىرى، باش ماقالە يازاتتى. ئېسىمدە قېلىشچە، تىنچ ئوكيان ئۇرۇشى پارتلىغاندا يولداش لیۇ بوخەن (بەي دافاڭ) ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ، ماتېرىيال ئىشخانىسىغا كىرىپ ئۇرۇش باشلانغانلىقىنى ئېيتقان ۋە مەندىن خېلى نۇرغۇن ماتېرىيالنى ئېلىپ كەتكەنىدى. ئىككىنچى كۈنى ئۈنىڭ قېشىغا بارسام ياتقىدا ئادەم يوق، ئۆي ئىچى بولسا يېقىلغان سەرەڭگە ياغىچى بىلەن تولغا-نىدى. ئايانكى، ئۇ كېچىچە توختىماي ماقالە يازغان ۋە تاڭ ئېتىشى بىلەنلا ئىشخانىغا چېقىپ كەتكەن.

«ئۇرۇمچى رايونىدىكى بىر كۈن» دېگەن زىيارەت پائا-لىيىتىدە يولداش لیۇ بوخەن ئىككىيلەن نەنسەن ئاقتېرەك جىلغىسىدىكى قازاق چارۋىچىلىق رايونىنى زىيارەت قىلىشقا تەقسىم قىلىنىدۇق. بۇ قېتىم ۋاقتى بولۇپ، قار - شۇرغانلىق بىر كۈن ئىدى. ماشىنا يولغا چېقىپ ئۇزاق ئۆتمەي ماشىنىنىڭ سىلكىنىشىدىن چاچراپ چىققان ئۇچقۇن يولداش لیو بوخەننىڭ ئىككى پۇتىغا تېگىپ، كۆيۈپ يارىلاندى. بۇ ئەھۋالدا ئۈنىڭ ھەربىكەت قىلىشى ئىنتايىن قىيىن ئىدى. مەن ئۈنىڭغا قايتىپ كەتكىن، مەن ئۆزۈم يالغۇز زىيارەت قىلىپ كېلەي، دېسەم، ئۇ قەتئىي ئۇنىمىدى. ماشىنىدىن چۈشكەندىن كېيىن، ئۇ ھەربىكەت قى-لالمايتتى، ھەر كۈنى بىر ئادەم ئۈنى يۆلەپ ئاتنىڭ ئۈس-تىگە چىقىرىپ قويياتتى. مۇشۇنداق ئەھۋالدىمۇ بىز ئاخىرى زىيارەت قىلىش ۋەزىپىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق.

جۇڭگو كوممۇنىستلىرى ئەنە شۇنداق يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن خىز-مەت قىلدى، قاقاس چۆللەرگە ئىنقىلاپ ئۇرۇقىنى چاچتى.

ئەڭ ئاخىرقى بىر مىنۇتقىچە كۆرەش قىلىش

1942 - يىلى خەلقئارا بويىچە فاشىستلارغا قارشى كۆرەش جىددىي باسقۇچقا كىرىپ مەملىكەت ئىچىدە كوم-پارتىيىگە قارشى تۇرۇش يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلگەنىدە شېڭ شىسەي ئاخىرى ئۆزىنى گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئاتتى. ۋەزىيەت جىددىيلەشكەندىن كېيىن گېزىتخانا پارتىيە رەھ-بەرلىكى ۋەزىيەت تەرەققىياتىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىدى. گەرچە بەزى جەۋەرلەرنى ئېلان قىلىش مۇمكىنچىلىكى بول-مىسىمۇ، يولداش لى شياۋپىڭ ماڭا شىنجاڭ دائىرىلىرىنىڭ مۇھىم ئادەملەرنى قارشى ئېلىش سورۇنلىرىنى زىيارەت قى-لىپ، بۇنىڭ ئىچىدىن ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ يۆنىلىشىنى ئىگىلەش توغرىسىدا يوليورۇق بەردى.

ۋەزىيەت كۈنسايىن يامانلىشىپ، گومىنداڭنىڭ مۇھىم ئەربابلىرى كەينى - كەينىدىن شىنجاڭغا كېلىشكە باشلىدى. يولداش لى شياۋپىڭ ماڭا ئىنقىلابىي كىتاب - ژۇرناللارنى ئوبدان ساقلاشنى ھەمدە تېخى نەشر قىلىنمىغان «ئۇرۇم-چى رايونىدىكى بىر كۈن» دېگەن زىيارەت خاتىرىسىنىڭ قولىيازمىسىنى ۋە فاشىستلارغا قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى ئىككى بىرۇشۇرىنى كەلگۈسىدە نەشر قىلىشنى تاپىلىدى.

7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى پېشقەدەم باش تەھرىر يول-داش لى شياۋپىڭ رەھبەرلىكىدە تەھرىر بۆلۈمى ئەڭ ئا-خىرقى بىر يۈرۈش ماتېرىياللارنى ئىشلەپ گېزىتكە بەردى.

ئۇلارنىڭ ئىچىدە مېنىڭ ئارمىيىنىڭ قۇرۇلۇش بايرىمىغا ئاتاپ يازغان ماقالەم ۋە شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش قۇرۇلتىنىڭ 1937 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا گومىن-داڭنىڭ 36 - دىۋىزىيەسىنى تار مار قىلغانلىق توغرىسىدە-كى ئەسلىمە ماقالەم بار ئىدى. شۇ كۈنى گېزىتنىڭ سىگ-نالى چېققاندىن كېيىن پارتىيىلىك يولداشلار ئاساسىي جە-ھەتتىن ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ گېزىتخانىدىن ئايرىلدى.

«1 - ئاۋغۇست» كۈنى، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جاي-لىرىدا گومىنداڭ بايرىقى ئېسىلدى. شىنجاڭ گېزىتخانىسى-دىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ يېقىن كىشى-لىرىدىن ئايرىلدى. ئۆتكەنكى خۇشال كۈلكىلەر غايىپ بو-لۇپ، ھەممەيلەن تېڭىرقاش، سېغىنىش، بۇرۇقتۇملىق كەي-پىياتىغا چۈشۈپ قالدى. بىزنىڭ بىردىنبىر كۆڭۈل بۆلىدە-خىنىمىز يەنىدىن كەلگەن يولداشلارنىڭ ھازىر قەيەردە ئىكەنلىكى ئىدى. بۇ چاغدا شىنجاڭغا يارەمگە كەلگەن سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلىرى، ئىنژېنېرلار تېخى چې-كىنىمگەنىدى. ملىتارىست شېڭ شىسەينىڭ يەنە قانداق تاكتىكىلارنى قوللىنىپ، نېمە ئويۇنلارنى ئويناپدىغانلىقى، شىنجاڭنىڭ چىقىش يولىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى بۇ بىزگە تېخى نامەلۇم بولۇپ، بۇ توغرىلىق خىلمۇ خىل كۆز قاراش-لار بار ئىدى. ھەتتا بىر قىسىم كىشىلەر يەنىلا شېڭ شى-ھەيگە ئۈمىد باغلاپ تۇرۇۋاتاتتى.

1942 - يىلى 9 - ئاينىڭ باشلىرىدا، مەن پېشقەدەم باش تەھرىر يولداش لى شياۋپىڭنىڭ بۇرۇنقى ئورۇنلاش-تۇرۇشى بويىچە خەلقئارا ياشلار بايرىمىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بىر پارچە ماقالە يازدىم. ماقالىدە شىنجاڭ ياش-

لىرنىڭ چوڭ بۈرۈلۈش دەۋردە داۋاملىق ماركسىزم - لېنىنىزم مەيدانىدا چىڭ تۇرۇشى كېرەكلىكى مەزمۇن قىلىنغانىدى. يېڭى باش تەھرىر سۆزىنى نىيەنسى بۇ ماقالىنى گېزىتكە بېرىشكە جۇرئەت قىلالماي، شېئىر شىسەيىنىڭ كۆرۈپ تەكشۈرۈشىگە تاپشۇردى. بىر كۈنى توساتتىن شېئىر شىسەيدىن تېلېفون كېلىپ مېنىڭدىن: «سەن خەلقنىڭ ياشلار بايرىمىنى خاتىرىلەيدىغان ماقالە يازغانمىدىڭ؟» دەپ سورىدى. مەن: «يازغانىدىم» دەپ جاۋاب بەردىم. ئۇ: «ماقالەڭدىكى چوڭ بۈرۈلۈش دېگىنىڭ نېمىنى كۆرسىتىدۇ؟» دەپ سورىدى. مەن: «خەلقنىڭ ئىرادىسىنى كۆرسىتىدۇ» دېدىم. ئۇ: «ئۇنداق ئەمەس، سەن بۇ يەردە شىنجاڭنى دارتمىلىغان» دېدى ۋە: «شىنجاڭ ياشلىرى ناھايىتى ياخشى، سەن دېگەندەك ئۇلار ئىككىلىنىپ، تېڭىرقاپ يۈرگىنى يوق» دېدى ھەمدە «كىم سېنى ياز دېدى؟» دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى. مەن: «ھېچكىم، بىز ئادەت بويىچە ھەرىيلى مۇشۇنداق ماقالىلەرنى يازاتتۇق» دېدىم. ئاخىرىدا ئۇ: «بۇنى بىزمۇزاكىرە قىلىپ باقايلى» دېدى.

نەچچە كۈن ئۆتمەي، مەن سىرتقا چىقىپ بىر خالتا كوچىغا تاسادىپىي كىرىپ قالدىم ۋە شۇ چاغدا كېينىمدە ئىشپىيون بارلىقىنى بايقىدىم. كېيىن ئاڭلىسام يەنىمۇ ئىككەن يولداشلارنىڭ ھەممىسىلا يىغىۋېلىش لاگېرىغا سولىنىپتۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا يارىدەمگە ئەۋەتكەن خادىملىرىمۇ چېكىنىشكە باشلاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ماڭا ھەممە ئىش ئايان بولدى. ئۇزۇن ئۆتمەي گومىنداڭ خادىملىرى ۋە ھەربىي قوشۇنلىرى ئۇزۇلمەي شىنجاڭغا كىرىشكە باشلىدى.

خام خىيالنى تاشلاپ، جەڭگە تەييارلىق قىلىش كېرەك. مەن يولداش لى شياۋپىڭنىڭ يولىورۇقىغا بىنائەن، گومىن

داڭ ئىنقىلابىي كىتاب - ژۇرناللارنى كۆيدۈرۈۋېتىشتىن ئىلگىرى ئىنقىلابىي كىتاب، گېزىت، ژۇرناللارنىڭ كۆپ قىسمىنى ئوغرىلىقچە يۆتكەپ چىقىپ يوشۇرۇپ ساقلىدىم. كىتابلارنىڭ ئىچىدە يولداش ساكۆلياۋ شياڭگاڭدىن سېتىۋالغان ياپونىيىدە نەشر قىلىنغان «لۇشۈن ئەسەرلىرى» بار ئىدى. بۇ كىتاب يولداش خې رۇيىنىڭ قولىدا تا ئازادلىققا قەدەر ساقلاندى. مېنى ھەسرەتكە سالغىنى شۇكى، يولداش لى شياۋپىڭ ماڭا ھاۋالە قىلغان ئۆچ ئىنقىلابىي بىرۇشورنى نەشر قىلدۇرالمىدىم، بۇ ئىش «شىنجاڭ گېزىتى» گومىنداڭنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن مۇمكىن بولماي قالدى، ئەلۋەتتە.

1943 - يىلدىن كېيىن ئاڭلىشىمچە، شېئىر شىسەي بەلەن گومىنداڭ 100 دىن ئارتۇق جۇڭگو كومپارتىيە ئەزالىرىنى بىراقلا تۇرمىگە تاشلاپتۇ. دۇشمەن سوتىدا، تۇرمىدە، كومۇنىستلار قەھرىمانلارچە كۈرەش قىلىپ قەتئىي باش ئەگمەپتۇ. چىن تەنچىۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلار كۆپ قېتىملىق قاتتىق جازا، سوراقلاردىن كېيىن مەخپىي ئۆلتۈرۈلۈپتۇ.

ئارىدىن 40 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتتى، ئەينى يىللاردىكى «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئىشلىگەن يولداشلارنىڭ بەزىلىرى ئىنقىلاب ئۈچۈن ئۆمۈر بويى خىزمەت قىلدى. ھازىر ئۇلارنىڭ بىرمۇنچىلىرى ۋاپات بولۇپ كەتتى. بەزىلىرى ئون يىللىق ئىچكى مالىمانچىلىقتا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ ئۆلۈپ كەتتى..... لېكىن ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىي ئىش ئىزلىرى مەڭگۈ پارلاق نۇر چېچىپ تۇرىدۇ، شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى ئۇلارنى مەڭگۈ يادئېتىدۇ.

تەرجىمە قىلغۇچى: ھەبىبۇللار سوپى

جۇڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشتىن بۇرۇنقى سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق بەش كونسۇلخانىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

سەي خېڭسىڭ

1. كونسۇلخانىنىڭ بارلىققا كېلىشى

چىڭ سۇلالىسى شيەنفېڭنىڭ 10 - يىلى (1860 - يىل)، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بىلەن چارروسىيە ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن «جۇڭگو - روسىيە بېيجىڭ شەرتنامىسى» مەملىكىتىمىزنىڭ تاشقى ئىشلار تارىخىدا تۈزۈلگەن نۇرغۇنلىغان تەڭسىز شەرتنامىلەرنىڭ بىرى بولىدۇ. بۇ شەرتنامە بويىچە دۆلىتىمىز چارروسىيىنىڭ شىنجاڭ رايونىدىكى ئىلى، چۆچەك، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا كونسۇلخانا تەسىس قىلىشىغا رۇخسەت قىلغانىدى. سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدا ئىلى كۆپ سانلىقى جۇڭگو مۇھاجىرلىرى ئولتۇراقلاشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا بىرەر تاشقى ئىشلار ئورگىنى يوق ئىدى. بۇ خىل نامۇۋاپىق ئەھۋاللارغا ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنى غەلىبە قىلغان

دىن كېيىن، كۆپ قېتىملىق سۆھبەتلەر ئارقىلىق خاتىمە بېرىلىپ، 1924 - يىلى كېلىشىم ھاسىل قىلىندى. كېلىشىمدىكى بابباراۋەرلىك، ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپىغا ئاساسەن، سوۋېت تەرەپ شىنجاڭ چېگرىسىغا يېقىن بولغان زەيسان، شەمەي، ئالموتا، تاشكەنت، ئەنجان قاتارلىق بەش جايدا كونسۇلخانا قۇرۇشقا ماقۇل بولدى.

ياڭ زېڭشىن شىنجاڭنىڭ ھەربىي ۋە سىياسىي ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ سىياسىي تەسىر دائىرىسىنى زورايتىپ، تاشقى كۈچلەرنى چەتكە قېقىش ئۈچۈن، بەش كونسۇلخانىنىڭ كونسۇل نامزاتىنى شىنجاڭغا بەلگىلەيدىغانلىقىنى، ئاندىن تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى مۇقىملاشتۇرۇپ بېكىتىدىغانلىقىنى بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشىغا سۇندى. ئۇنىڭ باھانىسى دەبدەبىلىك ئىدى، ئۇ بولسىمۇ شىنجاڭ بىلەن سوۋېتنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى ھەرقايسى رېسپوبلىكىلىرىنىڭ مىللەتلىرى ئوخشاش، قانداشلىق مۇناسىۋىتى يېقىن، مەدەنىيىتىمۇ ئوخشىشىپ كېتىدۇ، بۇ خىل مۇناسىۋەت خېلى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. ئەگەر شىنجاڭدا ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان، چېگرا رايونىنىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلىدىغان ئادەم بولمىسا، كونسۇللۇق ۋەزىپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىشى مۇمكىن ئەمەس. كونسۇل نامزاتىنىڭ مۇۋاپىق بولماسلىقىدىن كېلىپ چىقىدىغان چېگرا سۈركىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن نامزاتلارنى شىنجاڭ كۆرسەتكىنى تۇرۇك، دېگەنلەردىن ئىبارەت ئىدى. ياڭ زېڭشىن يەنە بېيجىڭ ھۆكۈمىتى مالىيىسىدە چىقىمىنىڭ كۆپ بولىدىغانلىقىدىن ئېشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، چەت ئەلدە تۇرۇشلۇق

ئەلچىخانا، كونسۇلخانىلارنىڭ خىراجىتىنى ھەل قىلىش بىر مەسىلە بولۇپ قالغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇ بۇ ئاجىزلىقىنى تۈگىتىۋېلىپ، بېيجىڭ ھۆكۈمىتىگە سوۋېت چېگرىسى ئېچىدىكى بەش كونسۇلخانىنىڭ بارلىق خىراجىتىنى ئەمدى بېيجىڭ ھۆكۈمىتى ئۆز ئۈستىگە ئالماي شىنجاڭ ئۆلكىسى ئۆز ئۈستىگە ئېلىش تەكلىپىنى بەردى. بۇ ناھايىتى ئاقىلانە تەكلىپ بولدى. بېيجىڭ ھۆكۈمىتى سۇنىڭ ئېقىشىغا بېقىپ، ياڭ زېڭشىننىڭ تەكلىپىگە تەستىق سالدى. بۇنىڭ بىلەن بەش كونسۇلخانىنىڭ ئادەم ۋە مالىيە ھوقۇقى پۈتۈنلەي ياڭ زېڭشىننىڭ قولىغا ئۆتتى. ياڭ زېڭشىن، كېيىن جىن شۇرېن، شېڭ شىسەيلەرمۇ يەنىلا كونا يولدا مېڭىپ، تەييارغا ھەييار بولدى. ئەمەلىيەتتە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بۇنىڭغا چامى يەتمەيتتى، ئۇلار ئەرزىمەس بەش كىچىك كونسۇلخانىنى شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى باشقۇرسۇن ئومۇمىي ۋەزىيەتكە تەسىر يەتمەيدۇ، دەپ قاراشقانىدى.

2. سوۋېت چېگرىسىدىكى بەش كونسۇلخانىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى

مەملىكىتىمىزنىڭ سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى ھەرقايسى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىرىدە تەسىس قىلىنغان بەش كونسۇلخانىسىنىڭ كۆپ قىسمى جۇڭگو - سوۋېت چېگرىسىغا يېقىن جايلارغا جايلاشقان. ئەگەر يېقىنى زەيسان بولۇپ، مەملىكىتىمىز چېگرىسى بىلەن بولغان ئارىلىقى پەقەت بىرقانچە ئون كىلومېتىرلا كېلىدۇ، ئەگەر يىراق بولغان شەمەينىڭ مەملىكىتىمىز چېگرىسى بىلەن بولغان ئارىلىقى 300

كىلومېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ. بۇ جايلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان قاتارلىق ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەر زېمىنى دائىرىسىدە. بۇ جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاساسلىق مىللەتلىرى بىلەن شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك، قىرغىز قاتارلىق مىللەتلەر دىنىي بىرلىك ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتىكە ئىگە. ھەتتا بەزىلىرىنىڭ تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتىمۇ بار. ئۇزاقتىن بۇيان ئۇزۇلمەي داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قويۇق بېرىش - كېلىش ۋە ئىقتىساد مۇناسىۋەتلەر ئالاھىدە تارىخىي مۇناسىۋەتنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇنىڭ ئىجابىي تەرىپىمۇ بار، ھەم كەلتۈرگەن سەلبىي تەرىپىمۇ بار، مەسىلەن، چىڭ سۇلالىسى توڭجىنىڭ 10 - يىلى (1871 - يىلى) چارروسىيە ئىمپېرىيىسى بىلەن ئەنگلىيە ئىمپېرىيىسى تىل بىرىكتۈرۈپ، قوقان ئوفىتسېرى ياقۇببەگنى شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشكە قۇتراتتى. شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە چارروسىيە «چېگرا تەرتىپىنى تىنچلاندۇرۇش» نى باھانە قىلىپ ئەسكەر ئەۋەتىپ، ئىلى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلارنى بېسىۋالدى ھەمدە بۇ جايلارنى ئون يىلدىن ئۇزاقراق بېسىپ ياتتى. بۇ مەزگىلدە، 100 مىڭدىن ئارتۇق جۇڭگو چېگرا پۇقرالىرىغا تەھدىت سېلىش ۋە قىزىقتۇرۇش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىپ، ئۇلارنى پۈتۈن ئۈي - ۋاقلىرى بىلەن روسىيە تەۋەسىگە ئۆتۈشكە مەجبۇرلىدى. بۇ رايوندىكى جۇڭگو پۇقرالىرىغا روسىيە پاسپورتىنى خالىغانچە تارقاتتى. بۇنىڭ قالدۇق زەھەرلىرىنى تازىلاش ئۇزۇن ۋاقىتقىچە ناھايىتى قىيىنغا چۈشتى.

ياقۇببەگ تەڭرىتاغنىڭ جەنۇپ ۋە شىمالىدىكى خېلى زور كۆلەمدىكى جۇڭگو زېمىنىنى ئىگىلىۋېلىپ، ئاتالمىش

«يەتتە شەھەر دۆلىتى»نى قۇرغان ۋاقىتتا، ئەسلىدە ئوتتۇرا ئاسىيادا ئولتۇراقلاشقان خېلى كۆپ سانلىكى ئۇزبېك، تاجىك قاتارلىق مىللەتلەر شىنجاڭغا ئېقىپ كىردى. خېلى كۆپ سانلىكى بىر قىسىم ئۇيغۇرلار ياقۇپبەگنىڭ زۇلۇمىغا چىدىيالماي ئوتتۇرا ئاسياغا قېچىپ بېرىپ ئولتۇراقلاشقان. بەييەنخۇ باشچىلىقىدىكى بىر قىسىم خۇيزۇلار قاراكۆل ئەتراپلىرىغا چېكىنىپ بېرىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان. شۇنداق قىلىپ بەزى كىشىلەر قوش دۆلەت تەۋەلىكىگە ئىگە بولسا، يەنە بەزى كىشىلەرنىڭ دۆلەت تەۋەلىكى ئېنىق بولماسلىقى تەڭ ئەھۋاللار كېلىپ چىقتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە چېگرىنى كېسىپ ئۆتۈشۈپ تۇرغان تاغ - دەريالار ھەم يوللار كۆپ بولۇپ، چېگرىدىن خالىغانچە كىرىپ - چىقىش، ئىككى تەرەپتىكىلەر ئۆزئارا تويلىشىش، تۇغقان يوقلاش، چېگرا ئاتلاپ ئەتكەسچىلىك قىلىش، ھەتتا زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى ئېلىپ - سېتىش، باج ئوغرىلاش ۋە باج تۆلىمەسلىك قاتارلىق ئىشلارنىڭ كۆپ سادىر بولۇپ تۇرۇشى تۈپەيلىدىن چېگرا ماجراسى ۋە مۇھاجىرلار ماجراسى ئۇزۇلمەي سادىر بولۇپ تۇردى. شۇڭلاشقا، سوۋېت زېمىنىدا بەش كونسۇلخانىنى قۇرۇش ئوبيېكتىپ رېئاللىقنىڭ تەلىپى بولۇپ قالدى. جۇڭگو ۋە سوۋېت خەلقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى دوستانە بېرىش - كېلىشنى ئىلگىرى سۈرۈش ھەمدە قوشنىلار ئىناق ئۆتۈش، چېگرىنى تىنچلاندۇرۇشقىمۇ پايدىلىق ئىدى. بۇلار ئۆز ۋاقتىدىكى كونسۇلخانا مەسئۇل ئەمەلدارلىرىنىڭ دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى، ۋە تەننىڭ غۇرورى، مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئىتىنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇش ياكى قويماسلىقىغا باغلىق ئىدى.

8. شىنجاڭ ھۆكۈمرانلىرىنىڭ كونسۇلخانا ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا ئېلىشتىكى مۇددىئاسى

ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەي زامانلىرىدىكى گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتلىرى بۇ بەش كونسۇلخانىنى باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە ئىدى. ئۇلار بۇ ھوقۇقنىڭ پايدىلىنىپ، ئۆزىنىڭ سىياسىي تەلىپىنى قاندۇرغاندى. بۇ ئۇچەيلەن ئۇچۇن ئېيتقاندا، باشقىلارنىڭ ئۇلارنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىشى ئەڭ چوڭ ئەندىشە ئىدى. ياڭ زېڭشىن سىرتقا قارىتا ئىشكىنى تاقىۋېلىش، شىنجاڭغا قارىتا خەلقىنى نادانلىقتا قالدۇرۇشتىن ئىبارەت سىياسىي پىرىنسىپىنى يولغا قويدى. ئۇ چېگرىدىن كىرگۈچىلەرگە بىرىدەك «قوبۇل قىلماسلىق» ئۇسۇلىنى قوللاندى. ئۇ، يا ئۆگۈەندىن ياخشى ئادەم چىقمايدۇ، شىنجاڭغا كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى تىجىمەل ئالۇاستىلار، جېنىدىن تويغان ئۇششۇقلار دەپ قارايتتى. شۇنىڭ بىلەن شىڭشىڭشيا پولات دەرۋازىغا ئايلىنىپ، ئۇنىڭدىن بىرەرمۇ «تىجىمەل ئالۇاستىلار» كىرەلمەيتتى. جىن شۇرېن گەرچە بۇرۇنقى قائىدە بويىچە ئىش ئېلىپ بارغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ قانداقلا بولمىسۇن گەنسۇ خېجۇۋلىقلارغا ئىشكىنى كەڭ ئېچىۋەتتى ھەمدە ئۇلارغا كۆپ ئېتىبار بەردى. ئەمما شېڭ شىسەي تەخمۇ قاتتىق كونترول قىلىپ ھەممە يەرگە ئىشپىيون ئورۇنلاشتۇرغاندى. جىنايىتى بولمىسمۇ يوقلاڭ ئىشلار بىلەن ئۆلۈم جازاسى بېرىلەتتى. سەللا نارازىلىقىنى قوزغاپ قويغان

سا قېچىپ قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ سو-
ۋېت زېمىنى تەۋەسىدىكى بەش كونسۇلخانىنىڭ ئادەم ۋە
مالىيە ھوقۇقىنى قاتتىق كونترول قىلۇۋېلىشىدىكى مەسلە-
نىڭ تۈگىنىمۇ مانا مۇشۇ يەردە. ناۋادا بەش كونسۇلخانە-
نىڭ كادىرلار ھوقۇقى مەركەزنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتسە،
گومىنداڭ مەركىزىي ئۇچۇن جۇڭگو - روسىيە چېگرىسىغا بەش
تېلىسكوپ ئورنىتىپ بەرگەندەك بىر ئىش بولاتتى - دە،
شىنجاڭنىڭ ھەر خىل پائالىيەتلىرى ئۇنىڭ كۆزىدىن قې -
چىپ قۇتۇلالمايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئەپتى - بە-
شىرىسى ئاشكارىلىناتتى. 1935 - يىلىدىن 1936 - يىلى
ئەتىيازغىچە گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بىلەن شېك شە-
سەي شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى بۇ بەش كونسۇلخانىنىڭ
باشقۇرۇش ھوقۇقىنى بىر مەزگىل تالاشتى. گومىنداڭ تاش-
قى ئىشلار مىنىستىرلىكى كونسۇل تەيىنلەش ۋە قالدۇرۇش
ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىشقا بەل باغلىدى. بۇ ئىشتا شېك شەسەيمۇ
بوش كەلمىدى. شۇ ۋاقىتتا ئەسلىدىكى شەمەي كونسۇلى
ئەنزە سادىر قىلىپ قويۇپ، ئوغرىلىقچە قېچىپ كەتكەنىدى.
شېك شەسەي ئورنىغا ئادەم ئەۋەتكەچە گومىنداڭ تاشقى
ئىشلار مىنىستىرلىكى چاقىرىلىق بىلەن پۈرسەتتىن پايدىلە-
نىپ ۋىلادىۋوستوك باش كونسۇلخانىسىنىڭ پراكتىكانت كون-
سۇلى تېخى باۋچىنى شەمەيگە كونسۇلخانا ئىشلىرىنى
بىرتەرەپ قىلىشقا ئەۋەتتى. شېك شەسەي يېڭىدىن ئەۋەتە-
لىدىغان كونسۇل لیۇ دېئىنغا مېڭىش ئالدىدا سەن بارغان-
دىن كېيىن چوقۇم تېخى باۋچىنى ھەيدىۋەت دەپ تاپىلاي-
دۇ. بۇنىڭدا باشقىچە غەرەز بار ئىدى. چۈنكى ئۇ ناۋادا

تەختتىن چۈشۈپ كېتىپ قېلىپ، قۇمۇل ئارقىلىق ئىچكىرىگە
كەتمەكچى بولسا، قاتناش قولايسىز بولۇپلا قالماستىن
بەلكى سىياسىي دۈشمەنلىرىمۇ ئۇنىڭ يولىنى توسمىشى مۇمكىن
بولۇپ، بىخەتەرلىكى كاپالەتكە ئىگە ئەمەس ئىدى. سوۋېت
ئارقىلىق ماڭسا ھېچقانداق ئىش چىقمايتتى (چۆچەكتىن تۇر-
كىستان - سىبىرىيە تۆمۈر يولى ئۇستىدىكى كىچىك بىكەت
ئاياغۇسقا ماشىنا بىرقانچە سائەتتىلا يېتىپ بارغىلى بولاتتى.
ئاياغۇستىن يەنە پويىزغا ئولتۇرۇپ شەمەيگە يېرىم كۈندىلا
بارغىلى بولاتتى). شەمەي تۇركىستان - سىبىرىيە تۆمۈر يولىدىكى
چوڭ بىكەت بولۇپ، شىمالدا يېڭى سىبىرىيە ئارقىلىق ياۋروپا -
ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنى كېسىپ ئۆتىدىغان چوڭ لىنىيە —
سىبىرىيە تۆمۈر يولى بىلەن تۇتۇشىدۇ. شۇڭلاشقا شەمەي
ناھايىتى مۇھىم جاي. كەلگۈسىدە سوۋېت ئارقىلىق يۇنانغا
قايتقاندا بىخەتەر ھەم ئاسان بولۇشى ئۈچۈن ياڭ زېڭشىن
يىراقنى كۆزلەپ قۇدىسى لیۇجانىڭنى شەمەي كونسۇلخانە-
سىنىڭ كونسۇللۇقىغا تەيىنلىگەنىدى. جىن شۇرېنمۇ شەمەي
كونسۇلخانىسىدىن ئىبارەت بۇ جايغا ئالاھىدە ئەھمىيەت
بەرگەن. ئۇ تەختتىن چۈشكەندىمۇ شىنجاڭ - لەنجۇ يولى
بىلەن ماڭماي، شەمەي ئارقىلىق ئىچكىرىگە ئۆتۈپ كەتكەن.

4. شىنجاڭنىڭ بەش كونسۇلخانىنى كونترول قىلۇۋېلىشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسىدە بولۇشى

بەش كونسۇلخانا قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە بېيجىڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ كونسۇل نامزاتىنى كۆرسىتە-

شىگە قوشۇلغان ۋە تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى بېكىت-
كەندىن كېيىن سوۋېت تەرەپكە مەلۇم قىلىندىغان بولغانىدى.
ئۇزۇن ئۆتمەي ياڭ زېڭشىن دەسلەپكى ئەقىدىسىدىن يېنى-
ۋېلىپ، كونسۇللارنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك شىنجاڭ ئۆلكە-
لىك ھۆكۈمىتى ئۆزى تەيىنلەيدىغان ھەم قالدۇرىدىغان
بولدى. يېڭى تەيىنلەنگەن كونسۇل ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ
مانداتى (خىزمەتكە تەيىنلەش گۇۋاھنامىسى) بىلەن جۇڭگو
كونسۇلخانىسى تۇرۇشلۇق جايىدىكى سوۋېت تاشقى ئىشلار
ئەمەلدارلىرىغا يولۇقۇپ قويياتتى. سوۋېت تەرەپ ئەزەلدىن
ھېچقانداق قارشى پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ باقمايتتى.
بۇ خىل ئۇسۇل خەلقئارا تاشقى ئىشلار ئادىتىگە خىلاپ ئىدى.
سوۋېت تەرەپنىڭ بۇنداق قىلىشىدىمۇ سەۋەب بار ئىدى.

سوۋېت زېمىنىدا شەھەي، زەيسان، ئالمۇتا، تاشكەنت
ئەنجان قاتارلىق بەش كونسۇلخانا قۇرۇلغان بىلەن ئەمەلىي
ئىش قىلىپ باقمىدى. ۋەتەننىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى ۋە
مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداشقا دائىر ئىشلارنىمۇ قىل-
مىدى. پەقەت ئولتۇرا قىلىش پاسپورتىغا ئىمزا قويۇش،
دۆلەتكە قايتىش ۋىزىسى بېرىش ۋە باشقا كۈندىلىك مە-
مۇرىي خىزمەتلەر بىلەن كۈننى ئۆتكۈزەتتى. بۇنداق كون-
سۇلخانا شۇ كونسۇلخانا تۇرۇشلۇق دۆلەتكە نىسبەتەن ئېيت-
قاندا يوق بىلەن باراۋەر **بولۇپ**، ئۇلارنىڭ مەنپەئىتىگە
قىلچىمۇ زىيىنى يوق ئىدى. بۇ ئەھۋالدا كونسۇلنى كىمنىڭ
ئەۋەتكەنلىكىنى سۈرۈشتۈرۈشنىڭ نېمە ھاجىتى بولسۇن؟
شۇڭا بۇ ئىش ئۇلارغا بەش قولدەك ئېنىق بولۇپ، بۇنـ
داق بولۇشى ئۇلارغا ياقاتتى دېسەكمۇ ئارتۇق كەتمەيدۇ.
شۇڭلاشقا ئۇلار شىنجاڭ ئەۋەتكەن كونسۇلنى قانۇنلۇق دەپ

قارايتتى. 1929 - يىلى ئوتتۇرا شەرق تۆمۈر يولى ۋەقەسى
تۈپەيلىدىن جۇڭگو - سوۋېت دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى ئۈ-
زۈلدى. لېكىن شىنجاڭ جەن شۇرېن ھۆكۈمىتى يەنە سوۋېت
بىلەن «شىنجاڭ - سوۋېت ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمى» نى
ئىمزالىدى. بۇ ئىنتايىن غەلىتە ئىش، ئەلۋەتتە. 1928 -
يىلى ياڭ زېڭشىن قەستكە ئۇچراپ، جەن شۇرېن تەختكە
چىققاندىن كېيىن تاشكەنتتە تۇرۇشلۇق كونسۇل چېن دېلى،
ئالمۇتىدا تۇرۇشلۇق كونسۇل جاۋ گولياڭ ۋە شەھەيدە تۇ-
رۇشلۇق كونسۇل مۇۋەپپەقىيەتسىزلىكى ئارقا تېرىكى ياڭ زېڭشىن
ئۆلگەندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسىگە ئىشەنچ قىلالماي،
ئۇچى بىرلىكتە موسكۋادىكى جۇڭگو ئەلچىخانىسىغا بېرىپ
پائالىيەت ئېلىپ باردى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى گومىنداڭ تاش-
قى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە بېقىنىش ئىدى. سوۋېت ئۇلارنىڭ
ھەرىكىتىگە ئالاھىدە دىققەت قىلدى. ھەمدە تاشكەنت تاشقى
ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ مەھكىمە باشلىقى ئاپراسوۋ ئوتتۇرىغا
چىقىپ يۇمشاق سۆزلەر بىلەن سوۋېت تەرەپنىڭ ئوخشىمـ
غان پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار-
نىڭ گومىنداڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە بېقىنىشىغا قارشى
تۇرغانلىق بولۇپ، باشقامەندىن ئېيتقاندا، سوۋېتنىڭ شىنجاڭغا
نىسبەتەن باشقىچەغە رىزى بارلىقىنى كۆرسۈتىلىشقا بولاتتى.

5. بەش كونسۇلخانىدىكى قاتمۇ - قات ئىچكى سىرلار

بۇ بەش كونسۇلخانا 1924 - يىلى قۇرۇلغاندىن تار-
تىپ 1936 - يىلى شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەس-

لەپكى مەزگىلگىچە ھەرقايسى كونسۇلخانىنىڭ مەسئۇللىرى، مەيلى ئۆزۈن ۋاقىت ئەمەلدارلىق خىزمىتىدە بولغان ايۇچاكبىك (شەمەي كونسۇلخانىسىنىڭ باش كونسۇلى)، جاك شياۋ بۇ (تاشكەنت كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى)، يەن يىنتۈك (ئەنجان كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى) بولسۇن ياكى شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن بېيجىڭ رۇس تىلى ئالىي تېخنىكومىنى پۈتتۈرگەن چېن دېلى (تاشكەنت كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى)، جاۋ گولياك (ئالمۇتا كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى)، جاۋ گوبىك (شەمەي كونسۇلخانىسىنىڭكونسۇلى)، گۇاك لۇ (تاشكەنت كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى)، موۋېيتۇك (ئىلگىر - كېيىن بولۇپ شەمەي، ئالمۇتا كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇللۇق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن)، چاك يەنشياك (زەيسان كونسۇلخانىسىنىڭ مۇۋەققەت كونسۇلخانا مەسئۇلى، شىنجاك رۇس تىلى، سىياسىي قانۇن تېخنىكومىنى پۈتتۈرۈپ، 1928 - يىلدىن باشلاپ تاشقى ئىشلار ساھەسىگە كىرگەن). لىيۇ دېئىن (شەمەي كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى)، ما ۋەنلۇ (زەيسان كونسۇلخانىسىنىڭ مۇۋەققەت كونسۇلخانا مەسئۇل خادىمى)، فېك زوۋېن (زەيسان كونسۇلخانىسىنىڭ مۇۋەققەت كونسۇلخانا مەسئۇل خادىمى) بولسۇن ھەممىسى كونا قائىدىلەرگە يېپىشىۋالغان بولغاچقا ھېچقانداق يېڭىلىق يارىتالمىدى. بۇنىڭ ئۈچىدە لىيۇدېئىن، ماۋەنلۇ دەسلەپتە سىياسىي ساھەگە قەدەم بېسىپ بىرەر چوڭ ئىشنى قىلىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، يالغۇز ئاتنىڭ چېكى چىقماي ھەم يۇقىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشەلمەي سۇنىڭ ئېقىشىغا قاراپ ئىش قىلىپ، ئاخىرى كىچىك بىيۇروكراتقا ئايلىنىپ قالغان، باتۇچېن (ئالمۇتا كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى)، سالاچۇن (ئەنجان كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى) دىن ئىبارەت بەزى كونسۇللار پەقەت رۇس تىلىنى پىششىق بىلگەچكىلا كونسۇللۇققا تەيىنلەنگەندى. ئۇلار تاشقى ئىشلارغا ئائىت بىلىملەردىن خەۋەرسىز بولۇپلا قالماستىن بەلكى ئەڭ ئاددىي ساۋاتتىنمۇ خەۋەرسىز ئىدى. بۇنداق قابىلىيەتسىز كىشىلەرنىڭ تاشقى ئىشلار ساھەسىگە كۆز بويىپ كىرىۋېلىشىغا يول قويۇش دۆلەت ئۈچۈن قىلىنغان چوڭ ھاقارەت. بۇ بەش كونسۇلخانىنىڭ ئۆتكەنكى بارلىق كونسۇللىرى ئۆز كونسۇلخانىلىرىغا قاراشلىق رايونلار ئىچىدە قانچىلىك مۇھاجىر بارلىقىنى، قوش دۆلەت تەۋەلىكىگە ئىگە ياكى ئىگە ئەمەس ئىكەنلىكىنى، تۇغۇلغان جايىدىكى تۇغقانلىرىنىڭ ئەھۋالى قانداق ئىكەنلىكىنى، تۇرۇشلۇق جايىدىكى مال - مۈلكى قاتارلىق ئەڭ ئادەتتىكى ھاتىرىياللارنىمۇ ئىگىلىمىگەن. ئەكسىچە زەھەرلىك چېكىملىكلەرگە بېرىلىپ كېتىپ، كۈن بويى ئەپيون غاڭزىسىدىن ئايرىلالمايدىغان، ئاغزىدىن ئىس توختىمايدىغان نادانلىق قىلمىشلىرى بولسا تالاتۇزدە گەپ بولۇپ، خەلقئارا تاشقى ئىشلار ساھەسىدە كۈلكىگە قالغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بولۇپمۇ باتۇچېن، جاۋ گوبىك، چاك يەنشياك قاتارلىق كىشىلەر مەشھۇر بەڭگىلەردىن ئىدى.

6. كونسۇللارنىڭ تاشقى ئىشلار ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، ھايانكەشلىك قىلىپ بېيىشى

كونسۇللۇق ھوقۇقىدىن ۋە تاشقى ئىشلار تەرەپتىكى پايدىلىق شارائىلاردىن پايدىلىنىپ ھايانكەشلىك ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش، ئۇلارنىڭ «ماھىيەتلىك» خىزمەت

تی ئىدى. مۇۋەپپەقىيەتلىك، چىن دېلى، جاۋ گوۋىنىڭ، ماجى قاتارلىقلار بولسا بۇ تەرەپتىكى قابىللاردىن ئىدى. ئىشىنىڭ ئېچىلىپ ئەڭ بېيىغانلار مۇۋەپپەقىيەتلىك بىلەن چىن دېلى ئىككىسى ئىدى. مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئالتۇتا شەھەرنىڭ كونسۇللۇق خىزمىتىنى ئۆتىگەن. ئۇ دائىم ئىلى، بېيجىڭ، شەمەي ئارىلىقىدا ئەركىن قاتناپ يۈرەتتى. ئۇلارنىڭ تىجارەت قىلىدىغان مېلى ئاساسلىقى رۇبلى، ئالماس، بۆكەن مۇڭگۈزى ئىدى.

رۇبلى سوۋېت تەۋەسىدىلا ئۆتىدىغان بولۇپ، چېگرا سىرتىغا ئېلىپ چىقىش مەنئى قىلىناتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قەغەز پۇل كۆپلەپ تارقىتىلغان بولغاچقا، رۇبلى پاخاللاشقانىدى. بازارلاردا رۇبلىنىڭ ئوبوروت مىقدارىنىڭ ئېشىشى بىلەن تەمىنلەش ئېھتىياجىنى قاندۇرالماسلىق ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ كەتكەنىدى. بىر قىسىم سودىگەرلەر ئۇنى يوشۇرۇن هالدا چېگرىدىن ئېلىپ چىقىپ هايانكەشلىك قىلاتتى. سوۋېتكە بارىدىغان مۇهاجىرلار ۋە سىبىرىيە ئارقىلىق ئىچكىرىگە قايتقان شىنجاڭ سودىگەرلىرى بولسا ئەرزان باهادا سېتىۋېلىپ، چېگرىدىن يوشۇرۇن هالدا ئېلىپ كىرەتتى. ئۆز ۋاقتىدا چۆچەك، ئىلى، ئالتاي قاتارلىق جايلارغا ئېقىپ كىرگەن رۇبلى ناهايىتى كۆپ ئىدى. ئەگەر سوۋېتكە بارىدىغان سودىگەرلەرگە ئالماشتۇرۇپ بەرمىسە كېرەكسىز قەغەزگە ئايلىنىپ قالاتتى. ئۇنى ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلى مۇنداق:

هەر بىر سەر (شىنجاڭ ئۆلكىسى تارقاتقان قەغەز پۇل سەر بىلەن بىر بىرلىك قىلىناتتى) گە 15 تىن 30 رۇبلىغىچە تېگىشەتتى. سوۋېتكە ئاپارسا هەممە يەردە ئىشلەتكىلى بولاتتى. جۇڭگونىڭ سوۋېتتە تۇرۇشلۇق باش كونسۇل

خانىسى بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۆلكىلىك هۆكۈمەتتىن ئالغان خىراجىتىنىڭ بىر قىسمىغا ماددىي بۇيۇملارنى سېتىۋېلىشتىن باشقا قالغان هەممىسىگە رۇبلى سېتىۋېلىپ تاشقى ئىشلار ئەلچىسى ئارقىلىق كونسۇلخانىغا ئېلىپ كېتىلەتتى. كونسۇلخانىنىڭ بارلىق خىراجىتى ئاساسەن رۇبلى ئارقىلىق چىقىم قىلىناتتى. ئاشقان قىسمى بولسا كونسۇلنىڭ چۆنتەكىگە كىرەتتى. بۇ پول بىلەن ئالماس، بۆكەن مۇڭگۈزى قاتارلىق قىممەتلىك نەرسىلەرنى سېتىۋېلىپ، تاشقى ئىشلار پوچتىسى ئارقىلىق ئېلىپ كېلىپ كۆپ پايدا ئالاتتى. بۇ خىل ئىشلار كۆپ قېتىم تەكشۈرۈلگەن هەمدە كونسۇلغا ئاگاهلاندۇرۇش بېرىلىپ، شېرىكلىرى سولانغانىدى.

بەزى كونسۇللار سوۋېتنىڭ رۇبلى، ئالتۇن، بۆكەن مۇڭگۈزى قاتارلىقلارنىڭ چېگرىدىن چىقىرىلىشىنى مەنئى قىلىش ۋە رۇبلىنىڭ چەتكە ئېقىپ چىقىپ كېتىشىگە يول قويماسلىق توغرىسىدىكى قارارىدىن پايدىلىنىپ، شەخسى پۇل ئالماشتۇرۇش بىلەن كەڭ شۇغۇللاندى. ئۇنىڭ ئۇسۇلى مۇنداق ئىدى: ۋەتەنگە قايتقان مۇهاجىرلارنىڭ رۇبلى، ئامېرىكا دوللىرى ۋە بۆكەن مۇڭگۈزى قاتارلىقلارنىڭ هەممىسىنى ئېلىپ قالاتتى. رۇبلىنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ قەغەز پۇلىغا ياكى يوغان باش① قا سۇندۇرۇپ 20 - 30 رۇبلىغا بىر ياكى ئىككى ئۆلكە پۇلى بېرەتتى. 60 دىن 90 غىچە رۇبلىغا بىر كۈمۈش تەڭگە (يوغان باش) بېرەتتى. ئامېرىكا دوللىرى ۋە بۆكەن مۇڭگۈزىنى بولسا كونسۇل ياكى تاشقى ئىشلار پوچتىلىرى سوۋېت چېگرىسىدىن ئېلىپ چىقىپ كېتەتتى.

① مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرى تارقىتىلغان، يۈەن شىكەينىڭ باش سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كۈمۈش تەڭگىنى دېمەكچى.

ئىش پۈتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ يەتتە ئۇلۇشى مال ئىگىسى-
گە، ئوچ ئۇلۇشى ئىش ھەققى ھېسابىدا كونسۇلغا قالاتتى.
ئەمەلىيەتتە بىرقانچە قېتىم كونسۇللار باھانە سەۋەبلەر بىلەن
مال‌لارنىڭ ھەممىنى يۇتۇۋېلىپ، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىر-
لار ھەممىدىن قۇرۇق قالغانىدى. مەسىلەن، 1932 - يىلى
مۇۋېيتوك ئۆزبىنىڭ يېقىن ئادىمى ۋاڭ جېڭچىنى يېڭى سە-
بىرىيىگە ئەۋەتمەي مۇھاجىرلاردىن 50 مىڭ روبىلى (چېگرە-
دىن ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە) يىغدۇرغان. بۇ ئىشلار سوۋېتنىڭ
ئەتكەسچىلىك ئىشلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش ئور-
گىنى تەرىپىدىن سېزىلىپ قېلىپ روبلى مۇسادىرە قىلىنغان.
ۋاڭ جېڭجېغا قاماق جازاسى بېرىلگەن. مۇۋېيتوگىغا بولسا
ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلگەن. شۇ يىلى مۇۋېيتوك سوۋېت تەرەپ
خىلى كۆپ سانىدىكى جۈگو مۇھاجىرلىرىنى دۆلىتىمىزگە قاي-
تۇرغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، بۇ مۇھاجىرلاردىن خېلى
كۆپ روبلى، ئامېرىكا دوللىرى ۋە باشقا چېگرىدىن چەت-
رىش مەنئى قىلىنغان قىممەتلىك بۇيۇملارنى يىغىۋالغان.
بۇلارنى كۆمۈش تەڭگىگە سوندۇرغاندا بىر مىليون يۈەندىن
ئاشاتتى. مۇۋېيتوك بۇ مال‌لارنى شىنجاڭغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن-
دىن كېيىن ئوچ ئۇلۇشىنى ئۆزى ئالمىدىغانلىق توغرىسىدا
مال ئىگىلىرى بىلەن كېلىشكەن. بۇنىڭ بىلەن مۇۋېيتوك
تازا بېيىغانىدى. جاۋ گولياك، جاۋگوبىڭ ئاكا - ئۇكا ئىكە-
كىسىمۇ مۇۋېيتوگنىڭ بۇ خىل ئوسۇلىدىن پايدىلىنىپ، كۆپ-
لىگەن مۇھاجىرلارنى ئالداپ بېيىغانىدى. ۋەتەنگە قايت-
قان مۇھاجىرلار غەزىپىنى باسالماي مۇۋېيتوك، جاۋ ئاكا -
ئۇكا ۋە ماجى قاتارلىق تۆت كىشى ئۇستىدىن ئەرز قىلغان.
بۇ تۆت كىشى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ خىزمىتىنى تاشلاپ

ئىچكىرىگە قېچىپ كەتكەن. كونسۇلدىن تۆۋەن خىزمەتچىلەر-
مۇ ئۇلارنى دوراپ، مائاشىنى بۆكەن مۇڭگۈزى قاتارلىق
نەرسىلەرگە ئايلاندۇرۇپ، جۇڭگوغا ئېلىپ كىرىپ پايدا ئال-
دى. بۇنىڭ ئىچىدە، ئەيسا (1941 - يىلى مەسئۇد گومىن-
داڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى بولغاندا
باش كاتىپلىقىنى ئۆتىگەن) تاشكەنت كونسۇلى چېن دېلە-
نىڭ يېقىنى ئىدى. ئۇ بىرقانچە يىل ئىچىدىلا بېيىپ كەتە-
كەن. جۇڭگوغا قايتقاندىن كېيىن ئىچكىرىگە بېرىپ ئولتۇراق-
لىشىپ، گومىنداڭ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، قولىدىكى پۇلغا
تايىنىپ سىياسىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانىدى.

7. مەركەز بىلەن يەرلىكنىڭ كونسۇلخانا ھوقۇقىنى تالىشىشى

بېيياك مىلىتارىزمى ھۆكۈم سۈرگەن مەزگىلدە، قالايمى-
قان ئۇرۇشلار توختىماي، ئۆز ئىشلىرىغا چامىسى يەتمەي قالدى،
ئەمىر - پەرمانلىرى ئاقماي قالدى، بۇھالدا ئۇلارنىڭ چەت ئۆلكە-
لەرنى باشقۇرۇشقا قۇربىتى تېخىمۇ يەتمەيتتى. شۇڭلاشقا
سوۋېتتە تۈرۈشلۇق بەش كونسۇلخانا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆ-
كۈمىتىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. ئۇنىڭ ئەمەلىي ھوقۇقى
شىنجاڭ ھۆكۈمدارىنىڭ قولىدا ئىدى. 1928 - يىلى گومىن-
داڭ ھۆكۈمىتى نەنجىڭدا قۇرۇلدى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى گەر-
چە بەش كونسۇلخانىنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش-
قا ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ لېكىن ئەمەلگە ئاشۇرالمىدى.
1934 - يىلىغا بارغاندا نەنجىڭ گومىنداڭ تاشقى ئىشلار
مىنىستىرلىكى شىنجاڭدىكى قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ،
سوۋېتتە تۈرۈشلۇق ئەلچىخانىنىڭ يارەمچى دىپلوماتىك ۋە-

كىلى ۋۇ نەنزونى بەش كونسۇلخانىغا بېرىپ پائالىيەت
ئېلىپ بېرىشقا ھەمدە بىر ئاز ئامېرىكا دوللىرى ئېلىۋېلىپ
راسخوت ھېسابىدا بەش كونسۇلخانىغا تاۋقىتىپ بېرىشكە ئەۋەتتى.
ئۇلارنىڭ غەربىي كونسۇللارنىڭ مايدانلىقىنى قولغا كەلتۈ-
رۈپ، گومىنداڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە قارىتىش ئىدى.
شەمەي كونسۇلى جاۋ گوبىڭ، زەيسان كونسۇلى ماجى،
ئالمۇتا كونسۇلى باتۇچېن، ئەنجان كونسۇلى يەن سۇ ئېن
قاتارلىقلار ئۈچ ئايلىق راسخوتنى قوبۇل قىلدى. پەقەت
تاشكەنت كونسۇلخانىسىنىڭ باش كونسۇلى گۇاڭ لۇ قوبۇل
قىلىشنى رەت قىلدى. شېڭ شىسەي بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپ-
قاندىن كېيىن دەرھال سالا چۈننى ئالمۇتا كونسۇللۇقىغا
تەيىنلەپ ئەۋەتتى ھەمدە باتۇچىننى خىزمەتتىدىن قالدۇرۇپ
قايتۇرۇپ كەلدى. زەيسان كونسۇلى ماجى بۇ خەۋەرنى
ئاڭلىغاندىن كېيىن باھانە كۆرسىتىپ خىزمەتتىدىن ئىستېپا
بېرىپ، ئېچكىرىگە قايتىپ كەتتى. شېڭ شىسەي تېزلا پراك-
تىكانت كونسۇل فىڭ زوۋېننى مۇۋەققەت كونسۇلخانىغا
مەسئۇل قىلىپ ئەۋەتتى. 1935 - يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى
تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى بەش كونسۇلخانىنى باشقۇرۇش
ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش توغرىسىدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆ-
كۈمىتىگە رەسمىي ئۇقتۇرۇش قىلدى. لېكىن شېڭ شىسەي
ئۇنىڭغا رەت قىلدى. گومىنداڭ تاشقى ئىشلار مىنىس-
تىرلىكى بىلەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا
تېلېگراممىلار توختىماستىن ئۆتۈشۈپ تۇردى. شۇ يىلى 10 -
ئايدا شىنجاڭ سوۋېتكە ئوقۇشقا چىقىدىغان ئوقۇغۇچىلارنى
ئۇزىتىپ قويۇش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ سەي خېڭسىن ۋە
زوۋ نەيجۇنى ئەۋەتىپ، ئۇلارغا سوۋېتقا بارغاندىن كېيىن

ئايرىم - ئايرىم ھالدا شەمەي ۋە ئەنجاننىڭ مۇۋەققەت
كونسۇللۇقىنى ئۆتەشنى تاپىلىدى. ئەسلىدىكى شەمەي كونسۇلى
جاۋگوبىڭ مۇھاجىرلارنىڭ پۇلىنى خىيانەت قىلغانلىقى
ئاشكارىلىنىپ قېلىپ قېچىپ كەتكەنلىكتىن، سەي خېڭسىن
خىزمەتنى ئوڭۇشلۇق تاپشۇرۇۋالدى. ئەنجان كونسۇلى يەنشۇ-
ئېن ھوقۇقنى تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ بۇيرۇقسىز ئۆتكۈ-
زۈپ بېرىشنى رەت قىلىپ، بۇ ئىشنى تاشقى ئىشلار مىنىس-
تىرلىكىگە مەلۇم قىلدى. تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى
شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىگە تېلېگراممىلا ئەۋەتىپ قاتتىق
سۆزلەر بىلەن ئەيىبلىدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى
قاتمال ۋەزىيەتنى ئوڭشاش ئۈچۈن مەسئۇلىيەتنى سەي
خېڭسىن ۋە زوۋ نەنجۇنىڭ ئۈستىگە ئارتىپ قويۇپ، ئۇلارغا
تېلېگراممىلا ئەۋەتىپ قايتۇرۇپ كەلدى. باشقىدىن لېۋۇ دېڭنىڭ
شەمەينىڭ كونسۇللۇقىغا تەيىنلەپ ئەۋەتتى. سالا چۈننى
يۆتكەپ ئەنجان كونسۇللۇقىغا تەيىنلىدى. بۇ ئىككىسى ئىلە-
گىر - كېيىن بولۇپ كونسۇللۇق خىزمىتىنى ئۇزاق ۋاقىت
ئىشلىدى ھەمدە تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ رەسمىي
بېكىتىشىگە مۇيەسسەر بولدى. 1936 - يىلى شېڭ شىسەي
تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ بۇ ئىشقا چامىسى يەتمەي-
دىغانلىقىنى كۆرۈپ، يەنە ئەسلىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ
باش كاتىپى گودامىڭنى ئالمۇتا كونسۇللۇقىغا ئەۋەتتى. بۇرھان
شىنجاڭ يەرلىك مالىلار شىركىتىنىڭ دىرېكتورلۇقىدىن يۆتكىلىپ
زەيسان كونسۇللۇقىغا تەيىنلەندى. سۆزىمىزنى تۇرۇشلۇق بەش
كونسۇلخانا تاكى شېڭ شىسەي تەختتىن چۈشكىچە باشتىن-ئاخىر
بۇ خىل ئالاھىدە ھالەتنى ساقلاپ تۇردى. بۇنى جۇڭگو
تاشقى ئىشلار تارىخىدىكى ئاجايىپ ۋەقە دېيىشكە بولىدۇ.

تەرجىمە قىلغۇچى: ھىممەت سەمەت

شېڭ شىسەينىڭ ئۆزىنى گومىنداڭ قوينىغا ئېتىش جەريانى

لى فەنچۇن

1. شېڭ شىسەينىڭ ئۆزىنى گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئېتىشى

1942 - يىل 3 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، شېڭ شىسەينىڭ 4 - ئىنىسى شېڭ شىچى جەنۇبىي گۈلزارلىقتا سۈيقەستكە ئۇچراپ ئۆلدى. شېڭ شىسەي بۇنى باھانە قىلىپ، مۇرەككەپ «12 - ئاپرىل سۈيقەستلىك توپىلاڭ ئەنزىسى»نى يەنە بىر قېتىم ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە كوممۇنىستلارنى ئۇرۇشكە باشلاپ، ئۆزىنى گومىنداڭ قوينىغا ئاتتى.

ئالدى بىلەن ئۇ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى 120 دىن ئارتۇق خىزمەتچى خادىمىنى قولغا ئالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى زاڭ گۇفىڭ، شياۋ زۇشىن، ماجاۋ، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى لى يىڭاۋ، ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ پىداگوگىكا باشلىقى گو دېچى، ماشىنىلاشقان بېرىگادىنىڭ باش مەسلىھەتچىسى پىك خۇەنچۇڭ، پولكوۋنىك جاۋ جىڭتاڭ، قارا شەھەرنىڭ ۋالىيسى يۇ دېيى، قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى

چېڭ فاڭبەي، دۇڭبېي ئارمىيەسىنىڭ گېنېرالى سۇڭ شىڭلىن، جاڭ يۈۋېن، شۇنىڭدەك سوۋېتتە ئوقۇپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلار، ئوفىتسېرلار مەكتىپىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن مۇناسىۋىتى قويۇق بولغان ئوقۇغۇچىلار، شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش جەمئىيىتىنىڭ ۋە خەنزۇ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ بۆلۈم باشلىقىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك خادىملاردىن بولۇپ جەمئىي 500 - 600 ئادەمنى قولغا ئېلىپ، شىنجاڭدىكى سوۋېتپەرەس خادىملارنى بىر يولىلا يوقاتتى ھەمدە ستالىندىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خادىملىرىنى قايتۇرۇپ كېتىشنى تەلەپ قىلدى.

شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يۈز ئۆرىگەندىن كېيىن، سوۋېت خادىملىرىغا بولغان نازارەتچىلىكنى كۈچەيتىپ، سودىگەرلەرنىڭ سوۋېت بىلەن بولغان سودىسىنى توسۇپلا قالماي، يەنە ئاممىنىڭ سوۋېت خادىملىرىغا كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى سېتىپ بېرىشىنمۇ چەكلىدى، بويىرۇنمىغانلارنى قولغا ئالدى ۋە مۇشۇنداق قىلىش ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقى خادىملىرىنى چېكىنىپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلدى.

ئەينى چاغلاردا جياڭ جېيشى گەنسۇنىڭ جېۋچۇەن ئەتراپىدا مۇستەھكەم مۇداپىئەلىنىش خەندىكىنى ياسىتىپ، سوۋېت كۆچلىرىنىڭ شەرققە تەسىر كۆرسىتىشىنى توسماقچى بولدى. سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ قىزىل ئارمىيە 8 - پولكىنى (پولكوۋنىك ماشىيەنكې، ئەمەلىيەتتە بىر ماشىنىلاشقان بېرىگادا) قۇمۇل ئەتراپىغا تۇرغۇزۇپ، گومىنداڭ قوراللىق كۆچلىرىنىڭ غەربكە ھۇجۇم قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئالماقچى بولدى. تۇ-

دۇڭخابادىكى پۈلات زاۋۇتى ئەمەلىيەتتە ئايروپىلان قۇراشتۇرۇش زاۋۇتى ئىدى. شۇ چاغلاردا سوۋېت - گېرمانىيە ئۇرۇشى جەددىي بولۇپ، ئۇلار تېخنىك غەربىي رايونى گېرمانىيە ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ بومبارديمان قىلىش دائىرىسى ئىچىدە ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزى ئىشلەپ چىقارغان ئايروپىلان زاپچاسلىرىنى شىنجاڭغا ئېلىپ كېلىپ، تۇدۇڭخابادا قۇراشتۇرغاندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۇچۇرۇپ كېتەتتى. مايتاغ نېفتلىكىنى جۇڭگو - سوۋېت بىرلىشىپ ئاچقاندى، بۇنداق باشقا سوۋېت - شىنجاڭ سودا شىركىتى ۋە ھەرقايسى قىسىملار، زاۋۇت، ئالتاي ئالتۇن كېنى قاتارلىق جايلاردا تۇرۇۋاتقان ھەربىي ئوقۇتقۇچى، مەسلىھەتچى، مەخسۇس خادىملاردىن بولۇپ تەخمىنەن 10 - 20 مىڭچە ئادەم بار ئىدى. ئەينى چاغلاردا سوۋېت - گېرمانىيە ئۇرۇشى جەددىي باسقۇچتا تۇرۇۋاتقاچقا ستالىنىڭ بىر ۋاقىتتا ئىككىلا تەرەپكە تەڭ ئېتىبار بېرىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، شۇڭا ئۇ يۇقىرىقى خادىملارنى تەدرىجىي ھالدا چېكىندۇرۇشكە مەجبۇر بولدى. قاتناش قورالىرى ئۇرۇشقا ئىشلىتىلىۋاتقاچقا، سوۋېت ئىتتىپاقى خادىملىرى 1943 - يىلى قىشقا كەلگەندىلا ئاران كېتىپ بولالىدى. 1943 - يىلى 5 - ئايدا، قىزىل ئارمىيىنىڭ 8 - پولكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتماقچى بولۇپ ئۇرۇمچىدىن ئۆتكەندە، شېڭ شىسەي 8 - پولكىنىڭ زەربە بېرىشىدىن قورقۇپ، كېچىسى شىنجاڭ قىزلار ئىنستىتۇتىغا بېرىۋالىدۇ ھەمدە قۇمۇلدىن غۇلجىغا بارغىچە بولغان يول بويىدىكى ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش قىلىدۇ.

1942 - يىلى ئامېرىكىنىڭ مۇئاۋىن پېرېزدېنتى ۋاللىس سوۋېت ئارقىلىق جۇڭگوغا زىيارەتكە كېلىدۇ، جىيالڭ

جېيشى جۇشاۋلياڭ (8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ سىلىڭى)، ماۋباڭچۇ (جياڭ جېيشىنىڭ رەپىقىسىنىڭ ئىنىسى، ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ سىلىڭى)نى ئۆزىنىڭ شەخسىي ۋەكىلى قىلىپ، ۋىلسوننى كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىدۇ. جۇشاۋلياڭ بىلەن ماۋباڭچۇ ئۇرۇمچىدىكى مەزگىللىرىدە شېڭ شىسەينىڭ قىزغىن كۆتۈۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولىدۇ. ئۇلارنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىدىكى يەنە بىر ۋەزىپىسى: جۇشاۋلياڭ شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەش ھەمدە شېڭ شىسەي بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈش؛ ماۋ باڭچۇ بولسا مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شىنجاڭنىڭ ھاۋا ئارمىيە بازىسى ۋە شىنجاڭدىن ھىندىستانغا بارىدىغان ھاۋا لىنىيىسى ئەھۋالىنى ئىگىلەشتىن ئىبارەت ئىدى. شۇ چاغلاردا گومىنداڭ مادديي ئەشيالارنى ھاۋا قاتنىشى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن، جۇڭگو - ھىندىستان ھاۋا يولىنى ئاچماقچى ئىدى. شېڭ شىسەيمۇ ئۇلار ئارقىلىق گومىنداڭدىن سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ياردەملەرنى تەلەپ قىلدى، ئەلۋەتتە.

1942 - يىلى 8 - ئايدىن 9 - ئايغىچە جياڭ جېيشى غەربىي - شىمال رايونىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ جىايۇيگۇەنگە كەلگەندە شىنجاڭغا كەلمەكچى بولىدۇ، ئەمما قول ئاستىدىكىلىرى شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى مۇرەككەپ، تېخى تەلتۆكۈس ئىگىلەپ بولالمىدۇق، دۆلەت باشلىقى دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىكىنى ئىستىگە ئالغانىكەن، بۇنداق قارامۇلىق قىلماسلىقى كېرەك، دەپ ئۇنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى توسايدۇ. شۇنىڭ بىلەن جياڭ جېيشى سۇڭ مېيلىڭنى ئۆزىنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىلى قىلىپ شېڭ شىسەي

بىلەن سۆھبەتلىشىشكە ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىدۇ ھەمدە ئۆزى لەنجۇغا بېرىپ خەۋەر كۈتىدۇ.

شېڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئون يىل ئىچىدە، مەيلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېقىنسۇن ياكى ئۆزىنى گومىنداڭ قوينىغا ئاتقان بولسۇن، ئۇنىڭ مەيدانى باشتىن - ئاخىر ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ھوقۇق مەنپەئىتىنى مۇستەھكەملەشنى مەقسەت قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. موسكۇانى قورشاۋىغا ئېلىش ئۇرۇشىدا شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يۆز ئۆرۈپ، ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۈچىنى سەپكە چىقارماقچى بولدى. ئۇنىڭ ئۆزىنى گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئېتىشى گومىنداڭنىڭ كۈچىگە تايىنىپ ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئىدى. شۇڭا سوڭ مېيلىڭنىڭ شىنجاڭغا كېلىدىغان خەۋىرىنى گومىنداڭ تەرەپ ئۇنىڭغا رەسمىي ئۇقتۇرۇش قىلغاندىن كېيىن، بۇ شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتىدىغان ھالقىلىق ئىش بولغاچقا، ئۇ دەرھاللا ئارىسالدا بولۇپ قالدى. ئۇ بىر تەرەپتىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بېسىم ئىشلىتىشىدىن ئەندىشە قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن جىياڭ جېيشىنىڭ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ھاۋا ئارمىيە قىسىملىرىنى ئەۋەتىپ ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ھاكىمىيەت ھوقۇقىنى تارتىۋېلىشىدىن قورقتى. شۇڭا ئۇ كۆرۈنۈشتە بولسىمۇ سوڭ مېيلىڭنى ئەڭ داغدۇغىلىق شەكىلدە كۈتۈۋالماقچى بولدى.

سوڭ مېيلىڭ ئۇرۇمچىگە كېلىشتىن بىر كۈن بۇرۇن، شېڭ شىسەي ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ 100 دىن ئارتۇق

قابىل ئوقۇغۇچىسىنى تانكا ۋە بروىۋېك ماشىنىلىرى بىلەن تۇرپانغا بېرىپ يەرلىك قىسىملارغا ماسلىشىپ سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى 8 - پولكىنىڭ غەربكە كېلىشىنى توسۇش ئۈچۈن مەخپىي يولغا سالىدۇ. ئۇلار يولغا چىقىش ئالدىدا شېڭ شىسەي: «سىلەر دۇبەننىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك كادىرلىرى، سىلەرنى تەربىيىلەشتىكى مەقسەت شىنجاڭنى قوغداشتۇر. ھازىر شىنجاڭ سىلەرگە مۇھتاج، مەيلى ۋەزىيەتتە قانداق ئۆزگىرىش بولسۇن قىلچە تەۋرىنىپ قالماي، دۇبەننىڭ بارلىق بۇيرۇقلىرىنى قەتئىي ئىجرا قىلىڭلار» دەپ يولىيورۇق بېرىدۇ.

دەل شۇ چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 15 تانكىسى چۆچەكتىن ئۇرۇمچىگە قاراپ يول ئالىدۇ، ئۇلار شىخودىن ئۆتكەندە شېڭ شىسەي ئاندىن بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپىدۇ - دە، دەرھال مانا‌س ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى چۈي جىچىڭ ۋە ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى X X گە تېلېگراممىا بېرىپ، ئۇچ سائەت ئىچىدە مانا‌س كۆۋرۈكىنى كۆيدۈرۈۋېتىپ، تانكىلارنى توسۇش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىدۇ. چۈي جىچىڭ بۇ تېلېفونىنى ئېلىپ ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمەي قالىدۇ، چۈنكى مانا‌س كۆۋرۈكىنىڭ پۈتكىنىگە ئەمدىلا بىر يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت بولغان بولۇپ، ئەمدىلىكتە ئۇچ سائەت ئىچىدە كۆيدۈرۈۋېتىلسە بۇ ئەقىلغە سىغمايدىغان گەپتە. چۈي جىچىڭ شېڭ شىسەي نېرۋىسىدىن ئادىشىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ گۇمان قىلىدۇ. يەنە تېلېگراممىا خاتا بېرىلىپ قالدىمىكىن دەپمۇ گۇمان قىلىپ، ئوپۇل - توپۇل ئىش كۆرۈشكە جۇرئەت قىلالمايدۇ. شۇڭا ئۇ قايتىدىن ئۇ يەنە شېڭ شىسەيگە تېلېگراممىا بېرىپ يولىيورۇق سورايدۇ. شېڭ شىسەي بولسا: «دەرھال ئىجرا قىلىنسۇن»

دەپ جاۋاب تېلېگراممۇ بېرىدۇ. ئەمما چۈي جىچاڭ يەنە زىن ۋە ئوتۇنلارنى ئېلىپ، ماناس دەرياسىنىڭ چوڭ كۆۋرۈكىگە بېرىپ بولغۇچە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تانكىلىرى كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ بولىدۇ. چۈي جىچاڭ ئاندىنلا ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپ پۇشايمانىنى ئالدىغان قاچا تاپالمای قالىدۇ - دە، ئامالسىزلىقتىن دەرھال شېڭ شىسەيگە خەۋەر قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي ئوفىتسېرلار مەكتېپىدىكى ئوقۇغۇچىلارغا چوڭ كۆۋرۈكتىن شەھەر ئىچىگىچە بولغان يول بويىغا توپچىلار قىسمىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا يوليورۇق قىلىدۇ ھەمدە: «تانكىلار قۇمۇلغا قاراپ ماڭمای ئۇرۇمچىگە كىرمەكچى بولسا توپقا تۇتۇلسۇن» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. تانكىلار ئۇرۇمچى ئەتراپىغا كېلىپ كەلگەندىن كېيىن داۋاملىق شەرققە يۈرۈش قىلمای تۇدۇڭخابادىكى پۇلات زاۋۇتىغا كىرىپ كېتىدۇ. كېيىن چۈي جىچاڭمۇ مۇشۇ ئىش سەۋەبىدىن خىزمىتىدىن ئېلىپ تاشلىنىدۇ.

سۇڭ مېيلىڭ چۇڭچىڭدىن قوزغالغان كۈنى، شېڭ شىسەي ئۇرۇمچىدە ھەرخىل ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى ئېلىپ بارىدۇ. ئۇ بىر تەرەپتىن ئۇرۇمچىدىكى ئورگان خادىملىرى، ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئايرودرومدىن غەربىي چوڭ بىناغىچە بولغان ئارىلىقتا قارشى ئېلىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن گومىنداڭ ھاۋا ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ توساتتىن پەيدا بولۇپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئوفىتسېرلار مەكتېپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئۆزىنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك قىسىملىرىنى ئېخىر - يېنىڭ قوراللار بىلەن ئايرودرومنىڭ ئەتراپىغا ئورۇنلاشتۇرىدۇ.

8 - ئاينىڭ 30 كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتلەردە، سۇڭ مېيلىڭ ئولتۇرغان مەخسۇس ئايروپىلان ئۇرۇمچىدىكى ئايرودرومغا قونىدۇ. ئۇ چاغدا شېڭ شىسەي بىلەن قارشى ئالغۇچى خادىملارنىڭ ئايرودرومدا كۈتكىنىگە بىرنەچچە سائەت بولۇپ قالغانىدى.

جۇ شاۋلياڭ، ماۋ باگچۇ، لياڭ خەنساۋ، دۇڭ شەنگۇاڭ، ۋۇ جۇڭشىن، چۇ كۇنتيەن (مۇڭغۇل — شىزاڭ كومىتېتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى)، چىڭ ۋەنلى (مەركىزىي ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرى، كېيىن مەركىزىي ئاگېنتلىقىنىڭ ئۇرۇمچى شۆبىسىنىڭ مۇدىرى بولىدۇ)، ۋۇ زېشياڭ (كېيىن تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق مەخسۇس خادىمى بولىدۇ) قاتارلىقلار سۇڭ مېيلىڭ بىلەن بىرلىكتە ئۇرۇمچىگە كېلىدۇ، سۇڭ مېيلىڭ ئۇرۇمچىگە كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنى زىيارەت قىلىدۇ. ئۇ چاغدا قىزلار ئىنىستىتۇتىدىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى «خائىنلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى» ئىدى. شېڭ شىسەينىڭ رەپىقىسى چىۋ لىيۇفاڭ (شىنجاڭ قىزلار ئىنىستىتۇتىنىڭ باشلىقى) ئۇلارنىڭ سۇڭ مېيلىڭغا ئەرز - شىكايەت قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، سۇڭ مېيلىڭغا سۇئىدىشۇبلىپ بىر قەدەممۇ لېرى كەتمەيدۇ.

شۇ چاغدا مۇنداق بىر ۋەقە يۈز بەرگەنىدى. جاۋ دەن قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئايالى يې لۇسەي ئۇنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلماقچى بولىدۇ، ئەمما مۇۋاپىق چارە تاپالماي تۇرغاندا ئۇ سۇڭ مېيلىڭنىڭ ئۇرۇمچىگە كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ئۇمىد باغلاپ، ئەرز تۇتماقچى بولىدۇ. لېكىن ئەرزنى سۇڭ مېيلىڭغا تاپشۇرۇش تەسكە توختايدۇ.

سۇك مېيلىك قىزلار ئىنستىتۇتىنى زىيارەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن پابىدىغا چىقىدۇ، يېڭ لۇسەي بۇ پۇرسەتنى قولدىن كەتكۈزۈپ قويسام ئۇمىد قالمايدۇ دەپ قارايدۇ. پابىدا قوزغالغاندا ئۆز هاياتىنىڭ خېيىم - خەتەرگە ئۇچرىشىغا قارىماي پابىدىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ. سۇك مېيلىك پابىدا ئادەم سوقۇۇشتىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئەدەپ يۇزسىدىن پابىدىن چۈشۈپ يېڭ لۇسەينى يۆلەيدۇ. يېڭ لۇسەي پاتپاراقتىن پايدىلىنىپ، يازغان ئەرزىنى ئوغرىلىقچە سۇك مېيلىڭنىڭ پەلتۇسىنىڭ يانچۇقىغا تىقىپ قويىدۇ. لېكىن سۇك مېيلىك بىر كىنو ئارتىسىنى دەپ شېڭ شىسەي بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى يىرىكلەشتۈرمەيدۇ، ئەلۋەتتە. شۇڭا ئەرز خەتنىڭ قىلچە جاۋابى بولمايدۇ.

سۇك مېيلىك ئۇرۇمچىدە تۇرغان مەزگىللەردە، ھەر كۈنى كېچىسى شەھەر بويىچە ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈلۈپ، كىشىلەرنىڭ يول يۈرۈشى مەنئى قىلىنىپ، جەمئىيەت كەيپىياتى ئىنتايىن جىددىيلىشىپ كېتىدۇ.

سۇك مېيلىك ئۇرۇمچىدىكى مەزگىللىردە شېڭ شىسەي بىلەن مەخپىي سۆھبەت ئېلىپ بارىدۇ. سۆھبەتنىڭ مەزمۇنى گەرچە نامەلۇم بولسىمۇ، لېكىن كېيىنكى بىر قاتار ئەھۋاللاردىن سۆھبەتنىڭ نەتىجىسىنى بىلۈۋېلىش تەس ئەمەس. ئۇنى مۇنۇ ئۈچ نۇقتىغا يىغىنچاقلاشقىلى بولىدۇ: (1) شىنجاڭدا گومىنداڭنىڭ پىرقىسىنى تەسىس قىلىش؛ (2) گومىنداڭ شىنجاڭدا ھەربىي قوشۇن تۇرغۇزۇش؛ (3) گومىنداڭنىڭ خادىملىرى شىنجاڭغا كېلىپ قۇرۇلۇشقا ياردەم بېرىش.

سۇك مېيلىك ئۇرۇمچىدە ئىككى كۈن تۇرغاندىن كېيىن، ئۇچىنچى كۈنى ئەتىگەندە كەلگەن ئايرۇپىلاندا ھەمراھلىرى بىلەن لەنجۇغا قايتىدۇ.

شېڭ شىسەي ئۆزىنى گومىنداڭ قوينىغا ئاتقاندىن كېيىن، 1942 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا، گومىنداڭ سۇئېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان تاشقى ئىشلارنى بېجىرىشكە قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى ئۇرۇمچىدە شىنجاڭ ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىم مەھكىمىسىنى تەسىس قىلىپ، ۋۇ زېشياڭ ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى، ۋاڭ شىڭچېيەن كاتىپ مۇدىرى، دېڭ ۋېيسى سۇئېت ئىتتىپاقى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولىدۇ. كېيىن شۇي جيەننەن ئەنگلىيە، ئامېرىكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىغا ئەۋەتىلىدۇ. ۋۇ زېشياڭ ئېنگىلىز تىلىغا پىششىق بولۇپ، خوددى ئېنگىلىزلەردەكلا سۆزلەيتتى.

2. گومىنداڭ كۇچلىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشى

(1)

شېڭ شىسەي ئۆزىنى گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئاتقاندىن كېيىن، گومىنداڭ مەركىزى دەرھال ئۆز كۇچىنى شىنجاڭغا كىرگۈزۈپ، شىنجاڭنىڭ ئارمىيە، ھۆكۈمەت، ئىقتىساد، مائارىپ قاتارلىق تارماقلىرىنى تەدرىجىي تىزگىنلەش مەقسىتىدە ئالدى بىلەن نۇقتىلىق هالدا گومىنداڭ تەشكىلاتىنى قۇرماقچى بولىدۇ.

جياڭ جيېشى ئۇرۇمچىدە گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسىنى قۇرماقچى بولۇپ، بۇ ئىشنى جۇجياخۇا (مەركىزىي تەشكىلات بۆسىنىڭ بۇجاڭى)، چېڭ لىفۇ (مائارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى)، چېڭ گوفۇ (مۇھاپىزەتچىلەر

بۆلۈمى 3 ـ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى)، ۋۇ تيېچىڭ (مەركەزىي پىرقىنىڭ باش كاتىپى) قاتارلىقلارنىڭ مۇزاكىرە قىلىشىغا تاپشۇرىدۇ ھەمدە دەرھال شېڭ شىسەيي شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ مۇدىر ھەيئەتلىكىنى قوشۇمچە ئۆتەش، خۇاڭ رۇجىڭ (مەركەزىي ئۇنۋېرسىتېتنىڭ پروفېسسورى) شۇجىجاڭ بولۇش، يۈي جېڭيىڭ، لىن بويا، جاڭ جىجى، تۇڭ شيۈي، شۈي گۈەنيۈي قاتارلىقلار ھەيئەت ئەزاسى بولۇشنى قارار قىلىدۇ. مەركەزىي تەشكىلات بۈسى ۋە مەركەزىي كاتىبات باشقارمىسىدىن چېڭ تاۋ (كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ كاتىپى بولىدۇ)، لىيۇ شىزى (تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى)، يۈي خوشىڭ (بوغالتىرلار مۇدىرى) قاتارلىقلارنى ئۇرۇمچىگە يۆتكەيدۇ. ئۇلار يولغا چىقىشتىن ئىلگىرى جۇجياخۇا ئۇلارغا: ئۇرۇمچىگە بارغاندىن كېيىن، چوقۇم شېڭ شىسەيىنىڭ پىكرىگە ھۆرمەت قىلىپ، يولبورۇقلىرىغا بويسۇنۇڭلار، شىنجاڭدىكى ھەردەرىجىلىك كونا ئورگانلار بىلەن مۇناسىۋەتنى ياخشىلاپ، سۆركىلىش پەيدا قىلماڭلار، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىپ، شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەت ياشلىرى بىلەن مۇھەببەتلىشىش، تويلىشىشنى ۋە مەزھەپ ئۇيۇشتۇرۇپ، كىچىك تەشكىلاتلارنى تەشكىللەشنى مەنئى قىلىپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ بىرلىكتە سىرتقا قارشى تۇرۇڭلار، دەپ يولبورۇق بېرىدۇ. جۇجياخۇانىڭ بۇ سۆزلىرى شىنجاڭغا ماڭىدىغانلارغا بېسىم تارقىتىپ بېرىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا شېڭ شىسەيگە بولغان سەمىمىيلىكنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، «مەركەزىي گېزىت» دە ئېلان قىلىنىدۇ. ئەمما ئىچكى جەھەتتە شىنجاڭغا ماڭىدىغانلارغا: «شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى مۇرەككەپ،

ناھايىتى ئۆزگىرىشچان، سىلەر بۇ قېتىم شىنجاڭغا ئۇچ مەسىلەكنىڭ سادىق مۇرتلىرى سۈپتىدە ئۇ جاينى ئاچقىلى كېتىپ بارىسىلەر، شۇڭا ۋەتەن ئۈچۈن قۇربان بولۇش جاسارىتى ۋە ئىرادىسىگە ئىگە بولۇشۇڭلار لازىم. مەركەز سىلەرنىڭ شىنجاڭغا بېرىشىڭلار ئۈچۈن ماكانلىشىش خىراجىتى ئورۇنلاشتۇرۇپلا قالماي يەنە نەپىقە پۇلۇڭلارنى ۋە ئاجرىتىپ قويىدى، سىلەر شىنجاڭدا ھەرقانداق جاپادا قالساڭلارمۇ ۋەزىپەڭلاردىن باش تارتماسلىقىڭلار لازىم» دەپ جىكىلەيدۇ. مۇشۇ سۆزلەردىن: گومىنداڭ مەركىزىنىڭ شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش ئىكەنلىكىنى ۋە شېڭ شىسەينىڭ گېپىدە تۇرمايدىغان قارا نىيەتچى ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. شۇڭا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىشىدىن ھوشيار تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى تۇگىتىش، شېڭ شىسەينىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇش ئاساسىدا، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى سىياسىي ئورنىنى مۇستەھكەملەش، شېڭ شىسەينى قولغا كەلتۈرۈپ، ئاخىرىدا ئۇنىڭ ئورنىنى ئېلىش تەدبىرىنى قوللىنىدۇ. «جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس»، بۇ گومىنداڭنىڭ بارلىق سىلتارستلارغا تۇتقان ئىزچىل پوزىتسىيىسى. شۇ چاغدا گومىنداڭ مەركىزى «شىنجاڭغا بارىدىغان خىزمەتچى خادىملارنىڭ تەمىناتتىن بەھرىمەن بولۇش چارىسى» نى تۇرغۇزۇپ، شىنجاڭغا بارىدىغان خادىملارنىڭ چۈڭچىڭ بىلەن شىنجاڭدا قوش مائاش ئالىدىغانلىقى، ئۇچ يىل خىزمەت قىلغاندىن كېيىن، يەنە يېرىم يىللىق مائاش مۇكاپات سۈپتىدە ئارتۇق تارقىتىپ بېرىلىدىغانلىقى ھەمدە

ئىچكىرىسىگە تۇغقان يوقلاشقا يول خراجىتى بېرىلمىدىغان لىقىنى بەلگىلىگەن. مەركىزىي تەشكىلات بۇسى ھەرقېتىم شىنجاڭغا خادىم ئەۋەتسە، جۇ جياخۇا ئۇلارغا «خۇشلىششى نۇتقى» سۆزلەپ يولغا سالاتتى.

1942 - يىلى قىشتا، خۇاڭ روجىك قاتارلىقلار ئايرۇپىلان بىلەن شىنجاڭغا كېلىدۇ. شېڭ شىسەي بۇ ھەقتىكى تېلېگراممىنى بۇرۇنلا تاپشۇرۇۋالغان بولۇپ، سابىق جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ ئورنىنى گومىنداڭ پىرقىسىغا ئۆزگەرتىپ بېرىدۇ، سابىق جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنى گومىنداڭ ئۆتكۈزۈۋالىدۇ. گومىنداڭ مەركىزى پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن كۆپ خراجەت ئاجرىتىدۇ، شېڭ شىسەيمۇ خراجەت ئاجرىتىدۇ. بۇ خراجەتلەرگە ئۇستەل، ئورۇندۇق، ئىش بۇيۇملىرى ۋە ئۆي بېزەش بۇيۇملىرى سېتىۋېلىنغاندىن سىرت، ئىش بېجىرىش ئۈچىدىن ئون نەچچە ئېغىز سېلىنىدۇ. ئۇرۇمچى شەرقىي مەنچىڭ 6 - كوچىسىدىن بىر قورۇ (شېڭ شىسەينىڭ قېيناتىسى چىيۇ زۇڭجۇننىڭ) سېتىۋېلىنىپ «ھەيئەت ئەزالىرىنىڭ ياتقى» قىلىنىدۇ.

1943 - يىلى 1 - ئايدا ئۆلكىلىك پىرقە رەسمى قۇرۇلۇپ غەربىي چوڭ بىنادا قۇرۇلۇش مۇراسىمى ۋە ھەيئەتلەرنىڭ ۋەزىپىگە ئولتۇرۇش قەسەمياد مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ. گومىنداڭ مەركىزى مەركەز ھەيئەتلىرىدىن جۇشاۋلياڭ، لياڭ خەنسۇلارنى مۇراسىمگە نازارەت قىلىشقا ئەۋەتىدۇ. بۇ كۈنى ئۆلكە بويىچە بىر كۈن دەم ئېلىشقا قويۇپ بېرىلىدۇ، ئۇرۇمچىدە بايراق، لوزۇنكىلار ئېسىلىپ شىنجاڭ بويىچە تەبرىكلەش يىغىنلىرى ئېچىلىپ، ئۆلكە بويىچە داغدۇ-

غىلىق بىر بايرامغا ئايلىنىدۇ.

1927 - يىلى گومىنداڭ نەنجىڭنى پايتەخت قىلىپ بېكىتكەندىن كېيىن، شىنجاڭدا گومىنداڭنىڭ ئۆلكىلىك پىرقىسى تەسىس قىلىنغانىدى، ئەمما شېڭ شىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن ئۆلكىلىك پىرقە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، گومىنداڭ مەركىزىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، فېئۇدالىق پارچىلىنىش - مۇستەقىل پادىشاھلىق ھالىتى شەكىللەنگەنىدى. شۇ چاغلاردا شىنجاڭدا پەقەت «جۇڭخۇا مىنگو» نىڭ دۆلەت بايرىقىلا ئېسىلاتتى. 1943 - يىلىغا كەلگەندە شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە قايتىدىن قۇرۇلۇپ گومىنداڭنىڭ پارتىيە بايرىقى ئېسىلدىغان بولدى.

شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ ئەزالىرى ئىچىدە گومىنداڭ مەركىزى ئەۋەتكەن خۇاڭ رۇجىك، جاڭ جۈجىلاردىن سىرت، شىنجاڭ تەرەپتىن شېڭ شىسەي — خې گېڭگۇاڭ، سۇڭ نىيەنسى (شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى)، چېڭ دۇكبەي (مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى)، لى يىڭچى (شىنجاڭ ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى)، شېڭ شىجى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ.

ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنغالياڭ خەنساۋ رىياسەتچىلىك قىلىدۇ، شېڭ شىسەي، ئۇزۇن نۇتۇق سۆزلەپ، ئۆزىنىڭ مارکسزمغا ئېتىقاد قىلغاندىن كېيىن يەنە نېمە ئۈچۈن گومىنداڭغا بېقىنغانلىقىنىڭ سەۋەبى ۋە ئىدىيىسىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانىنى بايان قىلىدۇ. ئۇنىڭ سۆزىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: مەن ئىلگىرى كۆپچىلىكنى باشلاپ مارکسزمغا ئېتىقاد قىلغانىدىم، مەن مارکسزمنى تەتقىق قىلىش جەريانىدا، مارکسزمنىڭ نۇرغۇن خاتالىقى ۋە كەم-

چىلىكلىرىنى بايقىدىم. ماركسزم پەلسەپىسىنىڭ ئاساسى — ماتېرىيالىستىك دىيالېكتىكا بولۇپ، ئۇ خاتادۇر. تارىخنىڭ مەركىزى ماددا ئەمەس. مەن بۇ خاتالىقنى سەزگەندىن كېيىن ماركسزمدىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالدىم. كېيىن ئۇچ مەسلەكنى ئوقۇدۇم، ئۇچ مەسلەكتە سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ نوقۇل هاياتلىق نەزەرىيىسى پەلسەپىسى ئاساس قىلىنغان بولۇپ، ئۇ تارىخنىڭ ئەمەلىيىتىگە تامامەن ئۇيغۇن كېلىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ بارلىق كۆرەشلىرى ياشاش ئۇچۇندۇر، تارىخنىڭ تەرەققىياتى ئىنسانىيەتنىڭ ياشاش ئۇچۇن كۆرەش قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. مەن مۇشۇنداق سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ماركسنىڭ پاتولوگىيە ئالىمى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتىم. پەقەت سۇن جۇڭشەن ئەپەندىلا ھەقىقى ئىنقىلابچى، ماركسنىڭ نەزەرىيىسى بەلەن كوممۇنىزم — جۇڭگونىڭ ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇن كېلەمەيدۇ، جۇڭگو ئۇچ مەسلەككە مۇھتاج. مەن ئىلگىرى سىلەرنى خاتا يولغا باشلاپتىمەن، بۇگۇندىن باشلاپ سىلەرنى توغرا يولغا باشلايمەن.

شېڭ شىسەينىڭ بۇ سۆزلىرى ئەينى چاغدا جەمئىيەتتە كۆچلۈك تەسىر پەيدا قىلغاچقا، بىرمۇنچە كىشىلەر بۇ خىل ئالدامچىلىق، قايمۇقتۇرۇش ئاستىدا تەۋرىنىپ قالدۇ، ھەتتا ماركسزمغا بولغان ئېتىقادىنى ئىنكار قىلدۇ. شۇندىن ئېتىبارەن، شېڭ شىسەي ماركسزمغا قارشى تۇرۇش تۇغىنى رەسمىي كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئىلغار ئىدىيىلەرنى يوقىتىشقا باشلايدۇ. ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسىغا پۈتۈن شىنجاڭدىكى تۇرتۈك يېزىقتىكى ئىلغار كىتابلارنى يىغىشتۇرۇشقا بۇيرۇق بېرىدۇ. يىغىلغان كىتابلارنىڭ بىر قىسمى ئۆلكە

لىك پىرقىغە تاپشۇرۇلىدۇ. كېيىن ئۆلكىلىك پىرقە بىر قەسىملىرىنى يىغىپ بىر كۇتۇپخانا قۇرىدۇ. باشقا سىياسىي كىتابلار (رۇسچە يېزىلغان «لېنىن ئەسەرلىرىدىن توپلام» نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نى پەچەتلەپ ئىسكىلاتقا تاشلاپ قويىدۇ (1949 - يىلى ئەتىيازدا، ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ چېگىسى كارخانا شىركىتىنىڭ باش دىرېكتورى مۇ جۇڭياۋ، شۇ جىن جاڭ ياڭ ۋېينىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ، ئىسكىلاتتا ساقلىنىۋاتقان بۇ كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى كېرەكسىز قەغەز قاتارىدا قەغەز زاۋۇتىغا سېتىپ بېرىدۇ). مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، شىنجاڭدىكى ياشلار ماركسزم ھەققىدە ئۇچۇق - ئاشكارە سۆزلىيەلمەيدۇ. «سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىست (بولشۆۋىك) پارتىيىسى تارىخى» بىلەن «لېنىن ئەسەرلىرىدىن توپلام» قاتارلىق كىتابلار كېرەكسىز قەغەز قاتارىدا ئورۇمچىدە سېتىلىدىغان بولۇپ قالدۇ.

ئۆلكىلىك پىرقە قۇرۇلغاندىن كېيىن گومىنداڭ شىنجاڭ دۇبەن مەكتىپىنىڭ ئالاھىدە پىرقىسى قۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭغا چېۋ لىيۇشۇك (شېڭ شىسەينىڭ رەپىقىسىنىڭ ئىنىسى، شىنجاڭ ئۇفىتسېرلار مەكتىپى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى)، جاڭ فىڭيى (دۇبەن مەكتىپى مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسىنىڭ باشلىقى)، لىيۇ جىڭشىن (128 - دىۋىزىيىنىڭ دىۋىزىيە كوماندىرى) قاتارلىقلار ھەيئەت ئەزاسى بولىدۇ. ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ قارمىقىدا يەنە بۆلۈمە قاراشلىق راۋنلۇق ئالاھىدە پىرقە تەسىس قىلىنىدۇ، بۇ تەشكىلاتقا شېڭ شىسەي، خۇاڭ رۇجىڭ ۋە ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ بارلىق ھەيئەتلىرى قاتنىشىدۇ. بۇندىن باشقا يەنە جۇ جياخۇانى سىياسىي ئارقا كۆرىنىش قىلىپ تورۇپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ

مەسىلىنى چۈشەنمەكچى بولسىمۇ، ئەمما سۆز - ئىبارىلەرنى قوللىنىش جەھەتتە شېكىسپىنىڭ ھۈنىرىدىن كېيىن، بىر مەزگىل ئۆلكىلىك پېرقىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەنىدى.

گومىنداڭ مەركىزى «شىنجاڭ گېزىتى» گە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەرگەچكە، پەن گۇرۇپپىسى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. كېيىن پەن گۇرۇپپىسى مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرالمىغانلىقتىن، مەركىزىي تەشۋىقات بۆلۈمى لى شاڭيونى «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ باش تەھرىرلىكىگە ئەۋەتىدۇ. «شىنجاڭ گېزىتى» گە ئىلگىرى شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋەر ۋە باش ماقالىلىرى بېسىلغان بولسا، ئەمدىلىكتە مەركىزىي ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋەرلىرى ۋە يېڭىدىن ئېلان قىلىنغان «پارتىيە گېزىتى ئۇبزورى» ئېلان قىلىنىدىغان بولىدۇ. لى شاڭيومۇ پات - پات «ئۇچ مەسىلە»، «جۇڭگونىڭ تەقدىرى»، «دۆلەت ئاتىسى تەلىماتى» دېگەندەك ماقالىلەرنى تۈزۈپ ۋە تەھرىرلەپ «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلىدۇ، ھەمدە چۈڭچىڭدا چىقىدىغان «مەركىزىي گېزىتى» نىڭ مەخسۇس ئۇبزورلىرىنى ئېلان قىلىش ئارقىلىق، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى تۈگىتىپ، ئۇچ مەسىلە ئارقىلىق ماركسىزمنىڭ ئورنىنى ئېلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. بىر قېتىم لۇچىنىڭ مەسئۇللۇقىدىكى قوشۇمچە بەتكە ئېھتىياتسىزلىقتىن لېنىننىڭ باش سۆزىنى چۈشۈرۈلگەن بۇرۇنقى سېنكا ئىشلىتىلىپ قېلىپ، ئۆلكىلىك پېرقىنىڭ تەنقىدىگە قالىدۇ. ئۇ چاغدىكى «شىنجاڭ گېزىتى» ئالمىبۇرۇنلا گومىنداڭنىڭ پارتىيە گېزىتىگە ئايلىنىپ قالغانىدى.

مەسىلىنى چۈشەنمەكچى قويۇلغان، شىنجاڭ نوپۇس تۈزۈمىنى ئورنىتىشقا كەلگەن جۇ فاڭتۇڭ، ئۇندىن باشقا لياڭ خەنسۇلارمۇ ئۇرۇمچىدىكى ۋاقتىدا رايونلۇق پېرقىنىڭ پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىدۇ.

بۇ ئۆلكىلىك پېرقىدە، خۇاڭ رۇجىڭ باشچىلىقىدىكى «مەركەز پەرەسلەر» شېڭ شىسەينى قورشاۋلىپ، شېڭ شىسەي ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيىتىنى تەزگىنلىمەكچى بولىدۇ. لېكىن شېڭ شىسەيمۇ گومىنداڭنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەشكە ئۇرۇنىدۇ. شۇ ۋەجىدىن پوزىتسىيىسى ئېنىق قاتتىق بولغان جاڭ جۈجى بىلەن شېڭ شىسەي ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت ۋە كېلىشەلمەسلىكلەر پەيدا بولىدۇ.

(2)

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا ئېنىق دەسلەپ قوللانغان تەدبىرى — «پارتىيىنىڭ ئادىللىقى» ھەققىدىكى تەشۋىقاتنى كەڭ - كۆلەمدە قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇلار ئالدى بىلەن شىنجاڭدىكى ئېنىق چوڭ تەشۋىقات ئاپپاراتى — «شىنجاڭ گېزىتى»نى تەزگىنلەۋالىدۇ. «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ بۇرۇنقى نامى «تەڭرى تاغ گېزىتى» بولۇپ، شېڭ شىسەي مەزگىلىدە ساكۇڭلياۋ قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مائىنا - ئۇسكۇنىلەر سېتىۋېلىپ مەملىكەت ئىچىدە ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە گېزىتخانا بولۇپ قالغانىدى. گېزىتخانا مەمۇرىي جەھەتتە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قارايدىغان

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆلكىلىك پىرقە «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ مەتبۇئات شارائىتىدىن پايدىلىنىپ، «ئۇچ مەسىلە» بىلەن «جۇڭگونىڭ تەقدىرى» نى قايتا نەشر قىلدۇ ھەمدە بۇرھانغا (شۇ چاغدا تۇرمدە ئىدى) «ئۇچ مەسىلە» نى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى قىسىم، ئورگان، مەكتەپلەرگە تارقىتىپ، چوقۇم ئوقۇپ مۇزاكىرە قىلدىغان كىتاب قىلدۇ، يەنە «يېڭى شىنجاڭ»، «شىنجاڭ ئايالىرى» دېگەن ژۇرناللارنى چىقىرىدۇ. × ئايلاردا لياڭ خەنساۋ بىلەن جاڭ جىجى كۆچا، ئاقسۇ، قەشقەر، يەكەن، خوتەن قاتارلىق جايلاردىكى مەسچىتلەردە جامائەتكە ئاشكارە نۇتۇق سۆزلەپ، ئۇچ مەسىلەكنى تەشۋىق قىلدۇ ھەمدە ئۇچ مەسىلەك بىلەن بۇيۇك ئالتە سىياسەتنىڭ باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ. گومىنداڭ شېڭ شىسەي ئارقىلىق ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش مەقسىتىدە، شېڭ شىسەينىڭ تەدبىرلىرىگە ئازتولا يول قويغاندى. شۇڭا بۇيۇك ئالتە سىياسەتنىڭ ئىناۋىتىنى ساقلاش ئاساسىدا يەنە ئۇچ مەسىلەك تەشۋىق قىلىنىپ، ئۇچ مەسىلەك بىلەن بۇيۇك ئالتە سىياسەت زومۇزۇبىر گەۋدە قىلىپ كىرىشتۇرۇلگەن. لياڭ خەنساۋ «ئۇچ مەسىلەك بىلەن بۇيۇك ئالتە سىياسەت» تەشۋىقاتىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن، «ئۇچ مەسىلەك بىلەن كومۇنىزم» ھەققىدە ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، كومۇنىزمنى بۇرمىلاپ قارىلايدۇ. لياڭ خەنساۋ بۇ باسقۇچتىكى ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن چۆچىڭغا قايتىدۇ.

گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسى — گومىنداڭ

نىڭ شىنجاڭدا ئۆز سىياسىتى - تەدبىرلىرىنى يۈرگۈزىدىغان قوماندانلىق شتابى ئىدى، شۇنداقلا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىنىڭ چوڭ لاگېرى ئىدى. ئۇ قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە پەقەت «تەشۋىقات»، «تەشكىلات»، «خوجىلىق» بۆلۈملىرىلا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بۆلۈم ئەزالىرىنىڭ ئاز سانىدىكىلىرى گومىنداڭ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن خادىملار ئىدى. بىر قىسمى «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش جەمئىيىتى» نىڭ خىزمەتچىلىرى ۋە شېڭ شىسەي بەلگىلىگەن خادىملار ئىدى.

لياڭ خەنساۋ چۆچىڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئومۇميۈزلۈك تەشۋىقاتنى باشلىۋېتىدۇ. ئۇ مەركىزىي رادىئو ئىستانسىسىدا نۇتۇق سۆزلىگەندىن سىرت، «مەركىزىي ھەيئىتىنىڭ ژۇرنىلى» قاتارلىقلاردا ماقالە ئېلان قىلىپ، شىنجاڭنىڭ تەرەققىياتى، شېڭ شىسەينىڭ نەتىجىلىرى ۋە شىنجاڭنىڭ مول كان بايلىقلىرى، تاغ - دەريالىرىنىڭ گۈزەللىكىنى ماختاپ، كۆككە كۆتۈرۈپ بەزى خادىملارنى شىنجاڭغا بېرىشقا قىزىقتۇرىدۇ. بۇ دەل جياڭ جېيشىنىڭ غەربىي - شىمال رايونىدىن چۆچىڭغا قايتىپ كەلگەن ۋاقتى بولۇپ، «غەربىي - شىمالنى گۈللەندۈرەيلى» دېگەن شوئار كۆككە كۆتۈرۈلگەنىدى. جياڭ جېيشى ئۆزىنىڭ «جۇڭگونىڭ تەقدىرى» دېگەن ئەسىرىدە جاڭ چىگۇاڭ بىلەن بەن دىگىيۇەننى دوراپ، «ياشلار چېگرا رايونىنى ئاچقۇچىلاردىن بولۇشى لازىم» دەپ قايتا - قايتا چاقىرىق قىلغان. گومىنداڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى يەنە «شىنجاڭغا بېرىپ خىزمەت قىلغۇچىلارنى تەربىيىلەش چارىسى» نى ئېلان قىلدۇ. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بەش مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئۆزىنى تەربىيە

ئالدۇرىدۇ. «شىنجاڭغا بارايلى» دېگەن سۆز چۈشىگىدا ئەڭ مودا شوئار بولۇپ قالىدۇ. شۇنداقلا ھۆكۈمەت خادىملىرى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئومۇميۈزلۈك قىزغىن مۇھاكىمە قىلىدىغان مەركىزىي تېما بولۇپ قالىدۇ.

1943 - يىلى 4 - ئايدا، مەركىزىي تەشكىلات بۈيىچە يەنە بىر تۈركۈم خىزمەتچىلەرنى شىنجاڭغا ئەۋەتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ۋاڭ لوشېڭ (ئۆلكىلىك پىرقە تەھرىر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى)، ۋاڭ زۇخۇي (ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ مۇاپىتتىشى)، جېڭ ×× (گومىنداڭ سەنچىگتۇەن بۆلۈمىنىڭ باشلىقى)، جاڭ يۈي (ئۇرۇمچى ناھىيىسى پىرقىسىنىڭ شۇجىجاڭى)، سۇڭ رۇڭشېڭ (مۇپەتتىش)، ماجۈچۈڭ (باي ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى)، لى جاڭشۆ (بۈگۈر ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى)، زومىڭچېڭ (ئۇرۇمچى ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇ جىجاڭى)، خۇ خەنچى (مۇپەتتىش)، مىن يەنجاڭ (مەشق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى)، يۈي جىيۇەن (جىمسار ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇ جىجاڭى)، دەي جېچېڭ (يەكەن ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى) قاتارلىقلار بارلىق ئۇلار يولغا چىقىشتىن ئىلگىرى، جۇ جياخۇا: «سىلەر جاڭچېن، بەن چاۋلارغا ئوخشاش غەربىي دىياردا خىزمەت كۆرسىتىپ»، «ۋەتەن، مىللەتكە بولغان ساداقىتىڭلارنى، ۋاپادارلىقىلارنى كۆرسىتىڭلار» دەپ يوليورۇق بەردى.

گومىنداڭ شىنجاڭغا خادىم ئەۋەتكەندىن سىرت، شىنجاڭمۇ ئۆز ئالدىغا كادىر يېتىشتۇرىدۇ. 1943 - يىلى 3 - ئايدا مەركىزىي تەلىم - تەربىيە ئۆمىكى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلۇپ، شېڭ شىسەي مۇدىر بولىدۇ، خۇاڭ رۇجىڭ مۇئاۋىن مۇدىر ھەم تەلىم - تەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇدىر ھەيئىتى

مەتبۇلىكىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالىدۇ. جاڭ جۈجى، تۇڭ شۇچۈەن، لىن بويا قاتارلىقلار ھەيئەت بولىدۇ، شېڭ شىجى ئىلمىي مۇدىر، شۇي گۈەنيۈي مۇئاۋىن ئىلمىي مۇدىر، خې گىگگۇاڭ ئىشخانا مۇدىرى بولىدۇ. گومىنداڭ مەركىزى يەنە ۋېي چۈگىيۈەننى ئىشخانىسىنىڭ كاتىپلىقىغا، يۈي خاڭنى يېتەكچىلىككە، چېڭ خۈگخەينى يېتەكچىلىككە، تەن شىنتاڭنى مۇزىكا يېتەكچىلىگىگە تەينىلەپ تەلىم - تەربىيە شۆبە ئۆمىكىگە ئەۋەتىدۇ. شۆبە ئۆمەك قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، گومىنداڭ ئارمىيە، ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلىرىنى يېتىشتۇرۇش ئۈچۈن، شېڭ شىسەي بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ لیۇ يۈگشياڭ (مائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى)، چۈي جىچېڭ (دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى)، پىڭ جيۈەن (مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى)، لى پۇلىن (خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى)، شېڭ شىجى، خې گىگگۇاڭ، چېڭ دۇگبەي، سۇڭ نيەنسى قاتارلىقلارنى چۈگچىگدىكى مەركىزىي تەلىم - تەربىيە ئۆمىكىگە ئاپىرىپ ئوقۇتۇپ كېلىدۇ.

گومىنداڭ مەركىزىي تەلىم - تەربىيە ئۆمىكىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەرقايسى ۋالى، ھاكىم ۋە ئورگان خىزمەتچىلىرى ئۈچ ئايدىن يېرىم يىلغىچە تەربىيىلىنىدۇ. ئادەتتە شېڭ شىسەي سۆز قىلغاندىن باشقا، ئاساسلىق دەرسلەرنى خۇاڭ رۇجىڭ، لىن بويا، جاڭ جىجى، تۇڭ شىچۈنلەر ئۆتىدۇ. خۇاڭ رۇجىڭ «نۇقۇل ھايا تلىق نەزەريىسى»، جاڭ جىجى «قىيىنچىلىقىنى بىلگەندىلا ئىش ئاسانغا چۈشەر تەلىماتى» نى ئۆتىدۇ. كۇرسانتلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بىر قىسمى ھەرقايسى مەمۇرىي ئورـ

گانلارغا ئەۋەتىلسە، يەنە بىر قىسمى گومىنداڭ ئۆلكىلىك پىرقىسى تەرىپىدىن ناھىيىلەرنىڭ پىرقە شۇ جىجاڭلىقىغا ۋە خىزمەتچىلىككە ئەۋەتىلىدۇ. شۇبە ئۆمەكنى گومىنداڭ ئومۇمىيۈزلۈك كونترول قىلغان بولۇپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ تايانچ لىرىنى تەربىيىلەش بازىسى قىلىۋالىدۇ. ھەمدە شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى تەشكىلىي كۈچى ۋە تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىدۇ.

مەركىزىي تەلىم - تەربىيە شۇبە ئۆمىكى ئون قارار ئېچىلىغاندىن كېيىن، 1946 - يىلىغا كەلگەندە ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ.

1943 - يىلى يازدا، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، گومىنداڭ ئۆلكىلىك پىرقە يازلىق كانىكۇلدىن پايدىلىنىپ «پارتىيە ئىشلىرى ھەققىدە لېكسىيە سۆزلەش كۇرسى» ئېچىپ، ھەرقايسى مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلىدى.

1943 - يىلى 10 - ئايدا، گومىنداڭ ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ تەشكىلىي تارماقلىرى كېڭەيتىلىپ، كاتىبات، تەشۋىقات، تەشكىلات، تەلىم - تەربىيە باشقارمىلىرى تەسىس قىلىندۇ. خۇاڭ رۇجىڭ كاتىبات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، تۇڭ شىچۇەن تەشۋىقات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، يۈي چېڭيۈك (كېيىن لىن بويا) تەشكىلىي تەلىم - تەربىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالىدۇ. تۆۋەندە يەنە خوجىلىق، تەشۋىقات، تەشكىلات، تەلىم - تەربىيە، پارتىيە ستاژى، پارتىيە ئۆمىكى، تەھرىر بۆلۈمى قاتارلىق يەتتە بۆلۈم ۋە كادىرلار ئىشلىرى، بوغالتىر قاتارلىق ئىككى ئىشخانا تەسىس قىلىندۇ. ناھىيىلەردىمۇ ئارقا - ئارقىدىن پىرقىلەر قۇرۇلۇپ، گومىنداڭنىڭ يېڭى تەشكىلاتلىرى دەسـ

لەپكى قەدەمدە شەكىللىنىپ، كۆپلەپ پارتىيە ئەزاسى قوبۇل قىلىنىدۇ ھەمدە ئۇرۇمچىدە ئۆلكە دەرىجىلىك ئورگانلىرىنى بەۋاستە قاراشلىق رايونلۇق پىرقە تەسىس قىلىنىدۇ. ئەينى چاغدا پارتىيىگە كىرىشتە مۇنداق ئاجايىپ ئەھۋال بار ئىدى، يەنى پارتىيىگە قوبۇل قىلىنغۇچى ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، شېكى شىسەي تەستىق سالاتتى. بەزىلەرنى تېخى شېكى شىسەي ئۆزى كۆرسەتكەن ياكى پارتىيىگە كىرىشكە تونۇشتۇرغان.

1943 - يىلى 12 - ئايدا، سۇڭ نېيەنسى، تۇڭ شىچۇەنلەر جەنۇبىي شىنجاڭدا، جاڭ جۈجى ئىلىدا پارتىيە ئىشلىرىنى كۆزدىن كەچۈرىدۇ. شۇنداق ئېتىبارەن گومىنداڭنىڭ تەسىر كۈچى ئۇرۇمچىدىن تارتىپ شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا چوڭقۇر ئورۇن ئالىدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئىزاھلاپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، گەرچە گومىنداڭنىڭ تەسىر كۈچى شىنجاڭغا ئۇزۇلۇكسىز تۇردە چوڭقۇر سىڭگەن بولسىمۇ، ئەمما شېكى شىسەي بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ۋاقتىنچە ئىشپيون ئەۋەتىلمىگەن ۋە ئىشپيون ئاپپاراتلىرى تەسىس قىلىنمىغان ئىدى، ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ ھەتتا بەزىدەمۇ تېلېگراممىلا ئاپپاراتى يوق ئىدى، شىنجاڭ ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسى ۋە پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئاخبارات تورلىرى يەنىلا شېكى شىسەينىڭ ئىلكىدە بولۇپ، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى بارلىق خىزمەتچىلىرى شېكى شىسەي ئىشپيونلىرىنىڭ قاتتىق نازارەتى ئاستىدا ئىدى، ھەتتا كومپارتىيىلىك خادىملارنىڭ دىنىمۇ بەكرەك نازارەت قىلىناتتى. بىر قېتىم لى فەنچون، خو خەنچى، چېكى يۈكلىگلار نەنلياڭدىكى سوۋېتلىكلەر ئاچ

قان «خەلقئارا كىتابخانىسى» نى كۆرۈپ ئارىلاپ چىقىدۇ، ئەمما بىرەر كىتابمۇ سېتىۋالمايدۇ. ئۇلار كىتابخانىدىن چىقىشىغا ساقچىلار ئۇلارنى توسۇپلىپ، ئۇچ تاشتىكى پەيچۇسوغا ئاپىرىپ سوراققا تارتىدۇ ھەمدە ئۇلاردىن قايتا «خەلقئارا كىتابخانا» غا كىرمەسلىك ھەققىدە ۋەدە ئالىدۇ، ئەتىسىلا ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ شۇ جىجاڭى خۇاڭ رۇجىڭ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپىدۇ. بەزىدە گومىنداڭ خادىملىرى كەچلىرى بىرەر يەرگە باراقچى بولسا، دائىم دېگۈدەك بىرەر ئىككى ۋەلىسىپىتلىك كىشىنىڭ كەينىگە كىرىۋالغانلىقىنى كۆرىدۇ.

شېڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئون يىل ئىچىدە ناھەق سولىنىدىغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، خەلقنىڭ قالچىمۇ ئەركىنلىكى يوق ئىدى. ئادەتتىكى زاتلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن ئەكسىلىنقىلابچىلارنى تۇرکۈملەپ باستۇرغانلىقىنى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئۇزلۇكسىز خادىم ئەۋەتىپ جامائەت خەۋپسىزلىكىنى باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ خىزمەتلىرىنى باشقۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شېڭ شىسەينىڭ كىشىلەرنى قالايمىقان تۇرمىگە ئېلىشىنى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۆگەنگەن دەپ قارايتتى. گومىنداڭ خادىملىرى شىنجاڭغا كېلىپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە قۇرۇلغاندىن كېيىن، كىشىلەر بۇنداق كېيىن شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار بەلكىم يۈز بەرمەس دەپ ئۇمىد باغلىغا نىدى. 1943 - يىلى يازدا، شېڭ شىسەي سۇڭ نيەنسى، لاڭ داۋخىڭ قاتارلىقلارنى تۇرمىدىن بوشىتىپ، مۇھىم خىزمەتكە قويدى. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر شېڭ شىسەينى ئاخىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ

تەسىرىدىن قۇتۇلۇپ، ئىلگىرىكى زالىم ئىستىلىنى ئۆزگەرتتى، دەپ قاراپ، گومىنداڭنى نىجاتكار، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى ئۆڭشايدىغان قۇدرەتلىك كۈچ دەپ تونۇيدۇ. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ پىرقىسى ئاممىنىڭ نەزىرىدە يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە بولۇپ، ئۇچ مەسلەكمۇ ئومۇمىيۈزلۈك قارشى ئېلىنىدۇ. مانا بۇ شېڭ شىسەي ئۆزۈن مۇددەت سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا ئاساسلا ئاساس يارىتالمىغانلىقىدىكى مۇھىم سەۋەب.

3. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيەتلىرى

(1)

گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسىنىڭ تەشكىلى مۇكەممەللەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، گومىنداڭ مەركىزى مائارىپ، سەھىيە قۇرۇلۇش خادىملىرىنى تۇرکۈملەپ شىنجاڭغا ئەۋەتىشكە باشلايدۇ.

1943 - يىلنىڭ باشلىرىدا، گومىنداڭ مائارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى چىن لىفۇ ئۆزىنىڭ تەسىر كۈچىنى شىنجاڭغا كىرگۈزمەكچى بولىدۇ (گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسىنىڭ خىزمەتچى خادىملىرىنىڭ كۆپىنچىسى جۇجياخۇا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن). شۇنىڭ بىلەن مائارىپ مىنىستىرلىكى بىر تۇرکۈم پروفېسسور ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى شىنجاڭغا ئەۋەتىدۇ. ئۇلار ۋاڭ ۋېيشى (خېنەنلىك، ئىجتىمائىي پەن ئۆگەنگەن، شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى)، رۇ × × (ئەنخۇيلۇق، پروفېسسور، ماتېماتىكا

دەرسى ئۆتىدۇ)، شۇي جياجى (تارىخ پروفىسسورى)، كۇك شىخاۋ (ئەدەبىيات پروفىسسورى)، شۇي جۇاڭبىن (گېرمانىيىدە مەخسۇس فىزىكا ئۆگەنگەن، فىزىكا، ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى)، چېك يۇڭلىڭ (لېكتور، تارىخ دەرسىگە كىرىدۇ)، خۇ خۇەنجەن (جۇغراپىيە ئوقۇتقۇچىسى)، ياك رېنجاك (خۇخۇەنجەنلىك ئايالى، جۇغراپىيە ئوقۇتقۇچىسى)، يۇي داۋبن (خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى)، لى جېن (ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى)، لى رۇي (لى جېننىڭ ئايالى، ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى)، چېك لۇشىك قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يۇقىرىقىلار شىنجاڭ مائارىپ نازارىتى تەرىپىدىن شىنجاڭ ئىنستىتۇتى، قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپى ۋە قىزلار ئىنستىتۇتىغا، ئۆلكىلىك 1 - دارىلمۇئەللىمىن، ئۆلكىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە تەقسىم قىلىنىدۇ،

شۇ يىلى سەھىيە مەھكىمىسى دوختۇر چېك زېيىڭ (ئايال، فۇجيەنلىك، ئامېرىكىدا ئوقۇغان، تۇغۇت بۆلۈمى دوختۇرى) لى × ×، ياك × × قاتارلىقلارنى ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىدۇ. ئۇلار ئۆلكىلىك دوختۇرخانىغا تەقسىم قىلىنىدۇ.

گومىنداڭ شىنجاڭ خەلق ئىشلار نازارىتى، مالىيە نازارىتىگە ۋاقتىنچە ئۆز كۈچىنى كىرگۈزمەيدۇ (خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى يەنىلا لى فۇلىن، مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى يەنىلا پىڭ جيۇەنلەر بولۇۋېرىدۇ)، ئەمما تەمىرات نازارىتىنى ئومۇميۈزلۈك تىزگىنلەيدۇ. شىنجاڭ ئۆلكىلىك تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرى لىن چيۇڭ 1942 - يىلى غەربىي - شىمال رايونى بويىچە سانائەت ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۆمىكىنىڭ ئۆمەك باشلىقى بولۇپ، شەنشى، گەنسۇ ئۆلكىلىرىنىڭ سانائەت ئەھۋالىنى كۆزدىن

كەچۈرىدۇ. 1943 - يىلى گومىنداڭ بايلىق مەنبەسى كومىتېتىنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن لىن جيۇڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرى بولغاندى (بايلىق مەنبەسى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ ۋېنخاۋ 1942 - يىلى شىنجاڭغا كېلىپ شېڭ شىسەي بىلەن شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى تېخىپ پايدىلىنىش توغرىسىدا پىكىر ئالماشتۇرغان). لىن جيۇڭ ئۇرۇمچىگە خېلى كۆپ قۇرۇلۇش خادىملىرىنى بىللە ئېلىپ كەلگەن (مەسىلەن، ۋاڭ خېتىڭ شىنجاڭ سۇ ئىشلىرى قۇرۇلۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان) بولۇپ، ئۇرۇمچىنىڭ چوڭ كۆۋرۈك ئەتراپىدا تۆمۈرچىلىك زاۋۇتى، شىمگودا پولات- تۆمۈر زاۋۇتى بىلەن كېسلاتا زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ. ساۋەندە ئۇستەڭ چېپىلىدۇ، بۇغدا كۆلىگە تۇغان سېلىنىدۇ ۋە ئۇرۇمچىدە ئەينەك زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ. يۇقىرىقىلارنىڭ بەزىلىرى تەدرىجىي ئىشقا كىرىشتۇرۇلىدۇ، بەزىلىرى بولسا يېرىم يولدا توختاپ قالىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتىتا، گومىنداڭ مەركىزىي تۈرلۈك تەكشۈرۈش ئۆمەكلىرىنى ئارقا - ئارقىدىن شىنجاڭغا ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ. 1943 - يىلنىڭ باشلىرىدا، لوجيالۇن باشچىلىقىدا كانچىلىق، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، قاتناش قاتارلىق كەسىپلەردىكى مەخسۇس خادىملاردىن تەشكىللەنگەن «دۆلەت ئاتمىسى سانائەت تەكشۈرۈش ئۆمىكى» دەپ ئاتالغان بىر ئۆمەك چۈڭچىكىدىن يولغا چىقىپ، خېشى، چىڭخەي رايونلىرىدىن ئۆتۈپ شىنجاڭغا كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ تەكشۈرۈش ئوبيېكتى ئاساسەن كان مەھسۇلاتلىرى، يېزائىگىلىك مەھسۇلاتلىرى، يەر قاتلىمى ئوپراق، سۇ ئىشلىرى، قاتناش، جۇغراپىيە قاتارلىقلار

بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى نۇقتىلىق تەكشۈرۈلىدۇ. تەكشۈرۈش رايونى بولسا ئۈرۈمچىدىن باشلىنىپ غۇلجىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا ئۆتۈپ، چەت - ياقا يېزىلارغىچە بېرىپ، تۇرلۇك ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللارنى يىغىپ خەرىتىلەرنى سىزىدۇ. ئۇلار شىنجاڭدا بىر يىلغا يېقىن تۇرۇپ يىغقان بارلىق ماتېرىياللارنى چۈكچىگىغا ئېلىپ كېتىپ، گومىنداڭنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇنۇلۇپ، ئېلان قىلىنىمايدۇ. پەقەت ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىملا كىتابچە قىلىپ باستۇرۇلىدۇ، مەسىلەن، سودا نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «شىنجاڭنىڭ ئىگىلىكى» قاتارلىقلار.

1943 - يىلى يۇەن × × نىڭ باشچىلىقىدىكى ئالتە كىشىلىك «غەربىي - شىمال رايونى بويىچە تۇزچىلىقىنى تەكشۈرۈش ئۆمىكى» مەخسۇس بىر ئاپتوموبىل بىلەن چۈكچىگىدىن شىنجاڭغا كېلىپ، جەنۇبىي ۋە شىمالى شىنجاڭلاردا تۇز، كالىي سېلىتراسى، شۇلتا قاتارلىقلارنىڭ ئۆرۈشكىلىرىنى يىغىپ 2 - يىلى ئەتىيازدا ئۈرۈمچىدىن چۈكچىگىغا قايتىدۇ.

1943 - يىلى 5 - ئايدا گومىنداڭ مائارىپ مىنىستىرلىكى مەمۇرىي ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى گۇلىيۇجۇن، مائارىپ مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى لومېيۇي ۋە دۆلەت تەرجىمە - تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ مەخسۇس خادىملى دوكتاكلار بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭغا كېلىپ مائارىپ ئىشلىرىنى تەكشۈرىدۇ. ئۇلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا قەشقەر، خوتەن، كۇچا، تۇرپان قاتارلىق رايونلاردا ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ ھەمدە «شىنجاڭ ئارخېئولوگىيە خاتىرىسى» نى يېزىپ چىقىدۇ. لى دوكتاك

«خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە تىل دىئالوگى» نى تۈزۈپ، ئۇيغۇر تىلى بىلەن خەنزۇ تىلىنى بىر - بىرىگە زومۇزو چېتىپ، بۇ ئىككى تىل نۇرغۇن جەھەتتە ئوخشىشىپ كېتىدىكەن، شۇڭا ئۇلار ئوخشاش مەنبەلىك تىلدىن راۋاجلانغان بىر سىستېما دەپ تەكىتلەيدۇ. ئۇ يەنە «مەركىزىي گېزىتى» گە ئېلىمىي ماقالە يېزىپ، ئۇيغۇرلار تۈركى مىللەتلىرىدىن بولماستىن بەلكى خەنزۇ ئىرقىغا كىرىدۇ، دېگەن. شۇڭا ئۇ مۇھەممەت ئىمىننىڭ رەددىيە بېرىشىگە ئۈچرايدۇ.

1943 - يىلىنىڭ باشلىرىدا، گومىنداڭ ساقچى مەكتىپىنىڭ مائارىپ باشلىقى لى شىجېڭ شىنجاڭنىڭ ساقچى ئەھۋالىنى ئىگىلەش ئۈچۈن، ۋۇ ۋەنچاڭ، شې زوكتاۋنى شىنجاڭ ساقچى مەكتىپىگە ۋەزىپە ئۆتەشكە ئەۋەتىپ، يەنمۇ تىزگىنلەش ۋە ئۆتكۈزۈۋېلىش تەييارلىقىنى قىلدۇ. ئەمما شېڭ شىسەي ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسى ۋە ساقچى مەكتىپىنى شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش ۋە گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىنى نازارەت قىلىشتىكى كۈچلۈك قورالى قىلىۋالغانلىقتىن، باشقا كۈچلەرنىڭ كىرىشىگە ھەرگىز يول قويمايتتى. شېڭ شىسەي شىنجاڭدىن كەتكەندىن كېيىن، ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسى بىلەن ساقچى مەكتىپىنى خۇگوجېڭ ئۆتكۈزۈۋالدۇ، ۋۇۋەنچاڭ چۈكچىگىغا قايتىپ كېتىدۇ.

1943 - يىلى يازدا، گومىنداڭ مەركىزىي كىنو ستودىيىسى ۋاڭ ياڭ بىلەن شۇي سۇلىڭنى ئۈرۈمچى بىلەن غۇلجىدا نۇقتىلىق ھالدا مىللىيلارنىڭ تۇرمۇش ئۆرپ - ئادىتى ۋە شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشى ھەققىدە فىلىم ئىشلەپ، جياڭ جېيشىنىڭ قول ئاستىدىكى ئالىي دەرىجىلىك خادىملارنىڭ شىنجاڭ

نىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلىشى ئۈچۈن ماتېرىيال تەييارلاشقا ئەۋەتىدۇ.

1943 - يىلى يازدا، گومىنداڭ يېزائىگىلىك - ئۇرمانچىلىق مىنىستىرلىكى خېنەن ئەترايىدىكى ئايەتكە ئۇچرىغان دېھقانلارنى شىنجاڭغا كۆچۈرۈپ، ساۋەن ئەترايىغا ئورۇنلاشتۇرىدۇ. يەنە بىرقىسمىنى ئىلى تەرەپكە بوز يەر ئېچىشقا ئەۋەتمەكچى بولىدۇ. ئۇلار دەل كۈز ۋە قىش پەسلىدە كەلگەنلىكتىن، ئۇيۇ ۋە ئاشلىق جەھەتتە قىيىنچىلىق قالىدۇ. نەتىجىدە ئۇلارنى ساۋەن ئەترايىدىكى ئاھالىلەر ئامال قىلىپ ئورۇنلاشتۇرىدۇ. شىنجاڭدا خىزمەت قىلىشنى خالايدىغان بەزى خادىملارمۇ ئۇلار بىلەن بىللە شىنجاڭغا كېلىدۇ. مەسىلەن، شى ياۋجۇ، ياڭ شېچۈەن، ياڭ جىڭيەن قاتارلىقلار. ئۇلار ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، ئۆزلىرى ھەربىكەت قىلىپ يۈرۈپ، ئامال قىلىپ مەكتەپ ۋە ئورگانلاردا خىزمەت تاپىدۇ.

1943 - يىلى يازدا، گومىنداڭنىڭ مۇپەتتىش مەھكىمىسى شىنجاڭدا «شىنجاڭ مۇپەتتىش مەھكىمىسى» تەسىس قىلىدۇ. بۇ ئورگانغا سابىق مەركىزىي ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ باشلىقى لوجيالۈن باشلىق بولىدۇ. مۇدىركاتېپ ۋاڭ × × ۋە خىزمەتچى چېڭ شىلې (مەركىزىي ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ جۇغراپىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن)، لى شاڭچۈەن، ۋۇجۇڭچى قاتارلىقلار لوجيالۈن بىلەن بىللە كېلىدۇ. مۇپەتتىشنىڭ شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى سۈرۈشتە قىلىشقا قىلچە مۇ ھوقۇقى بولمىغاچقا قۇرۇق جازىغا ئايلىنىپ قېلىپ، لوجيالۈن كۈنبۇيى شېئىر يېزىش ۋە «شىنجاڭ تەزكىرىسى» نى ئوقۇش بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزىدۇ.

1943 - يىلى قىشتا، گومىنداڭ تاموژنا باج مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دېڭ گۇيتاڭ شىنجاڭغا كېلىپ، شىنجاڭ تاموژنا باج مەھكىمىسىنى قۇرىدۇ. جاڭ خۇڭكۇي قاتارلىقلار ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېلىدۇ. 2 - يىلى قۇمۇل، خۇلجا، ئۈچتۇرپان، قەشقەردىن ئىبارەت تۆت ئۇرۇندا شۆبە تاموژنا قۇرۇلىدۇ، دېڭ گۇيتاڭ شىنجاڭ تاموژنا باج مەھكىمىسىگە باشلىق بولىدۇ. توشۇلىدىغان مالىلار تەكشۈرۈلۈپ چېگرا بېجى ئېلىنىدۇ.

شۇ يىلى، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ سىلكىۋۇسى قۇرۇقلۇق ئۆلچەش ئەترىتىنى شىنجاڭغا ئەۋەتىدۇ. بۇ ئەترەت ئۈرۈمچى شامالباغ ئەترايىغا ئورۇنلىشىپ شىنجاڭنىڭ خەرىتىسىنى سىزىشقا باشلايدۇ.

شۇ يىلى كۈزدە، گومىنداڭنىڭ مەركىزىي ئاگېنتلىقى ئۈرۈمچى شۆبىسىنى قۇرۇپ، چېڭ ۋەنلىنى مۇدىرلىققا ئەۋەتىدۇ، تەھرىر شېڭ زۇڭلىن، تېلېگراممچى لى گۇاڭيى، لېيۇ فۇباۋ قاتارلىقلار ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېلىدۇ. ئۇلار 200 ۋاتلىق تېلېگرامما بېرىش ئاپپاراتىدىن بىرنى ئېلىپ كېلىپ، ئۈرۈمچىدە شېڭ شىسەينىڭ بارلىق پائالىيەتلىرىنى پايدىلىنىش خەۋىرى سۈپىتىدە مەركىزىي ئاگېنتلىققا يوللاپ تۇرىدۇ.

شۇ يىلى، پىلىچىلىك مۇتەخەسسىسى جاۋ خۇڭجى بويىچە - توقۇش، پىلە ئۈرۈقى، ئىپەك تارتىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى تېخنىكا خادىملىرىنى باشلاپ شىنجاڭغا كېلىپ، خوتەندە پىلە ئۈرۈقىنى يېتىشتۇرۇش تەجرىبە فېرمىسى قۇرۇپ، سىچۈەندىن ئېلىپ كەلگەن جۇڭگونىڭ ئەلا سورتلۇق پىلە ئۈرۈقىنى خوتەندە سىناق قىلىپ كۆپەيتىدۇ ۋە خەلق

ئىچىدە ئومۇملاشتۇرىدۇ ھەمدە لوپ، قارىقاش قاتارلىق ناھىيىلەردە ئىلگىر - كېيىن بولۇپ ئىپەك تارتىش فېرمىسى بىلەن پىلە ئۆرۈقى فېرمىسى قۇرۇلىدۇ.

مايتاغ نېفتلىكىنى شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى شېرىكلىشىپ ئاچقان بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ماشىنا، قۇرۇلۇش ۋە تېخنىكا ئىشلىرى بىلەن تەمىنلەش، شىنجاڭ تەرەپ بايلىق مەنبەيى بىلەن تەمىنلەشنى ئۈستىگە ئالغان. ماي ئايرىش ماشىنىلىرى ۋە ئاساسلىق ئۈسكۈنە، سۇ، نېفت تۇرۇبىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يۆتكەپ كېلىنگەن بولۇپ، سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرى چېكىنىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، نېفت ئايرىش ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ھەممىسىنى گومىنداڭ ئۆتكۈزۈۋالدۇ ھەمدە يۈيمەن نېفتلىكىدىن لى × × نى مايتاغ نېفتلىكىنىڭ مۇدىرلىقىغا يۆتكەپ كېلىپ ئىشلەپ چىقىرىشنى داۋاملاشتۇرىدۇ.

گومىنداڭ ئۆز كۈچىنى شىنجاڭدا تەدرىجىي كېڭەيتىش كە باشلايدۇ. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تۇدۇڭخاباڭ تۆمۈرچىلىق زاۋۇتىنى يۇقىرى باھادا سېتىۋېلىپ، ئۆز تەشكىلاتىنى كېڭەيتىپ، ئاساسىنى مۇستەھكەملەپ، سىستېمىلىرىنى تۈرغۈزىدۇ. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسگە قورال كۈچىنى ئارقا تىرەك قىلىشقا توغرا كېلەتتى. شۇڭا شېڭ شىسەي بىلەن قايتا - قايتا كېلىشىش ئارقىلىق، «دۆلەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەپ، تاجاۋۇزچىلىققا ئۇچراشنىڭ ئالدىنى ئېلىش» نى سەۋەب قىلىپ، 1944 - يىلىدىن باشلاپ، خېشىدىن 27 - جىنۈەنجۇنىڭ باش قوماندانى لى تېيجۇن (باش مەسلىھەتچى خوشېڭ ئىدى) نى قۇمۇلغا يۆتكەيدۇ، ئۇنىڭغا قاراشلىق 48 - دىۋىزىيە چىتەيگە، 45 - دىۋىزىيە

زىيە (دىۋىزىيە كوماندىرى شې يىفىڭ) بارىكۆلگە، زاپاس 7 - دىۋىزىيە (دىۋىزىيە كوماندىرى لى يۈيشياڭ، ئۈرۈمچى لومەنچىڭغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىگە، شېڭ شىسەي ئائىلاج بولۇپ قوشۇلىدۇ. ئۇنىڭ مۇددىئاسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا تاقابىل تۇرۇش ۋە ئوسمانلىنىڭ شىمالىي شىنجاڭدىكى توپىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن گومىنداڭنىڭ قورالى ئارقىلىق ئۆز كۈچىنى مۇستەھكەملەش ئىدى. گومىنداڭنىڭ كۈچلىرى شىنجاڭغا ئارقا - ئارقىدىن كىرگەندىن كېيىن، شېڭ شىسەي گەرچە ھەر جەھەتتىن ئېھتىيات قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆز مەنپەئىتىگە دەخلى قىلىشقا يول قويمىغان بولسىمۇ، ئەمما گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ غەربكە كىرىشىنى يوشۇرۇن تاپەت دەپ قارايدۇ. شۇڭا گومىنداڭ قىسىملىرى شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، شېڭ شىسەي ئېھتىيات ئۈچۈن ئۆز قىسىملىرىنىڭ ھەرقىسمىنى شەرقىي شىنجاڭ بىلەن ئۇرۇمچىدە قالدۇرۇپ، ئاساسىي قوشۇننى ئوسمانىنى يوقىتىش ئۈچۈن كۆكتوقاي ئەترايىغا يۆتكەيدۇ.

گومىنداڭ شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەپ، شىڭشىڭشىيادىن شىنجاڭغا كىرىدىغان يولنىڭ ئۇرۇش ۋاقتىدا ئۇزۇلۇپ قېلىش خەۋپىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، دۇڭخۇاڭدىن چاقىلىققا بارىدىغان «جەنۇبىي شىنجاڭ تاشيولى» ياساپ، ئۇنى خېشىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا بارىدىغان مۇھىم يول قىلماقچى بولىدۇ. ئۇ لەنجۇدىن قۇمۇلغا بارىدىغان تاشيول بىلەن بىرلىكتە ئېلىپ بېرىلىدۇ. 1943 - يىلى، گومىنداڭ قاتناش مىنىستىرلىكىدىكى قۇرۇلۇش ئىنژېنېرى

ۋۇ XX (ئامېرىكىدا ئوقۇغان، جياڭسۇلۇق) نى جەنۇبىي شىنجاڭ تاشيولى لىنيەسىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئۆلچەپ كېلىشكە ئەۋەتىدۇ. دۇبەن مەھكىمىسى ئۇنىڭغا ھەممە تەرەپلەردىن قولايلىق ياردىتىپ بېرىپ، ئات - ئۇلاغ، ئاشلىق، سۇ ۋە بىر روتا ئاتلىق ئەسكەرنى مۇھاپىزەت قىلىشقا سەپلەپ بېرىدۇ. چاقلىقتىن دوكلاتنى بېرىشقا ئاتلىق 24 كۈن، ماشىنا بىلەن توققۇز كۈن كېتەتتى. ماشىنىدا ماڭسا بەش كۈنلۈك يول ئۇستىدە سۇ يوق ئىدى. كېيىن گومىنداڭ نۇرغۇن ئادەم كۆچى تەشكىللەپ 1946 - يىلى بۇ تاشيول قۇرۇلۇشىنى پۈتتۈردى.

(2)

شېڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىللەردە ناھەق سولىنىدىغان ئىشلار ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، ئادەتتە «سۈيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىسى» سەۋەب قىلىناتتى. گومىنداڭچىلار كومپارتىيەنىستلارنى قولغا ئېلىشقا بەك ئېتىبار بېرەتتى. 1943 - يىلى 4 - ئايدا، گومىنداڭ مەركىزىي ئىجرا كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى ۋاڭ دېفۇ باشچىلىقىدىكى «مەركىزىي سوتچىلار ئۆمىكى» نى شىنجاڭغا ئەۋەتىدۇ. ئۇلار شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن «12 - ئاپرېل ئەنزىسى»، «دۇجۇڭيۈەن ئەنزىسى» ۋە «ئالتاي توپىلىڭى ئەنزىسى» قاتارلىقلارنى قايتا تەكشۈرۈپ چىقىدۇ. بۇ جەمئىي تۆت كىشىلىك ئۆمەك بولۇپ، ۋاڭ دېفۇدىن باشقا يەنە لى يۈەنفۇ (قاتناش مىنىستىرلىكىنىڭ مەخسۇس خادىمى، جۇنتۇڭ ئىشپىيونى)، جەمئى دالۇن (ھەربىي ئىشلار كومىتېتى

ھەربىي قانۇنىغا نازارەت قىلىش باش بۆسۈنۈك تەپتىشى، جۇنتۇڭ ئىشپىيونى)، جۇ شۇشۈك (ئالىي سوتنىڭ سوت ئەھۋالىغا باھا بەرگۈچى ئەمەلدارى) بار ئىدى.

ۋاڭ دېفۇ دوكلىيىلىق بولۇپ، شېڭ شىسەينىڭ يۇرتدىشى ئىدى. ئۇ شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، شېڭ شىسەينىڭ قىزغىن كۆتۈۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. شېڭ شىسەي قەلبىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن شىنجاڭدىكى كۆپ يىللاردىن بۇيانقى سىياسىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ جەريانى، يۇز بەرگەن سۈيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىلىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قانداق تاجاۋۇز قىلغانلىقى قاتارلىقلارنى راستىغا يالغانىنى قوشۇپ راسا جانلىق قىلىپ سۆزلەپ: شىنجاڭ چېگرا رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، «ياپونىيە ئەنگلىيە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت ئۈچ جاھانگىر مەملىكەتنىڭ قورشاۋىدا قالدى، ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا شىنجاڭنى يۇتۇۋېتىش قارا نىيىتى بولغاچقا، شىنجاڭغا مەخپىي ھالدا جاسۇس ئەۋەتىپ ئاخبارات ئىگىلىدى. ھەمدە ئاغدۇرمىچىلىق، سۈيىقەستلىك ھەرىكەتلەرنى قىلىپ، ئۆز مۇددىئالىرىغا يېتىشنى كۆزلىدى. «شىنجاڭنىڭ مەڭگۈ جۇڭگو زېمىنىدىكەنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش» ئۈچۈن، ئۇلارغا تېگىشلىك تەدبىرلەرنى قوللاندىم. شىنجاڭدىكى تۇرمىلەرنىڭ كۆپ بولۇشىغا شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ مۇرەككەپلىكى ۋە جاھانگىرلارنىڭ شىنجاڭنى يۇتۇۋېتىش غەرىزى سەۋەبچى بولغان. بولۇپمۇ ئەڭ يامانى شۇكى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قارىتا قارا نىيىتى بولغاچقا، ئۇلار ئەۋەتكەن مەسلىھەتچى، مۇتەخەسىس، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى جاسۇسلا ئىدى ھەمدە ئۇلار يەرلىكلەردىن ئاخباراتچىلارنى تەربىيىلىدى. شېڭ

شەنبىنىڭ فەستكە ئۆچرىشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلماقچى بولغانلىقىنىڭ كونكرېت مىسالى، دەيدۇ ۋە ئۆزىنىڭ شىنجاڭنىڭ مەڭگۈ جۇڭگو زېمىنى ئىكەنلىكىگە كۈپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈپ، كۆپ قېتىملىق ھەربىي ئۆزگىرىش ۋە سىياسىي سۈيىقەست ئىچىدە ئون يىلدىن ئارتۇق بەرداشلىق بېرىپ، ئاخىرى شىنجاڭنى مەركەزگە ئۆتكۈزۈپ بەرگەنلىكىنى ئىزھار قىلىدۇ. ۋاڭ دېھۇ شۇ شىنجاڭنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ، شۇ شىنەيگە ئىنتايىن قايىل بولىدۇ.

شۇ شىنەي تىلغا ئالغان ئەنگلىيە، ياپونىيە جاھانگىرلىرىنىڭ شىنجاڭغا سۈيىقەست ئىشلەتمەكچى بولغانلىقى تارىخىي پاكىتلارغا ئۇيغۇن كېلىدۇ. ياپونىيە مانجۇرىيە دۆلىتىنى قۇرغاندىن كېيىن، شىنجاڭدىكى يەرلىك مىللىي زات ئىسمايىل ھاجى بىلەن ئالاقىلىشىپ، شىنجاڭدا ئىسلام دۆلىتى قۇرماقچى بولغان، گېرمانىيەنىڭ ياۋروپا - ئامېرىكا ئۇنىتانسىيە شىركىتىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭدا ئاخبارات خادىملىرىنى تۇرغۇزغان، ئەنگلىيە تېخى جەنۇبىي شىنجاڭدا «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قۇرغان، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاخبارات ئورگانلىرى شىنجاڭدا ئاخبارات خادىملىرىنى يېتىشتۇرگەن. مەسىلەن، ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ سابىق ھاكىمى سۇلەيمانجى ئۆزبېكنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى خادىملىرى تەرىپىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاخبارات تەشكىلاتىغا تونۇشتۇرۇلۇپ، ئانكېت توشقۇزغانلىقىنى ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا خبارات يەتكۈزۈپ بەرگەنلىكىنى ئىقرار قىلغان بولۇپ، شۇ شىنەي بۇ پاكىتلاردىن پايدىلىنىپ، بىر قاتار سۈيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىلىرىنى پەيدا قىلىپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ سىياسىي مۇددىئاسى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرغان. بۇ ئەلۋەتتە باشقا بىر ئىش. مەسىلەن، ئۇ «شىنجاڭدا گومىنداڭ يوق، ئەگەر بار بولسا ئۇنى ئاتقۇنلاردۇر. شىنجاڭدا كوممۇنىستىك پارتىيە يوق، ئەگەر بار بولسا ئۇلار تروتسكىچىلاردۇر» دەپ ئېيتقان. بۇ ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قارشى كۆچەلمەرگە زەربە بېرىش ئۈچۈن توقۇپ چىققان سۆز - چۆچەكلىرىدۇر. ئۇ ئۆزىنىڭ سىياسىي مۇددىئاسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۇپرىماس كالپۇكلىرىنى ھەر خىل، ھەر يۇقىرىقا ئىشقا سېلىشقا ماھىر ئىدى.

ۋاڭ دېھۇ ئاتالمىش «سۈيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىلىرى»نى سىرىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن، چىيۇ لىيۇشۇڭ، لى فۇلىنلار بىلەن تۇرمىگە بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ. تۇرمىگە ئاھەق سولانغان بىگۇنا ئامما ۋاڭ دېھۇنىڭ «مەركەزنىڭ مۇھىم خادىمى» ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ زور ئۈمىد كۈتىدۇ. ئەمما شۇ شىنەي ئاللىبۇرۇنلا ھىيلە - نەيرەڭ ئىشلىتىپ، لى چىيىڭغا ئەنزە ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىشكە بۇيرۇق بېرىدۇ. ھەمدە «تروتسكىچىلار» كومۇنىستقا ئۆزگەرتىلىپ، جاۋابكارلارغا شۇ بويىچە ئىقرار قىلىش، ئۇنداق بولمايدىكەن ئۆلۈمگە تارتىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇقتۇرۇش قىلىندۇ. شۇنىڭ ۋاڭ دېھۇ قايتا سوراق قىلغاندا گەرچە جاۋابكارلارغا كەڭ - كۇشادە سۆزلەشكە بۇيرۇق قىلغان بولسىمۇ، ئەمما جاۋابكارلار ھېچنېمە دېمەي ئولتۇرۇۋالىدۇ. ۋاڭ دېھۇ ئۇلاردىن ئىقرارنامىلار پاكىتقا ئۇيغۇنمۇ - يوق دەپ سوراسا، ئۇلار نائىلاج ئۇيغۇن دەپ جاۋاب بېرىشىدۇ. شۇ سەۋەبتىن بۇ قېتىمقى قايتا سوراق تۇرمىدىكى ئاممىغا قىلچىمۇ پايدا يەتكۈزمىدى. ئەكسىچە، يالغان ئەنزىلەر تې-

خمۇ ئىشەنچلىك بولۇپ، «مەھبۇسلار» غا تېخمۇ ئېغىر گۇناھلار يۈكلىنىدۇ.

ۋاك دېفۇ شىنجاڭدا تۇرغان مەزگىلدە ماۋ زېمىن، چېن تەنچيۇ، لىن جىلۇ، چېك شيۈيىڭلار ئالاھىدە قايتا سوراق قىلىنىدۇ. شىنجاڭ ساقچى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لى يىڭچىنىڭ ئازادلىقتىن كېيىن ئىقرار قىلىشچە، ماۋ زېمىن كەرىس جازىسىغا باغلىنىپ، جۇنتۇڭ ئىشپىيونى جى يۈەنفۇنىڭ قاتتىق ئۇرۇشى ۋە ھاقارىتىگە ئۇچرىغان، چېن تەنچيۇمۇ ھەر قېتىم سوراق قىلىنغاندا قامچىنىڭ دەستىدىن تەنلىرى تىلىم - تىلىم بولۇپ كەتكەن.

ۋاك دېفۇ «قايتا سوراق» ئارقىلىق «سۈيىقەستلىك توپىلاڭ ئەنزىلىرى» گە قەتئىي ئىشىنىپ، بارلىق ئەنزە ئەھۋاللىرىنى چۈشەنگەن ھالدا ئېلىپ كېتىدۇ، ھەمدە جياڭ جېبىشىغا دوكلات قىلىدۇ. شېك شىسەي بولسا ۋاك دېفۇدىن پايدىلىنىپ، ئۆزى پەيدا قىلغان «سۈيىقەستلىك توپىلاڭ ئەنزە» لەرنى كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلمۇالىدۇ. نەچچە ئون مىڭلىغان كىشىنىڭ تەقدىرى ۋاك دېفۇنىڭ سەۋەبى تۈپەيلىدىن ناھەق پېتى قېلىۋېرىدۇ. ۋاك دېفۇ چۈشەنگەن «سۈيىقەستلىك توپىلاڭ ئەنزە» لەرنىڭ مۇھىملىرىنى تاللاپ ھە دەپ تەشۋىق قىلىدۇ. 1943 - يىلى 7 - ئايدا، كېچىك ئارشاڭدىكى مەركىزىي سىياسىي مەكتىپىدە تېخى مۇشۇ ھەقتە بىر قېتىم نۇتۇق سۆزلەيدۇ. شۇنىدىن ئېتىبارەن، بۇ «سۈيىقەستلىك توپىلاڭ ئەنزىسى» بەئەينى راستەك گومىنداڭ مەركىزىدە كەڭ تارقىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلار شېك شىسەيىنىڭ قىلتىقىغا چۈشۈپ كېتىدۇ.

شېك شىسەي «12 - ئاپرىل توپىلاڭ ئەنزىسى» نى

ستالىنغا مەلۇم قىلىدۇ. لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئەمەلىي ئەھۋالنى گومىنداڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە مەلۇم قىلىدۇ. ئەمما ئىككى تەرەپنىڭ ئېيتقانلىرى بىر - بىرىگە پەقەتلا ئوخشىمايدۇ. گومىنداڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنى قارشى مەيداندا تۇرۇپ كۆزىتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگوغا ئىچىل ھالدا تاجاۋۇز قىلىپ كەلگەن دەپ بىلىپ، ئەلۋەتتە شېك شىسەيگە ئىشىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئىشەنمەيدۇ. گومىنداڭ، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدا سۈيىقەستلىك توپىلاڭ پەيدا قىلىپ تۇرۇقلۇق، ئەكسىنچە يەنە شېك شىسەينى تۆھمەت چاپلاۋاتىدۇ دەۋاتىدۇ، دەپ قارايدۇ. پەن گۇڭبى چۈڭچىڭدا لى فەنچۇڭگە بۇ ئىشنىڭ سىرىنى سۆزلەپ بېرىپ: «قاراڭ، سوۋېتلىكلەر ئەنە شۇنداق قارا نىيەتچى، شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى مۇرەككەپ، سىلەر شىنجاڭغا بارغاندىن كېيىن، ئىنتايىن ھوشيار بولۇڭلار» دەيدۇ. بۇ قېتىمقى سىياسىي قەمادا گومىنداڭ قىلتاقا چۈشىدۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى تۆھمەتكە قالىدۇ، ئەمما شېك شىسەي بولسا، ئۇتۇپ چىقىدۇ. مانا بۇ ئەينى چاغدىكى تارىخىي پاكىتتۇر.

جياڭ جېيشى ۋاك دېفۇنىڭ دوكلاتىغا ئاساسەن، 1943 - يىلى يازدا، شېك شىسەيگە ماۋ زېمىن، چېن تەنچيۇ، لىن جىلۇ قاتارلىقلارنى ئۆلتۈرۈش ھەققىدە بۇيرۇق بېرىدۇ. لى يىڭچىنىڭ ئىقرار قىلىشچە، ساقچى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لىيۇ بىڭدې شېك شىسەيىنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ ئۇرۇمچى داشمىندىكى 2 - تۇرمىگە بېرىپ، تۇرمە باشلىقى جاڭ سىشىنگە يۈز تۇرانە يولۇرۇق بەرگەن. جاڭ سىشىن ماۋ زېمىن قاتارلىقلارنى بىر - بىرلەپ تۇرمىدىن ئېلىپ چىقىپ، جاللات ياڭ داتۇ

قاتارلىقلارنى بىر قاراڭغۇ ئۆيگە مۆكتۈرۈپ قويۇپ، ماۋ زېمىن قاتارلىقلارنى بىر - بىرلەپ قاراڭغۇ ئۆيگە ئىتتىرىپ كىرگۈزگەن. ياڭ داتۇ قاتارلىق جاللاتلار ئارغامچا بىلەن ئۇلارنىڭ گېلىدىن بوغۇپ، ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، ئاپتوموبىل بىلەن لىيۇداۋانغا ئاپىرىپ كۆمۈۋەتكەن. چېڭ شيۇيىڭ، سۇزوشىن، ماجاۋ، ياۋ جىجۇڭ، زاڭ گوفىڭ قاتارلىقلار ئۇلار بىلەن بىرلىكتە زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان. شېڭ شىسەي ماۋ زېمىن قاتارلىقلارنىڭ جەسىتىنى سۈرەتكە ئېلىپ، 1943 - يىل 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى چۈشكىنىڭ ئاپىرىپ، جياڭ جېيشىغا سۇنغان (يەنە بىر ئېيتىشلاردا، شېڭ شىسەي 1943 - يىلى 9 - ئايدا چۈشكىنىڭ بارغاندا، جياڭ جېيشىنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ، چۈشكىدىن لى يىڭچىنىڭ تېلېگراممىسى بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن 9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ماۋ زېمىن قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان دېيىلىدۇ).

1941 - يىلى 7 - ئايدا، شېڭ شىسەي «تروتسكىچىلار» دېگەن يوق جىنايەت بىلەن دۇ جۈگېۋەننى قولغا ئالىدۇ. ۋاڭ دېفۇ ئۇنى قايتا سوراق قىلغاندا، شېڭ شىسەي دۇ جۈگېۋەننىڭ جىنايىتىنى جۈكگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مەخپىي ئەزاسى دەپ ئۆزگەرتىپ، ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇش پائالىيىتى ئېلىپ بارغان دەيدۇ. ۋاڭ دېفۇ چۈشكىنىڭ كەتكەندىن كېيىن، شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ شەخسىي دوختۇرى خۇ زوبىنا بۇيرۇق بېرىپ، دو جۈگېۋەنگە زەھەرلىك ئوكۇل سېلىپ ئۆلتۈرىدۇ.

يەنىپ ئېيتقاندا، 1942 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1943 - يىلىنىڭ كۆزلىرىگىچە بولغان ۋاقىت، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ

دا قۇرۇلۇپ، راۋاجلىنىپ، مۇستەھكەملەنگەن، ھەر تەرەپلىمە ئورۇنلاشتۇرۇشلىرى تامامىلانغان ۋە ھەرقايسى تارماقلىرىنىڭ پائالىيەتلىرى تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلغان ۋاقىت ھېسابلىنىدۇ. گومىنداڭ خادىملىرى شېڭ شىسەينىڭ تەشۋىقاتىنىڭ تەسىرىدە، ئاتالمىش «سۇيىقەستلىك توپىلاڭ ئەنزىلىرى» گە قەتئىي ئىشىنىدۇ، شۇڭا ئۇلاردا كومۇنىستلارنى چەتكە قېقىش، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆچمەنلىك قىلىش ئىدىيىسى ئومۇمىيۈزلۈك ساقلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار گومىنداڭنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچلىرىنى تازىلاشتا چوقۇم غالىپ كېلىپ شىنجاڭنى مەركەزنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىگە ئالىدۇ دەپ قاراپ، غالىپلار قاتاردا مەيدانغا چىقىپ، يەرلىك خىزمەتچىلەرنى كۆزگە ئىلمايدۇ. ئۇلار پەقەت «مەركەزلىكلەر» دائىرىسىدىلا بېرىش - كېلىش قىلىپ، تەبىئىي ھالدا شىنجاڭدىكى سىياسىي تەرەپپازلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. لېكىن شۇنىمۇ كۆرۈش كېرەككى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەر شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشنى ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقىي ۋەزىپىسى قىلىپ، سەمىمىي پوزىتسىيەسى بىلەن ھۆكۈمەت ئۇچۇن جاپالىق خىزمەت قىلىپ، شېڭ شىسەينىڭ مۇستەبىتلىكىنى ھەققانىي تەرەپتە تۇرۇپ ئەيىبلەپ، يەرلىكلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى ياخشىلاپ، شىنجاڭنىڭ گۈللىنىشى ئۇچۇن ھەقىقەتەن مەلۇم تىرىشچانلىقلار كۆرسەتتى.

4. شېك شىسەي چۈشچىگىغا بېرىپ كەلگەندىن كېيىن

(1)

شېك شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئون يىل ئىچىدە، گومىنداڭنىڭ ئەھۋالىدىن دېگەندەك خەۋىرى بولمىغاچقا، گومىنداڭ ئۈنىڭ قەلبىدە يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە ئىدى. شېك شىسەي ئۆزىنى گومىنداڭ قوينىغا ئاتقاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ كۈچىگە تايىنىپ ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى مۇستەھكەملىمەكچى بولىدۇ. شۇڭا ئۇ گومىنداڭنىڭ چوڭ - كىچىك ئەمەلدارلىرىنى ئىنتايىن ھۆرمەتلەپ، قەزغىن كۈتۈۋالىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ ھال - ئەھۋالىغا يېتىپ تۇرىدۇ. مەركەز ئەۋەتكەنلىكى ئادەمنى ئۇ ئايرىم كۈتۈۋېلىپ، مال ۋە پۇل ھەدىيە قىلىدۇ ھەمدە غەربىي چوڭ بىنادا زىياپەت بېرىدۇ، زىياپەتتە دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ئورۇكبېستىرى مۇزىكا چېلىپ تەڭكەچ تۇرىدۇ. ئۇ بولۇپمۇ جۇ شاۋلىياڭغا تېخىمۇ بەك خۇشامەت قىلىدۇ، شېك شىسەينىڭ ئۇنىڭغا قوغۇن سوۋغا قىلىشىغۇ ئادەتتىكى گەپ، ئۇ جۇ شاۋلىياڭنىڭ ھاراقلىقنى بەك ئىچىپ، ئىسكىلاتتا ساقلاپ قويۇلغان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بەيلەندىلىرىنى يەششىكى - يەششىكى بىلەن ئايروپىلان ئارقىلىق لەنجۇغا ئەۋەتىپ تۇرىدۇ. لېكىن 1943 - يىلى كۈزدە، ئۇ چۈچىگىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، پوزىتسىيىسى بىردىنلا ئۆزگىرىپ قالدى.

1943 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى، شېك شىسەي بىلەن چىيۇلىيۇفاڭ جىياڭ جېيشى ئەۋەتكەن «كوئىنلون» ماركىلىق مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن ئۇرۇمچىدىن بۇاستە چۈچىگىغا (يولدا لەنجۇغا چۈشمەيدۇ) بېرىپ گومىنداڭنىڭ X ئۇمۇمىي يىغىنىغا قاتنىشىدۇ. ئۇ بۇ يىغىنغا بارىدىغانلىقىنى ئىنتايىن مەخپىي تۇتقانلىقتىن، ناھايىتى ئاز سانداكى كىشىلەرلا بىلىدۇ. ئۇ چاغلاردا دۇ جۇڭيۈەن («شېك شىسەي ۋە يېڭى شىنجاڭ» دېگەن كىتابچىنى يازغان)، لياڭ خەنسۇ، ۋاڭ دېفۇ قاتارلىقلار ئۇنى كەڭ - كۆلەمدە تەشۋىق قىلغاچقا، ئادەتتىكى زاتلار شېك شىسەينى چېگرا رايوندا ئىگىلىك يارىتقان، ئاز ئۇچرايدىغان ئاجايىپ قەھرىمان دەپ بىلىپ، ھەر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىشاتتى. شۇڭا ئۇ گومىنداڭ مەركىزىنىڭ ئۇمۇمىي يىغىنىدا دوكلات بېرىشكە تەكلىپ قىلىنىدۇ. مەركىزىي تەلىم - تەربىيە ئۆمىكى ئۇنى ئالاھىدە نۇتۇق سۆزلەشكە تەكلىپ قىلىدۇ. ھەرقايسى گېزىتلەرنىڭ مۇخبىرلىرى ئۇنى بەس - بەس بىلەن زىيارەت قىلىدۇ. لېكىن شېك شىسەي جىياڭ جېيشى بىلەن ئۇزۇن سۆھبەتلەشكەندىن ۋە مەركەزنىڭ مۇھىم زىياپەتلىرىگە قاتناشقاندىن باشقا ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ سىرتلارغا چىققىلى ئۇنىمايدۇ ھەمدە ئىنتايىن كەم سۆز بولۇۋالىدۇ. چۈچىگىدا تۇرغان بىر ئاي ئىچىدە، شېك شىسەي گومىنداڭنىڭ ھەرقايسى تەرەپلەردىكى ئەھۋاللىرىنى سوغۇققانلىق بىلەن كۆزىتىپ، گومىنداڭنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى چىرىكلىكى، خىزمەت ئۇنۇمىنىڭ تۆۋەنلىكىنى سېزىۋالىدۇ. شۇڭا ئۇ گومىنداڭغا تاقابىل تۇرۇش چارىسىنى تاپالايمەن، دەپ ئۆزىگە ئىشەنچ باغلايدۇ.

10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى، شېڭ شىسەي چۈڭچىڭدىن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىدۇ، مەركىزىي ئاگېنتلىق ئۇرۇمچى شۆبىسىنىڭ مۇدىرى چېڭ ۋەنلى شېڭ شىسەينى زىيارەت قىلىپ چۈڭچىڭدىكى تەسىراتىنى سورايدۇ. شېڭ شىسەي: «مەركەزدىن ئايرىلغىنىمغا ئون نەچچە يىل بوپتۇ، بۇ قېتىم يىغىنغا بېرىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ مەركەزدىكى كاتتا باشلار بىلەن كۆرۈشتۇم، بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشالمەن» دەپ ئارتۇق سۆزلىگىلى ئۇنىمايدۇ.

بۇ چاغلاردا گومىنداڭ شىنجاڭغا داۋاملىق خادىم ئەۋەتىپ تۇرغاندى. 9 ـ ئايدا مەركىزىي سىياسىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن لى فەنچۇن (ئەنخۇيلۇق)، لۇ چى (گۇاڭشىلىق)، چېڭ ۋەنشياڭ (چىڭخەيلىك)، لىي يۈەنچېڭ (خۇنەنلىك) لەرنى شىنجاڭ گېزىتلىرىنىڭ يارەمچى تەھرىرلىكىگە (كېيىن تەھرىر بولىدۇ) ئەۋەتىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى بىردىن بەتكە مەسئۇل بولىدۇ. 11 ـ ئايلاردا مەركىزىي بانكىنىڭ ئۇرۇمچى شۆبىسى قۇرۇلۇپ، ما يەنجاڭ دىرېكتور بولىدۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭدا ئىچكىرى ئۆلكىلەر بىلەن ئوخشاش پۇل ئىشلىتىش باشلىنىدۇ. شىنجاڭ پۇلى بىلەن دۆلەت پۇلىنىڭ نىسبىتى 1:5 بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭنىڭ ئىقتىسادىي كۈچى شىنجاڭغا كىرىشكە باشلايدۇ.

1944 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا، گومىنداڭ مەركىزى جىن شاۋتيەن (ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ ئەزاسى)، ۋاڭ لىتىڭ (ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ ئەزاسى)، خۇي شياڭ (ئۆلكىلىك پىرقە خوجىلىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى)، شۇي ماۋبو (كېيىن كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كېتىدۇ)، چۇ ئەرجى (بوغالتىرلار مۇدىرى)،

يىڭ جۇڭ (چىتەي ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى)، مۇ جۇڭياۋ (ئۆلكىلىك پىرقە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى)، خۇ دېڭباۋ (چۆچەك ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى، كېيىن چۆچەكتە ئۆلۈپ كېتىدۇ) قاتارلىقلارنى شىنجاڭغا ئەۋەتىدۇ.

شېڭ شىسەي شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، «زۇڭلىنى خاتىرىلەش ھەپتىلىكى» ۋە ئۆلكىلىك پىرقە ئۆلكە دەرىجىلىك ئورگانىنىڭ يىغىلىشلىرى (پارتىيە ئىشلىرى جەھەتتىكى پائالىيەتلەرگە خۇاڭ رۇچېڭ مەسئۇل ئىدى) غا ناھايىتى ئاز قاتنىشىدۇ، ئۆزىنى قاچۇرۇپ ھەتتا خۇاڭ رۇچېڭ قاتارلىقلار بىلەنمۇ كۆرۈشمەيدۇ. گومىنداڭ خادىملىرىغا بۇرۇنقىدەك قىزغىن مۇئامىلىدە بولمايدۇ. «ھەممىگە ئايان ئومۇمىي بۇيرۇق» نىمۇ بۇرۇنقىدەك ئۆزۈل ـ كېسىل، قىزغىن ئىجرا قىلمايدۇ ۋە ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ پىكىرلىرى بىلەن قارشىلىشىپ باشلايدۇ.

ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ ئەزاسى جاڭ جۈجى مەركىزىي سىياسىي مەكتەپنىڭ 2 ـ قارار ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، بۇ رۇن مەركىزىي گېزىتىنىڭ فۇجيەن شۆبىسىگە باشلىق بولغان، ئۇ ئۆلكىلىك پىرقىدىكى قاتتىق قوللاردىن بولۇپ، ئۆلكىلىك پىرقىدىكى مەركەزنىڭ ئىناۋىتىنى قوغدايدىغان ۋە مەركەزنىڭ سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرىدىغان ۋەكىل خاراكتېرلىك شەخس ئىدى. ئۇ ئەڭ ئاۋۋال شېڭ شىسەينىڭ بۇنداق سوغۇق مۇئامىلىسىگە نارازى بولىدۇ. بىر قېتىم «يېڭى شىنجاڭ» ژۇرنىلىنىڭ تەھرىرلىك فاكۇلتېتىنى مۇزاكىرە قىلغاندا، شېڭ شىسەي ئۆز كۆز قارىشىدا چىڭ تۇرۇۋالىدۇ. ئەمما جاڭ جۈجى: «مەن ژۇرنالنى مۇنداق ئىشلىگەننى كۆرۈپ باقمىغان» دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېـ

تىدۇ. يەنە بىر قېتىم ھەرقايسى ناھىيىلىك پىرقىلەرنىڭ تەشكىلاتلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنى مۇزاكىرە قىلغاندا جاڭ جۇڭى قاتارلىقلار ئالدى بىلەن ناھىيىلىك پىرقىخە تەيـ يارلىق كۆرگۈچىلەرنى ئەۋەتىپ، پارتىيە ئەزالىرىنى بىۋاستە كۆپلەپ قوبۇل قىلىشنى تەشەببۇس قىلدۇ، شېڭ شىسەي بولسا، ئالدىرىماي - تىنماي ئالدى بىلەن ھەرقايسى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىلىرى نامزات كۆرسىتىپ، ئۆلكـ لىك پىرقە تەكشۈرۈپ قوبۇل قىلغاندىن كېيىن مەلۇم سانـ دىغا بارغاندا ناھىيىلىك پىرقە قۇرۇشقا خادىم ئەۋەتىشنى تەشەببۇس قىلدۇ. جاڭ جۇڭى ئۇنى «ساقچىلار دۆلتى»- نىڭ ئۇسۇلى، بۇ ھالدا «پارتىيە ئەزاسى قوبۇل قىلىش ئەمەس، بەلكى ساقچى قوبۇل قىلىش» بولۇپ قالىدۇ، دەپ رەددىيە بېرىدۇ. شېڭ شىسەي دەرھال ئۇنى قاتتىق تەنـ قىد قىلىپ: «بۇ سىياسىي خاراكتېرلىك خاتالىق» دەيدۇ. ساقچىغا تاپىنىپ پارتىيە ئەزالىقىغا نامزات كۆر- سىتىش دەرۋەقە كۆلكىلىك بىر ئىش بولسىمۇ، لېكىن شېڭ شىسەي ئەزەلدىنلا ساقچى ئارقىلىق شىنجاڭنى تىزگىنلەپ كەلگەچكە، ئۇنىڭ بۇ خىل ئويىنى ئىددىيىۋى مەنتىقىسـ گە ئۇيغۇن كېلەتتى، ئەلۋەتتە. مانا بۇنىڭدىن شېڭ شىسەينىڭ ساقچىنى پارتىيە ئەزالىرىدىن ئىشەنچلىك دەپ قارايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. چۈنكى ساقچى ئۆزى تەربىيەلەپ چىققان ئەمەلىي كۈچ، پارتىيە ئەزالىرى بولسا گومىنداڭغا تەۋە. «سىياسىي خاراكتېرلىك خاتا- لىق» قا كەلسەك، بۇ سۆزبەت ئىنتىپاقىدىن ئۆگىنىۋالغان سىياسـ ىي ئاتالغۇ،ئۇنى گومىنداڭچىلارنىڭ چۈشىنىپ كېتەلىشى تەس گەپ.

شېڭ شىسەينىڭ گومىنداڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بارغانسېرى يېرىكلىشىپ، زىددىيەتمۇ كۈنسايىن كەسكىنلىشىدۇ. بۇ ھال مۇقەررەر ھالدا گومىنداڭچىلارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك نارازىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ شېڭ شىسەيگە بولغان ھۆرمىتى نەپرەتكە ئايلىنىدۇ. خۇاڭ رۇجىڭ ئېغىر - بېسىقلىق قىلىپ، شېڭ شىسەي بىلەن يۈزمۈيۈز توقۇنۇشمايدۇ ۋە ئىشلارغا پوزىتسىيىسىنى ئىپادىلىمەيدۇ. شۇڭا، ئۇ «قابىلىيەتسىز»، «ئاجىز» دېگەن سۆز چۆچەككە قالىدۇ. لېكىن گومىنداڭچىلار شېڭ شىسەينىڭ تۇراقسىزلىقى ۋە قەبىھلىكىگە ئاغزىدىلا نارازى بولغان بىلەن ئوچۇق- ئاشكارا تاقابىل تۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ.

گەرچە شېڭ شىسەي گومىنداڭغا سوغۇق مۇئامىلىدە بولۇۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما گومىنداڭ بۇنىڭلىق بىلەن ئۆز خىزمىتىگە تەسىر يەتكۈزمەيدۇ، ئۇلار يەنىلا بارلىق قىيىن چىلىقلارنى يېڭىپ، تۇرلۇك پائالىيەتلىرىنى داۋاملىق قانات يايدۇرۇۋېرىدۇ. ئۇرۇمچى شەھىرىگە قاراشلىق رايونلۇق شۆبە پىرقىلەر گۇرۇپپا يىغىنلىرىنى دائىم ئېچىپ تۇرىدۇ، يېڭى تۇرمۇش كېچىلىكى داۋاملىق ئۈيۈشتۇرۇلىدۇ. ھەرقايـ سى مەكتەپلەر ئوبېيكتا قىلىنغان تەشۋىقات پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرۇلىدۇ. مەسىلەن، «پارتىيە مېھرى توغرىسـ ىدىكى ئىلمىي ماقالە مۇسابىقىسى» ئۆتكۈزۈلىدۇ. 3 - ئاينىڭ 29 - كۈنى «ھەرقايسى رايونلۇق پىرقە ۋەكىللىرىنىڭ نۆتۈق سۆزلەش مۇسابىقىسى»، 4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى «مۇزىكا يىغىلىشى» ئۈيۈشتۇرۇلىدۇ. بۇنىدىن باشقا سىملىق رادىئو ئىستانسىسى ھەركۈنى تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى ئاڭلىتىدۇ

ھەمدە ھەرقايسى سانايىنەپسسلەر ئورۇنلىغان تۇرلۇك كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ تۇرۇلدۇ.

(2)

ئۆلكىلىك پىرقە قۇرۇلغاندىن بۇيانقى بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان، شېڭ شىسەي قالايمىقان ئادەم تۇتمايدۇ. گومىنداڭ شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇرۇمچىدە كىشىلەرنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشۈپ، شېڭ شىسەي ئىلگىرى شېڭ شىسەينىڭ ئىستىبدادلىق سىياسىتىگە نارازى بولۇپ، ئۇنى ئوچۇق - ئاشكارا ئېيتىشقا پېتىنالمىغان بولسا، ئەمدى شىنجاڭنىڭ سىياسىتىنىڭ قارا‌ڭغۇ زۇلمەتلىكلىكى ۋە ئاتالمىش «سۇيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىسى»نىڭ ھەقىقىي سەۋەبىنى ئېچىپ تاشلاشقا جۈرئەت قىلالايدىغان بولدۇ. ئەمما شېڭ شىسەي چۈڭچىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بىردىنلا ئۆزگىرىۋالدۇ. خۇاڭ رۇجىڭ قاتارلىقلار بىرەر ئۆزگىرىش بولۇپ قېلىش ئېھتىمالىنىڭ بارلىقىنى تۇيۇپ قالدۇ. چۈنكى شېڭ شىسەي ھەر قېتىم چوڭ تۇتقۇن قىلىشتىن بۇرۇن، بىر مەزگىل جامائەت سورۇنلىرىدىن ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، باشقىلار تەرىپىدىن «قەست» لىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىۋاتقانىدەك قىياپەتكە كىرىۋالاتتى. دېگەندەك، ئۇ بىر مەزگىل تەييارلىق كۆرۈۋالغاندىن كېيىن، 1943 - يىلى 4 - ئايدا «چېڭ دۇڭبەي ئەنزىسى»نى پەيدا قىلدۇ.

شېڭ شىسەي ئالدى بىلەن مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى چېڭ دۇڭبەي (ئۇنىڭ ئورنىغا خۇاڭ رۇجىڭ بىر

مەزگىل نازىر بولغان)، «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ باشلىقى سۇڭ نىيەنسى، مۇئاۋىن باشلىقى لاڭ داۋخىڭ، شەھەر مەمۇرىيىتى كومىتېتىنىڭ مۇدىر ھەيئىتى ۋاڭ نەيجۇڭ، جۇڭگو تىرانسپورت ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋېيىۋەنجاڭى گوشىلياڭ، مەركىزىي تەلىم - تەربىيە شۆبە ئۆمىكى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى خې گۇڭۋاڭ قاتارلىقلارنى قولغا ئالدۇ. قاتتىق قىيناش ئارقىلىق ئۇلارنى جۇ ئېنلەينىڭ قوماندانلىقىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ قوللىشى بىلەن، گومىنداڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن خىزمەتچى خادىملار بىلەن بىرلىشىپ، شېڭ شىسەيگە قارشى تەشكىلات قۇرۇپ، شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ، كوممۇنىستىك ھۆكۈمەت قۇرۇشقا ئورۇنغان دەپ مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كېيىنكى قەدەمدە خۇاڭ رۇجىڭ قاتارلىقلارنى قولغا ئېلىشقا شارائىت ھازىرلىنىدۇ. 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت سەككىزدە، شېڭ شىسەي شىنجاڭ ئىنستىتۇتى، 1 - داربلمۇئەللىمىن، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرىنى يىغىپ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ئالدى قورۇسىدىكى غەربىي چوڭ بىنانىڭ ئالدىدا يىغىن ئاچىدۇ. يىغىن مەيدانىنىڭ ئەتراپىغا ھەربىي تۇرغۇزۇلۇپ، دەرۋازىنىڭ ئالدىغا قارا ماشىنا توختىتىلىدۇ. پۇقراچە كىيىنگەن ئىشپىيونلار يىغىنغا كىرگۈچىلەرنىڭ يانلىرىنى ئاختۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، شېڭ شىسەي سۆز قىلىشقا باشلاپ، ئالدى بىلەن خەلقئارا ۋەزىيەتنى ئاساسىدىن جۈڭگو ۋەزىيىتىنى ۋە شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى شەرھىلەپ (بۇ ئۇنىڭ سۆزلەش ئۇسۇلى)، ئاخىرىدا گەپنىڭ ئۇچۇقىنى قىلىپ: «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، 1 - داربلمۇئەللىمىن،

1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ پروفىسورلىرى، ئوقۇتقۇچىلىرى، ئوقۇغۇچىلىرى ئىچىدىكى بەزىلەر باشقىلارنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ، چېكىڭ دۆڭبەي قاتارلىقلار تەشكىللىگەن سۈيىقەستلىك توپىلاڭ ئەنزىسىگە قاتنىشىپ، ئۇچ مەسىلەك ۋە ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇۋەتمەكچى بولدى. ئۇنىڭغا قاتناشقۇچىلارنىڭ سانىنىڭ كۆپلۈكى، كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، ۋاستىسىنىڭ قەبىھلىكى مىسلى كۆرۈلمىگەن. بۈگۈن بۇ يەردە ئولتۇرغانلار ئىچىدە بۇ ئەنزىگە قاتناشقان ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلارمۇ ئاز ئەمەس. سىلەر ئۆزۈڭلارنى مەلۇم قىلىڭلارلا بىز سىلەرنى قۇتقۇزۇۋالىمىز» دەيدۇ. ئاندىن ئۇ ئوقۇغۇچىلارنى قەغەز، قەلەم تەييارلانغان ئۇستەلنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، بۇزغۇنچىلىق پائالىيىتىگە قاتناشمىغانلار ئىسىم ـ فامىلىسىنى، قاتناشقانلارنى بولسا تۆۋەنامە يېزىشقا بۇيرۇق قىلىدۇ. ئۇ يەردىن ئۆتكەنلەرنىڭ ئىچىدىن تۆۋەنامە يازغان بەرەرسىمۇ چىقمايدۇ. يېرىم سائەت دەم ئېلىنغاندىن كېيىن، شېكىڭ شىسەي قايتا سەھنىگە چىقىپ، بۇزغۇنچى ئۇنسۇرلار داۋاملىق جاھىللىق قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئاغزىنى بۇزۇپ، بىرلەپ ئىسىملىرىنى ئاتاپ، نەقمەيداندىلا قولغا ئېلىپ، قاراماشنا بىلەن 2 ـ تۈرمىگە ئاپىرىپ تاشلايدۇ. شۇ قېتىم قولغا ئېلىنغان ئوقۇغۇچى ۋە ئوقۇتقۇچىلار تەخمىنەن 300 گە يەتكەن.

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرى ئىككى تەرەپكە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كۆپ قىسمى شېكىڭ شىسەيگە قارشى ئىدى، قىسمەنلىرى شېكىڭ شىسەينىڭ تەرەپدارى ئىدى. ئۆلكىنىڭ پىرقىنىڭ ھەيئىتى لىن بويا شېكىڭ شىسەينى شىنجاڭدا ئۇزۇن مۇددەت ھۆكۈم سۈرىدۇ، دەپ

قاراپ شىنجاڭدا ئۇزۇن مۇددەت مەنپەئەت ئېلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن «چىۋ ئائىلىسى» ئارقىلىق چىۋ لىۋشىيۇڭ بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولىدۇ. دائىم «نۇرباغ» قا بېرىپ، چىۋزۇڭجۇننى يوقلاپ، ئۇنى «ئاتاق ئاتا» قىلىۋالىدۇ ۋە چىۋلىۋشىيۇڭ بىلەن ئاتاقتىكى ئاغا ـ ئىنى بولۇشىدۇ.

4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىكى بالىلار بايرىمىدا، لىن بويا «شىنجاڭ گېزىتى» گە «كىچىك دوستلارغا مۇراجىئەت» دېگەن تېمىدا ئېلان قىلىنغان ماقالىسىدە: «سىلەر شېكىڭ دۇبەننىڭ يېڭى شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشىنى ھمايە قىلىپ، شېكىڭ دۇبەننى ئۆز ئاتاڭلاردەك، چىۋ يۇەنجاڭنى ئۆز ئاناڭلاردەك كۆرۈڭلار» دەپ يازغان. ئىمزاسىنى «سىلەرنىڭ ئاكاڭلار ھەم چوڭ دوستۇڭلار لىن بويا» دەپ قويغان.

چىۋلىۋشىيۇڭ لىن بويا بىلەن بولغان بېرىش ـ كېلىشىگە ھەم خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ لىن بويا بىلەن بېرىش ـ كېلىش قىلىشى گومىنداڭچىلارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك مەسخىرىسىگە قېلىپ، شۇ سەۋەبتىن جاڭ چۈجىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىچكى زىددىيەت بارغانسېرى كەسكىنلىشىدۇ. ۋەھالەنكى، بۇنداق قارشىلىق قىلىش ئەكسىچە لىن بويانىڭ چىۋلىۋشىيۇڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى تېخىمۇ قويۇقلاشتۇرىدۇ. لىن بويا بولسا، پەقەت شېكىڭ شىسەيگە ياخشى كۆرۈنگەندىلا ئاندىن شىنجاڭدا يىلتىز تارتقىلى بولىدۇ، ھاشقىلارنىڭ داۋراڭ سېلىشى شېكىڭ شىسەينىڭ قاتتىق كونترول قىلىشى ئاستىدا ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ، دەپ قارايدۇ.

لېكىن شېكىڭ شىسەي ئىنتايىن قەبىھ قارانىيەتچى بولۇپ، ئۇنىڭ بارلىق ھەرىكەتلىرىدە ئۆز ھوقۇقى مەنپەئىتىنى

قوغداش مەقسەت قىلىنغان بولغاچقا، تىل بىرىكتۈرۈش، ئۆزىگە تارتىش، ئەتىۋارلاشنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ مەلۇم ۋەزىيەت ئاستىدىكى ھىيلە - نەيرەڭى ئىدى، خالاس. ئۇ گومىنداڭچىلارنى قولغا ئېلىپ قاتتىق قىيناقتا سالغاندا، لىن بويامۇ تەن جازاسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى.

«چىڭ دۇڭبەي ئەنزىسى» يۈز بەرگەندىن كېيىن، خۇاڭ رۇجىڭ قاتارلىقلار شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ بارغانسېرى كەسكىنلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئىنتايىن غەمكىنلىشىپ كېتىدۇ، ئەمما ئۇلار كۆرۈنۈشتە ئېغىر - بېسىق بولۇشىپ، ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى سوغۇققانلىق بىلەن كۈتىدۇ. بىراق شېڭ شىسەينىڭ ئۇلارنى بىر يولىلا يوقىتىشقا قاپقان قۇرۇپ قويغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمەيدۇ.

5. «11 - ئاۋغۇست» ۋەقەسى

(1)

1944 - يىلى يازدا، سوۋېت — گېرمانىيە ئۇرۇشى مەيدانىدا سوۋېت ئارمىيىسى قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ غەلبىلىك قىلىپ، قىزىل ئارمىيە ئوكرائىنغا بېسىپ كىرىپ گېرمانىيە قوشۇنلىرىنى شەرقىي ياۋروپاغا قوغلاپ چىقىرىدۇ. جۇڭگو ئۇرۇش مەيدانىدا ياپونىيە ئارمىيىسى خۇنەن، گۇاڭشىلاردىن ئۆتۈپ گۈيجۇنى بېسىۋالىدۇ، ئەمما گومىنداڭ قوشۇنلىرى ئۇرۇش قىلماي تۇرۇپلا چېكىنىدۇ. شېڭ شىسەي ۋەزىيەتنى ئەزەلدىنلا «خەلقئارا ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىدىن جۇڭگو ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى كۆرۈش، جۇڭگو ۋەزىيىتىنىڭ تە-

رەققىياتىدىن شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى كۆرۈش» كېرەك دېگەن زەنجىرسىمان مەنتىقىسى بىلەن كۆزىتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى قايتا قۇدرەت تېپىپ، گومىنداڭ قايتا ئاجزلىشىدىغان بولدى، دەپ قاراپ، ئۆزىنىڭ تۇراقسىز ماھىيىتىنى يەنە بىر قېتىم ئاشكارىلاشقا باشلايدۇ.

شېڭ شىسەي ئىنتايىن شەخسىيەتچىل قارا نىيەتچى بولۇپ، ئۇ ئەسلىدە گومىنداڭنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئۆزىنىڭ فېئودالىق بۆلۈنمە ھالىتىنى ساقلاپ قالماقچى بولغانىدى. ئەمما گومىنداڭ شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، ئادەم سانى تەدرىجىي كۆپىيىپ، تەسىر كۈچىمۇ قۇدرەت تېپىشقا باشلايدۇ، شۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ ئۆز قول ئاستىدىكىلىرى بىلەن بولغان زىددىيىتىمۇ كۈنسېرى كەسكىنلىشىدۇ. ئۇ، گومىنداڭنىڭ كۆرۈنۈشتە ئۆزىگە يېقىنچىلىق قىلىپ ئاستىرتىن ئۇنى چەتكە قېقىپ، ئاخىرىدا ئۇنىڭ ئورنىنى ئىگىلىمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئوبدان چۈشۈنەتتى. ئۇ چۈڭچىڭغا بارغاندا گومىنداڭ مەركىزىنىڭ چېرىك، قابىلىيەتسىزلىكىنى كۆردى، ئەمدىلىكتە گومىنداڭ ئۇنىڭ ھاكىمىيىتىنىڭ مۇستەھكەملىنىشىگە بۇ ئاستە تەھدىت سالغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ يەنە سۇيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىسىنى پەيدا قىلىپ، ئۆزىگە قارشىلاشقانلارنى يوقىتىش نەيرەڭىنى ئىشقا سېلىپ، گومىنداڭ كۈچلىرىگە زەربە بېرىپ، ئاخىرىدا ئۇلارنى شىنجاڭدىن چېكىنىشكە مەجبۇرلاش مەقسىتىدە، «خۇاڭ، لىن ئەنزىسى» نى پەيدا قىلىدۇ.

شېڭ شىسەي 1944 - يىلى 4 - ئايدا پەيدا قىلغان «چىڭ دۇڭبەي ئەنزىسى»، گومىنداڭچىلارغا زەربە بېرىشنىڭ باشلىنىشى ئىدى. ئۇ قاتتىق قىيناش ئارقىلىق قولغا ئې-

لىنغانلارنى، خۇاڭ رۇجىك بىلەن تىل بېرىكتۈرۈپ، شىنجاڭ نىڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇشقا ئۇرۇنغان، دەپ ئىقرار قىلدۇرىدۇ. ئۇ بۇ ئىقرارغا ئىگە بولۇۋالغاندىن كېيىن گومىنداڭچىلارنى ئومۇميۈزلۈك قولغا ئېلىشنى باشلىۋېتىدۇ.

1944 - يىل 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى كېچىدە شېك شىسەي ساقچى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لى يىڭچىغا بۇيرۇق بېرىپ، قارا پابدا بىلەن ئۆلكىلىك پىرقە ئەزالىرىنىڭ ياتقىغا بېرىپ: «دۇبەن سىلەرنى جەددىي يىغىنغا چاقىردى» دېگەن باھانا بىلەن خۇاڭ رۇجىك، جاڭ جۆجى، تۇڭ شىچۈەنلەرنى تۇرمىگە «تەكلىپ» بىلەن ئاپىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە لىن جىيۇڭ، لىن بويا، جۇمىڭ (مەركىزىي تەلىم - تەربىيە شۆبە ئۆمىكىنىڭ دادۇيجاڭى) لەرنىمۇ قولغا ئالىدۇ. ماشىنا تاشقى ئىشلار مەخسۇس خادىملىرى مەھكىمىسىگە بېرىپ دېڭ ۋېيسى (سوۋېت ئىتتىپاقى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى) نى «تەكلىپ» قىلغاندا، دېڭ ۋېيسى ئۆزىنىڭ قولغا ئېلىنىشىنى پەملەپ ئىشپىيونلارغا: «مەن ئاۋۋال دۇبەنگە تېلېفون بېرىپ سوراپ باقاي، مېنى راستتىن يىغىنغا چاقىرتتىمۇ يوق» دەيدۇ. بۇ چاغدا شېك شىسەي يېڭى ھىنادا لى يىڭچىنىڭ دوكلات قىلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى، ئۇ دېڭنىڭ تېلېفونىنى ئېلىپ: «كەلگىن!» دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قارا پابدا داۋاملىق ئىشقا سېلىنىپ، لى شاگىيۇ، ۋاڭ زۇخۇي، خاڭ يەنفۇ، چېك تاۋ، خۇ خەنچې، خۇ خۇەنشەن، چېك يۈگىلىك، تەن شىگتەن، چېك خۇگىخەي، ۋېي جۇگتيەن، يى كېبىك قاتارلىقلار قولغا ئېلىنىدۇ ھەمدە غۇلجىدىن جاڭ يى، سۈيدۈگىدىن لۇ

خۇگسۈن، كۈرەدىن يۈي جۈيۈەنلەر قولغا ئېلىنىپ، ئۇرۇمچىگە كەلتۈرۈلىدۇ. شېك شىسەي گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى قوراللىق كۈچلىرىگە زەربە بېرىش ئۈچۈن، زاپاس 7 - دىۋىزىيىنىك باشلىقى لى يۈيشاڭنى قولغا ئالىدىغان بولۇپ، تېلېفون ئارقىلىق ئۇنى سۆھبەتكە تەكلىپ قىلغاندا، ئالدىن تەييارلىق كۆرۈپ قويغان لى يۈيشاڭ: «مىجەزىم يوق» دەپ جاۋاب بېرىپ، ئۆزىنى چەتكە ئالىدۇ ھەمدە لومەنچىگىدا ھەربىي ھالەتنى كۈچەيتىدۇ.

مەركىزىي تەلىم - تەربىيە شۆبە ئۆمىكىنىڭ يېتەكچىسى يۈي خاڭ ئۆز ھەمراھلىرىنىڭ قولغا ئېلىنغانلىقىدىن غەزەپلىنىپ شېك شىسەيگە بېرىپ تېلېفون بېرىپ، ئىمە ئۈچۈن ئۇلار قولغا ئېلىنىدۇ، دەپ ئۇنىڭغا قاتتىق تېگىدۇ ھەمدە: «ئەگەر تۇتىدىغانلا بولساڭ مېنىمۇ تۇتۇپ كەت» دەيدۇ. شېك شىسەي ئۇنىڭغا ھېچنېمە دېمەي تۇرۇۋالىدۇ. بىر ئازدىن كېيىن بىر پابدا كېلىپ يۈي خاڭنى تۇتۇپ كېتىدۇ. ئۇرۇمچى ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇ جىجاڭى زو مىنچېك لۆگگە قاتارلىق نەرسىلىرىنى ھازىرلاپ قولغا ئېلىنىشقا تەييارلىنىپ، بېشى قايغان يەردە يۇرىدۇ - دە، ئاخىرى ئۇمۇ تۇرمىگە ماكانلىشىدۇ. گومىنداڭ ئەزالىرىدىن جەمئىي قولغا ئېلىنغانلىرى 100 دىن ئارتۇق بولۇپ، ئاساسەن ھەممىسى دېگۈدەك تورغا چۈشىدۇ. ئايرىملىرى لومەنچېگىدىكى زاپاس 7 - دىۋىزىيىنىك شتابىغا بېرىۋالىدۇ. بەزىلىرى بولسا مۇپەتتىش مەھكىمىسىگە يوشۇرۇنىدۇ.

8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى سەھەردىن باشلاپ گومىنداڭچىلار ئاپتوموبىللارنىڭ ھەربىكەتكە كېلىشى ۋە ئىلگىرىكى تەجرىبىلەرگە ئاساسەن شېك شىسەينىڭ ئومۇميۈزلۈك تۇتقۇن

باشلىغانلىقى ۋە ۋەزىيەتنىڭ كەسكىنلىكىنى بىلىپ ئەركىن ھەربىكەت قىلالمای، تېلېفون ئارقىلىق ئالاقىلىشىپ، ئۆزئارا ئەھۋال سورىشىپ تۇرىدۇ. شۇ چاغلاردا گومىنداڭچىلار شېڭ شىسەينىڭ قاتتىق تەزگىنلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ قانات چىقىرىپمۇ قۇتۇلالمايدىغانلىقىدىن ئەنسىرەپ ۋەھىمە ئىچىدە قالىدۇ ۋە ئۆز خەت - چەكلىرىنى كۆيدۈرۈپ، يۈك-تاقلىرىنى رەتلەپ، تۇرمىدە كېرەكلىك بولىدىغان بۇيۇملار-نى يېنىدىن ئايرىماي، ھەر ۋاقىت تۇرمىگە كىرىشكە تەيـ-يارلىق قىلىپ قويىدۇ. ئۇرۇمچى شەھىرى پاراكەندىچىلىك ۋە ۋەھىمە ئىچىدە قالىدۇ. ئادەتتىكى زاتلار شېڭ شىسەيـ-نىڭ مەركەز ئەۋەتكەن مۇھىم خادىملارنى قورقىتىپ قولـ-غا ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شېڭ شىسەي گومىنداڭدىن يۈز ئۆرىسە شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالى قانداق بولۇپ كېتەر، ئۇرۇش يۈز بېرەرمۇ، دەپ مۆلچەرلىشىدۇ. گومىنداڭنىڭ شىنـ-جاڭدىكى ئىناۋىتىمۇ شۇندىن ئېتىبارەن تۆكۈلدى.

ئۇلاپلا، شېڭ شىسەي يەنە 128 - دىۋىزىيىنىڭ دىۋە-زىيە كوماندىرى لىيۇ فېيشىن، ۋاقىتلىق 3 - دىۋىزىيىنىڭ دىۋىزىيە كوماندىرى ۋۇشىجى، ئاتلىق 1 - دىۋىزىيىنىڭ دى-ۋىزىيە كوماندىرى سۇي يىچۈن ۋە ئۆلكىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئورگانلارنىڭ مەسئۇللىرى، ھەرقايسى ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىيلـ-رى، ھاكىملىرى، ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ ئىشپـ-يونلىرىدىن بولۇپ جەمئىي 1500 دىن ئارتۇق ئادەمنى قول-غا ئالىدۇ.

8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ باش مەسلىھەتچىسى ۋاڭ خۇكساۋ شېڭ شىسەي ئۆز قولى بىلەن يازغان خەتنى ئېلىپ مۇپەتتىش مەھكىمىسىگە بېرىپ، باش

مۇپەتتىش لوجيالۇن بىلەن كۆرۈشىدۇ. توخۇ يۈرەك لوجيالۇن مېنى قولغا ئالغىلى كەپتۇ، دەپ قورقىنىدىن خۇدىنى يو-قىتىپ قويغىلى تاسلا قالىدۇ. ۋاڭ خۇكساۋ شېڭ شىسەينىڭ خېتىنى كۆرسىتىپ: بىر تۈركۈم گومىنداڭچىلار ئىچىدىكى كوممۇنىستلار سۇيىقەستلىك توپلاڭ كۆتۈرۈپ، شىنجاڭ ھا-كىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا ئۇرۇنغانىدى، ئۇلار قولغا ئېلىنىدى دەيدۇ ھەمدە قولغا ئېلىنغۇچىلارنىڭ ئىسىملىكىنى كۆرسىتىپ: بۇ ئىش مۇپەتتىش تارماقلىرى بىلەن مۇناسـ-ۋەتلىك بولغاچقا، مۇپەتتىشكە بۇنى چۈشەندۈرۈپ ئەنگە ئالـ-دۇرۇشقا كەلدىم، دەيدۇ.

شۇ كۈنى (8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى)، شېڭ شىسەي ئۇرۇمچىدىكى ھەرقايسى ئورگانلارنىڭ مەسئۇللىرىنى غەربىي بىناغا يىغىنغا چاقىرىدۇ. يىغىنغا ۋاڭ خۇكساۋ رىياسەتچـ-لىك قىلىدۇ. ئۇ ئالدى بىلەن شېڭ ئاغرىق، يىغىنغا قاتـ-نىشالمايدۇ، دەپ يالغان ئېيتقاندىن كېيىن، ئۇرۇمچىدە چوڭ سۇيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىسى سېزىلدى، ھەمدە ئۇ پاش قىلىنىپ ئىشتىراك قىلغۇچىلار قولغا ئېلىنىدى، دەپ دوكلات بېرىدۇ، قولغا ئېلىنغانلارنىڭ ئىسىملىكىنى ئوقۇيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئورگان خادىملىرىغا ھوشيارلىقىنى ئۆستۈرۈپ، خاتىرجەم خىزمەت قىلىش لازىملىقى توغرىسىدا يولـيورۇق بېرىدۇ.

گومىنداڭچىلار شىنجاڭغا يېڭى كەلگەندە، شېڭ شـ-سەي پەيدا قىلغان «سۇيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىسى» گە قەتئىي ئىشەنگەن بولۇپ، 1944 - يىلى 6 - ئايدا، دۇبەن مەھكىمىسىدە زور بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار قولغا ئېلىنغـانـ-دىن كېيىن، ئۇلار ئاندىن گۇمانلىنىشقا باشلايدۇ. «خۇاڭ،

لىن ئەنزىسى» يۇز بەرگەندىلا ئۇلار ئاندىن ئىسكە كېلىپ، ئاتالمىش سۇيىقەستلىك توپلاڭ ئەنزىلىرىنىڭ تېگى - تەكتىگە يېتىدۇ.

بۇ چاغدا ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ تەشكىلىي كاتىپ چېكى تاۋ، بانكا چەكلىرىنى بوغالتىرلار مۇدىرى يى كېبىڭ تۇرمىگە بىللە ئېلىپ كېتىدۇ. شېكى شىسەي ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ قالغان ئىشلىرىنى يېغىشتۇرۇشقا ۋاقتىنچە جىن شاۋشەن، ۋاڭ لىنىڭ، شوي گۇەن-يۈيلەرنى بەلگىلەيدۇ. بارلىق خىزمەتلەر توختاپ قالىدۇ. قولغا ئېلىنمىغان گومىنداڭچىلار بىلەن قولغا ئېلىنغانلارنىڭ ئائىلە - تەۋەلىرى باش - پاناھسىز قېلىپ، دەككە - دۈككە ئىچىدە مۇپەتتىش مەھكىمىسىگە بېرىپ خەۋەر تېگىشلايدۇ. گاڭگىراپ قالغان لوجيالۇن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، بۇ چوڭ بالا - قازا ئالدىدا ئەلەكمۇللادىن باشقىغا كاللىسى ئۆتمەي قالىدۇ.

شېكى شىسەي پۈتۈن شىنجاڭنىڭ خەۋەرلىشىش ۋە قاتنىشىنى چاڭگىلىغا ئېلىۋالىدۇ. مەركىزىي ئاگېنتلىقنىڭ ئۈرۈمچى شۆبىسى بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىنى باش ئاگېنتلىققا مەخپىي دوكلات قىلغاندىن كېيىن، چۆكچېكدا ئۇيغۇرمۇچىدە سىياسىي ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، چۆكچېكدىن شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەن خىزمەتچى خادىملار قولغا ئېلىنىپتۇ، دېگەن خەۋەر بىردەمدىلا پۈر كېتىدۇ. ئەمما ئۇلار شېكى شىسەينىڭ غەرىزىنىڭ تېگىگە ئەسلا يېتەلمەيدۇ. شېكى شىسەي ھەممە ئىشنى ئۆز جايىدا ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، جياڭ جېيشىنى چاقىرىپ سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە يەرلىك قانۇنسىز ئورگانلىرى، ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسى بىلەن ئالاقىلىشىشقا، جاڭ جۈجى تەشكىلىي پىلانغا، تۇڭ شىچۇەن تەشۋىقاتقا، شىنجاڭ باسما زاۋۇتىنىڭ (قەغەز پۇل باسالايدۇ) باشلىقى چى خۇا-چېكى ئىقتىسادقا مەسئۇل بولغان. ھازىر ئۇلارنىڭ ھەممىسى قولغا ئېلىندى، دەپ تېلېگراممىنى بېرىدۇ، جياڭ جېيشى بۇ تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، دەرھال ئەقىل كۆرسەتكۈچىلەرنى چاقىرىپ بۇ ئىش ھەققىدە كېڭىشىدۇ، لېكىن شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى خەۋەرسىز بولغاچقا، 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ سىلىكى جۇ شاۋلياڭ بىلەن جۇكتۇڭ ئىدارىسىنىڭ مەسئۇلى شۇي ئىنزىڭ (ئاشكارا ۋەزىپىسى قاتناش مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى) لەرنى شىنجاڭغا ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئەۋەتىدۇ. شېكى شىسەينىڭ ساختا ئەنزە پەيدا قىلىش ئۇسۇلى مۇنداق ئىدى: ئۇ ئالدى بىلەن ئەنزىنى پىلانلاشتۇرۇپ، ئاندىن قاتتىق قىيناش ئارقىلىق بەزى «ئەگەشكۈچىلەر»نى ئەنزە ئەھۋالى بويىچە مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئاندىن بۇ ئىقرارنامىلارنى «ئىسپات» قىلىپ، قاتتىق جازا ئارقىلىق «مۇھىم ئۇنسۇرلار» غا ئەنزە ئەھۋالى بويىچە ئىقرارنامە يازدۇرۇپ، دەلىل - ئىسپاتى تولۇق بولغان مۇكەممەل بىر ساختا ئەنزىنى پەيدا قىلاتتى.

سۇرلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، 1944 - يىلىدىن باشلاپ مەخپى ھەرىكەت قىلىپ، سۇيىقەستلىك توپلاڭ كۆتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيىتىنى تارتىۋېلىشقا ئۇرۇندى. توپلاڭچىلارنىڭ باشلىقى خۇاڭ رۇجىڭ، لىن جيۇكدىن ئىبارەت ئىككى كىشى بولۇپ، دىپلوماتىيە ئالاھىدە خادىم مەھكىمىسى سوۋېت ئىتتىپاقى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى دىڭ ۋېيسى سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسى بىلەن ئالاقىلىشىشقا، جاڭ جۈجى تەشكىلىي پىلانغا، تۇڭ شىچۇەن تەشۋىقاتقا، شىنجاڭ باسما زاۋۇتىنىڭ (قەغەز پۇل باسالايدۇ) باشلىقى چى خۇا-چېكى ئىقتىسادقا مەسئۇل بولغان. ھازىر ئۇلارنىڭ ھەممىسى قولغا ئېلىندى، دەپ تېلېگراممىنى بېرىدۇ، جياڭ جېيشى بۇ تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، دەرھال ئەقىل كۆرسەتكۈچىلەرنى چاقىرىپ بۇ ئىش ھەققىدە كېڭىشىدۇ، لېكىن شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى خەۋەرسىز بولغاچقا، 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ سىلىكى جۇ شاۋلياڭ بىلەن جۇكتۇڭ ئىدارىسىنىڭ مەسئۇلى شۇي ئىنزىڭ (ئاشكارا ۋەزىپىسى قاتناش مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى) لەرنى شىنجاڭغا ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئەۋەتىدۇ. شېكى شىسەينىڭ ساختا ئەنزە پەيدا قىلىش ئۇسۇلى مۇنداق ئىدى: ئۇ ئالدى بىلەن ئەنزىنى پىلانلاشتۇرۇپ، ئاندىن قاتتىق قىيناش ئارقىلىق بەزى «ئەگەشكۈچىلەر»نى ئەنزە ئەھۋالى بويىچە مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئاندىن بۇ ئىقرارنامىلارنى «ئىسپات» قىلىپ، قاتتىق جازا ئارقىلىق «مۇھىم ئۇنسۇرلار» غا ئەنزە ئەھۋالى بويىچە ئىقرارنامە يازدۇرۇپ، دەلىل - ئىسپاتى تولۇق بولغان مۇكەممەل بىر ساختا ئەنزىنى پەيدا قىلاتتى.

خۇاڭ رۇجىڭ قاتارلىقلار تۇرمىگە كىرگەندىن كېيىن دەرھاللا جازاغا تارتىلىدۇ، دەسلەپتە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كوم-مۇنىستلىقىغا ئىقرار بولمايدۇ، ئەمما قاتتىق جازا ئاستىدا خۇاڭ رۇجىڭنىڭ پۈتى سۇنىدۇ، لىن جىيۇڭنىڭ بارمىقى سۇنىدۇرۇلىدۇ، لىن بويىغا تۆمۈر قالپاق كىيگۈزۈلىدۇ، ۋاڭ ۋېيسىنىڭ ئالقىنى زەخمىلىنىدۇ ۋە تىغ تەگكۈزۈلىدۇ. ئاخ-رى ئۇلار تاياقتا چىدىماي ئىقرار قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. پەقەت جاڭ جۈجىلا چىڭ تۇرۇپ، سوراقچىلار بىلەن تا-كالىشىپ، قاتتىق ئېلىشىپ، گەرچە كۆپ قېتىم جازاغا تارتىلغان بولسىمۇ، يەنىلا ئىقرارنامە يېزىشنى رەت قىل-دۇ. شۇڭا ئۇ ئەينى چاغلاردا «ۋىجدانلىق باتۇر» دەپ نام ئالىدۇ.

8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا جۇ شاۋلياڭ لەنجۇدىن ئۇ-رۇمچىگە ئۇچماقچى بولىدۇ. ئۇ يولغا چىقىشتىن بۇرۇنلا ئۇ-رۇمچىنىڭ سىرت بىلەن بولغان پوچتا ئالاقىسى ئۈزۈلگەنـ-لىكىدىن خەۋەر تاپقان بولۇپ، جياڭ جېيشى بىلەن ھەر ۋاقىت بىۋاستە ئالاقىلىشىپ تۇرۇش ئۈچۈن تېلېگراممۇ بې-رىش ئاپپاراتىدىن بىرنى ئېلىۋالىدۇ. جۇ شاۋلياڭ ئۇرۇمـ-چىگە كېلىشتىن بۇرۇن سەپىرىنىڭ قانداق بولۇپ كېتىشىگە كۆزى يەتمەيدۇ. ئەمما جياڭ جېيشىنىڭ بۈيرۇقى بولغانـ-لىقتىن، بىر قېتىملىق زور تەۋەككۈلچىلىك قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

جۇ شاۋلياڭ بىلەن شۇي ئىنزىڭ بىر ۋاقىتتا دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ شەرقىي گۈلزارلىقىغا چۈشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن شېك شىسەي، جۇ شاۋلياڭ، شۇي ئىنزىڭدىن ئىبارەت ئۈچ كىشىلىك سوراق باشلىنىدۇ، جاڭ جىجۈدىن باشقا ھەممە كـ-

شى ئەسلى ئىقرارىنى ئاغدۇرۇشقا پېتىنالمايدۇ. جۇ شاۋ-لياڭمۇ «دەلىل - ئىسپاتى تولۇق» بولغان بۇ ئەنزىگە ئاز-پاز ئىشىنىپ قالىدۇ.

جۇ شاۋلياڭنىڭ شېك شىسەي بىلەن قىلىشقان مەخ-پى سۆھبىتىنىڭ مەزمۇنى نامەلۇم، ئەمما جۇ شاۋلياڭنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، جۇ شاۋلياڭ دائىم دېگۈدەك چوڭقۇر ئويغا چۆككەن ھالدا يېرىم كېچىگىچە ئۈي ئىچىدە ئايلىنىپ يۈرىدىكەن. بۇنىڭدىن جۇ شاۋلياڭ بىلەن شېك شىسەي ئوتتۇرىسىدىكى پىكىر ئىختىلاپلارنىڭ نەقەدەر چوڭ-قۇر ئىكەنلىكىنى ۋە سۆھبەتنىڭ ئوڭۇشسىز بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن، جۇ شاۋلياڭ شېك شـ-سەينىڭ جياڭ جېيشىغا يازغان ئون نەچچە بەتلىك خېتى بىلەن «خۇاڭ، لىن ئەنزىسى» نىڭ بارلىق تەپسىلاتى ۋە ئىقرارنامىلارنى ئېلىپ چۇڭچىڭغا قايتىدۇ. لوجيالۇن بېشىغا چوڭ بالا - قازا كېلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ، مۇشۇ پۇرسەتـ-تىن پايدىلىنىپ جۇ شاۋلياڭ بىلەن بىللە چۇڭچىڭغا كېتىدۇ.

شېك شىسەي جياڭ جېيشىغا يازغان خەتتە ئۆزىنىڭ «شىنجاڭنىڭ مەڭگۈ جۇڭگو زېمىنى ئىكەنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش» ئۈچۈن قىلغان ئەجرى، ئەمما خۇاڭ رۇجىڭ قاتار-لىق كوممۇنىستلارنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن تىل بىرىك-تۈرۈپ سۇيىقەستلىك توپلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئامالسىزلىقتىن ئۇلارنى قولغا ئالغانلىقى، بۇ ئەنزە ئۇزۇن مۇددەت تەكشۈرۈش ۋە سوراق قىلىش ئارقىلىق بې-كىتىلگەنلىكى، ئىسپاتلارنىڭ تولۇق ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان.

جياك جيبشى شبك شسەينىك خېتنى كۆرۈپ، خۇاڭ رۇجىڭنىك كوممۇنىست ئىكەنلىكىگە ئەلۋەتتە ئىشەنمەيدۇ. جياك جيبشى بۇنى شبك شسەينىك گومىنداڭنىك كۆچلىرىنى شنجاڭدىن سقىپ چىقىرىش مەقسىتىدە تاپقان باھانىسى دەپ بىلىدۇ؛ ئۇنىڭ ئۇستىگە شبك شسەينىك ئۆز گېپىدە تۇرمايدىغان قارا نىيەتچى ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلگەچكە، بۇرۇنلا شبك شسەينىڭ ئورنىغا ئۆز كىشىسىنى قويۇش پىلانىنى تۈزۈپ قويغانىدى. بۇ ئۇنىڭ بارلىق فېئودال مىلىتارىستلارغا تۇتقان ئىزچىل پوزىتسىيىسىدۇر. ئەگەر ئۇ شبك شسەينى داۋاملىق شنجاڭدا قالدۇرۇپ قويسا، ئۇ ھالدا خۇاڭ رۇجىڭ قاتارلىقلارنى چۈشىنىگە قايتۇرۇپ كېتىپ، مەخپى قويۇۋېتىشكە توغرا كېلەتتى، ئەگەر بۇنداق قىلىنسا بۇنىدىن كېيىن شنجاڭغا باردىغانلار چىقماي قېلىپ، شنجاڭ يەنىلا شبك شسەينىڭ قولىدا قالاتتى - دە، قايتا شنجاڭغا كىرىش ئىنتايىن تەسكە چۈشەتتى. بىردىنبىر چارە مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شبك شسەينى شنجاڭدىن يۆتكەۋېتىپ، ھەممە مەسىلىنى بىر يولا ھەل قىلىش ئىدى. شۇڭا ئۇ، بىر تەرەپتىن جۇ شاۋلياڭنى شبك شسەي بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە قايتا ئەۋەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن خېشىدىن غەربكە نۇرغۇن قىسىم يۆتكەپ، سىياسىي ۋە ھەربىي كۈچ ئىشلىتىپ، ئىچكى تاشقى جەھەتتىن قىستاپ، شبك شسەينى شنجاڭدىن كېتىشكە مەجبۇرلىماقچى بولىدۇ.

8 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى، جۇ شاۋلياڭ، جياك جيبشىنىڭ شبك شسەينى ھەسىلەپ ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ شنجاڭدا كۆپ يىل جاپا چەككەنلىكىنى نەزەردە تۇ-

تۇپ، ئۇنى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرلىكىگە يۆتكىمەكچى بولغانلىقى، ھەمدە ئۇنىڭ جۇ شاۋلياڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كۆرۈشى ھەققىدىكى خېتىنى ئېلىپ شنجاڭغا كېلىدۇ. شبك شسەي بۇ خەتنى كۆرۈپ لېۋىنى چىشلەپلا قالىدۇ.

شبك شسەي «خۇاڭ، لىن ئەنزىسى» نى بىر مەزگىللىك ھېسسىياتىغا تايىنىپلا پەيدا قىلغان بولىساتىن، بەلكى ئۇزۇن مۇددەت ئويلىنىش ۋە ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق پەيدا قىلغانىدى. ئۇ ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئۆزىنىڭ مۇستەبت ھۆكۈمرانلىقىغا تەھدىت سالدى دەپ قاراپ، ئۇلارنىڭ شنجاڭدىكى خادىملىرىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، ئۇلارغا «تروتسكىچىلار» دېگەن جىنايەتنى يۈكلەپ ستالىنغا مەلۇم قىلغان، نەتىجىدە ستالىن سوۋېت خادىملىرىنى قايتۇرۇپ كەتكەن. بۇ قېتىم ئۇ يەنە مۇشۇ چارىنى قوللىنىپ، خۇاڭ رۇجىڭلارنى كوممۇنىست دېسەم جياك جيبشى ئۇلارنى چۈڭچىڭغا ئېلىپ كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭنىڭ كۈچىنى شنجاڭدىن بىراقلا چىقىرىۋېتىمەن، دەپ ئويلايدۇ. لېكىن ئۇ جياك جيبشىنىڭ ئۇنى قىلتاقتا چۈشۈرۈپ شنجاڭدىن يۆتكەۋېتىشىنى ئەسلا ئويلىمىغانىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقىچىرەك بىرەر چارە تېپىپ گومىنداڭغا تاقابىل تۇرماقچى بولىدۇ.

شبك شسەي شنجاڭنى ئۇزۇن مۇددەت ئىدارە قىلىش مەقسىتىدە، ھەر جەھەتتىن مەلۇم ئاساسلارنى تىكلىگەن بولغاچقا، شنجاڭنى ئاسانلا قولدىن بېرىپ قويغۇسى كەلمەيتتى، ئەلۋەتتە. ئىچكىرىسىگە بېرىپ مەيلى قانداقلا ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالسۇن، بەربىر قورۇق نامغا ئىگە بو-

لددىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ شىنجاڭدا نۇرغۇن ئادەم-
نىڭ جېنىغا زامىن بولغانلىقى ئۈچۈن، ناۋادا ھوقۇقتىن
ئايرىلسا، ئۇلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئۇنىڭدىن ئىنتى-
قام ئالىدىغانلىقى ئۇنىڭغا ناھايىتى ئايان ئىدى. شۇڭا ئۇ،
گومىنداڭچىلارنى يوقىتىشنى شەرت قىلىپ يەنە بىر مەز-
گىل سوۋېت ئىتتىپاقىغا تايانماقچى بولدۇ ھەمدە سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ سىياسىي ۋە ھەربىي جەھەتتىكى ياردىمىگە ئې-
گە بولۇشنى ئۈمىد قىلىپ، ۋاڭ خۇڭسىاۋنى ئۇنىڭ ئۆز قو-
لى بىلەن يازغان مەخپىي خېتىنى ئېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى
كونسۇلخانىسىغا ئالاقلىشىش ئۈچۈن ئەۋەتىدۇ. شۇنىڭ بى-
لەن بىر ۋاقىتتا، زۆرۈر تېپىلغاندا گومىنداڭ بىلەن ئەسكەر
تارتىشىپ، ئۆزىنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى داۋاملاشتۇ-
رۇش خىيالىدا، ئاشلىق مۇلازىمەت باشقارمىسىغا بىر يىل-
لىق ئوزۇق - تۈلۈك تەييارلاپ قويۇشقا بۇيرۇق بېرىدۇ.
لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلغاچقا، ئۇ
ئەڭ كۆچلۈك تايانچىدىن قۇرۇق قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە
ئۇنىڭ ئەڭ قابىلىيەتلىك ھەربىي قوماندانى لىۋ جېڭشىن
تۇرمىگە تاشلانغان بولۇپ، ئەتراپتىكىلىرى گومىنداڭ بىلەن
كۆچ سىنىشىشقا يارىمايتتى. شۇڭا ئۇ ھەممە ئۆزىدىن يۇز
ئۆرىگەن ھېچبىر يارەمسىز يېتىم ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ.
ئۇنىڭ ئۈستىگە جۇ شاۋلياڭ مەركەزگە ۋەكىللىك قىلىپ ئۇ-
نى بىر ياقتىن شىنجاڭدىن يۆتكىلىشكە ئالدىرىتىدۇ، يەنە
بىر ياقتىن شەرقىي شىنجاڭ تەرەپكە زور قوشۇن يۆتكىلە-
ۋاتاتتى. شۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي داۋاملىق جاھىللىق
قىلسا دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىس-
تىرلىكىدىنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىدۇ - دە، پاي-

دا - زىيانىنى بىرەر قۇر دەڭسەپ بېقىپ، ئوسال ھالەتكە
چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن، يۆتكىلىش بىردىنبىر چىقىش
يولى ئىكەن، دېگەن قارارغا قېلىدۇ.

(2)

جۇ شاۋلياڭ ئۇرۇمچىدىن چۈڭچىڭغا بېرىپ، جياڭ
جېيشىنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلغاندىن كېيىن، جياڭ جېيشى
شېڭ شىسەينى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ
مىنىستىرلىكىگە يۆتكەپ، ۋۇ جۈشىڭنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ
رەئىسلىكىگە تەينىلەشنى دەرھال قارار قىلىدۇ. جۇ شاۋلياڭ
ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن، شېڭ شى-
سەي ئاخىرى بىر قارارغا كېلىپ، جياڭ جېيشىنىڭ بۇيرۇ-
قىنى قوبۇل قىلىدۇ.

8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى (؟)، مەركىزىي ئاگېنتلىق
شېڭ شىسەينىڭ مەركەز تەرىپىدىن دېھقانچىلىق - ئورمان-
چىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرلىكىگە تەينىلەنگەنلىكى، جۇ
شاۋلياڭنىڭ ۋاقتىنچە شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولغانلىقى
توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئېلان قىلىدۇ. «شىنجاڭ گېزىتى»-
نىڭ تېلېگراممىلا بۇ ئۇچۇمنى ئەمدىلا بۇ خەۋەرنى قوبۇل قىلىپ
تۇرۇشىغا شېڭ شىسەيدىن تېلېگراممىلا بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى
جاڭ رۇمىڭنا شۇ تېلېگراممىنى ئېلىپ دەرھال دۇبەن مەھ-
كىمىسىگە بېرىش توغرىسىدا تېلېفون كېلىدۇ. شېڭ شىسەي
جاڭ رۇمىڭغا: «مېنىڭ رۇخسىتىمسىز بۇ ئىشنى ھېچكىمگە
تىنغۇچى بولما، بولمايدىكەن، بۇنىڭ دەردىنى ئۆزۈڭ تار-
تىسەن» دەپ يولىيورۇق بېرىدۇ. بۇنى ئاڭلاپ قارا تەرگە

چۆمگەن جاڭ رۇمدڭ ئۇ تېلېگراممنى ئۆز يېنىدىن ئايرىماي، ھېچكىمگە تىنمايدۇ.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى كەچتە شېڭ شىسەي جاڭ رۇمنىڭغا تېلېفون بېرىپ، ئۇ خەۋەرنى ئەتىسى ئېلان قىلىشنى، ھەمدە ئۇنىڭغا قوشۇپ بىر پارچە ئوبزور يېزىشنى جىكىلەيدۇ. 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى «شىنجاڭ گېزىتى» دە چوڭ خەتلىك تېما بىلەن بۇ مۇھىم خەۋەر ئېلان قىلىنىدۇ ھەمدە يېڭى كەلگەنلەرنى قارشى ئېلىپ، كونىلارنى ئۇزىتىپ قويۇش توغرىسىدا بىر پارچە باش ماقالە بېسىلىپ، شېڭ شىسەينىڭ تەختتىن چىرايلىق ئايرىلىشى ئۇچۇن، ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى تۆھپىسىنى بىر پەس ماختاپ قويىدۇ.

شىنجاڭ خەلقى شېڭ شىسەينىڭ تەختتىن چۈشكەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىدىن قىنى - قىنىغا پاتماي قالمىدۇ. دېمەك، شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ھوقۇقى ۋە كۈچى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە يەر بىلەن يەكسان بولمىدۇ. ئون نەچچە يىلدىن بېرى، شېڭ شىسەينىڭ دەھشەتلىك ھۆكۈمرانلىق ئېكسپىلاتاتسىيىسىدە غەزىپىنى ئىچىگە يۇتۇپ كېلىۋاتقان شىنجاڭ خەلقى مانا ئەمدى يۈرەكلىك سۆزلىيەلەيدىغان بولىدۇ. ئۇرۇمچىنىڭ ھەممىلا يېرىدە شېڭ شىسەينىڭ زالىملىقى توغرىسىدىكى شىكايەتلەر ئەۋج ئالىدۇ، زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى كوچىلاردا ئوچۇق - ئاشكارا شېڭ شىسەيگە نەپرەت ياغدۇرىدۇ، قولغا ئېلىنىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرگەن ھەر مىللەت خەلقىمۇ باش كۆتۈرۈپ يۈرىدۇ ھەمدە ھەرقايسى ئورگانلارغا يوشۇرۇنغان ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسى سىستېمىسىنىڭ ئىشپىيونلىرىغا زەربە بېرىدۇ.

مەسىلەن، پېڭ جيۇەن كوچىدا كىشىلەر تەرىپىدىن قاتتىق تاياق يەيدۇ.

شېڭ شىسەي مەركىزىي ئاگېنتلىقىنىڭ تېلېگراممىسىنى باستۇرۇپ قويغان بىر نەچچە كۈن ئۆتىدە، كېيىنكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ بىر قاتار تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، ئۆلكە خەزىنىسىدىكى ئالتۇنلارنى يېڭى بىنانىڭ ئىسكىلاتىغا ئېلىپ كېلىپ پېچەتلىۋېتىدۇ؛ سىر بىلگۈچىلەرنى ئۇجۇقتۇرۇش ئۈچۈن تۇرمىدىكى 100 دىن ئارتۇق كىشىنى ئۆلتۈرىدۇ ۋە مەخپى ھۈججەتلەرنى كۆيدۈرۈپ، مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلىرىنى تارقىتىۋېتىدۇ. لى يېڭچىنىڭ ئىقرارىدىن قارىغاندا، شېڭ شىسەي شۇ چاغلاردا لى يېڭچىنى يېڭى بىناغا چاقىرتقان بولۇپ، شېڭ شىجمۇ شۇ يەردە ئىكەن. شېڭ شىسەي لى يېڭچىغا: قىسىم ئەۋەتىپ 2 - تۈرمىنى قورشاپ، ئاندىن بىنىزىن چېچىپ پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈۋېتىڭلار، ئەگەر قاچقۇچىلار بولسا، پىلىموت بىلەن قىرىۋېتىڭلار، دەپ بۇيرۇق بەرگەنىكەن. شېڭ شىجمۇ: «ئۇلار تەكتۆكۈس يوقىتىلمىسا، تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن بىزنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنىمىز بولۇپ قالىدۇ» دەپتىكەن. لى يېڭچى ئىشقا قول سالغۇچە، تۈرمىدىكى مەھبۇس سۇ شائىداڭ شىزىپ قېلىپ، لومەنچىڭدا تۇرۇشلۇق زاپاس 7 - دىۋىزىيىنىڭ باشلىقى لى يۈيشاڭغا تېلېفون بېرىپ قويىدۇ، لى يۈيشاڭ شېڭ شىسەيگە تېلېفون بېرىپ: «ئەگەر 2 - تۈرمە كۆيدۈرۈلسە، سەن شېڭ شىسەيمۇ ئوتتا كۆيۈپ كېتىسەن» دەيدۇ. شېڭ شىسەي گومىنداڭنىڭ كۈچىدىن چۆچۈگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرلىكىگە يۆتكەلگەنلىك خەۋىرى ئېلان قىلىنىپ بولۇ

غاچقا، چوڭ بالا - قازا بولمايدۇ.

9- ئاينىڭ باشلىرىدا، شېڭ شىسەي «شىنجاڭ گېزىتى» دە «شىنجاڭدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» ئېلان قىلىپ، جاھانگىرلارنىڭ قارانىيەتچىلىكى ۋە شىنجاڭدا كۆپ قېتىم يۈز بەرگەن سوۋېتقەستلىك توپلاڭ ئەزىلىرىنى بىر قۇر سۆزلەپ ئۆتۈپ، شىنجاڭنىڭ مەڭگۈ جۇڭگونىڭ زېمىنى ئىكەنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ئون نەچچە يىلدىن بېرى جاھانگىر ۋە ئۇلارنىڭ غالچىلىرى بىلەن كۆرەش قىلىپ، كۆپ ئەجىر سىڭدۈرگەنلىكى، ئەمدىلىكتە بولسا سالامەتلىكى ئۇنىڭغا يار بەرمەي، بۇنداق مۇھىم ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالالمايدىغانلىقى، شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەزىپىلىرىدىن ئىستىپا بېرىپ، مەركەزگە بۇيرۇق كۈتكىلى ماڭغانلىقى ھەمدە شىنجاڭدىكى قېرىنداشلاردىن داۋاملىق ھوشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، مۇقەددەس زېمىنىنى قوغداپ، دۆلەتنى گۈللەندۈرۈشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى، بايان قىلىدۇ. چىيۇ لیۇ فاڭمۇ مەزمۇنى ئوخشاش بولغان «شىنجاڭدىكى ئايال قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» تىن بىرنى ئېلان قىلىدۇ، يۇقىرىقى ئىككى مۇراجەتنامىگە شېڭ شىسەينىڭ چوڭ قىزى شېڭ كېچىك قەلەم تەۋرىتىدۇ.

9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى (؟) شېڭ شىسەي 30 نەچچە ياغاچ ساندۇق بىلەن بىر كانۇۋېينى ئېلىپ مەخسۇس ئايرو-پىلان بىلەن چۈڭچىڭغا كېتىدۇ، ئەمما بۇ خەۋەر ۋاقتىنچە ئېلان قىلىنمايدۇ. ئۇنىڭ ئاتارمەن - چاپارمەنلىرى فولىن، ۋاڭ خوڭسياۋ، لى يەڭچى، چىيۇ لیۇشۇن قاتارلىقلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئون نەچچە يىلدىن بېرى خەلقنىڭ قان - تەرىدىن شىلىۋالغان مال - دۇنيالىرىنى ئېلىپ،

ئاپتوموبىل بىلەن لەنجۇغا كېتىدۇ. 9 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا، چىيۇلیۇفاڭ ئائىلىسىنىڭ چوڭ - كىچىك ئەزالىرىنى باشلاپ مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن چۈڭچىڭغا كېتىدۇ. مالىيىنىڭ قالدۇق ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن پەقەت يېڭ جىيۈەن (مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، شېڭ شىسەيگە ھەمنەپەس بولغۇچى) ئۈرۈمچىدە قالىدۇ. شېڭ شىسەي چۈڭچىڭغا كەتكەندىن كېيىن، يېڭ جىيۈەنگە سىمسىز تېلېگرامغا قالدۇرۇپ كېتىدۇ، ھەمدە ئۇنىڭغا دۇبەن مەھكىمىسىدىكى ئالتۇن ئىسكىلاتىنى ئىككى تونناملىق تۆمۈر تاختا بىلەن بېكتىپ، ئۆزىنىڭ ئۇرۇق - توغقان، ئاتارمەن - چاپارمەنلىرى تامامەن ئۈرۈمچىدىن كېتىپ بولغۇچە قاتتىق مۇھاپىزەت قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق قىلىدۇ.

شېڭ شىسەي دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى بولۇپ ئۈزۈن ئۆتمەي، خۇاڭ رۇجىڭ قاتارلىق گومىنداڭ ئەزالىرىمۇ چۈڭچىڭغا بارىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تۇرلۇك پۇرسەتلەردىن پايدىلىنىپ، شېڭ شىسەيگە قاتتىق ھۇجۇم باشلايدۇ. شىنجاڭدىكى قېرىنداشلارنىڭ كۆچلۈك تەلىپىنى قانداقرۇش ئۈچۈن، ھەتتا جياڭ جېڭگە شېڭ شىسەينى ئۆلتۈرۈشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، شېڭ شىسەينى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىدە تۇرالماس ھالەتتە قالدۇرىدۇ. بۇ چاغلاردا شېڭ شىسەينىڭ قولىدا كۆپ يىللار قامىلىپ ھايات قالغان دوكتور ئارمىيىسىنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرى شېڭ شىسەيگە كۆپ قېتىم قەست قىلىپ ئەمەلگە ئاشۇرالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي كۈن بويى دەككە - دۈككىدە يۈرۈپ، روھى كېسەللىك ھالىتىگە چۈشۈپ قالىدۇ. كېيىن جياڭ جېيشى قول ئاستى-

دىكىلىرىگە شېك شىسەي گەرچە نۇرغۇن ئادەمنىڭ بېشىغا چىققان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ شىنجاڭنى مەركەزگە ساق تاپ- شۇرۇپ بەردى، تۆھپىسى گۇناھىنى يۇيالايدۇ، دەپ نەسىھەت قىلىپ، ئۇنى ساقلاپ قېلىپ، ئۇنىڭغا نامى بار، ھوقۇقى يوق ھەربىي - مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك مەسلىھەتچىسى، دېگەن ۋەزىپىنى بېرىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇ ۋاڭ خۇڭساۋ بىلەن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ تەيۋەنگە كېتىدۇ.

لى يەڭچى بىر مەزگىل دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىدە مەھكىمە باشلىقى بولغاندىن كېيىن، ئىسمىنى لى يۈيشىنگە ئۆزگەرتىپ بېيجىڭدا سودىگەرچىلىك قىلىدۇ. چىيۇ زۇڭجۇن بىلەن چىيۇ لیۇشۇنلەر لەنجۇدا سودىگەرچىلىك قىلىپ يۈرگەنىدە، 1947 - يىلى پۈتۈن ئائىلىسى بويىچە شېك شىسەينىڭ كونا قېسىنىڭ دۇبزنىيە كوماندىرى جيا × × قاتارلىقلار تەرىپىدىن مەخپى ئۆلتۈرۈلىدۇ. لى يەڭچى، فۇ باۋجيەن، جاڭ سىشىن، جاڭ گۇاڭچەن، پېك جيىۋەن قاتارلىقلار ئازادلىقتىن كېيىن ئورۇمچىگە تۇتۇپ كېلىنىپ، 1951 - يىلى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇشتا باستۇرۇلىدۇ.

شېك شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلەردە، گومىنداڭ شىنجاڭغا ئىشپىيون ئەۋەتمىگەن ۋە شىنجاڭدىمۇ ئىشپىيون تەشكىلاتلىرى قۇرمىغانىدى. جۇ شاۋلياڭ 8 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا شىنجاڭغا كېلىپ، شېك شىسەينى يۆتكەۋەتمەكچى بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوگۇجېك، لیۇ خەندۇڭ، ماجۇڭچۇەن، پېك جيايۇ، چى شاڭشىن، جىن مىنجۇن، شې پۇشاڭ، لى مىڭپۇ قاتارلىق بىر تۈركۈم جۇنتۇڭ ئىشپىيونلىرى

بىللە كېلىپ، بىر تەرەپتىن ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسىنى تاپشۇرۇۋالىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن جۇنتۇڭنىڭ ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇشقا باشلايدۇ. خۇ گوجېك ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، لیۇ خەندۇڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە ئورۇمچى ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولىدۇ. شىنجاڭ ساقچى مەكتىپى مەركىزىي ساقچى مەكتىپىنىڭ 3 - شۆبىسىگە ئۆزگەرتىلىپ، خۇ گوجېك قوشۇمچە مۇدىر بولىدۇ، چېك يىشېك مۇئاۋىن مۇدىر بولىدۇ. شۇندىن ئېتىبارەن جۇنتۇڭ ئىشپىيونلىرى تۈركۈملەپ شىنجاڭغا كېلىپ، ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسى بىلەن 3 - شۆبە ساقچى مەكتەپكە توپلىشىدۇ. ھەمدە تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ جۇنتۇڭنىڭ شىنجاڭدىكى تەشكىلاتلىرىنى قۇرىدۇ.

تۇردى سابىت تەرجىمىسى

شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفتسېرلار مەكتىپى ھەققىدە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

جىن گوشياڭ

شىنجاڭ ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي - شىمال چېگرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ستراتېگىيىلىك مۇھىم تۇگۇندۇر. تاـ رىختىن بۇيان شىنجاڭدا ھاكىمىيەت باشقۇرۇپ كەلگەن داـ ئىرىلەر شىنجاڭنى ھەقمقىي تۇرده قوغداپ ئوتتۇرا تۇزلەڭ لىككە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، بۇ يەرگە كۆپ ئەسكەر تۇرغۇزۇپ، تاشقى كۈچلەرنىڭ تاجاۋۇزىنى توسقان. شۇڭا، ئوفتسېر - ئەسكەرلەرنى تەربىيىلەش ئۈچۈن ھەربىي شۆـ تاكلارنى قۇرۇش ئىزچىل تۇردەھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ ئەھمىـ يەتىبېرىشىگە ئېرىشىپ كەلگەن. 1905 - يىلى چاڭ گېڭ كۈرەدە ھەربىي ھازىرلىق مەكتىپى (ۋۇبىي شۆتاڭ) قۇرغان چاغدىن تارتىپ 1949 - يىلى ئازادلىققىچە ئىلگىرىكى قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفتسېرلار كۇرسىغىچە بولغان 40 نەچچە يىل داۋامىدا، شىنجاڭنىڭ ھەربىي مەكتەپلىرى «ھەربىي ھازىرـ لىق مەكتىپى (ۋۇبىي شۆتاڭ)»، «ھەربىي ھازىرلىق بويىچە تېز پۈتتۈرۈش مەكتىپى قوشۇمچە ئەسكەرلەر ئوگىنىش لاگـ رى»، «شىنجاڭ ھەربىي بىلىم يۇرتى (جاڭۋۇ تاڭ)»، «شىنـ

جاڭ قۇرۇقلاۋق ئارمىيە ئوفتسېرلار مەكتىپى»، «مەرـ كىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفتسېرلار مەكتىپى 9 - شۆبىسى»، «شىنجاڭ ئوفتسېرلار كۇرسى»، دېگەنلەرگە ئوخـ شاش ئۆزگىرىشلەرنى باشتىن كەچۈردى. بۇلارنى ئايرىم- ئايرىم ھالدا تۆۋەندىكىچە بايان قىلىمىز:

1 . شەكلىي ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى (1905—1911)

گۇاڭشۈنىڭ 31 - يىل 6 - ئاينىڭ 8 - كۈنى (1905 يىل 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى) چىڭ سۇلالىسى ئور- دىسى لەشكىرىي ۋازارىتىنىڭ دىۋانبېگى چاڭ گېڭنى ئىلى سانغۇنى (ئىلى جياڭجۈن) قىلىپ تەيىنلىدى چاڭ گېڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش مەقسىتىدە، ھەربىي ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش ئۈچۈن كۇرەدە «ھەربىي ھازىرلىق مەكتىپى» قۇردى. بۇ شىنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى ھەربىي مەكتەپ. بۇنىڭغا چىڭ سۇلالىسى ئوردىسى قو- شۇلۇپ، گۇاڭشۈنىڭ 32 - يىلى 11 ئاينىڭ 27 - كۈنى (1906 - يىل 2- ئاينىڭ 20 - كۈنى) سابىق ۋالىي پەن شاۋشۇ قاتارلىقلار ئىگىلىۋالغان، ھېسابتىن كۆتۈرۈۋەتـ كەن ھەر خىل پۇللارنى شىنجاڭنىڭ ئەسكەر تەربىيىلىشى، مەكتەپ قۇرۇشى ئۈچۈن قالدۇرۇش، بۇ پۇللارنى يۇقىرـ غا تاپشۇرماسلىق ھەققىدە يارلىق چۈشۈرگەندى (چىڭ سۇلالىسى ھەققىدىكى ئەملىي تەزكىرە، گۇاڭشۇ قىسمى، 554 - جىلد، 16 - بەت). يەنە گۇاڭشۈنىڭ 32 - يىلى (1906 - يىل) مەخسۇس قۇرۇقلۇق ئارمىيە تەربىيىلەشنى

باشقۇرۇش ئۈچۈن «ھەربىي مەشقە ھەيدەكچىلىك قىلىش مەھكىمىسى» تەسىس قىلىنغان. 2 - يىلى، چاڭ گېلك ئوفىتسېر تەربىيىلەش سۇرئىتىنى تېزلەتىش ئۈچۈن، ئىلمدا ئىككى يىللىق «ھەربىي ھازىرلىق بويىچە تېز پۈتتۈرۈش مەكتىپى قوشۇمچە ئەسكەرلەر ئۆگىنىش لاگىرى» ئېچىپ، ئۇنىڭغا 100 نەپەر كۇرسانت، 300 نەپەر ئەسكەر كۇرسانت قوبۇل قىلغان. كۇرسانتلار ئوقۇش تۈگەتكەندىن كېيىن تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىققا قويۇلغان. ئەسكەركۇرسانتلار تەربىيلىنىپ چىققاندىن كېيىن ئوفىتسېرلىققا تەينىلەنگەن. ئادەتتە ئەسكەر تەربىيلەش ئۈسۈلىنى ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن، ياپونىيىنىڭ ئوفىتسېر تەربىيلەش چارىسى قوللىنىلغان، بۇ چاڭ گېلىڭ چېگرا مۇداپىئە كۆچمىنى كۆچەيتىش جەھەتتە قوللانغان مۇھىم بىر تەدبىرى. ئەينى ۋاقىتتا ياپونىيە تەۋەلىكىدىكى مەشقاۋۇل يۈەن شياڭجۇ (يەنە بىر ئىسمى يېڭ رۇك) باشقا مەشقا ۋۇللۇققا تەكلىپ قىلىنغان. گۇاڭشۇنىڭ 33 - يىلى، لىەن كۇي شىنجاڭغا ئۆلكە ئەمرى قىلىپ تەيىنلىنىدۇ. ئۇ ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچىدە ئۈچ يىللىق قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى باشلانغۇچ مەكتىپىدىن بىرنى ئېچىپ، ئۇنىڭدا A.B.C دەپ ئۈچ سىنىپ قۇرۇپ، ھەر بىر سىنىپقا 70 تىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغان. گۇاڭشۇنىڭ 34 - يىلى (1909 - يىل) ئۈرۈمچىدە يەنە «ئوفىتسېرلار مەكتىپى» (جياڭبىيەن شۆتاڭ) تەسىس قىلغان.

شۇەنتۇڭنىڭ 3 - يىلى (1911 - يىل) ئىلى سانغۇنى گۇاڭ ۋۇ يېڭى ئارمىيىنىڭ گۇەندەيى (ھازىرقى يېڭجياڭ بىلەن بارابەر، خۇبېيلىق)، ياڭ زەنشۇ (ياپونىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى داشۆسىنى پۈتتۈرگەن) نى يېڭى ئارمىيىنى ئىدارە قىلىش، قوشۇمچە «ھەربىي ھازىرلىق مەكتىپى»نى باشقۇرۇش ئۈچۈن شېتۇڭ (ھازىرقى لۇجاڭ بىلەن بارابەر) قىلىپ قويۇشنى كۆرسەتكەن. شۇەنتۇڭنىڭ 3 - يىلى 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى (1911 - يىل 2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى) چىڭ سۇلالىسى ئوردىسى خاگجۇ سانغۇنى جۇ رۇينى ئىلى سانغۇنلۇققا يۆتكىگەن. جۇ رۇي ئىنقىلابىي كۆچىلەرنىڭ يېڭى ئارمىيىگە سىڭىپ كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن «ھەربىي ھازىرلىق مەكتىپى»نى تاقاپ، شىبەلەر 1 - يىگىدىن مەشقاۋۇل تاللاپ ئۆز ئالدىغا تەربىيە يۈرگۈزۈپ، ئۇنى تاشنخەي ئىنقىلابى غەلبىلىرىگە قەدەر داۋاملاشتۇرغان.

2. ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەي دەۋرى (1911—1944)

شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن، ياڭ زېڭشىن شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ بېكىنمىچىلىك، قامال قىلىش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، ھەربىي ھازىرلىق مەكتىپى، قۇرۇقلۇق ئارمىيە باشلانغۇچ مەكتىپى، ھەربىي تەتقىقات ئورنى قاتارلىق ئاپپاراتلارنىڭ ھەممىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋەتتى.

1926 - يىلى، شىخودا دۇتۇڭلۇق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن ۋېي جىنگو ياڭ زېڭشىنغا ئەسكەرلەرنى مەشق قىلدۇرۇش، ئوقۇش ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈش، گېزىتخانا ئېچىشتىن ئىبارەت ئۈچ تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويىدى. ياڭ زېڭشىن دۆلەت ئىچى ۋەزىيىتى ۋە شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىگە نەزەر

سىلىپ، ئۇچ تەدبىرنىڭ ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى مۇستەھكەملەشكە پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچىدە «ھەربىي بىلىم يۇرتى» (جىاڭ ژۇ تاڭ، ئېچېڭ، تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلارنى تەربىيىلىدى. بۇنىڭغا ياڭ زىڭشىن ئۆزى قوشۇمچە مۇدىر بولدى، لى رۇڭنى مۇئاۋىن مۇدىرلىققا تەيىنلىدى. خېبېي باۋدىڭ ھەربىي مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى جاۋ شۇەنچىنىڭ ۋە ئىلى ھەربىي ھازىرلىق مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى ھەربىي ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلدى. بۇنىڭدا 100 نەچچە ئوقۇغۇچى بار بولۇپ، كۆپىنچىسى ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى تۇرپان، پىچان، تۇخسۇن ناھىيىلىرىدىن كەلگەنىدى. ئۇلار ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ، بىر قىسمى تەقسىم قىلىنىپ بولغان، يەنە بىر قىسمى بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغان پەيتتە، ياڭ زىڭشىن فەن ياۋنەن تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى.

جىن شۇرىن ياڭ زىڭشىندىن كېيىن ھاكىمىيەت يۇرگۈزۈپ، يەنىلا ياڭ زىڭشىننىڭ كونا تۈزۈمى بويىچە ھەربىي بىلىم يۇرتىنى كېڭەيتىشكە باشلىدى. 1929 - يىلى، ئۇ «ھەربىي بىلىم يۇرتى»نى «شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەكتىپى» گە ئۆزگەرتىش، مەكتەپ ئورنىنى يەنىلا ئۇرۇمچى شەھىرى ئىچىدىكى سەنجاۋدى دېگەن يەرنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشتۇرۇش ھەققىدە بۇيرۇق چوشۇردى ھەمدە 1929 - يىللىق قارارنى شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنىڭ بىرىنچى قارارى دەپ بەلگىلىدى. مەكتەپ مۇدىرلىقىنى جىن شۇرىن ئۆزى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى، ئىلمىي مۇدىرلىققا ۋېي جىنگو قويۇلدى، كېيىن چېن پېڭ شۇ، چېن يى، مىڭ كېچىك قاتارلىقلارمۇ ئىلگىرى - كېيىن

بولۇپ ئىلمىي مۇدىر بولدى. ھەربىي ئوقۇتقۇچىلاردىن لى گودۇڭ، چېن،جۇڭشەن ۋاڭ جۈيۇ، گاۋ جىڭنيەنلەر بار ئىدى. جياڭ شەنجيەن ھەربىي دوختۇر ئىدى. باش ئەترەت باشلىقلىقىنى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ لىيۇ شەنجياڭ، خې يۆخۇا، تاۋ زىخۇلار ئۆتىگەنىدى. باش ئەترەت تەۋەسىگە ئۇچ تارماق ئەترەت تەسىس قىلىنىپ، تاۋ زىخۇڭ 1 - تارماق ئەترەتنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۆتىگەن، خې جەرۇڭ يارەمچىلىك ۋەزىپىسىنى، ماجۈشيەن 2 - تارماق ئەترەتنىڭ باشلىقلىقىنى، شۇ باۋلىن 3 - تارماق ئەترەتنىڭ باشلىقلىقىنى ئۆتىگەنىدى. 1 - قارارىدا قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى شىنجاڭ ئوتتۇرا دەرىجىلىك سىنىپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار بولۇپ، ئۇلار جەمئىي 108 كىشى بولغانلىقتىن، لياڭشەن تېغىدىكى 108 پالۋان دەپ نامى بار ئىدى. ئوقۇش مەزگىلىدە ئىلغاش، ئۆلۈپ كېتىش سەۋەبىدىن ئاران 91 كىشى ئوقۇش پۈتتۈرىدى. 1931 - يىلى، ماجۈڭيىڭ قوشۇنى گەنسۇدىن قۇمۇلغا يېتىپ كېلىپ پاراكەندىچىلىك سېلىپ، جەڭ ئوتى شەرقىكى ھەرقايسى ناھىيىلەرگە يامراپ، ئەھۋال جىددىيلىشىپ، 1 - قارارىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش تۈگەتكەنلىكى جاكالاندى، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى خىزمەتكە تەقسىم قىلىنماندىن كېيىن، دەرھال شەرقىگە ئاتلىنىپ جەڭگە قاتناشتى.

2- قارارلىق دەرس 1931 - يىلى 10 - ئايدا باشلىنىپ، ئۇنىڭغا يېڭىدىن 150 نەچچە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە 1 - قارارىدا مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن جاۋتەي، لياڭ چۈن، ۋاڭ يوگىي، سۇن

شجى، فۇ باۋ، لۇ شاڭچيەن، دۇ يىڭنەن قاتارلىقلار مەكتەپتە قېلىپ خىزمەت ئۆتىگەن. بۇنىڭدا ئۇلگە كۆرسىتىش دەرسلىكى، قارىغا ئېلىش دەرسلىكى، ئىچكى ئىشلار نىزامنامىسى، ئىستېكام لاۋازىمىتى ۋە بەش چوڭ دەرسلىكتىن ئىبارەت دەرسلەر سۆزلەنگەن؛ تېخنىكا دەرسلىكى بويىچە پىيادە مەشقى، دالا جېڭى مەشقى ئېلىپ بارغان. ئوقۇغۇچىلارغا تۇرمۇش تەمىناتى ئۇچۇن پراپورشكلىق ياكى ستارشى سېرژانتلىق ۋەزىپىسى بويىچە مائاش بېرىلگەن. ئوقۇش باشلاپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ماجۇڭيىنك شىنجاڭغا 2-قېتىم كىردى، ما شىمىن ئۆلكە مەركىزىگە ھۇجۇم قىلماقچى بولدى. بۇنىڭ بىلەن 2- قاراردىكى ئوقۇغۇچىلار ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىپ جەڭگە قاتناشتى، 2- قېتىملىق ئوقۇدۇنىش ئۇرۇشىدا 20 نەچچە ئوقۇغۇچى ئۆلدى.

مىنگۇنىڭ 22 - يىلى (1933 - يىل) 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئۇرۇمچىدە سىياسىي ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، جېن شۇرېن تەخىتتىن چۈشۈرۈلدى، شېڭ شىسەي ھىيلە - مىكىر بىلەن شىنجاڭنىڭ سىياسىي سەھنىسىگە ياماشىپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ سىياسىي ھۆكۈمرانلىقىنى يۈرگۈزۈشكە باشلىدى.

شېڭ شىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن، 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلىرى مەكتىپىنى يېڭىباشتىن ئاچتى ھەمدە ئۇنىڭ كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، يېڭى ئورۇنغا يۆتكىدى، مەكتەپنىڭ يېڭى ئورنى يېيىمچىنىڭ سىرتىدىكى ئەسلىدىكى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق تەجرىبە مەيدانىنىڭ ئورنىغا بېكىتىلدى، ئەسلىدىكى تەلىم - تەربىيە پونكىتىدىن 200 نەچچە كىشى ۋە ئەسلىدىكى

2 - قاراردىن تەقسىم قىلىنماي قالغان ئوقۇغۇچىدىن 230 نەچچە كىشى تاللىنىپ يەنىلا ھەربىي مەكتەپنىڭ 2 - قارارى قىلىپ بېكىتىلدى. شېڭ شىسەي تا 1943 - يىلى شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەكتىپى مەركىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلار مەكتىپى 9 - شۆبىسىگە ئۆزگەرتىلگەنگە قەدەر ئۆزى مۇدىر بولدى.

3. شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنىڭ 3 - قارارىدىن 5 - قارارىغىچە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ 1 - قارارىنى يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتتۇم. 2 - قارارىدىكى ئوقۇغۇچىلار 1933 - يىلى 6 - ئايدا دەرس باشلىدى. بۇ قارار بىر چوڭ ئەترەت، ئۈچ ئوتتۇرا ئەترەت، توققۇز شۆبە ئەترەت بويىچە تەشكىللەنگەن. پىيادىلەر ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ باشلىقلىقىنى ياك دېشاڭ ئۆتكەن؛ ئاتلىقلار ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ باشلىقلىقىنى چوڭ ئەترەت باشلىقى خەن يېڭيۈەن قوشۇمچە ئۆتكەن؛ توپچىلار ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ باشلىقلىقىنى ۋۇ يۈكخەي ئۆتكەن. بۇ قاراردىكى ئوقۇغۇچىلار 1936 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ تەقسىم قىلىنغان.

1935 - يىلى شىنجاڭدا جاھانگىرلىككە قارشى خەلق ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلار مەكتىپىدىكى جاھانگىرلىككە قارشى ھەربىي شۆبە ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. ھەربىر ئوقۇغۇچى قەسەمياد

رەسمىيەتنى ئۆتەش شەرت قىلىندى. قەسەم بېرىش سۆزى تۆۋەندىكىچە: ھۆكۈمەتنى سادىق ھىمايە قىلىپ، باشلىق-نىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنمەن.

ھەربىي تېخنىكىلارنى ئىگىلەپ ھەربىيلىك بۇرچىنى ئادا قىلىمەن.

ئىجتىمائىي پەنلەرنى تەتقىق قىلىپ ئىلغار ئىدىيەنى قوراللاندۇرىمەن.

جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ، جاھانگىرلىككە قارشى ئېلىڭى ئارمىيە جەڭچىسى بولىمەن.

سۆيۈمچان، سەممىي بولۇپ① بىردەك ئىنتىپاقلىشىپ دۆلەتنى قوغدايمەن.

ئالتە چوڭ سىياسەتنى ئىجرا قىلىپ، پاپونغا قارشى ئارقا سەپنى مۇستەھكەملەيمەن.

ياپونغا قارشى ئۇرۇش غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ،

① شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلىرى مەكتىپىنىڭ بۇرۇنقى مەكتەپ تەلىماتى: «جاپا - مۇشەققەتكە چىداش، سەممىي، ئىناق ئۆتۈش» ئىدى. 1935 - يىلى يازدا، گومىنداڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ ئەھمەدارى دېڭ ۋېنيى شىنجاڭنا زىيارەت قىلغىلى كەلگەندە، گومىنداڭ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن ھەربىي مەكتەپكە بېرىپ سۆز قىلغانىدى. مەكتەپكە مەركىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلىرى مەكتىپىنىڭ مەكتەپ تەلىماتى بولغان «سۆيۈمچان، سەممىي بولۇش» دېگەن سۆز بېزىلغان رامكا ۋە جىياڭ جېيشىنىڭ چوڭ سۈرىتىنى تەقدىم قىلغانىدى. شۇ-نىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنىڭ مەكتەپ تەلىماتى: «جاپا - مۇشەققەتكە چىداش، سۆيۈمچان، سەممىي بولۇش» قا ئۆزگەرتىلگەنىدى.

ئوچ چوڭ ۋەزىپىنى ئورۇندايمەن.

قەسەمگە خىلاپلىق قىلسام، قاتتىق جازالىنىشقا رازىمەن.

ھەربىي مەكتەپنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ھەربىي شۆبە ئۇيۇشمىسى ۋە جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە 1935 - يىلى قۇرۇلۇپ، 1 - ئاۋغۇست كۈنى ھەربىيلەر بايرىمى قىلىپ بېكىتىلدى. شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيە ۋە ھەربىي مەكتەپنىڭ ھەرقايسى ئەترەتلىرى پۈتۈنلەي «جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە» دەپ ئۆزگەرتىلدى. يەنە جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە ناخشىسى توقۇلدى. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە ناخشىسىنىڭ تېكىستى مۇنداق:

جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە، جاھانگىرلىككە
قارشى ئارمىيە،
بىز 1 - ئاۋغۇستا دۇنياغا كەلدۇق.
جاھانگىرلىككە قارشى تۇغنى ئېگىز كۆتۈرۈپ
باتۇرانە ئالغا باسايلى.
جاھانگىرلار يىرىتقۇچلاردەك ۋەھشى بولسىمۇ،
تەڭ كېلەلمەس قان ۋە گۆش بىلەن قۇرغان قورغانغا.
قانغا قان ئېلىپ، جانغا جان،
تىز پۈكمەيمىز قەيسەر بولۇپ.

جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن، «جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيىنىڭ 12 ماددىلىق نىزامنامىسى» ئېلان قىلىنغانىدى. ئۇنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

1. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە جاھانگىرلىككە قارشى

تۇردىغان، بولۇپمۇ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىغا قارشى تۇردىغان ئارمىيە.

2. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە فاشىست باندىتلىرىنىڭ يېڭى جاھانگىرلىك ئۇرۇشىغا قارشى تۇردىغان ئارمىيە.

3. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە تاجاۋۇزچىلار سەپىگە قارشى تۇردىغان، سوۋېت ئىتتىپاقى مەركەز قىلىنغان تىنچلىقپەرۋەرلەر سىنىپىنى ھىمايە قىلىدىغان ئارمىيە.

4. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە ھەققانىي ئۇرۇشنى ھىمايە قىلىدىغان، ناھەققانىي ئۇرۇشقا قارشى تۇردىغان ئارمىيە.

5. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە دۇنيا تىنچلىقىنى قوغدايدىغان ئارمىيە.

6. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مۇستەقىللىقى، ئەركىنلىكى ۋە ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا تىرىشىدىغان ئارمىيە.

7. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە خائىنلارغا، تروتسكىچى باندىتلارغا، مۇرەسسەچىلەرگە ۋە تەسلىمچىلەرگە قارشى تۇردىغان، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈشنى ۋە ئۇنىڭدا ئاخىرغىچە چىڭ تۇرۇشنى ھىمايە قىلىدىغان ئارمىيە.

8. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بىرلىكسەپنى ھىمايە قىلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىدىغان، دۆلەت قۇرۇش سىياسىتىنى ھىمايە قىلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىپ دۆلەت قۇرۇشىنى ئىبارەت ئۇلۇغ ۋەزىپىنى ئورۇندايدىغان ئارمىيە.

9. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە ئاپرېل ئىنقىلابىنى

ئىلگىرى سۈرىدىغان ئارمىيە.

10. جاھانگىرلىككە قارشى **ئارمىيە ئالتە چوڭ سىياسەتنى يولغا قويغان ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەيدىغان ئارمىيە.**

11. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە شىنجاڭنىڭ جۇڭگو زېمىنىغا ئەبەدىي مەنسۇپ بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان ئارمىيە.

12. جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىغا، ئۇچ چوڭ ۋەزىپىنى ئورۇنداشنى تېزلىتىشكە كاپالەتلىك قىلىدىغان ئارمىيە.

بۇ، شېڭ شىسەي جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىكسىپنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن يولغا قويغان بىر خىل يېڭىچە ئارمىيىنى تەرتىپكە سېلىش ھەرىكىتى، بۇ مەزگىلدە، ھەربىي مەكتەپتىكى جەڭچىلەرنىڭ روھى كۆتۈرەڭگۈ، ئوقۇش كەيپىياتى ئىنتايىن يۇقىرى بولغان. «ھۆكۈمەتنىڭ نۆۋەتتىكى ئاساسلىق ۋەزىپىسى»، «ئالتە چوڭ سىياسەت»، «جاھانگىرلىككە قارشى بىرلىكسەپ»، «ئۇنۇغا سوزۇلىدىغان ئۇرۇش توغرىسىدا» قاتارلىقلارنى ئۆگىنىش ۋە مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق، ئوقۇغۇچىلارنىڭ كالىسى قوراللاندۇرۇلغان.

3 - قارارلىق ئوقۇغۇچىلار 1936 - يىلى كۈزدىن باشلاپ قوبۇل قىلىنغان. بۇ قارارغا 500 نەچچە كىشى قوبۇل قىلىنىپ، ئۇلار پىيادە قىسىم، ئاتلىق قىسىم، توپچى قىسىم، قۇرۇلۇش قىسمى ۋە تەمىنات - توشۇش قىسمىدىن ئىبارەت بەش ئارمىيە تۈركىگە بۆلۈنگەن، بەش ئوتتۇرا ئەترەت قىلىپ

تەشكىللىگەن. پىيادىلەر ئوتتۇرا ئەترىتىگە بەي شۇفىك (كېيىن لى جيەنتاك) باشلىق بولغان. ئاتلىق قىسىم ئىككى ئوتتۇرا ئەترەتكە بۆلۈنگەن، ئاتلىقلار 1 - ئەترىتىگە خەن يىگيۇەن (كېيىن شى بىگجۇن) باشلىق بولغان؛ ئاتلىقلار 2 - ئەترىتى مىللىي ئەترەت بولۇپ، ئۇنىڭغا جۇتيەنشاك (كېيىن ياك يۈمىن) باشلىق بولغان. توپچىلار ئوتتۇرا ئەترىتىگە ۋۇيۇڭخەي (كېيىن لىيۇجيەن) باشلىق بولغان، قۇرۇلۇش قىسمى بىلەن تەمىنات توشۇش قىسمى بىر ئەترەت قىلىنىپ، ئۇنىڭغا جاۋجيۈن باشلىق بولغان.

ھەربىي مەكتەپنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، زاپاس ئوفىتسېر يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن، 3 - قارارغا ئۇيغۇن ئالاھىدە كۇرس ئېچىلدى.

1. ئوفىتسېرلار تەلىم - تەربىيە ئەترىتى:

بۇ ئەترەت 1936 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنى شېك شىسەي ئاساسىي قاتلام كۆچلىرىنى تولۇقلاش ئۈچۈن قۇرغان. بۇنىڭدا قىسىملاردىن 200 نەچچە بەنجاك پاكى ئەسكەرنى تاللاپ تەربىيلەپ، ئۇنى بىر چوڭ ئەترەت، ئۈچ ئوتتۇرا ئەترەت قىلىپ تەشكىللىگەن. چوڭ ئەترەتكە جاك بىگگۈاك باشلىق بولغان. مەكتەپنىڭ ئورنى شىمالىي دەرۋازىنىڭ سىرتىدىكى كونا گازارما ئورنىغا (ھازىرقى 1 - ئاۋغۇست ھەربىي كولۇبىنىڭ ئورنى) جايلاشتۇرۇلغان. بۇ مەكتەپنىڭ ئورنىدا يەنە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى، يۇقىرى دەرىجىلىك تەتقىقاتچىلار كۇرسى، ھەربىي تەمىنات كۇرسى ۋە ئاتلىقلار، توپچىلار تەلىم - تەربىيە لىيەنى كۇرسى ئېچىلغانىدى.

2. ژاندارما ساقچى ئەترىتى:

بۇ ئەترەت 1936 - يىلى كۈزدە قۇرۇلۇپ، ئوفىتسېرلار تەلىم - تەربىيە ئەترىتى بىلەن بىر ۋاقىتتا دېگۈدەك ئوقۇش باشلىغان. بۇ شېك شىسەي كونترولنى كۈچەيتىش ئۈچۈن قۇرغان ئەترەت. بۇنىڭغا ھەرقايسى ئورگانلاردىن تاللاپ كېلىنگەن ئوقۇغۇچىلار 70 نەچچە نەپەر بولۇپ، ئۇلاردىن 20 نەچچىسى مىللىي ئوقۇغۇچى ئىدى. بۇنىڭغا نېپ لىغۇ قوشۇمچە ئەترەت باشلىقى، جاك شىچاۋ مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى بولدى. ئۇلارنىڭ ئۆگىنىدىغان دەرسى قانۇنشۇناسلىق، ساقچىشۇناسلىق، جىنايى ئىشلار قانۇنى، رازۋېتكىشۇناسلىق قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

3. رۇس تىلى سىنىپى:

بۇنىڭغا 1936 - يىلى 30 نەچچە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغان، بۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى تەرجىمان تەربىيىلەش بولۇپ، بۇ سىنىپقا سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچى جىن لىن باشلىق بولدى.

ئۈچ قارارداكى ئوقۇغۇچىلارنى ئىككى قېتىم شاللاش (بۇ شېك شىسەي 1937 - يىلدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي سۈيىقەستچىلەر قوزغىلىڭىغا قاتناشقان ئونسۇرلارنىڭ پەرزەنتى دەپ شاللىۋەتكەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) ۋە 1937 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا يۈز بەرگەن ماجۇشەن، مامۇت توپىلىڭىنىڭ باستۇرۇش ئارقىلىق، ئۇلاردىن تەقسىم قىلىنغان ئاران 440 نەچچىسى قالغان.

1937 - يىلى، جەنۇبىي شىنجاڭدا يۈز بەرگەن توپىلاڭنىڭ باستۇرۇش ئۇچۇن، ھەربىي مەكتەپ شېك شىسەينىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، جەنۇبىي شىنجاڭ باندىت تازىلاش 5 - پارتىزان تارماق ئەترىتى تەشكىللىندى. ئۇنىڭغا ئىلمىي مۇ-

دىرى ۋاك خۇكزاۋ باشلىق بولدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەسلىھەتچىسى شتاب باشلىقلىقىغا تەكلىپ قىلىندى. ھەرقاي-سى ئەترەتلەردىن 16 ياشتىن ئاشقان ئوقۇغۇچىلار ۋە خو-جۇلۇق، دوختۇرلۇق قاتارلىق ئارقاسەپ خادىملىرى بولۇپ 800 دىن ئارتۇق ئادەم توپلاندى. 6 - ئاينىڭ باشلىرى، ئۇلار ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ يولغا چىقتى. پىيادە ئەسكەر-لەر ئاپتوموبىل بىلەن توخسۇن ئارقىلىق خوشۇتقا بېرىپ، قارا شەھەردە توپلاندى. يەنە بىر يولدىكىلەر ئاتلىقلار بو-لۇپ، ئۇلار دادۇكۇنى بويلاپ، تىيانشاندىن ئارتىلىپ ئۆتۈپ، خېجىك ئارقىلىق قارا شەھەرگە كېلىپ بىرلەشتى. ئىككى يولدىكى قىسىم بىرلەشكەندىن كېيىن دەرھال كور-لىغا قاراپ يۈرۈش قىلدى. كورلىدىن لى جيەنتاك، جاۋ-جيۇن باشچىلىقىدىكى بىر ئاتلىقلار ئوتتۇرا ئەترىتى لوپنۇر، چەرچەننى بويلاپ قاچقۇن باندىتلارنى توسۇپ زەربە بې-رىشكە ئەۋەتىلدى. يەنە بىر توپچىلار شۆبە ئەترىتى بىر تاغ زەمبىرىكى بىلەن كورلا ئايرودرومىنى مۇھاپىزەت قىلدى. ۋاك خۇكزاۋ، ياۋشيۇك ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەلىكىدىكى شتاب باشلىقىنى ئارقا سەپتە تۇرۇپ قوماندانلىق قىلىشقا بەلگىلەپ ئەۋەتتى. قالغانلارنى ۋاك خۇكزاۋ باشلاپ كۇچا-غا قاراپ يۈردى. بۈگۈردىن جەنۇبقا قاراپ ئون نەچچە كىلومېتر يۈرگەندە، ماخۇشەن، مامۇت قوشۇنى بىلەن ئۇچرا-شىپ قېلىپ جەڭ قىلدى. كۇچانى قايتۇرۇۋالغان بولسىمۇ، لېكىن ماخۇشەن، مامۇت قىسىملىرىنىڭ ئەسكەر كۇچى كۇچ-لۈك بولغانلىقتىن، ھەربىي مەكتەپ 5 - پارتىزان تارماق ئەترىتى ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەي، ئايرودرومغا چېكىنىپ، ماخۇشەن، مامۇتلارنىڭ قورشاۋىدا قالدى. بىر ھەپتىدىن

كېيىن، ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ قوغدىشى ۋە ئاتلىق 10 - پولك پىيادىلەر يېڭى 8 - لىيەنىنىڭ يارەمى بېرىشى، ماسلىشىشى ئارقىسىدا مۇھاسىرىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، كۇچا، باي، بۈگۈر، شايار قاتارلىق بەش ناھىيىدە ماخۇشەن، مامۇت قىسملىرى بىلەن جەڭ قىلىپ يۈردى. 12 - ئاينىڭ باشلىرى توپلاڭ-نى تىنجىتىپ، 12 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى غەلىبە قازىنىپ قايتتى. بۇ قېتىمقى جەڭدە ھەربىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى-دىن 28 كىشى ئۆلگەن. مەكتەپكە قايتىپ بىر ھەپتىدىن كېيىن ئوقۇش داۋاملاشتۇرۇلدى. ھەرقايسى ئەترەتلەردىكى ئوقۇغۇچىلار تەرتىپكە سېلىنىپ قۇرۇلۇش ئەترىتى بىلەن تە-مىنات توشۇش ئەترىتى ئاتلىقلار 2 - ئەترىتى قىلىپ ئۆز-گەرتىلدى. ئەسلىدىكى ئاتلىقلار 2 - ئەترىتى (مىللىي ئوقۇ-غۇچىلار ئەترىتى) ئاتلىقلار 3 - ئوتتۇرا ئەترەت قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، بۇنىڭغا جۇگوچۇەن باشلىق بولدى. 1940 - يىلى ئالتايدا يەنە جەڭ قوزغالدى. شېڭ شىسەي جۇتيەنـ زۇنى ئەترەت باشلىقلىقىغا تەيىنلەپ، ۋاقىتلىق ئىككى ئاتلـ-قلار لىيەنى تەشكىللىدى ھەمدە تەقسىم قىلىنىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلاردىن 20 نەچچىنى تالـلاپ، ئۇلارنـى تۇەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىققا تەيىنلىدى. ئۇلار بېيساۋو ئارقىلىق ئالتايغا قاراپ يۈرۈش قىلدى، كېيىن ئۇ تۇەن قىلىپ كېڭەيتىلدى. ئوقۇش پۈتتۈرگەن 20 نەچچە ئوقۇغۇ-چىدىن 17 سى جەڭدە ئۆلدى. 1940 - يىلى كۈزدە، 4 - 5 - قارارىدا يېڭىدىن سەپكە قاتناشقان ئوقۇغۇچىلارنى ئا-ساس قىلىپ، مەكتەپ تەقسىم قىلىشنى كۈتۈپ تۇرغان، 3 - قارارىدا ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن 70 نەچچىنى تاللاپ تۇەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىققا تەيىنلەپ، «مەكتەپ

تۇەنى» تەشكىللىدى، ئۇنى باش ئەترەت باشلىقى شې بىڭ جۇن باشلاپ توپىلاڭچى ئوسمان قىسمىغا زەربە بەردى، بىر ئايدىن ئارتۇق زەربە بېرىش نەتىجىسىدە، ئوسمان تەسلىم بولدى، مەكتەپ تۇەنىمۇ 11 - ئاينىڭ نوتتۇرىلىرى بۇيرۇقىغا بىنائەن مەكتەپكە قايتتى.

3 - قارارغا ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن 60 نەچچىسى پۇقرىدا ئېيتىلغان بىر نەچچە قېتىملىق جەڭدە ئۆلگەن.

3 - قارارنىڭ ئوقۇش تۈگەتكەندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىسىنىڭ تەكلىپى بىلەن، پۈتۈنلەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي ئوقۇش پروگراممىسىنى قوللانغان، يەنى سوۋېت ئىتتىپاقى فرونزى قىزىل ئارمىيە ئونۈبرىستېتىنىڭ ئوقۇش پروگراممىسىنى قوللانغان، ئەسلىدىكى قورال - جابدۇقلارنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېڭى قورال - جابدۇقلىرىغا ئۆزگەرتكەن. ھەتتا تاماق تورلىرىدىمۇ سوۋېت ئارمىيىسىنىڭكىنى قوللانغان. مەسىلەن، لېۋا، كاپوسكا شورپىسى دېگەنلەرگە ئوخشاش.

4. 3 - قارارنىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ پەۋقۇلئاددە كۇرسى:

پەۋقۇلئاددە كۇرس شېڭ شىسەي 3 - قارارنىڭ پىيادىلەر، ئاتلىقلار ۋە توپچىلار ئوتتۇرا ئەترىتىدىن بىر تۈركۈم قابىل كۇرسانتلارنى تاللاپ، بىلىمىنى ئاشۇرۇش، تەربىيىلەش ئۈچۈن قۇرغان كۇرس. بۇ كۇرستا 100 نەچچە كۇرسانت بار بولۇپ، ئۇلارنى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن ئوقۇتقۇچىلار ئالاھىدە تەربىيىلىدى. بۇ كۇرستا رازۋېتكىچىلىق، ئاخباراتچىلىق، فوتو سۈرەتچىلىك قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلدى. يەنە پەلسەپە، جاھانگىرلىككە قارشى مىللىي بىر-

لىكسەپ قاتارلىق سىياسىي تەربىيىمۇ ئېلىپ بېرىلدى. ئۇلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن كۆپىنچىسى دۇبەن مەھكىمىسىگە ياكى سىياسىي تەلىم - تەربىيە باشقارمىسى، چېگرا مۇداپىئە ئىشلىرى باشقارمىسى قاتارلىق ئورۇنلارغا تەقسىم قىلىندى. كېيىن بۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى.

4 - قارارىدىكىلەر 1938 - يىلى 3 - ئايدىن كېيىن ھەربىيلىككە قاتناشقانلار ئىدى. ئۇلار جەمئىي 199 كىشى بولۇپ، پىيادىلەر، ئاتلىقلار دەپ ئىككى ئوتتۇرا ئەترەت قىلىنىدى. پىيادىلەر ئۇتتۇرا ئەترىتىدە 108 كىشى بار بولۇپ، ئۇنىڭغا شېن يۈجى ئەترەت باشلىقى بولدى؛ ئاتلىقلار ئوتتۇرا ئەترىتىدە 91 كىشى بار بولۇپ، ئۇنىڭغا مارۇكۇي ئەترەت باشلىقى بولدى. ئۇلارغا ئۆتۈلىدىغان ئىككى پەندە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ فرونزى قىزىل ئارمىيە ئونۈبرىستېتىنىڭ ئوقۇتۇش پروگراممىسى بويىچە تەربىيە ئېلىپ بارغان ھەمدە ئۇلارنى ئايرىم - ئايرىم ھالدا بىرونىك، پىلىموت، خەۋەرلىشىش، سىياسىي تەلىم - تەربىيە دەپ تۆت شۆبە ئەترەت قىلىپ تەشكىللىگەن. بۇنىڭدىن باشقا يەنە رۇس تىلى كۇرسىغا 30 چە ئادەم قوبۇل قىلىپ، ئۇلار 1941 - يىلى ئوقۇشىنى تاماملىغان.

5 - قارارلىق كۇرس 1939 - يىلى كۈزدە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ ئوقۇش باشلىدى. بۇ قارارغا يېڭىدىن 200 كۇرسانت قوبۇل قىلىنىپ، ئۇلار يەنىلا پىيادىلەر، ئاتلىقلار دەپ ئىككى ئەترەت قىلىنىپ، پىيادىلەر ئەترىتىگە شېن يۈجى (كېيىن لى جىڭشۇن، شۇ جۇڭجى) باشلىق بولغان؛ ئاتلىقلار ئەترىتىگە مارۇكۇي (كېيىن تيەن يۈخەي) باشلىق

بولغان. 1941 - يىلى پىيادىلەر ئوتتۇرا ئەترىتىدىن 50 كىشى تاللاپ چىقىلىپ، ئۇلار سىياسىي تەلىم - تەربىيە بۆلۈمى قىلىپ تەشكىل قىلىنىپ، سىياسىي خىزمەت جەھەتتە تەربىيە ئېلىپ بېرىشقا بېكىتىلگەن. 1942 - يىلى 5 - قارارداكىلەر ئوقۇش پۈتتۈرۈپ تەقسىم قىلىنغان.

شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلىرى مەكتىپى 1929 - يىلىدىن باشلاپ ئاچقان 1 - قارارىدىن تارتىپ 1942 - يىلغىچە بولغان 13 يىل ئىچىدە 1285 كۇرسانتنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى.

4. شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلەر مەكتىپىنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتى ۋە كادىرلار ئىشلىرى ئەھۋالى

شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنىڭ ئىچكى ئاپپاراتلىرى مەكتەپ كۆلىمىنىڭ تەدرىجىي كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ كۆپىيىپ، مەكتەپ باش ئورگانى، مەكتەپ ئىشخانىسى، سوۋېت ئىتتىپاقى باش مەسلىھەتچىسى ئىشخانىسى، باش ئەترەت بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. 3 - قارارىدىن كېيىن مەكتەپ سىياسىي بۆلۈمى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىنغان.

مەكتەپ ئىشخانىسى مەكتەپنىڭ مەمۇرىي باش ئورگىنى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىلمىي مۇدىر مەسئۇل قىلىنغان. ئۇ پۈتۈن مەكتەپنىڭ مەمۇرىي، مەشق، كادىرلار ئىشلىرى قاتارلىق كەسىلەرگە رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاستىغا ئوقۇتۇش ئىشلىرى باشقارمىسى، خوجىلىق ئىشلىرى باشقارمىسى، داۋالاش ئىشلىرى باشقارمىسى ۋە كانتوۋيلار ئەترىتى قاتارلار تەسىس قىلىنغان.

سوۋېت ئىتتىپاقى باش مەسلىھەتچىسى ئىشخانىسى باش مەسلىھەتچىنىڭ خىزمىتى ئورگىنى بولۇپ، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىلىق كەسپىي ئوقۇتقۇچىلارنى بىر تۇتاش باشقۇرىدۇ، ئوقۇتۇش پروگراممىسىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ھەيدە كچىلىك ۋە يېتەكچىلىك قىلىدۇ.

باش ئەترەت بۆلۈمى ئوتتۇرا ئەترەت ۋە ئوقۇغۇچىلار ئەترىتىنى (زاپاس ئوقۇغۇچىلار) باشقۇرىدۇ ۋە مەشق قىلدۇرۇشقا ھەيدەكچىلىك قىلىدۇ. ئوقۇغۇچىلار ئەترىتى 1934 - يىلى 2 - قارارلىق ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىن تالالاغان يېشى كىچىك، سالامەتلىكى تەلەپكە لايىق كەلمىگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەشكىللەپ، زاپاس ئوقۇغۇچى قىلىنغان. كېيىن بۇنىڭغا يەنە جەمئىيەتتە ئۆي - ئوچاقسىز يۈرگەن يېتىم بالىلار، تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىق بولۇپ ئوقۇشقا چامىسى يەتمەيدىغان ياش - ئۆسمۈرلەردىن 100 نەچچىسى ئارقا - ئارقىدىن يىغىۋېلىنغان. بۇ زاپاس ئوقۇغۇچىلارغا مەدەنىيەت ئوگىتىش ئاساس قىلىنغان.

سىياسىي بۆلۈم، 1938 - يىلىنىڭ بېشىدا، مەكتەپ ئىشخانىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ ئايرىم تەسىس قىلىنغان بۆلۈم. ئۇ ئاساسلىقى پۈتۈن مەكتەپنىڭ سىياسىي تەربىيە ۋە ئىدىيەۋى تەربىيە خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ. ئەينى چاغدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە ئەزالىرى ياكى تەرەققىيپەرۋەر، ئوقۇمۇشلۇق زاتلار سىياسىي دەرس بېرىشكە تەكلىپ قىلىنغاندى. مەسىلەن، ۋاڭ شۈچېن پەلسەپە سۆزلىگەن، جۇ بىك «سىياسىي ئىقتىساد ئىلمى» سۆزلىگەن، دېڭ فا، چېن يۈن، چېن تەنچيۇلارمۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مەكتەپكە كېلىپ

ئىچكى - تاشقى ئېقىم مەسىلىلىرىنى سۆزلىگەن؛ بۇ نىكىدىن باشقا يەنە جۇ چۇنخۇي، فۇ شىنۇلار ئىجتىمائىي پەن سۆزلىگەن. شېك يەنىك، دۇ جۇگيوەنلەر «جەمئىيەت تەرەققىياتى تارىخى» سۆزلىگەن، خې يۇجۇ (گىك گۇاك) «ئالدە چوك سىياسەت دەرسلىكى»نى سۆزلىگەن، ۋاك باۋچيەن «ماتېريالىستىك دىئالېكتىكا»نى سۆزلىگەن، ۋەن شەنتىك «جاھانگىرلىككە قارشى مىللىي بىرلىكسەپ» نى سۆزلىگەن. جاۋدەن دراما سەنئىتى ھەققىدە سۆزلىگەن. سىياسىي بۆلۈمگە يەنە كىنو قويۇش گۇرۇپپىسى ۋە ئىشتىن سىرتقى دراما ئۆمىكى تەسىس قىلىنغان. خوجىلىق ئىشلىرى باشقارمىسىغا ھەربىي ئورگىتېر تەسىس قىلىنغان.

شىنجاك قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلىرى مەكتىپىدىكى ھەر قايسى ئورگانلارنىك 1933 - يىلدىكى 2 - قارارىدىن باشلاپ 1943 - يىلغىچە بولغان ئون يىل داۋامىدىكى ئاساسلىق مەسئۇللىرى تۆۋەندىكىچە:

ئىلمىي مۇدىر: نيۇيۇنىك، ياك بىكسىن، ياك شۇتاك، جاۋ جيەنفىك، ۋاك خۇگزاۋ، جاك فىگيى، گو دېچى.

سىياسىي بۆلۈمنىك مۇدىرى: چۇ يۇشۇك، گۇەن جىن - كۇەن.

باش ئەترەت باشلىقى: جاك يۇفېن، سۇي يۇگچياك، جياۋ خۇەنتىك، خەن يىگيۇەن، شې بىگجۇن، جاك گۇيتىك.

ئوقۇغۇچىلار ئەترەت باشلىقى: شۆيىگجۇك، فۇ باۋ-يەن جۇسەن، جاك بىگگۇاك، جىن چۇكسەن، سۇن جىگسەن، دەي چۇەنجۇن.

ئوقۇتۇش ئىشلىرى باشقارمىسىنىك باشلىقى: يۇخۇا-لۇك، ۋەن لىگيۇن، سۇك شۇجۇك، ياۋ چىگجياك.

داۋالاش ئىشلىرى باشقارمىسىنىك باشلىقى ماۋېنگۇاك، خۇرۇيى، لىيۇ بىگدې.

5. مەركىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپى 9 - شۆبىسى

1944 - يىلى، شېك شىسەي نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئۆزىنى جياك جيېشىنىك قوينىغا ئاتتى. گومىندا ك كۆچلىرى بۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ شىنجاڭغا كىردى، شىنجاك قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپى 9 - شۆبىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ تەشكىل قىلىندى. ئۇنىڭغا شېك شىسەي مۇدىر قىلىپ تەيىنلەندى. شېك شىسەي شىنجاڭدىن يۆتكىلىگەندىن كېيىن، سۇك شىلىەن ئۇنىك ۋەزىپىسىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ گۇك يۇ، شۇدا، تاك جىگرەن، شارىچاك، تاك جىگلار ئۆتىگەن، سىياسىي بۆلۈمنىك مۇدىرلىقىنى خۇاك سىگۇك، سۇن فۇسىك، لىيۇچې، ما دىرۇيلەر ئۆتىگەن. ئىلمىي مۇدىرلىقىنى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ شى شۇجۇ، دېك ۋېنيۇەن، جاۋ ئەنچياڭلار ئۆتىگەن.

9 - شۆبە مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلگەندە، ئەسلىدىكى شىنجاك ھەربىي مەكتىپى 6 - قارارىدىكى 120 ئوقۇغۇچى 1940 - يىلى 9 - ئايدا دەرس باشلىدى. ئۇلارنى ئاتلىقلار ئەترىتىگە 80 كىشى، رۇس تىلى سىنىپىغا 20 كىشى، مەسلىھەتچىلەر (سەنمۇلار) سىنىپىغا 20 كىشى قىلىپ بۆلدى. 6 - قارارىدىكىلەر دەرس باشلىغاندىن كېيىن، شېك شىسەي

هاۋا ئارمىيىسىنىڭ كۆچمىنى ئاشۇرۇش ئۇچۇن، 5 - قارار ۋە 6 - قارارنامىلەردىن 38 كىشىنى تاللاپ چىقىپ، ئاۋتۇماتسىيە مەكتىپىگە بېرىپ، ئۇچقۇچىلار سىنىپى ۋە بومبارداچىلار سىنىپىدا ئوقۇشقا ئەۋەتتى. ئوقۇغۇچىلار ئەترىتىدىن يەنە 30 چە كىشىنى تاللاپ، ئاۋتۇماتسىيە مەكتىپى، مىخانىزم سىنىپى ۋە هاۋارايى سىنىپىدا ئوقۇشقا كىرگۈزدى. ئاۋتۇماتسىيە مەكتىپىگە كىرگەن بۇ ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش تۈگەتكەندىن كېيىن، بەزىلىرى ئامېرىكىغا بېرىپ بىلىم ئاشۇرۇشقا كېپىللىك بىلەن ئەۋەتىلدى، بەزىلىرى هازىرغىچە تەيۋەندە. بۇنىڭدىن باشقا، سىياسىي تەربىيە سىنىپى سىياسىي تەربىيە ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، بۇنىڭغا يېڭى ئوقۇغۇچىلاردىن 60 نەچچىسى تاللاندى. سىياسىي تەربىيە ئالىدىغان بۇ ئوقۇغۇچىلارنى شېك شىسەي ئورۇنلاشتۇرغان. ئۇلارنىڭ ئۆگىنىدىغان دەرسلىكى «سىياسىي ئىقتىساد ئىلمى» قاتارلىقلار بولۇپ، بۇنىمۇ شېك شىسەي بەلگىلىگەن. 1943 - يىلى، گومىنداڭ قوشۇنى ئارقا - ئارقىدىن شىنجاڭغا كىرگىلى تۇردى. گومىنداڭنىڭ كۆچمى شىنجاڭ قوزغۇلاڭ ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپىگە سىڭىپ كىرىشكە باشلىدى. 1944 - يىلى، شىنجاڭ قوزغۇلاڭ ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپىنىڭ نامى رەسمىي مەركىزىي قوزغۇلاڭ ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپى 9 - شۆبىسىگە ئۆزگەرتىلىپ، گومىنداڭنىڭ هەربىي مەكتەپلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى هەمدە شىنجاڭ هەربىي مەكتىپىنىڭ 6 - قارارى مەركىزىي قوزغۇلاڭ ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپىنىڭ 18 - قارارى قىلىندى. سوۋېتچە هەربىي ماتېرىيال پروگراممىسى گەرمانىيىچە هەربىي ماتېرىيال پروگراممىسىغا ئۆزگەرتىلدى. ئىلگىرىكى

«جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيىسى» شۆبە ئۇيۇشمىسى تەشكىلاتلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى؛ سىياسىي تەربىيە مەزمۇنىمۇ زور ئۆزگىرىش بولۇپ، «دۆلەت قۇرۇش پروگراممىسى»، «دۆلەت قۇرۇش فاكتىنى ۋە ستراتېگىيىسى، «ئۇچ مەسىلە» دېگەنگە ئوخشاش دەرسلىكلەر ئۆتۈلىدىغان بولدى. بۇ قارارنامىلەر 1944 - يىلى 5 - ئايدا ئوقۇش تۈگىتىپ تەقسىم قىلىندى، ئۇلارغا مەركىزىي قوزغۇلاڭ ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەرمەكتىپىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىپلومى بېرىلدى.

7 - قارارنامىلەر 1941 - يىلى 8 - ئايدا سەپكە قاتناشقانلار بولۇپ، بۇ قارارغا 220 نەچچە كىشى قوبۇل قىلىنغان. بۇ قارارنامىلەر پەۋقۇلئاددە (توپچىلار) ئەترەت، خەۋەرلىشىش ئەترىتى، پىيادىلەر ئەترىتى ۋە ئاتلىقلار ئەترىتىگە بۆلۈنگەن. پەۋقۇلئاددە (توپچىلار) ئەترەتكە جاڭ خۇەيبىڭ، خەۋەرلىشىش ئەترىتىگە جاۋ گۇاڭمىڭ، ئاتلىقلار ئەترىتىگە لى ماۋلىن، كېيىن چېن يۈەن، پىيادىلەر ئەترىتىگە شۇ جۇڭجۇ، كېيىن جاڭ چىيىڭ باشلىق بولغان. بۇ قارارنامىلەر 1945 - يىلى 5 - ئايدا ئوقۇش تۈگىتىپ، مەركىزىي قوزغۇلاڭ ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپىنىڭ 19 - قارارى قىلىنغان. گومىنداڭدا شىنجاڭ هەربىي مەكتىپىنى كەمىستىش قارىشى بولغانلىقى، يېرىم يولدا ئوقۇشتىن چېكىنگەنلەر 70 - 80 دىن چۈشمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئاران 140 كىشى ئوقۇش پۈتتۈرۈش گۇۋاهنامىسى ئالغان.

8 - قارارنامىلەر 1942 - يىلى 9 - ئايدا سەپكە قاتناشقانلار بولۇپ، بۇ قارارغا 244 كىشى قوبۇل قىلىنغان. بۇ قارارنامىلەر پىيادىلەر، ئاتلىقلار ۋە توپچىلار دەپ ئۈچ ئەترەتكە بۆلۈنگەن. پىيادىلەر ئەترىتىگە جاڭ چىيىڭ،

ئاتلىقلار ئەترىتىگە لى ماۋلىن، توپچىلار ئەترىتىگە ئاۋۇال مياۋ چۇنفاڭ، كېيىن ۋاڭ يۇلىن باشلىق بولغان. بۇ قارارـ دىكى ئوقۇغۇچىلار قاتتىق كەمستىلىشكە ئۇچراپ، گومىنداڭ تەرىپىدىن ئىدىيىسى ساپ بولمىغان يات ئۇنسۇرلار، دەپ قارالغانلىقتىن، ئۇچتىن بىر قىسىم ئوقۇغۇچى يېرىم يولدا ئارقا ـ ئارقىدىن ئوقۇش تاشلاپ كەتكەن، 1946 ـ يىلى ئاران 100 نەچچە كىشى ئوقۇش تۈگىتىپ، ئۇلار مەركىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپىنىڭ 20 ـ قارارى قىلىنغان.

ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە مەكتەپتىن چىكىنىدىغانلار بەك كۆپ بولۇپ، شىنجاڭغا كىرگەن گومىنداڭ قىسىملىرىغا تۇەن دەرىجىلىك ئوفىتسېر تولۇقلاشقا تەسىر يەتكەنلىكتىن، 9 ـ شۆبە مەكتەپ دائىرىلىرى چىگدۇدىكى باش مەكتەپتە سەپكە قاتناشقان ئوقۇغۇچىلار باش ئەترىتىدىن 450 ئوقۇغۇچىنى 9 ـ شۆبە مەكتەپكە تەربىيىلەش ئۈچۈن ئالاھىدە يۆتكەپ كەلدى. بۇ قارارىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ (ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقلىرىنىڭ كۆپىنچىسى مەركىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلىرى مەكتىپىنىڭ 13 ـ، 14 ـ قارارلىرىنى ئوقۇپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە توپچىلار ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ باشلىقى ۋاڭ ماۋرۇڭ، جاڭ شاڭكۇن، قۇرۇلۇش قىسمى ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ باشلىقى جاڭ مۇمىڭ، خەۋەرلـ شىش ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ باشلىقى لى خەنيۇ قاتارلىقلار بار.

6. شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تولۇقلاپ تەربىيىلەش

سۇڭ شىلىەن 9 ـ شۆبە مەكتەپنىڭ مۇدىرلىقىنى ئۈزـ كۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ئۇ ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ ھەربىي

مەكتىپىنىڭ ئىلگىرىكى 6 ـ، 7 ـ قارارلىرىغا ئۆتۈلگەن تەرـ بىيە پروگراممىسىنى ماقۇل كۆرمىگەن، سوۋېتچە تەربىيىگـ قارشى تۇرغان، مەركىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلىرى مەكتىپى ۋە باشقا شۆبە مەكتەپلەر بىلەن بىردەك بولۇش ئۈچۈن، ئۇ نېمىسچە تەربىيە ئۇسۇلىنى قوللانماقچى بولۇپ، شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنىڭ 1 ـ قارارىدىن 5 ـ قارارىغىچە ئوقۇپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى مەركەزلەشتۈرۈپ تولۇقلاپ تەربىيىلەشنى قارار قىلدى. 1946 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى مەركىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپى 9 ـ شۆبىسىدە «ئوفىتسېرلارنى تولۇقلاپ تەربىيىلەش ئەترەتـ تى» قۇرۇلدى، بۇنىڭغا جاڭ يۇلەي ئەترەت باشلىقى، مالىن سىياسىي يېتەكچى قىلىپ تەينىلەندى. 1947 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى يەنە 2 ـ قارارى باشلاندى، بۇنىڭغا جاڭ شاڭكۇي ئەترەت باشلىقى بولدى. ئەسلىدىكى شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنىڭ 1 ـ قارارىدىن 5 ـ قارارىغىچە ئوقۇپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ھەممىسى دېگۈدەك بىر قېتىم تولۇقـ لاپ تەربىيىلىنىپ، يەنە كوللېكتىپ ھالدا گومىنداڭغا ئەزا بولدى. ئەسلىدىكى شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن بۇ ئوقۇغۇچىلار ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەركىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپىنىڭ 8 ـ، 11 ـ، 15 ـ، 16 ـ قارارى قىلىنىپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھەربىي مەكتىپى تەرىپىدىن ئېتراپ قىلىندى.

7. شىنجاڭ ئوفىتسېرلار كۇرسى

1947 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى، مەركىزىي قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئوفىتسېرلەر مەكتىپى 9 ـ شۆبىسى قايتا تەشكىل قىلىنىپ،

٩ - شۆبه مەكتەپنىڭ قۇرۇلمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ شىنجاڭ ئوفتسىبرلار كۇرسى قىلىپ تەشكىللەندى. كۇرس مۇددىتىغا لىيۇ شاۋفەن تەيىنلەندى. بۇ ھەربىي كۇرسنىڭ ۋەزىپىسى تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفتسىبرلارنى نۆۋەت بويىچە تەربىيلەشنىڭ ئاساس قىلىش، يەنى ئەسكەرلىكتىن كېلىپ چىققان تۆەن دەرىجىلىك ئوفتسىبرلارنى تولۇقلاپ تەربىيلەش بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە بەزى ۋاقىتلىق، قىسقا مۇددەتلىك كۇرسلار ئۇيۇشتۇرۇلدى. مەسىلەن، ھاۋا-دىكى نىشان بىلەن ئالاقىلىشىش كۇرسى دېگەنگە ئوخشاش. بېكىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنمىدى. شۇ ۋاقىتقا قەدەر، ٩ - شۆبە مەكتەپ 1000 ئوقۇغۇچى يېتىشتۇردى.

1948 - يىلى، تاۋسيۇ ھەربىي كۇرسىنى قايتا رەتلەش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى، لىيۇ شاۋفەن ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىپ، شەرقە قايتتى. ۋېن شىڭچياۋ ئىلمىي مۇدىرلىقىغا يۆتكەپ كېلىندى، ئوفتسىبرلار ئەتىرىتى‌قۇرۇلۇپ، تەربىيلەنگەندىن كېيىن ئوفتسىبرلىققا تولۇقلاندى. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇش ھارپىسىدا، ئوفتسىبرلار كۇرسى جايلار-نىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش، ھەقىقەتكە قايتىشقا قارشى ئونسۇرلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش جەھەتلەردە مۇھىم رول ئويناندى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شۇنىمۇ كۆرسەتىپ ئۆتۈش كېرەككى، شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەرمۇنچىلىرى 1949 - يىللىرى يەر ئاستى ئىلغار تەشكىلات بولغان «كۆرەشچىلەر جەمئىيىتى»، «ئاۋانگارتلار جەمئىيىتى» قاتارلىق تەشكىلاتلارغا قاتنىشىپ، يېڭى جۇڭگونى بارلىققا كەلتۈرۈش ۋە شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش يولىدا ئۆز كۈچلىرىنى تۆھپە قىلدى.

8. دالا لاگىرىدىكى مەشق تۇغرىسىدا

بۇ يەردە يەنە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى دالا لاگىرىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. 1938 - يىلى ياز پەسلىدە، ھەربىي مەكتەپ دالا مەشقى ئېلىپ بېرىپ، ئەمەلىي جەڭ قىلىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈشنى قارار قىلدى. دالا لاگىرى سەندۈڭبېينىڭ جەنۇبىدىكى ئىككى كىلومېتىرچە كېلىدىغان يەردە بولۇپ، بۇ يەر تۆت تەرىپىنى تاغ قورشىغان، ئارقا تەرىپى سۇلۇق، ئورمانلار بۈكباراقسان، ياۋا گۈل - گىياھلار بىلەن تولغان، ھاۋاسى ساپ، مەنزىرىسى كىشىگە ياقىدىغان جاي ئىدى. دالا لاگىرى رايونى ئىچىگە چىدىرلار چاسا شەكلىدە جايلاشقانىدى. جەنۇبىي تەرىپىدە مەشق ئېلىپ بارغىلى بولىدىغان كەڭ ئوتلاق بار ئىدى. غەربىي تەرىپىدە مەنزىرىسى گۈزەل قارىياغاچلىق بار ئىدى، جەنۇبىي تاغ جىلغىسىدا خۇڭيەنچى كۆلى بار ئىدى. بۇ يەر قىسمىغا دالا لاگىرى قىلىدىغان كۆڭۈلدىكىدەك يەر ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ھەر يىلى ياز پەسلىدە بۇ يەردە تانكا بىلەن سۇ كېچىش مەشقى، ئات بىلەن سۇ كېچىش مانېۋىرى قاتارلىق تېخنىكىلىق پەنلەر تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلاتتى. سوۋېت ئىتتىپاقى ئوقۇتقۇچىلىرى ئۆزلىرى تانكا ھەيدەپ ئۇلگە كۆرسىتىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قوماندانلىق قىلىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈردى. ھازىر، دالا لاگىرى قىلىنغان جاي ئۇرۇمچىدىكى دەم ئېلىپ كۆڭۈل‌ئاچىدىغان يەر بولۇپ قالدى.

بۇ ماقالىنى مەن، زېن جاۋتەي، جۇ خىيۇەن، ۋاڭ زىدوڭ، چېن باۋخۇا قاتارلىق يولداشلارنىڭ ئورتاقلىشىشى بىلەن ئەسلەپ، رەتلەپ - يېزىپ چىققان.

پولات مۆمىن تەرجىمىسى

K45/5V 6269

(22)

借者	借期	还期	借者	借期	还期
	/	/		/	/
	/	/		/	/

分类编号
K 45 5V
登记号 6269

读者注意

1.爱护公共图书切勿任意卷折和涂写，损坏或遗失照章赔偿。
2.请在借书期限前送还以便他人阅读请赐予合作。

成1106-1

责任编辑：哈力克·沙克
阿布利孜·穆罕默德·沙依拉米

新疆文史资料选辑(22)（维吾尔文）
中国人民政治协商会议新疆维吾尔自治区
委员会文史资料研究委员会编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷三厂印刷
787×1092毫米　32开本　8.625印张
1988年9月第1版　1988年9月第1次印刷
印数：1——5,700

ISBN 7-228-00724-7/K·61　　定价：1.15元
（内部发行）